This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

1159,9

Ugeskrift for Læger

redigeret

af

C. Hempel.

Anden Række. Bind XII.

(№. 1—26).

Kjöbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1850.

Indholds-Fortegnelse.

Side

Anæsthesiens forskjellige Arter efter Beau . . . . . 263.
Aneurismers Behandling ved Electricitet . . . . . 411.
Armeens Sundhedsvæsen under et nyt Felttog ved Manicus . . . . 33.
— — — Reglementariske Bestemmelser for samme paa Feltfod 1850 . . . . . 354.
Augustenborg-Lazareth, Discussion om:
1) Prof. Bendz's Gjenmæle i Anledning af Dr. Hornemanns Bemærkninger om etc. i Bibl. f. L. 177. 177
2) Svar til Prof. Bendz fra Dr. Hornemann . . . . . 241.
3) Offentlig Erklæring i Anledning af Prof. Bendz's Gjenmæle ved Prof. Stein . . . . . 273.
4) Offentlig Erklæring i Anledning af Prof. Steins og Dr. Hornemanns Svar, fra Prof. Bendz . . . . . 289.
5) Skrivelse fra Krigsministeren til Prof. Bendz . . . . . 344.
6) Svar fra Brigadelæge v. Deurs i Følgeblad til Nr. 20—22.
Betændelsen, nogle Bidrag til Læren om af V. Frosch . . . . . 1.
Brandstiftelsesdriften af Thornam . . . . . 113. 129.
Bugspyttet og dets Rolle ved Digestionen efter Bernard . . . . . 81.
Cadaversmitte som Aarsag til Barselfeber . . . . . 345.
Catarrhus nasalis, til Behandlingen af . . . . . 233.
Chloroform-Indaanding, Tilfælde af Död foraarsaget ved . . . . 17.
Chlorosis hos Frugtsommelige efter Caseaux . . . . . 287.
Cholera asiatica, dens Optræden hos en Hund og Meddelelse til Mennesket . . . . . 222.
Daareanstalten i Odense, Berigtigelse til en Opsats derom i Bibl. f. L. af Aarestrup . . . . . 234.
Disputats, Brandes's . . . . . 368.
Dödsfald . . . . . 80. 240. 304. 344.

Side

Garnisonshospitalet, de paa 2den Afdeling, fra 1ste Mai til Midten af September 1849, behandlede Syge af Dr. Ahrensen . . . . 305.
Hoste, om den nervöse eller convulsive efter Sandras . . . . . 108.
Invalidelovs-Udkastet af Prof. Fenger . . . . . 125.
Kredslöbsorganernes Auskultationsphænomener efter Kiwisch 369. 385.
Kunstige Ben, construerede af Instrumentmager Nyrop . . . . . 76.
Litteratur . . . . . 112. 380. 416.
Lungetuberkulose, Svangerskabets og Barselsengens Indflydelse paa samme efter Grisolle . . . . . 104.
Læge-Examen i Foraaret 1850 . . . . . 303.
Lægernes Enkekasse og det Wincklerske Legat . . . . . 223.
Lægernes Hjælpeforening . . . . . 268.
Neuralgi i Livmoderen efter Malgaigne . . . . . 31.
Orthopædisk Anstalt, Bocks . . . . . 413.
Ostestof, om det findes i Blodet, af Westergaard . . . . . 225.
Polyp i Luftröret, Tilfælde af ved Black . . . . . 258.
Prisopgave, Apothekerforeningens for en Lærebog i Pharmacien . 172.
Reservelægeposten ved Almindeligt Hospital . . . . . 174.
Skandinavisk Naturforsker-Selskab . . . . . 367.
Strabismus, til dens Behandling ved Cauterisation af Lehmann . . 25.
Trækul imod Gastralgi efter Belloc . . . . . 284.
Udnævnelser . . . . . 32. 176. 224. 272.
Urinstof, Veiene, hvoraf det udskilles efter Nyrernes Borttagelse efter Bernard & Barreswill . . . . . 29.
Vacancer . . . . . 16. 224. 272. 308. 416.

Den 5. Januar. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 1.

Redigeret af C. Hempel.

Nogle Bidrag til Læren om Betændelsen.

(Af V. Prosch).

Efter at den naturvidenskabelige Undersögelsesmaade har vundet Fodfæste i Medicinen, have Betændelsesyttringerne meget ofte været Gjenstand for Behandling; Iagttagelser under Mikroskopet paa den ene Side og chemiske Undersögelser paa den anden have fulgt den sygelige Tilstand fra Trin til Trin, viist dens förste Oprindelse, dens Udvikling, hvorledes den oplöser sig eller frembringer nye Stoffer af eiendommelig Form og Blandingsforhold, kort sagt, givet det væsentlige Grundlag for den videnskabelige Opfattelse, dens pathologiske Anatomi. Men den Sikkerhed og Strenghed, som hersker i sidstnævnte Videnskabsgren, hvor Sandhedens Erkjendelse kun indskrænkes af Iagttagelsens og Undersögelsesmidlernes nödvendige Mangler, og hvor der altsaa er givet et fast Udgangspunkt, som vel kan udvides eller tillempes, men neppe ganske omstyrtes, forlader os, naar vi derfra gaae over til Betragtningen af de almindelige Yttringer, der ledsage eller ere Følge af de iagttagne Tilstande, og

endnu mere, naar vi söge at fatte den nödvendige Sammenhæng saavel imellem de iagttagne Tilstande indbyrdes, som imellem disse og de almindelige Yttringer. I Symptomlæren tilbyder den statistiske Methode vistnok en ikke ringe Veiledning og Understöttelse; men da den Fordring, der ved Symptomlæren skal ydes Fyldest, er en saadan Fremstilling af Enkeltheder, at et bestemt Helbillede deraf fremgaaer, afhænger dens tilfredsstillende Lösning nödvendig af en klar Opfattelse af Helhedens Forhold til alle Enkeltheder, det er med andre Ord, Sygdommens egentlige Væsen maa kjendes og opfattes, förend dens ydre Kjendetegn paa en videnskabelig tilfredsstillende Maade kunne skjelnes og fastsættes. Den store Vigtighed, der tilkommer Erkjendelsen af Sygdommens Væsen, er imidlertid ligesaalidt for Betændelsens Vedkommende som i Almindelighed rettelig vurderet, og medens saavel i den pathologiske Anatomi som i Symptomlæren i Reglen ingen Antagelse, hvor meget den end maatte smigre herskende Anskuelser, tillades at plumre Iagttagelsernes rene Kilde, er der derimod, naar Talen er om Sygdommens egentlige Væsen, ingen saa udsvævende og grundlös Hypothese, uden at den jo trænger sig frem og gjör Paastand paa at löse alle Gaader. Vil man end indrömme, at Hypotheser ikke alene ere uundgaaelige, ifölge den menneskelige Trang til at sammenfatte og indordne, men ogsaa gavnlige, forsaavidt de ofte give nyttige Fingerpeg og lede Tanken i nye Retninger, bliver der dog endnu mange Tilfælde tilbage, for hvilke ingen saadanne Grunde tale, og hvor man kun söger at maskere for Andre og sig selv sit fuldkomne Ubekjendtskab med den omspurgte Gjenstand ved at omkrive den med en anden ligesaa ubekjendt; denne Slags Hypotheser, som endnu stadigt driver sit Uvæsen i de medicinske Læreböger og Skrifter, og som Betændelseslærens

Historie heller ikke mangler Exempler paa, bör aldeles banlyses fra ethvert videnskabeligt Arbeide, der behandler sin Gjenstand med Alvor og ikke gaaer ud paa tom Ordklang. Hvor man vil forklare en Sygdoms Yttringer, baade de stedbundne og de almindelige, der er det ligesom i al Naturvidenskab den fornemste Regel, udenfor hvilken ingensinde noget Udbytte vil kunne opnaaes, kun at holde sig til bekjendte Kræfter; at forklare noget ved de meget yndede „Omstemninger af Vitaliteten, föröget og formindsket Tiltrækning af visse Stoffer“ og lignende, röber kun Uvidenhed ikke alene til Naturvidenskaberne men ogsaa til Logikens förste Grundsætninger. Rigtignok vil en saadan Strenghed i Beviisförelsen medföre, at mange Yttringer, som man tidligere tröstede sig til at kunne forklare, ville komme til at henstaae som ubekjendte Störrelser, men paa den ene Side er Tabet dog kun indbildt, medens paa den anden Side den nærmeste Fölge vil blive en ganske anderledes udstrakt Benyttelse af de bekjendte Naturkræfter, og meget, for hvilket man hidtil har troet at maatte fremmane en Deus ex machina, vil saaledes maaske ad naturlig Vei finde sin Lösning. Enhver, der har fulgt Physiologiens Fremskridt i den nyere Tid, vil ikke heller kunne andet end erkjende, hvormeget Lys omhyggelige Iagttagelser og vel anstillede Experimenter have kastet over Livsyttringer og Fremgange, som efter mange Aars theoretiserende Speculationer og hule Ordgyderier vare ligesaa mörke Gaader, som den Dag, man först henvendte Opmærksomheden paa dem; og er der end, ja maa der end være, mange Tilfælde, i hvilke de i den ydre Verden virksomme Naturkræfter ikke ere tilstrækkelige til at forklare en Livsyttring, fordi den er Udtrykket for en Kraft, der er eiendommelig for de levende Legemer, men som dog ikke staaer udenfor og modsat, men ved Siden af

de övrige Naturkræfter, saa vil ikke destomindre en saadan Fremgangsmaade, som den her anförte, ved at afstikke Grændserne skarpt for det Omraade, der nödvendig maa tillægges denne særegne Kraft, tjene til at udvide og berigtige vore Forestillinger om dens Virkemaade under forskjellige ydre Omstændigheder, og derigjennem lede til en klarere Opfattelse af dens Love. Thi den Indvending, man undertiden vil fremföre, at selve Livskraftens egentlige Væsen, dens Realbegreb, ikke kan opfattes og erkjendes, rammer ikke denne mere eller mindre end enhver anden Naturkraft, thi ogsaa for disses Vedkommende naae vi kun til et Hvorledes, til Lovene, Betingelserne for deres Virksomhed, men ikke til deres bestemmende Aarsag, deres Hvorfor. Snarere behöver man at befrygte Indflydelsen af den Mistillid, som den slette Anvendelse eller endog et virkeligt Misbrug af de fra Naturkræfterne hentede Forklaringer af sunde og sygelige Livsyttringer har maattet indgyde; naar saaledes, for at tage et Exempel, der er Ugeskriftets Læsere bekjendt, den iövrigt dygtige og fortjente Chemiker Mialhe vil udlede de sammensnerpende Lægemidlers Virksomhed deraf, at der dannes bundfældende Forbindelser i Haarkar og Tarmporer, hvorved disse forsnevres*), da er en saadan Forklaring, om den end paa en vis Maade kan kaldes kras mechanisk, dog alligevel at sætte ved Siden af andre theoretiske Drömmerier, thi intet uden ligefrem Iagttagelse kan berettige til at fremföre en Sætning, der strider mod alle hidtidige anatomiske og physiolo giske Erfaringer, og saadanne Iagttagelser har han naturligviis for nævnte Tilfælde ikke kunnet paaberaabe sig. Den fremsatte Fordring gaaer netop ud paa, at intet Aarsagsforhold antages, uden at det

*) Ugesk. f. Læger, 2den Række XI. Side 105, 108, 120 o. fl.

bevises eller gjöres rimeligt ved Kjendsgjerninger; tilstede Forholdene derfor, at Beviis föres, bliver Fordringen kun derved yderligere berettiget.

Efter saaledes i al Almindelighed at have antydet det Synspunkt, fra hvilket i det Følgende de forskjellige Kjendsgjerninger og fremsatte Forklaringer ville blive betragtede, skulle vi gaae over til kortelig at omtale de væsentligste Forandringer, der indtræde i Vævene ved Betændelsens Udvikling og Fremgang. Med Hensyn til disse kan man saagodtsom ganske henholde sig til den af Dr. J. Vogel i München givne Fremstilling*) og det saa meget hellere, som denne allerede for længere Tid siden i Uddrag er optaget i Ugeskriftet**), saa at der ligefrem kan henvises til den. Det vil saaledes erindres, at der efter en Pirring af det under Mikroskopet udbredte Krös af et levende Dyr iagttoges öieblikkelig at følge en Sammentrækning eller rettere Forsnevring af Haarkarrene, og at denne Tilstand snart ophörte for at vige Pladsen for den modsatte, en Udspiling af Karrene ledsaget af en Overfyldning med Blod. Af den förste af disse Forandringer fulgte en Forögelse af Blodomlöbets Hurtighed, af den sidste en stedse tiltagende Langsomhed, indtil Blodet ikke længere skred frem, men blot skvulpede frem og tilbage (oscillerede) i Karrene. Disse sygelige Tilstande sammenfatter fremdeles Dr. Vogel under eet som svarende til hvad der i Systemet kaldes Congestion.

Nyere Undersögelser have intet Nyt havt at föie til denne Fremstilling, og Dr. Vogel har ikke alene Fortjenesten

*) Rudolph Wagner. Handwörterbuch der Physiologie. 1ster Theil. Artikel Entzündung und ihre Ausgänge.

**) Ugesk. f. Læger, 2den Række II.

af rigtige Iagttagelser, men ogsaa af en i det hele taget naturlig og tilfredstillende Forklaring af de förste Aarsager til de iagttagne Tilstande. Han har saaledes erkjendt, at Kilden til al Blodspænding eller Congestion er at söge i en Hindring for det fri Blodlöb i Haarkarrene, nemlig i en Forsnevring af disse, og at denne rimeligviis fremkaldes gjennem Nervesystemet, eftersom det er vist, at den kan have sin Aarsag i dette, hvorpaa han som Exempel anförer Blodspænding af psychisk Aarsag (Rödmen af Skam, Vrede og lignende Sindsstemninger). Ikke ganske saa heldig er han i at forklare Sammenhængen imellem Forsnevringen og den paafölgende Udvidelse; han antyder nok, at en Blodoverfyldning indtræder ifölge selve Forsnevringen ved den med hvert Hjerteslag tilförte ny Mængde Blod, men hverken formaaer han ret at fastholde det nödvendige Aarsagsforhold imellem begge de nævnte Tilstande, og ikke heller er det ham rigtig klart, at den stadige Blodtilströmning hidrörer fra Hjertets Kraft alene, idet han nemlig synes at antage en foröget Tilförsel af Blod, fremkaldt ved en foröget Virksomhed i de tilförende Pulsaarer, for Blodspændingens nærmeste Aarsag*), og som Stötte for denne Mening anförer han den stærkere Banken, der under saadanne Omstændigheder iagttages i Pulsaarerne. Saalænge Forögelsen af Hurtighed formaaer at holde Forsnevringen Modvægt, vil aabenbart ingen Blodoverfyldning indtræde, men saasnart denne Ligevægt ophæves, maa Overfyldningen ogsaa nödvendigviis indfinde sig foran**) Forsnevringen, selv ved den sædvanlige Tilförsel af Blod; dette physisk uundgaaelige Forhold er ikke faldet Dr. Vogel ind, idet han vistnok er

*) R. Wagner. Handwörterbuch &c. 1ster Theil. Side 323 & 324.

**) foran vil naturligviis sige imellem Hjertet og Haarkarret.

bleven forvildet deraf, at Mikroskopets Synskreds kun er meget indskrænket, saa at han ikke har kunnet oversee den sygelige Tilstands Fremskriden, hvor denne foregaaer saa hurtigt; de Blodkar, han et Öieblik fandt forsnevrede, vare i det næste udspilede af Blod, og da han ikke samtidig seer den bagvedliggende vedblivende Hindring, har han ikke kunnet forstaae, hvorledes Blodlöbet kunde hæmmes ved en Beskaffenhed af Karrene, der vel kunde gjöre det langsommere, men ogsaa i samme Forhold friere. Derved er hele Forholdet blevet ham saa dunkelt, at han troer strax at maatte tage sin Tilflugt til „forandrede vitale Tilstande," for at löse Gaaden. Her have vi altsaa strax et Exempel paa de skadelige Följer af en stedse aaben Bagdör, hvorigjennem Beviisförelsen kan smutte; havde denne ikke været, maatte han uundgaaeligen være kommet til at indsee, at efter physiske Love alene maa en Fornevring eller Dæmning af hvilkensomhelst Art i et udvideligt Rör medföre en Udspiling foran*) Hindringen, og det aldeles tilsvarende Forhold i andre dyriske Rör, i Tarmen og Udförselsgange, vilde ikke have undgaaet hans Opmærksomhed. Af samme Ligegyldighed for de physiske Loves Betydning i Legemets sunde og syge Tilstande hidrörer ogsaa Misforstaaelsen af de i betændte Deles Pulsaarestammer iagttagne Yttringer; naar en Pulsaare nemlig banker stærkere, saa er det ikke Tegn paa, at den för mere Blod end sædvanligt, thi derved bliver den blot fuldere og blödere, men derimod Tegn paa, at dens Blodmasse möder större Modstand, og som Följe deraf virker stærkere tilbage paa de indesluttende Vægge, noget som man let overbeviser sig om, blot ved at sammentrykke en hvilken som helst större Pulsaare; Puls-

*) See foregaaende Note.

aarernes forögede Banken er derfor kun en yderligere Bekræftelse for Rigtigheden af Dr. Vogels förste Sætning, at Blodets hindrede Löb i Haarkarrene er Blodspændingens egentlige Aarsag. Det vilde heller ikke være let at indsee, hvorledes nogen selvstændig Virksomhed af Pulsaarerne, udenfor det ved deres Elasticitet paa Blodsöilen övede stadige Tryk, skulde kunne befordre eller endog föröge Tilförelselen af Blod, thi selv om man vil tillægge Aarerne i Almindelighed egen Sammentrækningsevne, — efter at Kölliker*) har troet at erkjende Muskeltraade i nogle korte kjærneholdige Traade, der findes i Aarernes Tverfibrehinde (i Pulsaarerne afvexlende med Lag af elastiske Traade), og som navnlig i de mindste Aarer ere blevne antagne for omdannede og forlængede Beklædningsceller —, vil denne Evne dög aldrig i et for Klapper blottet Rör kunne udöve andet end en hæmmende Indflydelse paa den indeholdte Vædske.

Det sidste Trin af de Tilstande, Dr. Vogel samler under Navnet Blodspænding, og ud over hvilket Betændelsen begynder, er Blodets langsomme Bevægelse frem og tilbage (Oscillation) i Karrene; denne Yttring er meget vanskelig for ham at forklare, og han er derfor tilböielig til at troe, at den ikke er almindelig; men efter det ovenfor fremstillede er det kun en Yttring mere af den tilstedeværende Hindring for Blodets Bevægelse fremad, nemlig Karvæggenes sidste Tilbagevirkning mod den ved hvert Hjerteslag stigende Udspiling, inden denne gaaer saavidt, at Elasticiteten tabes. Nu formaae Karvæggene heller ikke længere at modstaae Blodets Tryk, enten briste de, eller og-

*) v. Siebold und Kölliker. Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie. Leipzig 1849. Beiträge zur Kenntniss der Muskeln.

saa, hvor Vævenes Modstandsevne er större, udtræde Blodets flydende Dele; det er: Blodspændingen gaaer over i Hæmorrhagi eller i Exsudation.

Dr. Vogel har iagttaget disse Tilstande under Mikroskopet, men efter ham deler, hvad her er kaldt Udsvedning (Exsudation), sig i to Udviklingstrin; i det förste, som han efter Eisenmann kalder Stase, skulle alene Blodets æggehvideholdige Stoffer (serum) udtræde, og kun ifölge Betændelsens stigende Udvikling udgyder ogsaa senere Trevlestoffet sig i de omgivende Væv. Denne Adskillelse er efter vore nuværende physiologiske Kundskaber uholdbar, thi ifölge disse er Trevlestoffet ikke bundet til Blodlegemerne, men oplöst i Blodvædsken, og i denne Form udsveder det under Kredslöbet uophörlig af Haarkarrene, for at afgive Grundlaget til den Stofvexel, hvori Ernæringen bestaaer. Og hvis denne Anskuelse, grundet som den er paa talrige Undersögelser, er at ansee for rigtig, da vilde det dog være höist forunderligt, om en sygelig foröget Udsvedning, der indtræder saa let, og ofte er saa uomtvistelig stedbunden, skulde i samme Öieblik medföre en fuldstændig Omvæltning i det gjensidige Forhold af Blodets vigtigste sammensættende Dele; det er atter en af disse hurtige Slutninger, hvoraf Medicinen tæller saa mange, hvor den forlader Naturforskningens Vei; thi naar Forfatteren ad denne havde sögt Forklaringen af den iagttagelse, at tydeligt udskilt Trevlestof först viser sig nogen Tid efter, at den klare Blodvædske er udtraadt, da vilde han have fundet den i den Kjendsgjerning, at Trevlestoffet i og udenfor Karrene kun holder sig oplöst under en bestandig Omformning, — naar man ikke tager det for bogstaveligt, kunde man sige, fordi den ikke faaer Tid til at löbe sammen, — men at den strax udskiller sig, i Karrene selv, naar med Bevægelsen Stofskiftet

standser, (derfor i den ved Underbinding frembragte blinde Ende) og udenfor Karrene, naar det ikke strax omformes til de omgivende Væv eller Vædsker.

Det er mærkeligt, at Dr. Vogel selv har forelagt sig Spörgsmaalet, om ikke Aarsagen til Betændelsen ligesom til den altid forudgaaende Blodspænding var at söge i en Blodstandsning, navnlig i Venerne*), og at han kommer til at besvare det benægtende af Grunde, der netop skulde lede til at bevise det modsatte. Naar han saaledes siger, at det ikke er til at indsee, hvad der skulde hindre Veneblodets Löb, „da Haarkarrenes venöse Del og selve Venernes mindste Grene vel ere overfyldte med Blod, men snarere udvidede end forsnevrede," saa overseer han baade, at, som alt anfört, Udvidningen er en physisk nödvendig Følge af en i et elastisk Rör optrædende Dæmning, og dernæst at selve Udvidningen og Overfyldningen med Blod blive nye og stigende Aarsager til Standsning. Dernæst kommer han paa en ganske besynderlig Maade til at omgaae det egentlige Spörgsmaal, idet han anförer „at der ved Aabning af Vener fra betændte Dele ikke udflyder mindre Blod end sædvanlig," medens det, hvorpaa det kom an, var at afgjöre, om Blodudtömmelsen virkede lettende paa Overfyldningen i Haarkarrene, eller om en Blodstandsningen modsat virkende Aarsag formaaede at hæve den, og da vilde han være kommet til en ganske anden Slutning, thi det er bekjendt nok af Lægeerfaring, og er let nok at iagttage under Mikroskopet, at en Aabning af en blodspændt Dels Vener næsten öieblikkeligen hæver den sygelige Tilstand, naar denne blot ikke har udviklet sig saavidt, at Udsvedning har indfundet sig eller at Blodet i Haarkarrene er störknet. Endelig troer han

*) R. Wagner. Handwörterbuch &c. Side 328.

ogsaa i Betændelsens Forhold til Vandsot (Hydroper, Oedem) at see et Beviis for, at Blodstandsning ikke kan være Betændelsens Aarsag; thi, siger han, var dette Tilfældet, maatte begge disse Sygdomme væsentlig være ensartede; det synes imidlertid, som om Forskjellen i disse tvende Tilstandes Aarsagsforhold, idet den ene hidrörer fra en næsten fuldstændig Standsning af Blodlöbet paa et mere begrændset Sted, den anden derimod fra en i Grad langt ringere men i Udstrækning betydeligere Hindring for Blodets hurtige Bortförelse gjennem Venerne, ogsaa udtaler sig i deres Ytringer, og naar en Venestamme ikke blot lider ved de omgivende Deles mechaniske Tryk eller en syg Klaps Modstand, men er virkelig tilstoppet paa et Sted, hvor sidelöbende Kar ikke kunne bortlede Blodet, da indtræder ogsaa en Tilstand, der staaer imellem en Vandsot og en Betændelse, saaledes som i Phlegmasia alba.

I Henhold til de forudskikkede Bemærkninger ville vi ikke följe Dr. Vogel længere, thi da Betændelsens Forklaring overensstemmende med hans lagttagelser, som en yderligere Udvikling af Blodspændingen, synes ham at stöde paa Hindringer, bryder han pludseligen af, antager to Slags Congestioner, den egentlige saa kaldte forbigaaende Blodspænding, og en anden væsentlig derfra forskjellig „entzündliche Congestion," der skal hidröre fra „eine vitale Zurückhaltung" og „vermehrte Anziehung zwischen Blut und Parenchym," og kommer, kort sagt, ind paa en hel Række af „wahrscheinliche" og „höchst wahrscheinlige Hypothesen," som det er en Opgave for en stærk Tro, men ikke for naturvidenskabelig Forskning at behandle.

Vi skulle derimod nu gaae over til at betragte saadanne senere lagttagelser, som maatte kunne kaste Lys over foreliggende Tilstande og bidrage til deres naturlige Forklaring,

og vi træffe da först mange Bekræftelser paa udvidede og overfyldte Haarkars Sammenhæng med Betændelsens Udvikling, saa at Henle endog betragter Udspilingen som det væsentligste Led i denne sygelige Tilstand. Mest betegnende ere imidlertid de Iagttagelser, der vise, hvorledes Betændelse og Blodflod udvikle sig ved Siden af hinanden, noget som iövrigt Vogel ogsaa omtaler uden dog deraf at ledes paa rette Vei; thi naar af samme Sygdomsaarsag snart Aarehinderne briste, og snart Blodvædsken udtræder, saa er det da aabenbart, at der i den sygelige Tilstand udöves et usædvanligt Tryk paa Karvæggene, og da den drivende Kraft, nemlig Hjertets Stöd, er den samme, bliver der ingen anden Mulighed tilbage, end en Hindring for Blodets Bevægelse gjennem Haarkarrene eller dets Bortförelse gjennem Venerne. Især ere Betændelser i Hjernen lærerige i saa Henseende, thi da Karvæggene navnlig i den graa Masse ere meget tynde, findes ikke alene talrige begrændsede Bristninger ved Siden af Blodvædskens Udtrædning og Trevlestoffets Udskillelse, men ogsaa Overgangsformer mellem begge Tilstande, nemlig uregelrette Aareudvidninger af en Pæreform eller som Blærer, der sidde paa de mindste Pulsaarer, för de oplöse sig i Haarkar, enten midt paa Stammen eller hvor de dele sig i Grene. Professorerne K. E. Hasse og A. Kölliker i Zürich*) bleve först opmærksomme paa denne sygelige Forandring af de mindste Pulsaarer ved at aabne Liget af en ung Pige, der var död af en med Hjernetilfælde forbunden Ansigtsrosen, og i hvis Hjerne der ovenover det höire Stribelegeme fandtes et

*) jfr. Einige Beobachtungen über die Capillargefässe in entzündeten Theilen i Henle og Pfeuffers Zeitchrift für rationelle Medicin. IVter Band. 1846.

meget rödt og med Blodpunkter stærkt isprængt Sted af Störrelse som en Bönne; paa dette Sted var Hjernemassen ogsaa sygelig blöd og det i ligefremt Forhold til Blodpunkternes Mængde, i höiere Grad indad imod Midten end ud imod Omkredsen. Under Mikroskopet viste det sig, at de omtalte Blodpunkter, der först antoges for simple begrændsede Blodudtrædninger, vare skarpt begrændsede af Blodlegemer overfyldte Blærer (Blasen), der stode i umiddelbar Forbindelse med de ligeledes propfulde Aarer, idet man tydelig saae baade et ind- og et udtrædende Kar; Blærens Væg var tynd som Karrenes, og indeholdt langstrakte Kjerner, der ofte syntes at ligge i to Lag, de længere i et indre, de kortere og rundere i et ydre Lag. Deraf sees altsaa, at det var virkelige Udvidelser af Aarerne, sande Aneurismata, og ligesom disse kunde de ogsaa være snart ligeligt udvidede til alle Sider, snart kun ensidige, men sjeldent var en længere sammenhængende Strækning af en Aare udvidet. Senere bekræftedes Iagttagelserne af samme Forfattere ved Undersögelser af kunstigt fremkaldte Hjernebetændelser hos Dyr, og udenfor Hjernen fandtes de af Dr. Bruch*) i Heidelberg ved Saarbetændelse i Bughinden af en Hund; Dr. Reichert**) i Dorpat har meent, at Iagttagelserne muligen grundede sig paa et Öienbedrag, idet han selv engang troede at have fundet noget lignende paa den nederste Flade af et sygt ganglion Gasseri, hvilket han ved nöiere Undersögelse dog opdagede at hidröre fra Snoning af Aaren uden Forögelse af dens Förlighed, men Köl-

*) Erweiterte Blutgefässe in der Entzündung. Henle og Pfeuffers Zeitschrift für rat. Med. Vter Band.

**) jfr. Zur Controverse über die Erweiterung der feineren Blutgefässe bei Entzündungen i Joh. Müllers Archiv, 1847. Side 480.

liker*) har i et Brev til sin Medopdager Professor Hasse, ikke alene gjort Indsigelse mod en saadan Forklaring, men endogsaa udvidet sine tidligere Iagttagelser i saa Henseende ved at tilföie en ny Form af Pulsaareudvidelser, der ikke saa sjeldent skal forekomme i Hjernebetændelser, og navnlig i Apoplexia capillaris. Denne sidste Form er et Aneurisma spurium, der opstaaer ved Bristning af den inderste og mellemste Aarehinde, saaledes at Blodet træder ud mellem den mellemste og yderste Hinde, og enten hæver denne sidste i Veiret som en Blære, eller skiller den i lange Strækninger fra de underliggende Hinder, hvorved Aaren ofte bliver 4 til 6 Gange tykkere, end i naturlig Tilstand. Ofte briste saadanne Udvidelser kort efter at være dannede og foraarsage större eller mindre, ja endog capillære Apoplexier, alt eftersom större eller mindre, flere eller færre Kar have været angrebne. Det imellem Aarehinderne udtraadte Blod kan enten omformes til Betændelseskorn eller farvelöse Celler, og efterhaanden optages igjen i Stofskiftet, saa at Aaren paany faaer sin naturlige Dannelse, eller ogsaa, naar det er udgydt i större Mængde, tilstoppes Aaren ved Sammenklemning af de indre Hinder, og forvandles da til en gul eller hvid Streng, som hidtil ofte er forvexlet med atheromatös Dannelse; samtidig opstaaer i Aarens Omkreds paa Grund af mangelfuld Ernæring en sygelig Blödhed (Emollition), der antager en mere röd eller hvid Farve, eftersom mere eller mindre af det störknede Blods Farvestof træder ud af Aareudvidelsen, og altid ender med den saakaldte Celleblödhed (Celleemollition)**).

---

*) v. Siebold und Kölliker. Zeitschrift für wissensch. Zoologi. 1ster Theil. Side 260 og følgende.

**) Udförligere skal denne Gjenstand være behandlet i en under Köllikers Auspicier som Disputats skrevet Afhandling af Dr. H. Pestalozzi,

Sammenfatte vi nu alle de Betændelsen oplysende Iagttagelser, da vil den af disse fremgaaende Udvikling ordne sig omtrent saaledes: ifölge en middelbar eller umiddelbar Pirring af en Legemsdels Nerver forsnevre dens Haarkar sig, enten ved Sammentrækning af disses Muskeltraade, naar Tilstedeværelsen af saadanne kan ansees for beviist, eller paa ubekjendt Maade; ved den deraf opstaaede Hindring for Blodlöbet udspiles Karrene foran Hindringen og overfyldes med Blod; ophörer Aarsagen paa dette Trin at virke, saa vil Hjertets Kraft efterhaanden drive den ansamlede Blodmasse gjennem Haarkarrene, og den sygelige Tilstand vil ikke gaae videre end til Blodspænding eller Congestion. Fjernes Aarsagen derimod ikke, udspiles Karrene stedse mere, saa at de miste deres Elasticitet og Sammentrækningsevne, hvor de ere meget tynde, udvides de til ægte og falske Aneurismer eller briste, capillær Hæmorrhagi; hvor de ere fastere og stærkere, udtræder Blodvædsken, saa at de sammenhobede Blodlegemer blive alene tilbage i Karrene, Exsudation eller egentlig Betændelse.

Da Betændelse og Blodflod af Haarkar saaledes have en fælleds Oprindelse, optræde de ogsaa let ved Siden af hinanden; hvor Karnettet har tynde Vægge saagodtsom altid, for Exempel i Lunge- og i Hjernebetændelse.

Betændelsens Udgange skal jeg for Öieblikket ikke gaae nærmere ind paa; kun med Hensyn til Omformningen af de udtraadte Dele kan jeg ikke undlade allerede nu at henlede Opmærksomheden paa den physiologisk mærkelige Omstæn-

---

„über Aneurysmata spuria der kleinen Hirnarterien und ihren Zusammenhang mit Apoplexie.“ Würzburg 1849.

dighed, at endog udskilte halvoplöste Væv kunne optages som Indhold i de af den udtraadte Blodvædske dannede Betændelseskugler. I den samme Afhandling, i hvilken Kölliker först omtalte Dannelsen af Aareudvidninger paa betændte Deles Pulsaarer, fandt han Leilighed til at bekræfte og udvide Henles*) tidligere Iagttagelser af Blodlegemers ikke ganske sjeldne Forekommen i Betændelseskuglers Indre, idet han viste, at de saaledes indesluttede Blodlegemer vare Kilden til de i nydannede Væv afleirede Pigmentkorn. Senere Undersögelser af samme og andre Forfattere paa Skjoldkjertel, Milt, Lunger, Hjerne og Lymphekjertler have viist, at Blodlegemer meget ofte forekomme indesluttede af kjærneholdige Celler, og at det er af saadanne, at Pigmentceller opstaae. Foranlediget ved Modbemærkninger af Virchow, der aldeles nægtede Iagttagelsens Rigtighed, og af Gerlach, der troede, at Blodlegemerne ikke vare optagne af Cellerne efter at være udtraadte af Aarerne, men netop dannedes paa denne Maade, förend de kom ind i Kredslöbet, har Kölliker igjen taget fat paa samme Gjenstand og ikke alene bekræftet sine tidligere Iagttagelser, men endogsaa föroget disse med den endnu mere paafaldende, at flere Betændelseskugler imellem deres ydre Begrændsning og Cellekjærnen indeholdt tydelige Brudstykker af Nervemarv. Han tilföier udtrykkelig, at en Skuffelse var umulig, thi dels er Formen af oplöste Hjernerörs Marv saa eiendommelig, at den neppe kan forvexles med nogetsomhelst andet dels fandt han flere Celler, som ikke indeholdt andet, end et enkelt saadant Nervebrudstykke. Kölliker udleder af disse Iagttagelser, at den samme Lov for Cellers Dannelse, som Nægeli har efterviist for Planternes, Bergmann, Vogt og han selv for Dyrenes Vedkommende, at de nemlig opstaae omkring en organisk Masse, der indeslutter en Kjerne, ogsaa gjælder for sygelige Forhold, saaledes som Dr. Bruch först har udtalt det.

---

*) Zeitschrift für rat. Med. 2ter Band.

Vacance. Candidatposten ved St. Hans Hospital paa Bidstrupgaard.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Den 12. Januar. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 2.

Redigeret af C. Hempel.

Et Tilfælde af Död foraarsaget ved Indaanding af Chloroform.

I en tidligere Afhandling i dette Tidsskrift *) have vi gjort Læserne bekjendte med en Række ulykkelige Tilfælde, som i et ikke ret langt Tidsrum vare indtraadte under Chloroformindaanding, og vi forsögte ved denne Leilighed af disse og andre Erfaringer om Chloroformens Virkninger at opstille nogle Regler for dette Middels Anvendelse som anæsthesisk Middel, men maatte tildels indrömme disses Utilstrækkelighed, forsaavidt som nogle sikkre Kjendsgjerninger fra de os foreliggende, nöiagtigt beskrevne ulykkelige Tilfælde viste, at selv Iagttagelsen af al tænkelig Forsigtighed ved Anvendelsesmethoden og et tilbörligt Hensyn til de Contraindicationer, der kunde hentes fra Individets Sundhedstilstand, ikke vare istand til at sikkre os imod, at dette Middel i enkelte Tilfælde blev livsfarligt ja endog dödeligt. Da altsaa Videnskaben endnu ikke har givet os Midler ihænde til at

*) 2den Række X. Nr. 20, 21, 22 og 23.

forebygge, at et skrækkeligt Uheld enkelte Gange kan blive Resultatet af Bestræbelserne for at opnaae Velgjerningerne af denne den nyere Tids mærkværdige Opdagelse, fortjener upaatvivlelig ethvert Bidrag, der kan tjene til at oplyse dette Middels exceptionelle Virkninger, at drages frem for Lyset, og som et saadant frembyder følgende ulykkelige Tildragelse, der er offentliggjort i Nr. 42 af Gazette medicale de Paris 1849 af vedkommende Læge, Dr. Confevron i Langres, i flere Henseender Interesse. Vi hidsætte her den omstændelige Beretning, saaledes som den med Dr. Confevrons egne Ord er afgivet til det franske Academie de Medicine.

„Madam L., 33 Aar gammel, af et livligt Gemyt og meget sangvinsk, nervöst Temperament, havde i samme Aar under min Behandling været underkastet Ætherisationen i Anledning af smaae chirurgiske Operationer, med fuldkommen heldigt Udfald. Den 23de August 1849 skulde hendes Tandlæge udtrække en af de store Kindtænder, og da denne Operation fremböd nogen Vanskelighed, var det at forudsee, at den vilde medföre en temmelig heftig Smerte. Madam L., der forhen havde prövet Ætherisationens Velgjerninger, vilde ikke underkaste sig Tandudtrækningen uden at benytte samme, og jeg blev derfor af hende og Tandlægen, som ikke besad tilstrækkelig Erfaring deri, tilkaldt for at bibringe hende de anæsthesiske Dampe. Uagtet min Utilböielighed imod at anvende dette Middel ved Operationer af ringe Betydenhed, fornemmelig begrundet ved Bekjendtgjörelsen af flere Ulykkestilfælde, indtrufne under duelige Operatörers Hænder, troede jeg dog under disse særegne Omstændigheder at kunne gaae udenfor de Regler, jeg især i den senere Tid havde forcskrevet mig, og jeg ansaae mig berettiget dertil ved det heldige Udfald af foregaaende Ætherisation hos samme Individ, som nu forlangde den paany. Jeg var forresten

bestemt paa ikkun at frembringe en meget svag Grad af Bedövelse, eftersom her ligesaalidt kunde være Tale om nogen langvarig Smerte som om nogen betydelig Operation.

Jeg anbragde da paa Patientindens Lommetörklæde et sammenrullet Stykke Bomuld af Störrelse som en Hasselnöd, imbiberet med mindre end et Gram (omtrent 19 Gran) Chloroform. Madam L. förte det selv op imod sine Næsebor og indaandede af Törklædet holdt i nogen Afstand, saaledes at der tilstededes fuldkommen fri Adgang for den atmosphæriske Luft til at blandes med de anæsthesiske Dampe. Efter 8—10 Secunders Forlöb begyndte Virkningen, at indtræde, hvilket jeg bemærkede ved hendes blinkende Bevægelser med Öienlaagene. Jeg betydede Tandlægen, som stod ved Patientindens Hoved, at han kunde begynde Operationen; men da Madam L., der var vel bekjendt med Ætherisationen, ikke följte sig tilstrækkelig bedövet, stödte hun Operatörens Haand tilside, og i det hun lod os forstaae ved Tegn, at Ufölsomheden endnu ikke var indtraadt, förte hun selv Lommetörklædet op til Næseborene og gjorde hurtigen 4 eller 5 dybere Indaandinger. I dette Öieblik borttog jeg selv Lommetörklædet, som hun holdt fast op imod sin Næse. Jeg lod hende neppe af Syne i saa lang Tid, som udfordredes til at lægge dette Lommetörklæde paa et nærstaaende Bord, og da jeg igjen fæstede mine Öine paa hende, var allerede hendes Ansigt blegt, hendes Læber decolorerede, Trækkene forandrede, Öinene dreiede opad, Pupillerne stærkt udvidede, Kjæverne fastsluttede imod hinanden, saaledes at Tandlægen var forhindret fra al Operation, Hovedet tilbageböiet; Pulsen var forsvunden, alle Lemmerne i fuldstændig Slapheds Tilstand, og nogle

svage Indaandinger vare de eneste Livstegn, vi endnu sporede hos Patientinden.

Uden at spilde et Öieblik blev Alt hvad der lader sig gjöre under lignende Omstændigheder iværksat i mere end to Timer, men uden nogen Nytte. Stimulation af Næsens Slimhinde med Ammoniak, Bevægelse med Armene og Brystet, gjentagen Anvendelse af kunstig Indblæsning af Luft i Lungerne, Gnidninger udvendig paa Brystkassen og siden over hele Legemet med Ammoniak, Cauterisation af Hjerte-Egnen med glödende Kul, endelig Anvendelsen af den galvaniske Ström ved Hjælp af en stærk Voltaisk Söile, der netop var i Brug i Nærheden og beredvillig overlodes til vor Disposition: Alt var forgjæves, Intet kunde afvende Döden, paa hvis Tilstedeværelse jeg længe ikke kunde troe.

Siden Februar Maaned 1847 anvender jeg daglig Ætherisationen saavel i vore Hospitaler som i en udbredt privat Praxis; men aldrig har jeg brugt svagere Dosis, og aldrig har jeg benyttet större Forsigtighed ved Anvendelsesmethoden. Chloroformen blev indaandet i frisk Luft, uden Apparat, paa en Maade, der tilstedede den atmosphæriske Lufts uhindrede Blanding med de anæsthesiske Dampe, kort, der savnedes ingen af de Betingelser, der udfordres for at gjöre denne Indaanding fuldkommen farefri. Jeg vidste endvidere, at min Patientinde ikke led af nogen organisk Sygdom, der contraindicerede den. Jeg maa dog anföre, for ikke at forbigaae nogen Omstændighed, at Madam L., hvad der var mig ubekjendt, da Indaandingen foretoges, i Dagens Löb havde været underkastet heftige Sindsbevægelser; men Intet saadant kan forklare os et saa skrækkeligt Tilfælde. Undersögelsen af Liget kunde maaskee give os nogen Oplysning.

Familien tillod Obductionen, der foretoges 38 Timer

efter Döden i to Collegers Nærværelse. Resultatet af samme var følgende:

Hjernens Hinder og fornemmelig Venerne paa Hjerneskallens Grundflade vare udspændte af sort flydende Blod; den haarde Hjernehindes Sinus vare paa samme Maade overfyldte. Hjernens Substans viste ved Gjennemskjæring en punkteret Rödme, og Haarkarrene paa Snitfladen udgjöde sort Blod i smaae Draaber. Substansen var iövrigt uskadt og havde en normal Consistens. En betydelig Mængde serös Vædske fandtes paa Hjerneskallens Grundflade og opfyldte Rygradscanalen. I alle Venerne paa Hjerneskallens Grundflade, endog de af temmelig ringe Omfang, fandtes en betydelig Mængde Luftblærer optagende i Mellemrum mellem den indeholdte Vædske, der let lode sig forskyde. Hjertet var slapt, og ved et Indstik i det venstre Forkammer udflöd mörkt flydende Blod i Forbindelse med Luftblærer. Der fandtes ikke Coaguler i Hjertehulhederne. De store Venestammer i Brystet og Underlivet indeholdt ligeledes en betydelig Mængde mörkt og flydende Blod. Lungerne, der vare fuldstændig crepiterende i deres hele Udstrækning, havde en skifergraa Farve, der ligeledes viste sig paa Snitfladen ved Indskjæring. Underlivet var udspændt af Gas. Tarmene bleve ikke aabnede."

Dette Tilfælde vil neppe Nogen falde paa at henregne til de uforklarlige pludselige Dödsfald, hvorpaa Videnskabens Annaler har Exempler at opvise som indtrufne spontant eller ved ubetydelige Operationer; der kan ingen Tvivl være om, at Döden er at tilskrive Chloroformens giftige Virkninger. Og dog er det umuligt i det paagjældende Individs Sundhedstilstand at finde nogen Contraindication imod Chloroformens Anvendelse, hvortil der her endog kunde skrides med saa meget större Tryghed, som hun ikke længe

i Forveien havde benyttet samme Middel uden Skade; ikke heller lader sig med Grund indvende Noget imod Indaandingsmethoden, eftersom Chloroformens Fordampning i Begyndelsen skete i en vis Afstand fra Næsen, og om man end vil antage, at Dampene have været mere concentrerede under de sidste 4—5 Indaandinger, da Patientinden med egen Haand holdt Törklædet tæt op til Næsen, saa er en saadan Manövre vist neppe Noget, men i Praxis vilde finde Betænkeligheder ved at lade skee under lignende Omstændigheder, derhos i saa kort et Tidsrum. Alligevel er det rimeligviis disse 4—5 Indaandinger, der fornemmelig vare Skyld i det ulykkelige Resultat, og betænkes nu saavel Hurtigheden, hvormed dette hidförtes, som den ringe Qvantitet Chloroform, der forbrugtes (vistnok langt under den sædvanlige Dosis), saa fortjener dette Tilfælde saa godt som noget andet at stilles ved Siden af de forhen i dette Tidsskrift meddelte Exempler paa Forgiftningstilfælde af Chloroform, hvorimod Videnskaben endnu ikke yder nogen Betryggelse. Til flere af disse slutter det sig ogsaa hvad Obductionsresultatet angaaer, i det Tegnene paa asphyctisk Död vare fremtrædende. Naar der her (ligesom i det bekjendte Tilfælde, der indtraf i Boulogne, og som gav Anledning til Comiteens Nedsættelse i det Pariser Academie de medicine) fandtes Luft i Venerne, saa er dette muligen at tilskrive en begyndende Forraadnelse, eller maaskee, som Confevron selv er mere tilböielig til at antage, de stærke Indblæsninger af Luft, der foretoges under de kunstige Respirationsforsög, da Patientinden allerede var uden Livstegn. Derimod kan man vel ikke med nogle Medlemmer af den Pariser Comite antage, at en spontan Udvikling af Luft skulde kunde foregaae i Aaresystemet paa Grund af en særegen og uforklaret Indvirkning af Chloroformen paa

Blodet, efterdi noget saadant ikke er bekræftet ved directe Forsög paa levende Dyr.

I Henseende til de Symptomer, der gik forud for Döden, frembyder dette Tilfælde nogle Omstændigheder, der fortjene at tages i nöiere Betragtning. Langt fra paa nogensomhelst Maade at tilkjendegive en udsædvanlig eller foruroligende Virkning af Chloroformen, er Patientinden sig tvertimod bevidst i den Grad, at hun selv betegner, at Anæsthesien ikke er indtraadt, förer selv Törklædet tæt op for Næsen for at opnaae dette Maal, og uden at yttre nogen Aandenöd vedbliver at holde det i al den korte Tid, da Indaandingen gaaer for sig. Da denne standsedes, var Muskelslapheden endnu ikke indtraadt, thi Patientindens Haand faldt ikke spontant ned, men Lægen maatte selv fjerne den fra Ansigtet. Först nogle Öieblikke efterat al Indaanding er ophört indtræder Muskelslappelse, der i det næste gaaer over i Döden. Vi finde her en Bekræftelse af Sedillots paa egen Erfaring grundede Bemærkning, der ogsaa er nævnt i dette Tidsskrifts foregaaende Artikel om denne Gjenstand, at den höieste Grad af Chloroformens umiddelbare Virkning ikke falder sammen med den sidste Indaanding, men at Anæsthesien og de övrige Virkninger endnu vedblive at stige efter dette Tidspunkt — en Eiendommelighed, der efter Sedillot ikke skal findes ved Ætheren. — Naar maa altsaa har angivet Muskelslaphedens Begyndelse som Bestemmelse for det Tidspunkt, hvortil Indaandingen kan fortsættes, og hvor den bör standses, saa viser nærværende Exempel, at ogsaa denne Maalestok for Chloroformisationen kan være upaalidelig, eftersom Muskelslapheden ikke var begyndt, da Indvirkningen allerede var saa stærk, at Döden var unafvendelig.

Saadanne Erfaringer som den her nævnte bör vistnok

haves for Öie af Enhver, som vil benytte Chloroformisationen; men hvor megen Vægt man end vil lægge derpaa, er man dog ikke berettiget til at banlyse dette Middels Brug ved chirurgiske Operationer; desangaaende henvise vi i det Væsentlige til hvad der forhen er anförd om dette Punkt, men kunne dog i Anledning af dette Tilfælde ikke undlade at gjentage Bemærkningen om det aldeles Forkastelige i at anvende Chloroformisationen ved Tandudtrækning og lignende ubetydelige Operationer, hvor det ubetydelige Onde, som en om endog heftig Smerte maa ansees for, ikke staaer i noget Forhold til den Fare, hvorfor Individet kan udsættes ved Chloroformisationen. Men naar man af og til seer Gjentagelser af saadanne ulykkelige Tilfælde, de være end et saare ringe Procentantal af de heldig aflöbende Chloroformisationer, kan man dog ikke tilbageholde Önsket om, at det maatte lykkes Videnskaben at udfinde et anæsthesisk Middel, der var frit for de Farer, der klæbe ved Chloroformen. I den korte Discussion, der opstod i Anledning af dette Tilfældes Meddelelse til Academie de medicine, udtales dette Önske ogsaa af en af de anæsthesiske Midlers ivrige Forsvarere, Velpeau, men det tör vist være megen Tvivl underkastet, hvorvidt det Surrogat, han har forsögt, vil bestaae Pröven. Han angiver nemlig, at man har gjort nogle Forsög med et Middel, der frembringer en local Ufölsomhed, begrændset til de Dele, hvorpaa det anvendes; dette Middel bestaaer i Kulde, frembragt ved Hjælp af en Blanding af Iis og Salt. Dennes Anbringelse paa Huden bevirker i nogle Öieblikke en virkelig Forfrysning: Lemmet bliver koldt og ufölsomt, dets Liv synes ophört, men dette Ophör er kun momentant, thi Varmen og Livsyttringerne vende tilbage efter 2—3 Minuters Forlöb. Hos et Individ, der var villig til at underkaste sig Forsöget,

stak Velpeau saavel Naale som Spidsen af en Kniv ind i den kolde Hud, uden at der fölles den mindste Smerte. Ved et Forsög, der gjordes med en Patient, paa hvem en Operation skulde udföres, viste det sig, at Ufölsomheden indskrænkede sig til Huden; da Kniven virkede paa de underliggende Dele, begyndte Patienten at föle Smerte. Det er a priori ogsaa sandsynligt, at Ufölsomheden, tilveiebragt paa denne Maade, kun kan blive superficiel.

Til Behandlingen af Strabismus ved Cauterisation.

(Ved Licent. med. H. Lehmann).

For nogen Tid siden anmodede en 29 Aar gammel Schweizer, Jacob Ringer, mig om at operere hans höire Öie, med hvilket han skelede. Manden havde et paafaldende, höist vansirende Ydre. Det höire Öie, for hvilket han henvendte sig til mig, laa dybt i Öienhulen, saae derfor meget lille ud, og Pupillen vendte ikke saa lidt indad imod Næsen. Det andet, det venstre Öie, prominerede stærkt ud af Öienhulen, især ved den indvendige Öienvinkel; det saae derfor lige saa stort ud, som det andet Öie syntes lille, og med dette Öie skelede han stærkt udad.

Ved nærmere Undersögelse fik jeg at vide, at han fra Barn af havde skelet med begge Öine indad, og derfor var han, kort efter at Operationen for Strabismus var bleven bekjendt, reist til Strasborg for der at söge Raad. Han henvendte sig til en derværende Læge, som i Overværelse

af flere Collegер havde gjennemskaaret M. rectus internus paa det venstre Öie. Strax efter Gjennemskjæringen var Öiet traadt ud af Öienhulen og vendte udad; Operatören havde vel bemærket det, men ikke gjort noget derved og heller ikke villet give sig af med det andet Öie. Siden den Tid, omtrent i 8 Aar, havde det venstre Öie uforandret beholdt sin Stilling. I den indvendige Öienvinkel var der ikke Spor af nogen Tilheftning af den overskaarne Muskels Ende; det var saa meget lettere at overtyde sig om, som hele dette Parti laa blottet mellem Öienlaagene. Han kunde heller ikke bevæge Öieæblet indad; det stod aldetes ubevægeligt udad og lidt opad. Synet med dette Öie var kun svagt.

Den Strabismus, hvoraf Patienten led paa det andet Öie, var, som sagt, convergerende. Det var Tilfældet her, som saa ofte, at det var vanskeligt at afgjöre, om det var en activ eller passiv Strabismus; dog syntes Mere at tale for en passiv end for en activ Deviation af Öiet. Han kunde dreie det udad, men kun ufuldstændigt; i Öiets Hvile vendte det indad.

Skjöndt Patienten selv var meget opsat paa at lade sig operere, forekom det mig dog at være en betænkelig Sag at gjennemskjære den forkortede eller altfor active Öienmuskel. Patienten saae ret godt med dette Öie, og om det end kunde være sandsynligt, at Synet vilde forbedres, naar Öiets Stilling var bleven lige, saa var der dog paa den anden Side langt mere at tabe, naar, hvad der ikke var umuligt, der fandtes en lignende Disposition ved dette Öies Muskler som ved det andets, og Öieæblet i uheldigste Tilfælde efter Gjennemskjæringen skulde prominere og vende udad, og et saadant Tilfælde, hvad jeg dog betvivler, ikke lade sig redressere. Ikke blot Defigurationen vilde derved

være bleven langt værre, men hans Syn vilde da saa godt som være tilintetgjort.

Af disse Grunde vilde jeg ikke indlade mig paa Muskelgjennemskjæringen, men fik ham endog selv overtydet om det store Tab, han kunde udsætte sig for, imod at vinde en ringe Fordel, for at han ikke, naar hvad jeg ellers agtede at foretage med Öiet skulde mislykkes, skulde söge at faae sit Önske opfyldt hos nogen Anden, der maaskee vilde være mere eftergivende.

Derimod besluttede jeg at anvende Cauterisation af den svækkede eller forlængede udvendige Öienmuskel.

Det er bekjendt, at Dieffenbach foruden den egentlige Myotomi anbefaler to andre Midler i de lettere Tilfælde af Strabismus: nemlig Cauterisation og Udskjæring af en Fold af Bindehuden.

Det förstnævnte Middel, Cauterisation af den svækkede Muskel, er efter ham indiceret ved den ringeste Grad af Skelen, ved en ubetydelig Afvigelse fra Synsaxens normale Retning, men især ved den passive Skelen, hvor en sund Muskel har Overvægt over en svækket Antagonist. Han anvender den endog til Understöttelse ved paralytisk Strabismus, saa at, efterat den contraherede Muskel er gjennemskaaren, Conjunctiva cauteriseres paa den modsatte Side af Öiet, over den paralytiske Muskel.

Det var denne Methode, som jeg förste Gang bragte i Anvendelse.

Jeg lod Patienten sidde paa en Stol og vende Öiet saa langt indad som han kunde. En Medhjælper löftede det överste Öielaag i Veiret; selv strammede jeg Huden i Tindingen med den ene, trak det nederste Öielaag ned med den anden Finger af venstre Haand, og bragte derpaa et tilspidset Stykke Helvedessten dybt ind i den udvendige

Öienvinkel. Under en roterende Bevægelse trak jeg det ud i samme Öieblik og vadskede Öiet ud med Melk. Skjöndt denne blev dryppet lige saa hurtig ind i Öiet, som Helvedsstenen blev taget ud, havde Taarerne dog oplöst saa meget deraf, at hele Conjunctiva palpebr. i et Nu blev ganske blakket. Smerten var ikke ubetydelig under Ætsningen; den stærke Rödme, der strax foer over Öiet, syntes at bebude en stærk Reaction, og jeg lod ham derfor strax lægge Isfomenter paa Öiet. Den paafölgende Betændelse blev ikke destomindre stærk. Den næste Dag laae Conjunct. bulbi som en röd Vold omkring Hornhinden, Öiet var svullent og rödt, og först efter nogle Dages Forlöb kunde jeg aabne Öiet saa vidt, at jeg kunde faae den udvendige Öienvinkel at see. Her fandtes paa Cauterisationsstedet en gulbrun Brandskorpe af en Lindses Störrelse, omgiven af den enormt svulne og betændte Slimhinde. Slimfloddet fra denne var blevet betydeligt. Foruden de vedholdende kolde Fomenter, et Par Gange Igler omkring Öiet og salinske Afföringsmidler, blev der nu inddryppet en Oplösning af Argentum nitricum, senere af cuprum sulphuricum med Laudanum i Öiet. I Löbet af 14 Dage ophörte derved alle Tilfældene. Brandskorpen havde lösnet sig, og Stedet var cicatriseret. Öieæblet var derved trukket saa meget udad, at det stod aldeles lige, og den svækkede Muskels Energi var fremkaldt saameget, at Öiet, der i Hvilen stod lige, med Lethed kunde bevæges til begge Sider.

Det her beskrevne Tilfælde af Strabismus var ingenlunde en af de ringeste Grader; Afvigelsen fra Synsaxens normale Retning var, om end ikke saa stor, at Pupillen laa i den indvendige Öienvinkel, dog altid betydelig nok; og det var endvidere ingenlunde en afgjort passiv Strabismus. De af Dieffenbach opstillede Indicationer for Cauterisatio-

nens Anvendelse ere altsaa alt for snevre til egentlig at passe paa dette Tilfælde. Jeg troer derfor, skjöndt min egen Erfaring kun stötter sig paa dette ene Tilfælde, at der er Anledning til at udvide Indicationerne og til oftere at anvende en Behandling, der for Patienten langt fra har noget saa afskrækkende, som en Operation med Hager og Saxe, som ikke i noget Tilfælde kan udsætte Patienten for nogen af de sörgelige Udgange, som stundom Myotomien förer til, hvorpaa navnlig denne Patient afgav et Exempel, og som vist sjelden giver Anledning til en saa stærk og derved besværlig Reaction som i dette Tilfælde.

Om de Veie, ad hvilke Urinstoffet udskilles efter Nyrernes Borttagelse.

Af Cl. Bernard & Ch. Barreswill.

(Archives generales de Medicine, 4éme serie. T. XIII. & Annales de sciences. 3e serie. T. VII.)

Spörgsmaalet om Urinstoffets Oprindelse er löst for længe siden. Prevost og Dumas, Vauquelin og Segalas, Tiedemann og Gmelin, Marchand og flere have godtgjort, at Urinstoffet er færdigdannet i Blodet, og at Nyren kun spiller et Udskillelsesorgans Rolle. Har man derfor ved Nyrernes Borttagelse forhindret Udskillelsen, bliver Urinstoffet holdt tilbage i Organismen og ansamler sig i Blodet, hvor det tydeligt kan eftervises.

Men mærkværdigt forekom det Forfatterne, at der overalt, hvor Nephrotomi er foretaget, hengaaer flere Dage, inden

Urinstoffet viser sig i Blodet, uagtet de chemiske Reagenser give et hurtigt og let Udslag, naar Blodet blot indeholder ¼ eller ½ af den Mængde, som et Dyr pleier at udskille i 24 Timer. Forfatternes Undersögelser ere gaaede ud paa at efterspore Aarsagerne til dette aabenbare Stoftab, og det har da viist sig, at Urinstoffet efter Nyrernes Borttagelse finder andre Udskillelsesveie, og at Organismens Ligevægt saaledes en Tidlang opretholdes, indtil det vicarierende Organ selv angribes ved sin Afsondrings fremmede Beskaffenhed.

Forsögene anstilledes paa Hunde og gave som almindelige Resultater:

1) at der hos alle de nephrotomiserede Individer, uden Undtagelse, fandtes en stor Mængde Ammoniakforbindelser i Tarmvædskerne, og

2) at Urinstoffet langtfra altid var at eftervise i Blodet; det fandtes kun hos 3 Hunde, hvis Kræfter begyndte at aftage, 58 til 72 Timer efter Operationen.

Det kom nu an paa at erfare, om Ammoniakafsondringen begynder strax efter Nyrernes Borttagelse, og om den vedbliver eller aftager, efter at Urinstoffet er kjendeligt i Blodet; om der altsaa er nogen Aarsagsforbindelse imellem disse to quælstofholdige Legemers Optræden.

I den Hensigt dannedes der en Mavefistel hos en Hund, og to Maaneder efter, da Fistelaabningen var fuldstændig organiseret, borttoges Nyrerne. I Mellemtiden var Mavesaften flere Gange bleven undersögt, den indeholdt kun ganske ringe Spor af Ammoniak. 36 Timer efter Nyrernes Borttagelse undersögtes Blodet förste Gang, uden at der fandtes endog blot Spor til Urinstof, men ved den anden Undersögelse under Dödskampen indeholdtes en overordentlig stor Mængde deraf. Paa den anden Side viste Under-

sögelserne af den gjennem Mavefistlen udtömte Vædske, at alle Tarmafsondringer og navnlig Mavesaften vare tiltagne betydeligt i Mængde, og at de nu udskiltes uophörligt istedetfor som ellers under Fordöielsen alene. Der fandtes desuden et nyt Stof i denne rigelige Afsondring, et Ammoniaksalt (phosphorsurt eller melkesurt Ammoniak), og dette Salt var i kjendelig Mængde tilstede allerede nogle faa Timer efter Operationen. Trods denne Blandingsforskjel beholdt Mavefaften baade sin sure Reaction og sin fordöiende Egenskab, saalænge Dyrets Kræfter taalte det stærke Safttab; men efterhaanden taber Tarmafsondringen sig, samtidig indtræder en almindelig Slappelse og Mathed, og nu först begynder Urinstof at ansamle sig i Blodet.

Forsögene vise saaledes en nöie pathologisk Forbindelse imellem Nyrernes og Fordöielsesrörets Afsondringer, et Forhold, som allerede Rayer i Traité des maladies des reins har gjort opmærksom paa, og som ikke er af Uvigtighed ved Behandling af Nyresygdomme. At der findes et Ammoniaksalt og ikke Urinstof i Tarmsaften er en nödvendig Følge af, at sidstnævntes chemiske Sammensætning ikke tillader Urinstoffet at bestaae uforandret; ogsaa udenfor Legemet decomponerer Tarmsaften Urinstoffet.

Om Neuralgi i Livmoderen.

(Malgaigne i Revue med. chir. 1849, IV).

Der gives to Former af Neuralgi i de qvindelige Kjönsorganer, Neuralgi i Livmoderens Hals og Neuralgi i dens

Appendices. Den förstnævnte Sygdom er efter Malgaigne langtfra sjelden; den er ofte forbunden med Leucorrhe eller med en Congestionstilstand til Livmoderens Hals eller dens Legeme. Dens fornemste Kjendetegn er Tilstedeværelsen af et smertefuldt Punkt, der i Almindelighed er ganske enkelt og næsten altid beliggende fortil og til Venstre. Det er meget sjelden, at et saadant ömfindtligt Punkt er tilstede uden at være ledsaget af neuralgiske Smerter i Underlivet, Lænderne, Hjertekulen, o. s. v. Disse Irradiationssmerter variere baade med Hensyn til Sæde og Udstrækning og kunne meget let feilagtig antages for andre Affectioner. I adskillige Tilfælde kan et roligt Leie alene medföre en betydelig Lindring, men i haardnakkede Tilfælde forsöges ofte de forskjelligste Midler uden nogen Nytte. I Analogi med den Fremgangsmaade, som Malgaigne undertiden har seet sig nödsaget til at benytte i andre haardnakkede Neuralgier, nemlig at overskjære den angrebne Nerve, besluttede han sig til at foretage noget Lignende i dette Tilfælde, og Incision af det smertefulde Punkt paa Moderhalsen medförte et særdeles gunstigt Resultat. Han har udfört Operationen adskillige Gange, og der indtraadte Blödning kun i to Tilfælde, i hvilke Incisionen gjordes horizontalt med den krumme Sax. Den verticale Incision medförte blot Tabet af nogle faa Draaber Blod.

Befordring. Under 17de December f. A. er praktiserende Læge Mönster i Horsens, f. T. const. Overlæge i Armeen, udnævnt til Distriktslæge i Han-Herreder.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Blanco Luno.

Den 26. Januar. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. *Nr. 3—5.*

Redigeret af C. Hempel.

Armeens Sundhedsvæsen under et nyt Felttog.

(Ved A. Manicus).

De politiske Forhold gjöre for Öieblikket en Fornyelse af Krigen endog sandsynligere end forrige Aar ved denne Tid, hvor jeg i Ugeskriftet tillod mig at fremstille mine Erfaringer fra vort förste Felttog og mine Ideer om Reformer for et kommende. Et nyt Felttog har siden givet mig rig Leilighed til at samle nye Kjendsgjerninger, som for en stor Del kun bestyrke mine dengang fremsatte Anskuelser. Idet jeg nu under Vaabenstilstanden atter har sögt at besvare mig det Spörgsmaal, om Armeens Sundhedstjeneste nu efter to Aars Erfaringer er saaledes organiseret, at vi Læger med Benyttelse af de til vor Raadighed stillede Kræfter og Midler kunne opfylde det for hele Armeens Velvære saa vigtige Hverv, der paaligger os, ere desuden flere Tanker og Planer blevne saa levende hos mig, og jeg har været saa overbeviist om den absolute Nödvendighed af flere Forandringer, at jeg har bragt dem paa Papiret for i en större Kreds af Colleger at vække Interesse og Discussion om

dem. I en mindre Kreds af de fleste her i Fredericia og Omegn sig opholdende Militærlæger har jeg oplæst mit lille Arbeide og foranlediget en Discussion, hvis Resultat i det Væsentlige var en fuldkommen Billigelse af mine Anskuelser, og hvortil jeg paa et Par Steder vil komme tilbage.

Det er indlysende, at den Maade, hvorpaa Sundhedstjenestens Kredslöb ordner sig, ganske og aldeles maa bero paa den fjendtlige Armees Styrke. Er denne meget overlegen, saa blive Als og Fyen vor Armees Samlepladser, hvorfra alle Operationer udgaae; er den derimod mere lig vor egen, som der ved et Gjenudbrud af Fjendtlighederne denne Gang er större Sandsynlighed for, saa bevæger hele Armeen sig nordfra sydpaa eller omvendt paa Slesvigs Fastland eller i Jylland. Kun i dette sidste Tilfælde bliver der Tale om egentlige Lazarether i förste Linie i det Större; thi under sidste Felttog behövedes for Hovedarmeen i Sundeved, paa Als og Fyen naturligviis ingen, hvorimod de mindre i Jylland opererende Troppeafdelinger: det Ryeske Corps under hele Felttoget og to Brigader i Slutningen af April og Begyndelsen af Mai, maatte for deres Syge og Saarede oprette Lazarether i förste Linie. Hvis vi nu tænke os Hovedarmeen paa i det mindste 4—5 Brigader opererende i Slesvig, saa opstaaer strax det Spörgsmaal, om man vil indrette denne Armeestyrkes Lazarether i förste Linie efter en större Maalestok f. Ex. til en 4—600 Patienter i en af Slesvigs Byer og da tillige foretage deres Behandling her saalænge, indtil Mangel paa Plads eller Krigens Gang paabyde store Evacuationer, eller om man vil indskrænke sig til Receptionslazarether, hvor ingen væsentlig Behandling anvendes, men hvor de Syge kun samles, indtil et Antal er tilveiebragt, der kan lönne en Evacuation. Krigen, om ogsaa kun fört imellem den dansk-slesvigske og holstenske

Armee, kan ikke være aldeles sikker i sine Chancer, og derfor bör heller ingen egentlige Lazarether anlægges i de slesvigske Byer under et nyt Felttog. I alle Tilfælde troer jeg ikke, at man bör lade nogen Feberpatient af Betydning ligge over paa disse Lazarether i slesvigske Byer. Hvor stort et Antal af andre Patienter man kunde lade samle sig i disse Lazarether, dersom man alligevel vil holde paa dem, vil, som jeg allerede ifjor bemærkede, for en stor Del bero paa Letheden og Sikkerheden af Söforbindelsen. Medens man i Aabenraa, Flensborg, Ekernförde med mindre Fare kunde undvære idelig Evacuation, det vil sige, saasnart der fandtes Syge nok til en Transport, vilde den samme Fremgangsmaade i Haderslev og Kolding være meget betænkelig og i Christiansfeldt eller Slesvig aldeles forkastelig.

Forsigtigheden vil fremdeles byde paa vor Halvö ikke at evacuere fra Lazarether i förste Linie nordpaa pr. Vogn, for i næste By at anlægge et Lazareth, saaledes som vi i Begyndelsen af Felttoget 1848 gjorde. Thi i paakommende ulykkelige Tilfælde vilde det være umuligt at have Transportmidler for at evacuere söværts fra flere Punkter paa een Gang; og dersom det ogsaa lykkedes at faae et eller flere saadanne Lazarether i de nordlige slesvigske Byer evacuerede land- eller söværts, saa vilde man derved let beröve en Masse Syge eller Saarede, der i Uorden kom fra Valpladsen eller Hospitalet i förste Linie, hvor de ved den store Conflux ikke kunde finde Plads paa Transportfartöierne, de ellers mulige Transportmidler. En i Slesvig operérende Armee skal altsaa have sine til egentlig Behandling af Syge og Saarede indrettede Lazarether paa Als og Fyen, men ingen paa Slesvigs Fastland. Preussiske Læger have beklaget sig over de store Calamiteter, der vare forbundne med deres Maade at

evacuere paa, hvorved deres Lazarether kom til at ligge i en Linie af 30—40 Mile bagved Armeen, paa hvilken Strækning Transporten for en stor Del skete pr. Vogn og kun igjennem Holsten paa Jernbane. Omendskjöndt den fjendtlige Armee var vor egen mere end det Dobbelte overlegen, skete det dog undertiden, at et fjendtligt Lazareth i al Hast aldeles maatte römmes.

Man vil indvende, at man ved at sende alle Armeens Syge, de lette iberegnet, den længere Vei til Als og Fyen, istedetfor at have en stor Del af dem i Byerne paa Slesvigs Östkyst, meget snart vilde overfylde Hospitalerne paa Als og Fyen i den Grad, at der maatte opstaae den störste Forvirring og Uorden, naar Masser af Saarede strömmede til, eller at der, for at sikkre sig herimod, idelig maatte evacueres fra hine Lazarether ved Sökysten til de længere bortliggende. Da Evacuationerne naturligviis isærdeleshed atter maatte træffe de lettere Syge, saa vilde disse unddrages Tjenesten i en utilbörlig lang Tid, ikke at tale om, at deres stundom ubetydelige Tilfælde ved denne ambulatoriske Behandling ofte vilde forværres. Hertil maa svares, at vi have to vigtige Midler til at forebygge disse Onder under et nyt Felttog: 1) Reconvalescentdepoter og 2) Marodöretapper.

I samme Öiemed foreslog jeg allerede forrige Aar dels for lette Syge, som komme lige fra Armeen, dels og fortrinsviis for egentlige Reconvalescenter fra de nærmest liggende Lazarether, flere Reconvalescentdepoter oprettede paa Fyens Vestkyst, Als og efter Omstændighederne i Jylland. Jeg tænkte mig, at man maatte placere dem paa samme Sted eller i den umiddelbare Nærhed af et andet större Lazareth, som havde megen direkte Tilgang fra Armeen, og at man godt kunde hjælpe sig med Halmmadratser paa Gul-

vet for de fleste Patienter. Dog burde for et lille Procentantal, maaskee 10%, anskaffes ordentlige Sengesteder. Man maatte ikke være for kræsen med Valget af Localet, og Kornlofter og Magaziner vilde ofte med mindre Forandringer kunne indrettes til passende Localer. Jeg omtalte forrige Aar et Receptionslazareth i Veile, hvor ogsaa lettere Patienter eller saadanne, der ikke vare transportable, bleve behandlede, og som var indrettet paa samme Maade. I Aar har endog Lazarethet i förste Linie for det Ryeske Corps under Overlæge Carøe i omtrent 8 Uger været indrettet paa denne Maade i Ebeltoft. Foruden to store Lofter paa et stort Magasin, havdes nogle Værelser med ordentlige Senge i Byen, og jeg kan forsikkre, at der paa disse Kornlofter fandtes ligesaa stor Renlighed og Orden og bedre Luft end paa de fleste Hospitaler. Rigtignok var i Aar et Reconvalescentdepot paatænkt i Odense, men, saa vidt jeg har hört, gik det snart overstyr og blev et slet og ret Lazareth som de andre. Det forekommer mig ogsaa, at Odense var et uheldigt Valg, da det ligger nærmest at benytte Odense som et Centrallazareth, hvorhen Lazaretherne, ved Sökysten kunne evacuere Syge, naar de selv modtage större Masser af Saarede. Jeg vilde foreslaae et Reconvalescentdepot ved eller i Bogense, Assens, Faaborg og Augustenborg, hvert til 100 Patienter med en Læge, en Sergeant og 4 Sygevogtere, der i Et og Alt sorterede under det nærmeste Lazareth. Odense burde enten have sit eget Reconvalescentdepot eller ogsaa sende sine Reconvalescenter til Sökystens Depoter.

Ved det i Slesvig og Jylland opererende Ryeske Corps forsögtes i dette Aars Felttog af Brigadelæge Dr. Djörup bevægelige Sygedepoter eller, som de döbtes „Marodöretapper.“ Denne Institution, som ordentlig organiseret vist vil

kunne blive Armeen til stor Gavn, vil jeg först beskrive nöiere, saaledes som den under Felttogets Slutning bestod, derpaa angive de Misligheder, den under enkelte Omstændigheder kan medföre, og sluttelig tillade mig at foreslaae nogle Forbedringer ved den. De vigtigste Data angaaende den skylder jeg Hr. Underlæge Boye, der i 5 Uger bestyrede den. Marodöretappen ved det Ryeske Corps var i Juli Maaned dette Aar indqvarteret i Bondebyen Egens, 2 Mile bag Armeens Cantonnementer og ligesaa langt fra Corpsets Lazareth i förste Linie i Ebeltoft. Preusserne stode dengang nordlig og östlig udenfor Aarhus. Egens ligger neppe en Fjerdingvei tilside for Landeveien fra Aarhus til Ebeltoft og bestaaer tilsammen af 12 hele Gaarde, som ikke havde den bedste Beskaffenhed, saa at man overalt, navnlig i det Slesvigske, vil finde dem bedre og större. Det Ryeske Corps, der lige over for en meget overlegen Fjende maatte være særdeles aarvaagen, der havde en udstrakt og anstrængende Forposttjeneste, i et den Gang afskyeligt Veir, og hyppigt allarmeredes, sendte herhen sine lette Syge, som under roligere og sikkrere Forhold for störste Delen vilde være blevne behandlede som Qvartersyge ved Bataillonerne. Deres Antal var, som man efter Tjenesten og det ugunstige Veir kan vente, stort, omtrent som man vil beregne det for et Vinter- eller Foraarsfelttog under ikke altfor ugunstige Forhold. Vilde man have beholdt dem ved Bataillonerne, saa havde de, da mange maatte kjöres, föroget Armeens Train overordentlig; det vilde ved Allarmeringer have været vanskeligt at faae Vogne til dem i en Fart, eller man maatte lade holde Vogne parate Dag og Nat til dette Brug ved Compagnierne; og naar Tropperne vare paa Forpost eller stundom halve og hele Dage stode paa deres Allarmpladser for at vente paa Fjenden, maatte de Qvarter-

syge have været efterladte med Bagagen et Par Mile bagud. Ved denne idelige Uro og det stundom længere Ophold paa Vogne i fri Luft vilde de lette Sygdomstilfælde hos Mange have forværret sig. Antallet af Patienter ved Marodöretappen har ikke været under 80, steg ofte til 100 indtil 120. Et Corps paa ikkun 5000 Mand Infanteri samt Artilleriet sendte Syge til Marodöretappen, og efter dette Forhold bör Etappen for hver Brigade under et Foraars- eller Vinterfeltog være belavet paa 3 Procent Syge. Aarsagen, hvorfor det talrige Cavalleri, henimod 2000 Mand, ved General Ryes Corps ikke benyttede Etappen, beroer derpaa, at dette Vaaben saa godt som ingen Qvartersyge kan have under et Felttog, fordi ved den syge Mands Transport en rask Mand maa udtræde af Escadronen for at före den Syges Hest. Först naar den syge Mand bringes til Lazarethet, föres hans Hest til Corpsets mobile Hestedepot, hvor han henter den, naar han udskrives. Da nu de Syge ved Marodöretappen betragtedes som Qvartersyge, saa skulde Escadronen altid have beholdt de respektive Heste hos sig, men for at undgaae denne Byrde foretrak man at sende selv de lettere Syge strax til Lazarethet.

De Sygdomme, hvorfor de fleste Soldater indlagdes paa Etappen, vare följende, ordnede nogenlunde efter Hyppigheden ved Hjælp af Listerne: Furunkler, Excoriationer og Oedem af Födderne, Intertrigo, Intermittens, Bronchitis, catarrhalsk Feber, Angina, Gastricisme og Diarrheer, Contusioner, Forvridninger, mindre Saar og Forbolninger, Muskelrheumatisme, Forkommethed af Marscher, Nattevaagen og usle Qvarterer, Erysipelas, Conjunctivitis, indgroede Negle. Scabies og Syphilis udelukkedes for ei at paaföre Befolkningen Smitte. Patienterne medbragte til Etappen fuld Armatur og Oppakning; hver Soldat udbetaltes under sit Op-

hold der sin fulde Lönning, inclusive Bespisnings- og Brödpenge, ialt 27 Sk. daglig. Hver Qvarterværd bespiste sine Indqvarterede efter Forpleiningsvæsenets reglementariske Bestemmelser for 15 Sk. daglig, „saaledes som Menigmand i Egnen pleier.“ Den militære Commanderende kunde igjennem den civile Övrighed træffe Foranstaltninger for at paasee Bespisningens Forsvarlighed og Tilstrækkelighed. Ingen Patient turde forlade Byens Enemærker; hver Morgen mödte alle Patienter, der kunde gaae, i Lægens Qvarter, opraabtes af ham bataillons- og compagniviis efter Sygeprotokollen; de Udeblivende optegnedes, og Listen leveredes til Etappens Commanderende, en Overcommandersergeant, for at han kunde drage Vedkommende til Ansvar. Enhver undersögtes ved dette Möde, og det Ordinerede: Trækmidler, Laxer- og Bræk-Midler o. s. v. anvendtes i Lægens Paasyn, ligesom Hr. Boye, belært af Erfaringen, lod dem som brugte Medicin flere Gange daglig komme hjem til sig og tage den der. Da ingen Sygevogter var tildelt ham ved Etappen, maatte hans Oppasser hjælpe ham som saadan. Den Commanderende, som burde have været tilstede hos Lægen ved Morgenmödet, holdt, uriglig nok, ingen Aftenappel over Folkene og visiterede ikke strengt nok Qvartererne om Aftenen. Kun meget faa Soldater holdtes sengeliggende, da ingen Sygestue kunde indrettes, fordi det aldeles manglede paa de fornödne Reqvisiter. Blev en Patient alvorlig syg, sendtes han med Angivelse af Diagnosen til Lazarethet i Ebeltoft. Overcommandersergeanten förte hele Regnskabet, vaagede over Disciplinen, indgav Lister til Hovedqvarteret, modtog derfra Ordrer og besörgede Vogne ved Transporter til Lazarethet eller ved Opbrud af hele Etappen. Disse toges, og dette fortjener Efterlignelse, hvis Indretningen skulde indföres ved Hæren, kun fra samme By, hvor Etappen laae i

Cantonnement, hvorimod samme By saa var forskaanet for al videre Ægtkjörsel til Armeen. Bönderne vare vel tilfredse dermed, og man havde den navnlig i en Stilling ligeoverfor Fjenden uberegnelige Fordel, altid at have Vognene ved Haanden. Saaledes behövedes ikke mere end en Time til at sætte hele Etappen i Marsch. I Reglen befordredes den kjörende fra Sted til andet, da Soldaten förte Armatur og Oppakning med sig; dog kunde man altid lade en Del gaae, især naar man kjörte deres Vaaben og Oppakning. Da Etappen paa denne Maade kan tilbagelægge 6—8 Mil i et Dögn og har et Par Miles Forspring for den övrige Armee, kan der selv under en ilsom Retraite ikke være Frygt for dens Sikkerhed.

Saaledes var Marodöretappen indrettet, og den ydede det Ryeske Corps væsentlige Tjenester ved at gjöre Armeens Bevægelser friere, ved at holde Lazarethet frit for Overfyldning og ved at forebygge hyppige Evacuationer. Efter Hr. Boyes Opgivelser og Protocollens Udvisende kan jeg paastaae, at de fleste Patienters Helbredelse ikke vilde være skeet hurtigere paa et Lazareth. Den störste Mislighed ved denne Indretning er, at den absolut kræver en dygtig og determineret Mand med praktisk Blik til Læge og en energisk Personlighed til Commanderende, der forstaaer at holde streng Orden og skaffe sig ubetinget militær Lydighed. Opfylde hine to Personligheder ikke disse Fordringer, saa bliver en Marodöretappe let en Samlingsplads for Bataillonernes Udskud, der er feigt eller vil leve lidt friere end skee kan ved Corpserne, og som gjensidig understötte hinanden i at bedrage Lægen.

Dersom man, som det er at haabe, under en ny Krig indförer Marodöretapper, saa foreslaaer jeg:

1) et strengt Valg af Personligheder til Læge og Commanderende. Jeg vil her kun bemærke, at Bataillonerne til Commanderende hellere maae afgive en dygtig Sergeant end en i Officiersnummer staaende Overcommandersergeant, hvilken sidste det desuden stundom kunde falde ind ikke at ville lystre Lægens Anordninger, der her ligesom overalt, hvor der handles om Syge, bör have den afgjörende Stemme. Sergeanten burde for at have större Myndighed udnævnes til Commandersergeant.
2) Der bör til Udövelsen af en nöiagtig Control, uden hvilken hele Anstalten ikke kan give noget godt Resultat, ansættes to Undercorporaler, som udvælges iblandt de paalideligere Folk af Ambulancens Mandskab, og som understötte Lægen og den Commanderende.
3) Hver Brigade afgiver sit saakaldte ambulante Lazareth med Inventarium for 20 Senge til sin Marodöretappe, og deraf opretter Lægen i en eller to af de större Gaarde Sygestuer paa 10—20 Pladser. Her indlægges da de som skulle holde Sengen, före Diæt, og bruge stadig Medicin. Indlæggelsen paa denne Stue i Forening med Diæten vil være et ypperligt Middel for Simulanter. For de Soldater, som indlægges paa Sygestuen, maa det desuden efter Lægens Anordning staae den Commanderende frit for at indeholde Lönningen og deraf at betale Extrabespisningen.
4) Cavalleriet erholder Tilladelse at sende Hesten til det mobile Depot, naar en Mand indlægges paa Marodöretappen. Ingen Vaabenart trænger naturligviis saa meget til en Marodöretappe som netop Cavalleriet, da det saagodtsom ingen Qvartersyge kan have.
5) Corpsernes Læger bestemme efter Tilfældets Beskaf-

fenhed paa Sygesedlerne, om Manden skal sendes til Etappen eller Lazarethet.

6) Skulde der ved en Evacuation fra Hospitalerne i förste Linie findes Reconvalescenter, der ikke kræve altfor delicate hygieiniske Forhold, saa sendes de til Marodöretapperne.

7) Marodöretappen anlægges uden al Sammenligning bedst i Bondebyer ved eller ikke langt fra Hovedveiene imellem Armeen og dens Depoter og Lazarether; stundom, naar Bespisningen kan besörges, ogsaa paa Herregaarde, derimod kun undtagelsesviis i Kjöbstæder, hvor Opsynet bliver umuligt, med mindre man vil indrette Etappen paa Lofter eller andre store Rum, i Analogi med Reconvalescentdepoterne. I begge sidstnævnte Tilfælde vil en mindre Del af Folkene komme til Sengs, en Omstændighed af ikke liden Vigtighed. Derfor raader jeg ogsaa kun under den Betingelse at vælge Kjöbstæder og Herregaarde til Locale for Marodöretapper, hvis Armeen nemlig skulde komme i Egne, hvis Befolkning skulde vise sig saa fanatisk, at man kunde befrygte for Enkeltmands Sikkerhed.

Da nu saaledes en Mængde Individer vilde blive helbredede med Marodöretapperne og altsaa slet ikke optages paa Lazaretherne, og dernæst et ikke ringe Antal strax eller i Löbet af Sygdommen vilde fra disse kunne sendes til Reconvalescentdepoterne i deres Nærhed, saa vilde man ved de foreslaaede Indretninger opnaae, at Lazaretherne paa Als og Fyen bleve forskaanede for en Trediedel af de Patienter, de under de tidligere Forhold have maattet modtage. Ved et ordnet Evacuationssystem kan det dernæst ikke blive vanskeligt, paa de faste Lazarether paa Als og Fyen at erholde saa god Plads til Saaredes Modtagelse, at en mindre

Træfning med 4—600 Saarede ikke kan gjöre Forberedelser nödvendige, eller, naar den kommer uventet, maa frembringe en Revolution paa 3—4 forskjellige Lazarether. Desuden opnaaer man ved Reconvalescentdepoterne en anden Fordel, den at have Localer, hvor der under en större Tilströmning af Saarede og Syge godt lader sig anbringe flere Hundrede lettere Saarede eller Hospitalets andre Syge, indtil Evacuation kan skee, eller andre Anstalter træffes. De i et saadant Öieblik paa Depotet værende Reconvalescenter og lettere Syge maatte da indqvarteres i en Bondeby i Nærheden, og dette Mandskab da aldeles behandles efter de ved Marodöretapperne givne Regler.

Forinden jeg gaaer videre, være det mig tilladt at opkaste det Spörgsmaal: forudsat at vi faae ligesaa mange og ligesaa store Lazarether, som vi havde ved Krigens Slutning, og forudsat at det efter min Beregning vil være muligt ved Marodöretapper og Reconvalescentdepoter at holde omtrent ⅓ Del af Armeens syge Soldater borte fra de egentlige Lazarether, vil der saa kunne siges at være taget tilbörligt Hensyn til de sandsynlige Eventualiteter? Dersom Kampen kommer til at staae imellem Insurgenterne paa den ene og os paa den anden Side, maa vist Enhver, der kjender til Stemningen i begge Armeer, og vil tage Hensyn til, at den ikke saa meget ulige Styrke vil bevæge begge Armeerne til at holde Stand og levere ordentlige Slag, indrömme Utilstrækkeligheden af disse Foranstaltninger. Jeg troer, at det vil være Armeen til stor Gavn at have omtrent 3 Lazarether, som skulde oprettes paa Fyens Vestkyst og Als, hvert paa omtrent 200 Senge, staaende færdige kun for Saarede efter större Slag. Desuden maatte man aldeles forskaane Kjöbenhavn for Evacuationer af Ikkesaarede, saaledes at de store Localer der

kun benyttedes til Saarede. En directe Evacuation efter et större Slag til Kjöbenhavn paa store Damp- og Transportskibe er naturligviis at foretrække for den til de mindre Lazarether, hvor man kun bliver af med 1—200 ad Gangen, og hvor der da let indtræder Mangel paa Lægehjælp og andre Reqvisiter. Grunden hvorfor der, saavidt mig bekjendt, slet ikke under Krigen er evacueret directe til Kjöbenhavn lige efter et Slag, ligger naturligviis i Mangel paa Damp- og Transportfartöier. Da slet ingen statistiske Meddelelser foreligge om de benyttede Hospitalers Rummelighed, Localiteter, de Syges Antal ved Armeen med Angivelse af Sygdommens Beskaffenhed for de vigtigere Sygdomsklasser, ligesaalidt som over Fordelingen af de Saarede paa forskjellige Tider af Felttogene og Forholdet af de let til de haardt Saarede, er det ikke muligt at give detaillerede Forslag.

Af hele den foregaaende Fremstilling följer, at vi ikke have nogen Grund til at lade de for Armeens 6 Infanteri- og 2 Cavalleri-Brigader efter Regulativet bestemte 16 fiirspændige Vogne med Reqvisiter til 960 Senge följe med ned i Slesvig. Selv om Armeen rykker ned i Slesvig, ville 6 Vogne med Inventarium til 360 Senge være aldeles tilstrækkelige. To andre saadanne Vogne burde placeres ved Reconvalescentdepotet paa Als, de andre paa Fyens Vestkyst og maaskee ved Odense til samme Brug. Man kunde maaskee indvende mig, at det kunde træffe, at vi efter et afgjörende Slag, ligesom efter Træfningen ved Bau, med Sikkerhed kunde etablere Hospitaler for en stor Del af vore eller fjendtlige Saarede i en af Slesvigs Byer og da smertelig vilde föle Savnet af vore Felthospitalsvogne. En Fægtning som ved Bau kan imidlertid ikke forefalde, og selv om vi forudsætte et fuldstændigt Nederlag af Insurgenterne, saa at

der fra deres Side i de første Uger ikke kunde være Tale om offensive Bevægelser, berettiger dette ikke til at oprette Lazarether i slesvigske Byer for andre end haardt Saarede. Skulde det paa Grund af Transportmidlernes Mangelfuldhed eller de Saaredes overmaade store Antal ikke være muligt at skaffe dem bort i de første 24 Timer, saa vilde, naar hine 360 Senge vare optagne, Borgerne i de fleste slesvigske Byer have særdeles godt af at levere Sengeklæder i rigelig Mængde. Et Par Timers Varsel vil under Trusel af Execution være tilstrækkelig for at sikkre denne Foranstaltning.

Jeg bemærkede forhen, at især Transportmidlernes Utilstrækkelighed vilde nöde os til efter Slag at oprette Lazarether for vore Saarede i de slesvigske Byer, indtil de efterhaanden i mindre Afdelinger, liggende paa Dækket eller nede i Lasten paa smaae Skibe med allerede begyndende Saarfeber kunde bringes i Sikkerhed. Der kan være Meningsforskjellighed iblandt Læger angaaende Graden af de skadelige Følger af en Transport med Seilskibe eller Vogne paa et Saars anden, tredie og fjerde Dag, men sikkert ere alle Læger enige om, at en saadan Transport er et stort Onde, og at der under vore Felttoge neppe er gjort de tilstrækkelige Anstrængelser for at opnaae andre og bedre Transportmidler. For at vise, hvor daarligt Armeen var forsynet med Transportskibe og den fornödne Dampkraft til Saaredes Transport under sidste Felttog, vil jeg give en Fremstilling af de herhen hörende Begivenheder ved det Ryeske Corps og kun endnu bemærke, at Skylden i Sandhed ikke laae hos Brigadelæge Djörup eller Feltlazarethets Overlæge Caröe.

Den 23de April under Slaget ved Kolding havde General Ryes Corps, som kjæmpede en Mil vestlig for Kolding, sit Lazareth i første Linie i Veile; det var naturligt, og man

maatte i Hovedqvarteret vide det, at Corpset sendte sine Saarede, omtrent 200, derhen. Der fandtes imidlertid ingen Transportfartöier her, ligesaalidt som der den næste Dag kom noget, omendskjöndt det uheldige Udfald af Slaget allerede Kl. 3 den foregaaende Eftermiddag var afgjort, og Veile og Fredericia tilsöes kun ligge 4 Mil fra hinanden. Og ved Fredericia, hvorfra de fleste Tropper satte sig i Bevægelse, maa man dog vel have havt nogle disponible Seil- og Dampskibe. Overlæge Caröe maatte altsaa selv skaffe et Par Jagter til Transporten; til stort Held kom kun 70—80 Saarede til Veile, imedens de andre sögte Fredericia, og til endnu större var Vinden den 24de April saa gunstig, at Skibene slap vel ud af den smalle Veilefjord, hvilket efter Sagkyndiges Forsikkring hyppig er en meget vanskelig Sag. Hvad var skeet, dersom den fjendtlige Armee, efter vort aldeles mislykkede Angreb den 23de April, næste Dag med Forbundstropper i Reserve var trængt frem og havde besat Veile? Dette maa man, da vort Hovedqvarter den 24de April forlagdes et Par Mil nordfor Veile, have ventet. Hvad var skeet, dersom de Saarede fra den foregaaende Dag, muligen forögede med endnu flere fra en ny Kamp sydfor Veile, skulde paa smaae Seilskibe over Hals og Hoved under en mindre gunstig Vind have været evacuerede? Man havde i dette Tilfælde intet Andet at gjöre end at tye til en Vogntransport til Horsens; her havde man da maaske kunnet faae dem sendt bort paa Seilskibe — naar Vind og Veier havde tilladt det, — og de Saarede vilde i gunstigt Tilfælde fire Dage efter Slaget være komne til Ro. Det gik imidlertid godt, Fjenden kom ikke, og vi rykkede sydpaa igjen med Hovedqvarteret i Viuf, halvveis imellem Kolding og Veile. Den 6te Mai angrebes her vor Stilling af stor Overmagt, og imedens den större Del af vor Armee

trængdes op imod Fredericia, var det bestemt, at General Rye med 7000 Mand skulde trække sig nordpaa, vel at mærke, fægtende og forfulgt af Fjenden, medens den större Del af Armeen strax fandt Sikkerhed bag Fredericias Volde. Allerede den 5te Mai om Aftenen kunde man med temmelig Sikkerhed vide Angrebet, og der havde atter været Anledning til at sende et Dampskib til Veile til det Ryeske Corps Disposition. Vore Saarede, mærkeligt nok kun 30, transporteredes altsaa, da ingen Evacuationsmidler tilsöes vare i Veile, den 6te Mai til Horsens paa Vogne, hvor Lazarethet i förste Linie var. Den næste Dag, den 7de Mai, angrebes vi atter og trængtes efter en Fægtning, hvori vi vare heldige nok til ikke at faae mere end omtremt 20 Mand saarede, tilbage til Horsens. Her fandt vi om Aftenen Klokken 7 Lægerne i fuldt Arbeide med at evacuere Syge og Saarede atter paa nogle Seilskibe, man havde faaet fat i, medens, saavidt jeg mindes, en större Transport af Syge allerede tidligere paa Vogne var sendt ad Skanderborg til. Tilfældigviis fandtes paa samme Dag i Horsens et Dampskib, som bragte og hentede Depescher til og fra General Rye, og det modtog da Ordre til at bugsere Seilskibene ud af Fjorden, for derefter at overlade dem til sig selv. Det var et saare heldigt Sammentræf, thi Vinden var just den Dag saaledes, at intet Skib kunde komme ud af Fjorden. Hvad enten nu Dampskibet maatte vente paa Depescher eller, som man fortalte, stod paa Grund, de Saarede laae Natten over paa Skibene ved Havnen, og Transporten afgik först næste Dag. Ogsaa denne Dag maatte man undre sig over, at Fjenden ikke forfulgde raskere og besatte Byen om Aftenen; den vilde neppe være bleven forsvaret, og vore Saarede og Syge havde maaskee været Fanger. Fjenden blev dog i ubegribelig Uvirksomhed staaende sydfor Horsens,

Vore nordfor med vort Lazareth i förste Linie i Aarhus. Det havde efter Militæres Dom været muligt for Fjenden at trænge os under en Fægtning op imod Aarhus; om man paa den Tid havde sendt et Dampskib til Saaredes Transport derhen, veed jeg ikke, troer det dog neppe. Man skulde næste troe, at vi slet ingen Dampskibe eiede. Sagen ligger imidlertid vel deri, at höiere Vedkommende ikke have havt det rigtige Begreb om Vigtigheden af en hurtig og god Transport med Dampskibe strax efter en Fægtning, i Sammenligning med Vogntransport og Seilskibe, hvorved den Saarede stundom först 3—4 Dage efter Træfningen nogenlunde kommer til Hvile. Dampskibene fandt vel ogsaa mere paatrængende Beskjæftigelse med Troppe- og Provianttransporter og deslige. Det forekom mig allerede forrige Aar at være i sin Orden, at Lægerne havde faaet et Dampskib til deres udelukkende Brug. Erfaringen har dog viist, at eet er for lidt. Jeg troer, at et stort og et mindre Dampfartöi foruden 4—6 Seilskibe er det Mindste, Lægerne kunne gjöre Fordring paa. Som Seilskibe bör man vist foretrække mindre tomastede for Jagterne, som ere benyttede meget iaar, og hvor dog hverken Dækket eller Rummet afgive ordentlig Plads. Hvis man ikke har Raad eller Tid til at indrette disse Fartöier til ordentlige Hospitalsfartöier med Senge, saa afgiver nogenlunde tör Sand som Ballast og derpaa Madratser eller Halmknipper et ret taaleligt Leie. At önske var det, om hvert Skib havde en 4—8 Landsebaarer med sig, hvilke give et udmærket godt Leie for haardt Saarede. En Sygevogter burde desuden ansættes ombord paa ethvert Transportfartöi. Jeg bemærkede allerede ifjor, at et saadant Dampskib med et Par Transportfartöier paa Slæbetouget og Ambulancens Personale ombord vilde være at medgive ved en större Landgang, hvor Kamp kunde ventes. At disse to Dampskibe og 4—6

Seilskibe under mange Omstændigheder ville være aldeles utilstrækkelige, og at i paatrængende Tilfælde hele den disponible Dampkraft burde stilles til Lægernes Raadighed, om ogsaa en Provianttransport skulde udeblive, eller gjorte Fanger ikke strax kunde blive præsenterede i Kjöbenhavn, behöver jeg vel neppe at omtale.

Forinden jeg forlader Hospitalerne, være det mig tilladt at dvæle lidt ved Sygevogterpersonalet. Jeg maa her bekjende, at jeg navnlig iaar er bleven overrasket ved at see den nidkjære og omhyggelige Maade, hvorpaa i Almindelighed det udskrevne Mandskab af Trainkudskeclassen opfyldte sin Tjeneste som Sygevogtere paa forskjellige Lazarether. Derimod holder det haardt at bibringe dem Sands for streng Renlighed og Orden. I det Hele taget ville vi være vel tjente med det iaar til Hospitalstjeneste indövede Mandskab. Og man kan dog ikke antage, at det kunde gaae an at give Hospitalerne for en Del aldeles uövet Mandskab, medens man brugte de gamle Sygevogtere, ligesom det faldt, til Trainkudske, Officersoppassere eller Hestevartere. Dernæst maa jeg bemærke, at een Sygevogter paa 10 Syge er meget for lidt og kan kun gaae an, hvor man har et Hospital besat med for störste Delen lette Patienter. For Feberpatienter og Saarede er vist 6 det höieste Antal, der med Nöiagtighed kan passes af en Sygevogter. Desuden maa man betænke, at af disse Sygevogtere paa ethvert Lazareth hver 5te, om ikke snarere hver 4de maa bruges som Nattevagt, og det er særdeles lavt regnet. I et Lazareth paa 200 Patienter vilde altsaa findes 20 Sygevogtere, men naar 5 fraregnes til Nattevagt, saa bliver kun 15 til Dagtjenesten tilbage, eller 1 paa omtrent 14 Syge. Man vil indvende mig, at Lazarethet al ig er eller maa være helt belagt, og at ved denne Omstændighed et rigtigt Forhold

fremkommer mellem de for Hospitalet normerede Senge og Sygevogtere. Saalænge man kan beregne Armeens Bevægelser og Patienternes Antal med nogen Nöiagtighed, gaaer Tjenesten endda med hint lille Antal Sygevogtere, men saasnart Armeen sætter sig i Bevægelse, eller særdeles Sygelighed indtræffer, vil ethvert Lazareth til sine Tider være mere end fyldt eller have et forholdsviis særdeles stort Antal svære Syge og Saarede. Jeg troer ogsaa, at Antallet af Sygevogtere under sidste Felttog paa de fleste Lazarether har været större end det normerede. Naar nu et Lazareth trængde til flere Sygevogtere, eller et nyt anlagdes, saa tog man under sidste Felttog dels fra det ene og gav det andet, dels fra Depotet for Reserven af Underofficerer og Mandskab til Sundhedstjenestens Disposition, som skulde være i Odense, og hvis Styrke er opgivet til 3 Sergeanter og $\frac{1}{10}$ af det i Tjenesten for den active Armee og anden Lazarethlinie normerede Mandskab. Jeg vilde snarere foreslaae, og jeg veed, at just i dette Punkt flere af mine Colleger ere enige med mig, at udskrive det dobbelte Antal af det nu normerede Mandskab, eller, hvad der omtrent vil bevirke det Samme, at sætte det antagne Procentantal for Armeens Syge og Saarede for et Felttog det Halve höiere, og da udskrive en Sygevogter paa hver 7 Syge. Det ikke övede Mandskab burde neppe ligge i et Depot i Odense, men hellere fordeles omkring paa alle Lazarether for at oplæres iblandt de ældre Sygevogtere fra dette Aar, saa at altsaa enhver af disse vilde faae en Rekrut som Hjælper paa sin Stue eller paa sin Deling af Patienter. Skulde der da efter en Maaneds Tid anlægges nye Lazarether, eller andre udvides, saa kunde man udkommandere det fornödne Sygevogterantal iblandt disse da nogenlunde indövede Rekruter — eller, om man vil, Reserver — fra de nærmeste

Hospitaler. Det forstaaer sig, at de til dette Reservemandskab hörende Undercorporaler og Sergeanter paa samme Maade fordeltes omkring paa Lazaretherne for at oplæres. Som Beviis paa Rigtigheden af min Paastand om Nödvendigheden af Sygevogternes Forögelse paa Feltlazaretherne vil jeg anföre Lazarethet i Fredericia, som under Vaabenstilstanden bestaaer i Eet og Alt som et Feltlazareth i anden Linie. Det har Plads til 100 Patienter, naar man beregner 600 Cubikfod Luft til hver Patient, og skulde altsaa være normeret med 10 Sygevogtere. Vi have for Öieblikket omtrent 80 Syge og deriblandt 28 Saarede, hvoraf 7—8 endnu kræve Hjælp som Haardtsaarede, og 16 typhoide Febre, altsaa en Besætning, som den godt kan tænkes ved et mindre Feltlazareth under Krigen. Men hverken jeg eller nogen af de ved Lazarethet ansatte Læger kunne indsee, hvorledes Tjenesten nogenlunde forsvarlig kunde besörges med 10 Sygevogtere. Vi ere ogsaa saa heldige at have over det dobbelte Antal, da man af en Feiltagelse har beregnet Lazarethet til 210 Senge. Det fortjener endnu at bemærkes, at paa mange af de til Feltlazarether benyttede Bygninger de ubeqvemme Localiteter og mange smaae Værelser gjöre Tjenesten besværligere end paa egentlige Hospitaler med större Sale.

Paa Lazaretherne förer en Undercorporal Opsynet over 5 Sygevogtere og 50 Syge. Man vælger hertil de flinkeste Sygevogtere, især hvis de skrive nogenlunde godt, og opdrager dem især til Udövelsen af den mindre Chirurgi, hvori Mange have opnaaet en respektabel Færdighed. Iblandt de dem overordnede Sergeanter har jeg selv truffet paa flere, der meget lidt forstode dem paa hvad der sig hör og bör i og til et godt indrettet Hospital og dets Tjeneste. Det Samme er mig meddelt af Colleger. Grunden dertil ligger fortrins-

viis deri, at disse Folk, som oftest uden nogen egentlig Livsstilling, tage imod denne som en Tilflugt. Flere af Undercorporalsclassen vilde meget bedre have egnet sig til disse Sergeantposter; dog maa jeg indrömme, at det i Reglen vilde være nödvendigt for de fleste af dem at gaae et Cursus paa et Par Maaneder igjennem i en Underofficersskole. Under Vaabenstilstanden havde det være muligt at træffe en saadan Foranstaltning; da det ikke er skeet, haabe vi, at man under en maaskee kun kortvarig Fred vil lade sig det være magtpaaliggende, af den udskrevne Masse navnlig iblandt de dannede Individer af Kjöbstadsbefolkningen at danne slige Sergeanter, der ere saa vigtige paa et större Lazareth. Iblandt dem' burde der ogsaa udsöges Hospitalsforvaltere; man vilde da være mere sikker paa at faae Folk til disse Poster, der havde Interesse og viste Virksomhed for lidt mere end deres Correspondence med Intendanturen.

Jeg gaaer nu over til at omtale Ambulancernes Virksomhed. Ved selve Ambulancevognenes Indretning, som den findes ved de 6 Infanteribrigader, veed jeg ingen væsentlige Forbedringer at foreslaae for et næste Felttog. Derimod er jeg af den Formening, at Ambulancen ikke behöver det saakaldte ambulante Lazareth, som efter min Plan burde afgives til enhver Brigades Marodöretappe, saasnart Brigaden rykker i Marken. Jeg har i de to sidste Felttog ikke seet noget egentlig Brug for disse Vogne; thi den Idee, ved Hjælp af denne Vogns Inventarium i Nærheden af Valpladsen at oprette saakaldte ambulante Lazarether for der at samle og forbinde de Saarede, er vist af alle Militærlæger opgivet som farlig og unyttig. Derimod kunde Ambulancen have Brug for en 10 uldne Tepper, der passende gjemtes paa Ambulancevognens Forstilling under et tjæret Seildug

og fortrinsviis benyttedes for dermed at tildække de haardt Saarede under Transporter om Natten eller i raat Veir. Som ved Lazaretherne burde ogsaa ved Ambulancen Mandskabet fordobbles til 20 Mand, 2 Undercorporaler og 2 Sergeanter, hvoraf den ene, helst en gammel Cavallerist, burde være bereden. Imedens den ene forblev ved Ambulancen for under Slaget at optegne de Saarede og assistere Lægerne, skulde den beredne Sergeant overtage Commandoen over Brigadens Ambulancesoldater og de Saaredes Transport fra selve Linien til Ambulancen. Hvad en Forvalter skal ved Ambulancen, har jeg ikke fattet; flere af dem vare Folk, uden Dannelse, der ikke engang kunde före deres overmaade tarvelige Regnskab; men ansatte af Intendanturen behandledes de som Officerer, lönnedes höiere end Ambulancens Læger — hiin 50 Rbd. disse 36 Rbd. — og det var med dem, at Brigadelægen efter Reglementet skulde raadföre sig om Ambulancens Stilling under Kampen, derimod ikke med sine Læger. En Sergeant, som kun faaer en Fjerdedel af Forvalterens Lönning, er denne Post fuldkommen voxen. Reglementet siger rigtignok, at Ambulanceforvalteren — samtidig eller afvexlende? — skal være Hospitalsforvalter for Brigadens Lazareth i förste Linie. Der havde vi ogsaa hele Tiden vor Ambulanceforvalter og ingen ved Ambulancen. De tarvelige Forretninger ved den besörgede Sergeanten for störste Delen, og vi befandt os meget vel derved.

Angaaende Ambulancens Stilling under en Affaire vil jeg bemærke, at jeg i Begyndelsen af Krigen troede, at den burde rykke temmelig nær til Linien, for at de Saarede der strax kunde flokkes om den. Men Erfaringen har navnlig under sidste Felttog tilstrækkeligt viist, at den bör holde sig i tilbörlig Frastand fra Linien, jeg antager omtrent en god Fjerdingvei. Der har man Ro til at forbinde, operere

og ordne de Saaredes Transport, hvorimod alt dette tæt ved Kamppladsen under Slagets Tummel og lidenskabelige Paavirkning skeer uordentlig, og navnlig naar det gaaer varmt til, og Fjenden ikke kan kastes rask, kunne slet ingen Operationer foretages ved Ambulancen. Som Exempel vil jeg nævne Slaget ved Kolding den 23de April. Fjenden holdt den sydlige Bred af Koldingaa besat tilligemed en lille Bakke omtrent 500 Skridt fra Aaen; i Byen Eistrup placeredes vor Ambulance — for at være nærved det vigtigste Overgangssted over Aaen — saasnart Fjenden var fordreven fra den sydlige Aabred. Vi vare just ifærd med en Amputation, da under en öieblikkelig Tilbagevigen af vor Linie Byen atter fyldtes med Tropper, og Fjenden fra et Batteri begyndte at beskyde den med Granater. Vi maatte derfor ilsomt trække os et Par tusind Skridt tilbage, hvor Ambulancen da stilledes under den övrige Del af Kampen. Vor Ambulances Virksomhed blev den Dag lammet ved dens for ivrige Fremrykning. Derimod vare Ambulancerne ved de andre to Brigader, der deltoge i Slaget, stillede længere tilbage, nemlig Brigadelæge Rörbys ved Brandrup, og v. Deurs's ved Bjerth, medens deres Brigader kjæmpede lige ved Kolding By. Og atter var Virksomheden större ved den Ambulance, der var stillet i Bjerth, over en halv Mil nordfor Kolding, end ved den Kolding nærmere i Brandrup. Maaskee hidrörte dette dog fra Bjerths Beliggenhed ved den store Landevei fra Kolding til Fredericia. De höiere Officerer faldt meget let paa den Idee at lade Ambulancen rykke langt frem, i den velmente Hensigt at have Hjælpen for deres Saarede lige ved Haanden. Desto större Paaskjönnelse fortjener det, naar Brigadegeneralen giver efter for Lægens Forestillinger, og selv vil vide den fjernet fra den egentlige Kampplads næsten henimod ½ Mil.

Dette veed jeg var især Tilfældet ved General Schleppegrells Brigade, og dens Saarede höstede ogsaa Fordelene af denne Foranstaltning. Skal Ambulancen imidlertid stilles længere tilbage, som jeg troer, at den ubetinget bör, saa bliver det ingen let Sag for Overlægen at stöde til Ambulancen under Træfningen, hvis man under en ny Krig vilde beordre ham dertil. Dette viste sig allerede ved Slagene den 28de Mai og 5te Juni f. A. i Sundeved, hvor kun meget faa Overlæger efter det da gjældende Reglement stödte til Ambulancen. Og disse havde lige saa ondt ved at finde deres Batailloner igjen, der imidlertid havde modtaget andre Befalinger. — Er Ambulancen nu placeret saaledes, at den kan virke i den behörige Ro og Sikkerhed, saa kommer det an paa at anvise Bataillonernes Ambulancesoldater nogle let kjendelige Steder, helst paa Landeveie eller Overgangsteder, hvor de fleste Saarede alligevel maae passere, hvorhen de fra Linien skulle bære deres Saarede. Paa disse Steder ville da en 8—12 Böndervogne være at fordele, hver med en af selve Ambulancens Soldater, der dels skal hjælpe de Saarede, dels og fortrinsviis passe paa de kjörende Bönder, der gjerne söge at unddrage sig dette uvante Arbeide ved enhver Leilighed. Disse 8—12 Ambulancesoldater, hver med sin Vogn, skulle ikke bestille andet end kjöre fra selve Valpladsen til den en lille Fjerdingvei derfra paa en Hovedvei stillede Ambulance, hjælpe de Saarede af Vognene og strax med deres Vogne vende tilbage til den bestemte Holdeplads. Den beredne Sergeant eller Vagtmester ved Ambulancen skulde opholde sig ved disse og derfra commandere og lede Transporten af de Saarede fra Bataillonerne til hine Holdepladse. Ved selve Ambulancen skulde da den egentlige Vognpark holde, som befordrede de Saarede fra Ambulan-

cen til Lazarethet i förste Linie. Navnlig med Hensyn hertil bliver det aldeles nödvendigt, at der paa en Slagdag tildeles hver Ambulance et Par Cavallerister, der kunne ordne og holde Vognparken samlet paa en ved Veien liggende Mark, udaf hvilken Vognene, en ad Gangen, ligesom man ved Ambulancen har Brug for dem, kjöre frem. Gaaer det til Slag, saa ere 50 Vogne ikke for meget for en Brigade; den tager disse med fra de Egne, hvor den cantonnerede om Morgenen förend Udmarschen, og overlader det ikke til Skjæbnen under Fremrykningen at finde Vogne. Dette gjælder navnlig, naar det gaaer igjennem et Terrain, som Fjenden nys har holdt besat, da han i det Tilfælde naturligviis har taget alle Vogne med sig. Bruger man ikke Vognene eller ikke saa mange, saa er Ulykken ikke stor, vel derimod Ansvaret, hvis det under Kampen skorter paa Transportmidler. Jeg antager endnu for de fleste Saarede Böndervogne med rigelig Halm, og for de haardt Saarede en over Vognkassen udspændt Seildugsbund at give et forsvarligt og hensigtsmæssigt Leie. Ideen med Omnibusser er vist upraktisk; dog antager jeg, at Ambulancerne burde forsynes med 10 istedetfor med 5 Vognbunde, og at de alle foruden Bændler til at bindes til Ringene eller Jernstængerne paa Vognkassens överste Rand, tillige maatte forsynes med Jernkroge, for at man kunde kaste disse over Vognkassens Rand, naar denne som sædvanlig ingen Ringe eller Jernstænger har, hvortil man kan binde Bændlerne. Længere sydpaa i det Slesvigske, hvor man næsten kun bruger Kurvvogne, behöves naturligviis ingen Kroge, men i Jylland lade som sagt Seildugsbunde sig kun anbringe paa faa Vogne. Har Ambulancen en mere sikker Stilling, som jeg forlanger den, saa vil der kunne opereres en Del ved den; dog er det et stort Spörgsmaal, om man under Træfningen overalt

skal foretage Amputation, hvor der i Almindelighed er Indication for den, eller kun hvor den er paatrængende, f. Ex. ved Fractur med Dilaceration af Blöddelene, svære Knusninger af Benet, Skud igjennem Leddene, afrevne Dele, Skudsaar med Fractur og stærk arteriel Hæmorrhagi. Man skal ialtfald undgaae at udtale sig saa bestemt for Nödvendigheden af Amputation ved Ambulancen i alle de Tilfælde, hvor man vilde foretage den paa et Lazareth i al Mag og Rolighed, som Forfatteren af en Artikel i Fædrelandet om Fredericiaslaget gjör. Han burde desuden vel huske paa, at ingen Militærchirurg kan med Bestemthed sige, om en god Transport paa 3 Mile af en aaben noget komminut Fractur uden andre Complicationer vil virke skadeligere end samme Mands Transport lige efter Amputationen, hvor desuden altid en Efterblödning staaer at befrygte. Hos os er, saavidt mig bekjendt, ikke slig Ulykke indtruffen, omendskjöndt mange Amputerede uden Læge ere sendte flere Mile til Lazarethet. En preussisk Læge fortalte mig et saadant Exempel hos en amputeret Officier, som paa Veien fra Valpladsen til Lazarethet forblödte sig. Iövrigt maae Omstændighederne afgjöre Spörgsmaalet. Bringes der færre Saarede, kastes Fjenden med Raskhed, ligger Hospitalet i förste Linie langt borte, eller kan det antages i Forhold til de Saaredes Masse at være daarligt forsynet med Lægekræfter, saa kan man allerede amputere noget mere. Man skal altsaa ikke strax ved den anden eller tredie Saarede, som föres til Ambulancen, og hvor en Amputation kunde retfærdiggjöres, begynde at amputere, men lade Manden vente lidt for at see paa Affairens Gang; endvidere troer jeg, at man ikke strax bör sende de Amputerede bort, men beholde dem hos sig, saalænge vor Linie avancerer eller holder sig godt, for om muligt at samle de Amputerede paa et Par Vogne og kunne give

dem en Læge med til Lazarethet. Hvad jeg her har udviklet gjælder naturligviis ei, naar Ambulancen er stillet indenfor Murene af en Fæstning under et Udfald, som i Fredericia, eller bag et Vand, som i Sönderborg under Træfninger i Sundeved; thi her virker den under Forhold, der meget nærme sig dem paa et Lazareth.

Jeg veed, at flere af den ifjor Vinter nedsatte Commissions Medlemmer kun med Betænkeligheder og Tvivl gik ind paa Oprettelsen af Cavalleri-Ambulancer. Krigen iaar har da, troer jeg, for enhver Upartisk beviist, at de, saaledes som de iaar bestode, ere kostbare og lidet hensigtssvarende Indretninger. Man vil erindre, at Cavalleriet for störste Delen befandt sig ved General Ryes Corps; der vare ogsaa dets to Ambulancer, hver med tre Læger og en Ambulanceforvalter. Deres Reqvisiter förtes paa to lette Vogne, deres Læger kjörte ved den ene og rede ved den anden. Det er i vort Land vist meget sjeldent, at store Cavallerimasser agere samlede uden at understöttes af de andre Vaabenarter; i Reglen tildeltes det Infanteriet eller benyttedes til Dækning af Kanoner. Naar Armeen har taget en Stilling til Kamp, er det sjeldent at see mere end et Regiment samlet paa en Flöi; det andet Cavalleri er i Reglen escadronsviis spredt til Forpost eller datacheret for at sikkre Flöiene. Da det Ryeske Corps ligeoverfor en overlegen Fjende maatte sprede sig stærkt og navnlig maatte passe paa ikke at blive omgaaet paa den ind imod Landet vendende Flöi, fandtes der som oftest större Cavallerimasser med tildelt Infanteri og Artilleri paa denne; Overlæge Hahns Ambulance, der fulgte med denne Troppestyrke, havde et Par Gange Leilighed til at virke ikke som Cavalleri-Ambulance, men som Flöiambulance. Den anden Cavalleribrigade, hvortil Overlæge Petersens Ambulance hörte, var altid ad-

splittet; den bestod stundom med hele sin kostbare Indretning kun for et Regiment, og naar dette som sædvanlig under en Allarmering atter deltes, var det ikke let at bestemme, hvor denne Ambulance skulde posteres. Den var derfor i Reglen paa de samme Steder som vor Infanteri-Ambulance, stundom bagved den. Da Cavalleriets Læger ikke kunne følge deres Troppeafdelinger i Ilden, saa maae de blive tilbage og vilde, hvis der var tildelt hvert Regiment 4—8 Böndervogne, hvorpaa en 8—10 Ambulancesoldater med nogle Baarer og fyldte Tornystre kjörte, ved at forene sig omkring disse og der oppebie Kampens Gang, kunne udrette for de Saarede hvad der med Rimelighed kan udrettes. Ved de andre Vaabenarter kan Lægen, selv ved et ugunstigt Udfald af Kampen, udrette Noget for de Saarede, og Transportmidlerne og Ambulancesoldaterne bör just ved en saadan Leilighed vise deres hurtige Virksomhed; ved Cavalleriet er herom ikke Tale, det Parti, som efter et i Reglen kun kort Haandgemæng beholder Pladsen, har Tid at skaffe sine Saarede bort, hvorimod det andet Partis Saarede alle ere Fanger, naar de ikke kunne sidde paa Hesten.

Hvad Antallet af Lægerne ved Ambulancerne angaaer, da staaer dette Spörgsmaal paa det Nöieste i Forbindelse med Lægernes Antal og Beskaffenhed ved Bataillonerne. Man vil erindre, at enkelte Militærlæger have udtalt sig for, at det under Affairer skulde paalægges Overlægerne ved Bataillonerne at gaae tilbage til Ambulancen, medens Underlægerne skulde blive ved Bataillonen. Andre Militærlæger, som Lanng, ansee det, at ville fjerne den militære Læge fra al mulig Fare, for en vel snever Anskuelse af den militære Læges Kald, som vilde gjöre Lægens Stilling blandt Militæret ubehagelig og have en skadelig moralsk Virkning paa

Soldaten. Jeg ærer disse Bevæggrunde, men troer dog ikke, at de kunne være afgjörende for Sagen. Noget Andet er det derimod, hvis det kan vises, at Lægen ved Bataillonen under Træfningen kan gjöre Gavn, og det ligesaa megen som ved Ambulancen, naar det kan godtgjöres, at Ambulancen ikke altid kan være sikker paa Overlægernes Hjælp, og naar det endelig staaer til at formode, at Flertallet af Bataillonernes Underlæger atter i Aar ville være yngre Studerende. Det kan maaskee være trivielt for den Ene eller Anden at undersöge et Saar, skjære en overfladisk siddende Kugle ud, lægge et Par Compresser og et Bind paa en Saaret paa Marken, eller at give en Anden nogle Draaber og Vin, men under Standens Værdighed er naturligviis ingen Gjerning, der paa rigtig Maade udöves i dens Tjeneste, og den störste Del af Ambulancens Virksomhed bestaaer jo heri. Naar jeg altsaa holder Corpslægens Virksomhed under Bataillen for nyttigere og vigtigere, end det i Almindelighed skeer, saa knytter jeg dog dette til en Betingelse, som ved förste Öiekast kan tage sig lidt comisk ud; jeg troer imidlertid, at den er praktisk, og ved at meddele den til mine Colleger har den fundet udelt Bifald. I de fleste Træfninger, jeg har bivaanet, kom en stor Del Saarede forbundne af Corpslægerne til Ambulancen; men her, hvor man ikke vidste, hvilken Læsion den anlagte Bandage skjulte, toges den som oftest af igjen, for at Saaret paany kunde undersöges, og det derefter afgjöres, om Manden uden videre Hjælp kunde transporteres. Atter forbundne komme de Saarede til Lazarethet i förste Linie. Og her tages af samme Grund som ved Ambulancerne Bandagerne atter af, og nye lægges paa. Dermed gaaer baade ved Ambulancerne og i Hospitalerne megen Tid tilspilde, og hvad det værste er, den tages fra det mindre Antal

Saarede, hos hvilke Kunsthjælp er haardt nödvendig og, som bekjendt, dobbelt gavnlig, jo hurtigere den foretages. Folk, som ellers strax vilde blive amputerede eller behandlede paa anden Maade ved Ambulancerne eller Hospitalet i förste Linie, blive nu, navnlig naar Lægernes Antal er ringe i Forhold til de Saarede, liggende til næste Dag eller, hvis der maa evacueres, længere. Følgerne kunne kun være sörgelige. Jeg foreslaaer derfor, at Corpslægerne paa Valpladsen forsyne enhver Patient med en farlig eller uvis Læsion, som de önske strax undersögt og gjort til Gjenstand for öieblikkelig Behandling ved Ambulancen eller Lazarethet, med et Tegn f. Ex. et smalt rödt Baand om Bandagen. Jeg veed, at nogle have sendt en Seddel med enkelte af deres Saarede, der just havde samme Bestemmelse. Naar man saaledes kunde lade den större Del af de ved Corpslægerne forbundne Saarede uden videre Undersögelse ved Ambulancen strax komme paa Vogne, saa havde man Ro og Tid til strax at beskjæftige sig nærmere med de betydeligere Saarede. Paa de Saarede, som uforbundne komme til Ambulancen, burde Ambulancelægerne, naar den nödvendige Behandling ikke der kunde anstilles, eller man af andre Grunde önskede at sikkre Patienten Hospitalslægernes særdeles Opmærksomhed, gjöre det Samme. Der kan i Sandhed ikke tænkes nogen mere fortvivlet Stilling, end naar et Lazareth i förste Linie, som er forsynet med 2—3 Læger, hvoraf den ene er uexamineret, paa een Gang efter en Affaire modtager et Par hundrede Saarede. Alle Hospitalets Localer ere fyldte med Saarede, Gangene og Gaarden med; flere nye Localer maae da tages i Brug, som stundom ligge adspredte i Byen; overalt hörer man Klager og Jamren og træffer paa lidende Physiognomier. Hvor skal Lægen begynde? Under alt dette vedblive friske Saa-

rede at komme, til hvis Modtagelse han idelig kaldes ud. Maaskee indlöber der samtidig Ordre at paabegynde en Evacuation samme Aften. Der er naturligviis ikke Andet at gjöre end efterhaanden i en vis Rækkefölge at lösne Bandagerne for atter at lægge dem paa, med mindre man hist og her vil stole paa Soldatens Forsikkring om hans Saars Beskaffenhed. Lægerne vedblive med denne Beskjæftigelse, saalænge de formaae at vedligeholde Kræfterne, og træffe maaskee först de næste Dage paa Tilfælde, der havde krævet en öieblikkelig Behandling. Skal der imidlertid samme Nat eller næste Morgen evacueres, saa sendes hele Massen af de Saarede bort, og dersom der har været et stort Antal af dem, fölge i Reglen flere med, hos hvilke Kunsthjælp senere ikke mere kan anvendes med Held. Paa denne Maade have Hospitalerne i dette Aars Felttog, navnlig efter Slaget ved Fredericia, vist modtaget ikke faa Saarede, der med ringe Held först senere amputeredes eller endnu henligge med suppurerende Fracturer, ikke at tale om det Antal, der er bukket under paa Lazaretherne i de förste Uger og Maaneder, uden at være amputerede eller strax have kunnet behandles kraftig. Faaer Hospitalet i förste Linie derimod sine Saarede betegnede paa den foreslaaede Maade, saa kan Lægen strax sysselsætte sig med disse, medens meget godt alle de andre uden videre Eftersyn enten strax kunne evacueres eller, om det skal være, vente med Behandlingen til anden og efter Omstændighederne tredie Dag, naar Forvalteren kun drager Omsorg for Leiet og Vederqvægelser til dem. Men til at betegne de Saarede paa denne Maade, kan naturligviis med sjeldne Undtagelser kun dygtige Læger benyttes eller, hvad der for den Autoritet, der ansætter dem, falder sammen dermed, „examinerede Læger.“ Kunne altsaa Bataillonerne ikke erholde saadanne Underlæger, saa

bör efter min Mening Overlægen följe med Bataillonen paa Kamppladsen. Jeg selv har tidligere som et passende Opholdssted for ham angivet Bataillonens Reserve eller, naar ogsaa den formerer Kjæde, da denne. Under Slaget ved Kolding den 23de April havde jeg faaet Plads paa den sydlige Bred af Koldingaa for med en Deling Ambulancesoldater at fremme Transporten af de Saarede over Aaen. Jeg stod der over en Time ved en Reserve af förste Jægercorps indenfor Fjendens Skudvidde og gavnede vel noget ved at paaskynde og ordne Transporten; men det var mig umuligt paa dette for Geværild udsatte Sted at undersöge og forbinde med nogen Ro og Omhyggelighed. Det Samme har Erfaringen lært mine Colleger ved Tropperne heri Fæstningen, hvoraf de tre som Overlæger have med deres Bataillöner bivaanet flere Træfninger. Vi vare alle enige i, at Corpslægen bör opholde sig et Stykke bag ved Reserven, hvor han er udenfor Geværildens Virkninger, helst paa Landeveien, og at Undersögelse og Forbinding lettes meget, naar et Par af disse slaae sig sammen med deres Forbindingsapparater. Det kan naturligviis ikke angives, hvormange Skridt Lægen skal holde sig tilbage, eller hvor hurtig han skal följe en fremrykkende Bevægelse af Linien; allermindst kan, som skeet er i sidste Felttog, en Officer i temmelig upassende Udtryk, commandere Lægen til at rykke frem.

Underlægeposterne ved Bataillonerne vare for en stor Del under sidste Felttog besatte med Studerende, hvoriblandt flere der vel neppe havde sat deres Fod indenfor et Hospital. Saa meget man ogsaa paaskjönner deres patriotiske Beredvillighed til at overtage disse Poster, der for en ikke examineret Læge ville være en idelig Kilde til Ubehageligheder, saa maa det paa den anden Side bekjendes, at disse Folk have været Bataillonerne til ringe Nytte. De tre Over-

læger, hvis Mening jeg har havt Leilighed til at höre angaaende dette Punkt, erklære, at de ligesaagodt ville og kunne undvære en Underlæge, naar han ikke er examineret. De troe desuden, at en Bataillon under et Felttog uden stor Vanskelighed kan hjælpe sig med een Læge. Hvor Cantonnementerne ere meget udstrakte, bliver Behandlingen af de Qvartersyge i dette Tilfælde rigtignok besværlig, og dog troede tvende af hine 3 Overlæger ret godt alene at kunne overkomme det, ligesom de alle vare enige om, at her, hvor Bataillonen skulde have störst Nytte af sin Underlæge, vilde en Studerende, man havde givet denne Post, som oftest mindst være paa sin Plads. Saaledes som jeg opfatter Corpslægernes Virksomhed paa Valpladsen, troer jeg, at den Studerende i Reglen heller ikke der kan gjöre Gavn. Resultatet af denne Fremstilling bliver da, at man kun kan bruge Læger, for hvis Dygtighed der haves den eneste mulige Garanti, nemlig Examen, til Underlæger ved Bataillonerne. Spörgsmaalet bliver da, om man kan skaffe examinerede Underlæger til Bataillonerne og Regimenterne. Jeg troer, at det ikke vil være muligt, saaledes som disse nu ere stillede. Det virksomste Middel vilde uden Tvivl være at tilbyde de examinerede Underlæger Premierlieutenants Gage og 20 Dalers Vartpenge i de förste 3—4 Maaneder. Saaledes som Forholdene nu ere ordnede, kan ingen selv aldeles ung civil Læge tage imod denne midlertidige Ansættelse, naar han ikke har Privatformue eller snarere betragter denne Post som en midlertidig Hjælp eller Tilflugt. Jeg troer ikke, at nogen af Armeens overordnede Læger ansee den foreslaaede Gagering i Sammenligning med Officerernes for ubillig eller skulde være tvivlraadige med Valget imellem et maaskee mindre talrigt, men dygtigt underordnet Lægepersonale og et talrigere mindre dygtigt, men noget billi-

gere. Man har vel talt om Tvangsforholdsregler imod de civile Læger, dog neppe for Alvor. Gjör man imidlertid en lös Beregning over det Antal examinerede Underlæger, Armeen vil kræve til Bataillonerne, hvis Antal sandsynlig forøges med flere — man har talt om to nye Brigader, altsaa ialt 8 Infanteri-Brigader — til Artilleriet, som er forøget med 3 nye Batterier, Cavalleriet, Marodöretapper og Reconvalescentdepoter, saa troer jeg, at der er Grund til at tvivle, om man selv med gunstigere Betingelser vil kunne erholde det nödvendige Antal. Lykkes det, saa ville ingen Underlæger behöves ved Ambulancen, da i dette Tilfælde Halvdelen af Corpslægerne under Affairen maatte stöde til den. Dog vil denne Omordning, som jeg allerede har bemærket, have sine praktiske Vanskeligheder. Og i ethvert Tilfælde troer jeg, at selv for dette Tilfælde burde der tildeles Ambulancen foruden Brigadelægen en Overlæge, der saavidt muligt havde chirurgisk og operativ Færdighed og Talent. Da jeg formoder, at det vil vise sig, at man ikke kan raade over de ved denne Anordning nödvendige Lægekræfter, tillader jeg mig at fremkomme med följende Forslag: Bataillonerne normeres med kun een Overlæge, ligeledes Batterierne, Marodöretapperne og Reconvalescentdepoterne hver med en Underlæge; hvorimod Cavalleriregimenterne paa Grund af deres altid særdeles udstrakte Cantonneringer og hyppige Detacheringer nödvendigen maae beholde en examineret Underlæge foruden Overlægen. Ambulancerne blive da at besætte med en Brigadelæge, en Overlæge og to examinerede Underlæger. Maaskee kunde en ældre Studerende tildeles hver af dem. Corpslægen forblev da altid ved sin Bataillon og vilde i Forposttjenesen og ved Behandlingen af Qvartersyge i vidtudstrakte Cantonnementer, som kun findes under roligere Forhold, understöttes af Ambulancelægerne,

saasnart en saadan Hjælp reqvireredes hos Brigadelægen. Paa Hospitalerne, navnlig de, hvor de Saarede concentreredes, altsaa fremfor Alt i Kjöbenhavn og paa Augustenborg, vilde man derimod have fortrinlig Brug for de ældre Studerende som Underlæger. Den foreslaaede forbedrede Gagering af idetmindste de examinerede Underlæger, kræver, hvis man gaaer ind paa Ansættelsen af kun een Overlæge ved Bataillonerne og inddrager de to Cavalleri-Ambulancer ligesom alle Ambulanceforvalterposterne, ingen större Udgift, og just denne Omstændighed skulde man troe maatte forsone Krigsministeriet med den.

Det staaer endnu tilbage at omtale Ambulancesoldaterne, som danne et saa saare vigtigt Led i den Række af Foranstaltninger, som en Armees Sundhedstjeneste fordrer. Her foreslaaer jeg:

1) At de ved alle Bataillonerne fordobbles fra 10 til 20 Mand.
2) De ti af disse skulle höre til det övede Ambulancemandskab fra dette Aar, som, hvis de have viist sig dygtige, ikke maae bruges til anden Tjeneste; hvorimod hver Bataillon burde kassere de ikke dygtig befundne og faae dem erstattede af den ny udskrevne Trainkudskemasse.
3) Ved de sidst afholdte Sessioner seer man af de offentliggjorte Udskrivningslister, at der strax iblandt de udskrevne Trainkudske er givet Nogle Vedtegning af „Ambulancesoldat," Andre af „Sygevogter," Andre endelig af „Officersoppasser." Jeg veed ikke, efter hvilke Kriterier dette Udvalg er skeet, men det forekommer mig nödvendigt, at man i förste Classe udsöger det bedste og navnlig kraftigste Mandskab til Ambulancesoldater, i anden Classe til Sygevogtere, i tredie til Trainkudske ved Bataillonerne og Depoterne, og at Resten benyttes

til Officersoppassere. Under sidste Felttog har jeg ikke kunnet udfinde, efter hvilket Princip man havde udvalgt Ambulancesoldater, Sygevogtere og Officersoppassere. Jeg formodede, at det væsentligt har bestaaet i at tildele hver af disse Classer nogle gode og nogle daarlige Subjecter. Det forekom mig, at man især iblandt Officersoppasserne fandt mange flinke Folk, der mere passende burde have været anvendte ved Hospitaler og som Ambulancesoldater. Skulde man altsaa iaar ved Sessionerne ikke have tilskrevet Sundhedstjenesten det fortrinligere Mandskab, saa vilde det være i höi Grad önskeligt, om ved Krigens Gjennudbrud en Commission bestaaende af en Læge og en Officer inddelte den samlede Masse af Trainkudske paany. Ingen Mening er mere urigtig og bærer i den Grad skadelige Følger, end den, at man til en saa magelig Tjeneste som i et Lazareth i Fyen eller paa Als, eller til et saadant Dagdriverliv, som Ambulancesoldaterne före, ikke kan gjöre Fordring paa udsögte Folk.

4) De til Ambulancesoldater udskrevne Folk exerceres ordentlig og stilles ved enhver Bataillon under Commando af en Underofficer, ikke som tidligere af en Undercorporal, altsaa deres Kammerat. Denne beskjæftiger sig med deres Övelse og förer dem under Affairen.

Man vil maaskee spörge: hvad skulle saa mange Drívere til de allerede nu tilstedeværende 10 ved enhver Bataillon? Enhver som veed, at i en alvorlig Kamp en Bataillons Saarede kunne belöbe sig til 100 Mand og derover, hvoraf meget höit regnet omtrent 40 Mand kunne hjælpe sig selv afsted, og at altsaa 6 Mands Transport paa en Veilængde af idetmindste indtil 2000 Skridt kommer paa hvert

Par Ambulancesoldater; enhver som har seet det sörgelige Syn, hvorledes stundom 2—3 raske Soldater unddrage sig Kampen, for at bringe en saaret Kammerat bort, og hvorledes navnlig i Kampens hedeste, farligste og tvivlsomme Öieblikke Lægen paa Valpladsen kan være omringet af slige Folk, hvoraf en Del trykke sig for at vende tilbage i Kampen; enhver som veed, hvilket Tillid og Mod den Overbeviisning maa give Soldaten, at der tilstrækkelig er sörget for hans öieblikkelige Transport, naar han er saaret, vil indrömme, at mine Fordringer ikke ere för store. Jeg har her navnlig sörgelige Erfaringer fra Slaget ved Kolding den 23de April for Öie, hvor dels Mængden af de Saarede, dels Terrainvanskeligheder ved at passere Aaen og dens Dal i höi Grad lode os föle Utilstrækkeligheden af vore Transportmidler for Saarede fra selve Linien til Vognene. En Forfatter i „Fædrelandet," som ogsaa er overbeviist om den samme Mangel i Armeens Sundhedstjeneste, foreslaaer at benytte Soldater dertil, der skulde vælges af deres Kammerater og udenfor Affairerne skulde tjene som Soldater, men saasnart en saadan skulde finde Sted, sende deres Vaaben til Bagagen og gribe til Bærebaaren. Saalænge et Armeecorps staaer ligeoverfor Fjenden lader det sig vanskelig gjöre. Den 4de til 5te Del af et saadant Corps er altid paa Forpost og har sin Bagage flere Mile tilbage. Udenfor denne gjör Soldaten sjelden Tjeneste og trænger ogsaa til Ro. Jeg er altsaa bange for, at disse Folk snart vilde tilbringe Dagen og Felttoget paa samme Maade som de nuværende Ambulancesoldater. Men jeg troer desuden, at ikke ret mange Batailloner kunde være tjente med at miste 20 af deres flinkeste Soldater under Kampen, et Antal der i en uvis Kamp kan gjöre Udslaget paa eet Punkt. Hvad der fortrinsviis har bevæget hin Forfatter til at fremsætte

dette Forslag, er aabenbart den feilagtige Anskuelse, at en Trainkudsk er en legemlig udygtig Person. Ingenlunde! Jeg har under Felttogene og navnlig i Vinter paa Lazarethet i Fredericia, paa hvilket de Syge af et Commando paa 400 Trainkudske behandles, havt daglig Leilighed til at overbevise mig om den legemlige Styrke og Raskhed, som en stor Del af disse Folk besidde. Man vilde i Sandhed, hvis man ikke netop ogsaa maatte have flinke Folk til Ambulancesoldater, Sygeoppassere o. s. v., let iblandt dem kunne udsöge Mandskabet til et Par nye Batailloner, der ingenlunde skulde staae tilbage for de ældre Batailloner. — Hvad jeg allerede forrige Aar klagede over var Ambulancesoldaternes Mangel paa militær Dressur og tilstrækkelig Beskjæftigelse. Vel kan Lægen tage sig lidt af dem for at oplære dem som Sygevogtere, vel kan en Underofficer foretage nogle Övelser med dem en Gang imellem; de föle sig imidlertid altid fremmede ligeoverfor Soldaten, som et Slags Civilpersoner; man byder dem ofte en ikke passende Behandling og anseer dem hist og her som et Slags Oppassere for Soldaterne. Det er vanskeligt at sige, paa hvilken Maade man skal raade Bod herpaa. Jeg kjender kun et Middel, der dog i andre Henseender forekommer mig ikke at være uden Farer: det nemlig, at samle dem ved hver Brigade i et eget Korps med Over- og Underbefalingsmænd, saaledes som man oprindelig ved Felttogets Udbrud havde tænkt sig det. — Ved Oplæsningen af dette lille Arbeide fremkom Overlægen ved 6te Linie-Bataillon, Hr. Pedersen, med et nærmere motiveret Forslag i denne Retning, som er indsendt til den nedsatte Commission. Hans vigtigste Grund for Dannelsen af et særegent Corps af Ambulancesoldater ved hver Brigade med en bereden Anförer, hvis Styrke vi vare enige i ikke at ansætte til ringere end 100 Mand, lader sig fremstille saa-

ledes. „I Reglen ere af en kjæmpende Brigade (5—6 Bataillo-ner) de 2—3 opstillede i Reserve; disses Ambulancesoldater bestille Intet, og paa den kjæmpende Linie ere Ambulance-soldaterne ligelig fordelte; imedens Brugen for dem paa hele Linien er ubetydelig, kan Trangen til dem paa en lille Strek-ning være saa stor, at neppe det 5—6 dobbelte Antal Baa-rer er tilstrækkeligt. Naar nu Ambulancesoldaterne danne et Corps, kan Föreren anvende Hjælpen meget virksom, hvor just Nöden er störst.“ Herimod blev yttret, at Reser-ven hvert Öieblik kunde stilles et andet Sted for at tage Del i Kampen, at i det Öieblik man concentrerer Hjælpen et Sted, kan Faren allerede være större paa et andet, at Terrainet i vort Land ofte gjör det umuligt for Enkeltmand at bedömme Kampens Gang paa de enkelte Steder, og at den samme Omstændighed vanskeliggjör Controllen med Corpsets Soldater, der i det Tilfælde ikke fölge tæt paa og med hvert Compagni og saaledes lettere ville kunne unddrage sig deres Pligt. Det forekom mig, at de af Hr. Pedersen anförte Modgrunde ikke vare fyldestgjörende. Vist er det derimod, at Ambulancesoldaterne lettere vilde kunne beskjæftiges og bedre disciplineres, hvis de dannede et saadant særskilt Corps. De Officerer, jeg har raad-spurgt, vare alle enige i det sidste Punkt, hvorimod Me-ningen om den af Overlæge Pedersen foreslaaede Maade at anvende dem paa under Træfningen var delt. Imid-lertid troer jeg, at Forslaget fortjener Lægers og Mili-tæres Opmærksomhed, og jeg vilde ret önske, at det for-sögtes ved en Brigade. Iövrigt har jeg uden nærmere at kunne detaillere Sagen, tænkt mig, at den beredne Ambu-lancesergeant eller Vagtmester skulde overtage hele Briga-dens Ambulancemandskabs Commando, indöve dem samlede og derved navnlig virke til det Öiemed, som forekom mig

det mest nödvendige: streng Disciplin og militær Aand. Ambulanceseldaterne i et saadant Korps vilde naturligviis derved ikke forvandles til egentlige Soldater og kun blive brugte et Par Gange under Felttoget i Træfninger aldeles ligesom Soldaten. Naar derfor Forfatteren i „Fædrelandet" dolerer over, at de for disse Par Ganges Tjeneste maae lönnes hele Felttoget igjennem, saa maa dertil bemærkes, at hvis de virkelig ere indövede saaledes, at de uvægerligen följe Kjæderne i Ilden og iværksætte en hurtig Transport af de Saarede selv under Retraiter, saa kan deres Tjeneste neppe betales for dyrt.

Jeg har nu gjennemgaaet Sundhedstjenestens vigtigste Afdelinger, sögt at paavise dens Mangler og givet en Fremstilling af den Maade, hvorpaa jeg efter de Erfaringer, jeg i de to sidste Felttog har ladet det være mig magtpaaliggende at indsamle, har troet, at den egentlige Sundhedstjeneste under et nyt Felttog kunde indrettes til större Sikkerhed og Gavn for vor Armee. Jeg har ikke udtalt mig om Overbestyrelsen, om Corpsstabslægens eller de andre Lægers Forhold til den militære Commando og Intendanturen, ikke fordi jeg ansaae disse Forhold tilfredsstillende eller af mindre Betydning, men fordi der mangler mig det fornödne Kjendskab til disse Forhold for at fremkomme med et tilstrækkeligt Antal bestemte Facta og detaillerede Forslag. Mærkeligt nok har man ikke seet nogen egentlig offentlig Fremstilling deraf, og dog ere vel alle militære Læger enige om, i dem at söge Grunden til flere Fataliteter, der indtraf under vore Felttog. Naar der har været Grund til Klage over Noget ved Sundhedstjenesten, saa er det som oftest gaaet ud over Lægerne, hvorimod man sjelden har tænkt paa de Hindringer, denne möder hos Intendanturen eller den militære Commando. Der kan ikke være nogen

Grund til at antage, at den ene eller anden skulde med Villie fortrædige Lægen i Udövelsen af hans möisommelige Kald, for at vise sin Myndighed. Jeg troer snarere, at det ligger i Mangel paa Kundskab til Lægens Stilling ligeoverfor sin Videnskab og den hans Omhu betroede Syge eller Saarede. Fordi Lægfolk ofte höre modsatte eller overfladiske Yttringer angaaende en lægevidenskabelig Gjenstand, forledes de stundom til en ufordelagtig Dom om Videnskabens Soliditet og Berettigelse til at gjöre bestemte og store Fordringer; Andre troe, fordi Lægernes Stilling og Dommen om deres Kunst engang i deres Ungdom var saa og saaledes, at de samme Forhold endnu bestaae. Dertil kommer, at man saa sjelden udenfor Standen kan indsee det Ansvar, som hver Læge bærer ligeoverfor den enkelte Syge, hvormeget mere da ikke ligeoverfor en Mængde ham anbetroede syge og saarede Krigere. Dette Ansvar, som hans Samvittighed paalægger ham, kan man ikke ensidig löse ham fra ved at udstede en Ordre eller et Forbud. Vel maa han som Militær adlyde, men Ansvaret falder tungt tilbage paa dem, der uden haardeste Nöd hindrede ham i at handle overensstemmende med hans Overbeviisning, ved at nægte ham de fornödne Midler hertil. Paa disse tre Omstændigheder kan man saavel i den private som offentlige Tjeneste tilbageföre de Gjenvordigheder og Hindringer, der möde Lægen saa ofte og ere en vigtig Aarsag til, at han ikke kan stifte större Gavn. Dog er det hermed i Almindelighed Aar for Aar blevet bedre blandt Lægfolk, og det kan ikke være nogen Tvivl underkastet, at dersom Lægerne fremdeles ere enige i at arbeide hen efter en saadan friere og mere myndig Stilling, dette omsider ad Overbeviisningens Vei ogsaa vil lykkes dem med Intendanturen og den militære Commando. Uden

indbyrdes Enighed i denne Sag opnaaes naturligviis Intet; man giver de Vantro eller Selvkloge kun nye Vaaben i Hænder. Jeg mener, at enhver Læge, der har en nogenlunde selvstændig Virkekreds, dermed ogsaa har et Ansvar, som Ingen kan dispensere ham fra, og at dette Ansvar stiger, jo höiere Lægen er stillet. Og just de overordnede Lægers Pligt er det at værne om hele Standens Frihed imod unödvendige eller skadelige Baand. De maae ikke alene have Ret men ogsaa Pligt til at tilbagevise Indgreb, som man uden den mest bydende Nödvendighed gjör i Lægernes Bestemmelser og Anordninger. Man skulde antage, at hos de Embedsmænd, Officerer og Intendanter, med hvilke Lægerne i Felten komme i nærmeste Berörelse, indstændige, gjentagne, indsigtsfulde men alvorlige Forestillinger maatte före til Maalet eller lade opnaae Meget. Thi de fleste af dem maae dog föle, at de bevæge sig paa et Gebet, der er dem aldeles fremmed, og hvor Egenraadighed bringer mangt et Menneskeliv i Fare. Enhver der i nogen Tid har virket paa et större Lazareth, vil indrömme, at naar Forvalteren eller Inspectören forsöger at handle paa egen Haand, uden ved ethvert Skridt at holde sig til Lægens Mening, den ene Utilbörlighed og Ulykke afstedkommes efter den anden, og dette gjælder selv Ubetydeligheder i hans Virkekreds. Det er naturligt, thi Forvalteren kjender slet intet til de Love, hvorefter Syge skulle behandles, og hvorledes Alt, som omgiver dem, skal indrettes til dette Öiemed. Forvalteren indseer dette meget snart, fordi man haandgribelig hver Dag kan vise ham det, og han staaer derfor factisk paa intet Lazareth i den ham efter Reglementet tilkommende sideordnede Stilling til Lægen. Det er Ulykken, at dette Beviis ikke saa let kan föres for de commanderende Officerer og Intendanturen, og dog maa deres mere omfattende Virksomhed,

da den gjælder samme Gjenstand, kun i det Större, være ligesaa bunden til de ovorordnede Lægers Meninger. Under Felttogene har det desværre ofte ikke været Tilfældet, uden at den Uindviede formaaer at bedömme, om vedkommende Læger have anvendt deres sidste Anstrængelser for at sætte deres Villie igjennem. Jeg vil her kun minde om Corpsstabslægens Fremstilling af sit Forhold til Overcommandoen för Slaget ved Fredericia, hvor man aldeles bandt Hænderne paa ham, og paa Benyttelsen af Lazarethet paa Augustenborg til Caserne trods de vedkommende Lægers enstemmige Protest. Et Reglement kan neppe bestemme Noget i saa Henseende, og naar et saadant Misgreb skeer, maa den militære Læge rigtignok for Öieblikket adlyde, men enhver samvittighedsfuld Mand vil jo, naar dette System drives til Yderligheder, omsider ved denne pinlige Stilling blive tvungen til at söge at komme ud af den militære Tjeneste. Maaskee ville mange af den nedsatte Commissions specielle Forslag ikke vinde Krigsministeriets Billigelse, men man skulde haabe, at saa mange dygtige Lægers enstemmige Forestillinger om Nödvendigheden af Lægernes större Myndighed navnlig ligeoverfor Intendanturen, maatte bevirke en Forandring af flere af disse Forhold under en ny Krig.

Fredericia Feltlazareth i November 1849.

Vi henlede vore Læseres Opmærksomhed paa følgende Svarskrivelse fra Sundhedscollegiet til Instrumentmager Nyrop paa dennes Anmodning om Collegiets Betænkning over 3 af ham construerede kunstige Ben.

„Efter Deres Anmodning i Skrivelse af 6te f. M. om, at Sundhedscollegiet vilde afgive en Bedömmelse af 3 af Dem construerede kunstige Ben, nemlig:

a) et til Brug efter en Amputation af Laaret,

b) et andet efter en Amputation af Skinnebenet og

c) et tredie efter en Exarticulation af Ankelen,

har Collegiet overdraget til en Comité af dets Medlemmer nærmere at undersöge de indsendte Prøver.

Comiteen har om det förstnævnte kunstige Ben bemærket, at det, som er bygget paa samme Princip, som Etatsraad Thals med Hensyn til Hvilepunktet for Kroppen, adskiller sig fra dette ved en anden Sammensætning.

Det har nemlig til Omfatning af Stumpen en bevægelig Messing-Kapsel, som staaer i umiddelbar Forbindelse med Stokken ved 3 Staalskinner, hvilke ved deres Elasticitet tillade, at Messingkapselen kan forenges eller udvides. Herved kan Laarstumpen omfattes meget nöie og fast, uden at noget enkelt Punkt trykkes eller strammes, saa at den Paagjældende med Sikkerhed og uden nogen Vaklen kan före det kunstige Ben frem. Denne Forbedring er især af stor Vigtighed, naar Laarstumpen efter kortere eller længere Tid formindskes i Rumfang, hvilket næ-

sten altid er Tilfældet, og det undertiden i meget betydelig Grad.

Kapselen kan da uden nogen Omarbeidning af det kunstige Ben bringes til nöie at omslutte Stumpen ved at lösne de 3 Sideskruer og derpaa sammenskyde den. Den fast tilsluttende Kapsel bidrager desuden for en Del til Hvilepunkt for Kroppen, hvorved det Tryk, som ellers (for Exempel ved Etatsraad Thals kunstige Ben) er henlagt paa musculi glutæi og tuberositas ossis ischii, ogsaa tillige kan fordeles, ved et uskadeligt Sidetryk, paa den meer eller mindre coniske Stump, uden at Enden af Stumpen, der ikke taaler dette, bliver trykket.

For det andet har det en bevægelig Sidestang, som ved Hjælp af en Skruenögle kan flyttes to Tommer eller mere frem eller tilbage, hvilket er til megen Nytte og Lettelse for Vedkommende, naar det rette Punkt for dens Tilheftning ikke strax er fundet, eller Vedkommende, efter i længere Tid at have baaret Sidestangen i een Stilling, formedelst Ömhed og Træthed önsker den flyttet i en anden. Med Lethed kan han pröve sig frem, indtil det for ham bequemmeste Punkt findes. Sidestangen er ogsaa bevægelig foroven, hvilket er særdeles hensigtsmæssigt ved den siddende Stilling.

For det tredie er det, noget under Sidestangen, forsynet med et Haandtag, som fornemmelig i Begyndelsen er af Nytte, da det giver Indvaliden Mod til at före Benet frem og Sikkerhed ved at gaae paa det, idet han kan understötte dets Bevægelser med sin egen Haand og paa en Maade benytte det som en Stok. Ideen hertil er udgaaet fra en af de Saarede selv."

Om det kunstige Ben til Brug efter Amputationen af

Skinnebenet bemærker Comiteen, „at det udmærker sig derved, at den Paagjældende ikke, som ved de sædvanlige kunstige Ben, hviler paa Knæet, men paa et Punkt under samme paa tuberositas tibiæ, og altsaa kan gaae med udstrakt og bevægeligt Knæ, hvilket maa ansees som en ikke ubetydelig Fordel."

Det kunstige Ben til Brug efter Exarticulation i Ankelleddet udmærker sig efter Comiteens Dom paa samme Maade, dog saaledes, at den Paagjældende ikke alene har et Støttepunkt lige under Knæet, men ogsaa et, ganske forneden, idet Skinnebenets Knokler hvile paa et Underlag af Kork, belagt med gummi elasticum.

Comiteen har ved at undersöge og pröve disse kunstige Lemmer under deres Anvendelse fuldstændig overbeviist sig om deres fortrinlige og solide Construction, deres Hensigtsmæssighed og Brugbarhed. Ingen af de Paagjældende klagede over at de lede af de kunstige Lemmers Tyngde eller af noget localt Tryk.

I Forhold til deres solide og faste Bygning ere de lette, idet det förstnævnte veier 5 Pund, det andet 5½ Pund og det tredie (for et Barn) kun 1¾ Pund, og ved Undersögelse var intet Spor af Tryk, hverken Rödme eller Excoriation, at opdage. Alle de Paagjældende kunde gaae uden Hjælp af Krykker. Intet af de nævnte kunstige Lemmer manglede de Forbedringer, som det i Tidens Löb er lykkedes at udfinde, og Comiteen har derfor formeent, at de opfylde alle de Fordringer, som kunne gjöres til dem: nemlig saavidt muligt at erstatte tabte Lemmer og skjulte Deformiteter.

Denne Comiteens fordelagtige Dom maa Sundheds-Collegiets övrige Medlemmer, hvem de kunstige Lemmer

ere foreviste i et af dets Möder, ganske tiltræde, og det er Collegiet derfor en Fornöielse at kunne bevidne Dem sin Anerkjendelse af det heldige Udfald af Deres Bestræbelser for at fuldkommengjöre Constructionen af saadanne kunstige Lemmer, hvortil der, under nuværende Forhold, er saa megen Trang, og at det derved er lykkedes Dem at gjöre Manges Savn af deres naturlige Lemmer mindre föleligt."

Kjöbenhavn, i det Kongelige Sundheds-Collegium den 8de Januar 1850.

O. Bang. Withusen. Thal. Eschricht, Otto.
Decanus.

Trier. Müller. B. Hoppe. Hansen. Mansa.

Dahlerup.

Til
Herr Instrumentmager Camillus Nyrop.

Formedelst min Fraværelse fra Trykkerstedet er der i de sidste Ark af min „Veiledning i Receptskrivning“ indløbet nogle slemme Trykfeil, som jeg beder den gunstige Læser at rette.

Side 51. Bals. Copaivæ. § 24 læs: § 27.
— 72. Inf. Senegæ comp. Theskefuldviis læs: Spiseskefuldviis.
— 75. Lignum Guajaci. Unc. 1—2 til Unc. 4 læs: til Unc. 24.
— 112. Tinct. Opii croc. 20 Draaber indeholde det Oplöselige af 1 Gram Opium læs: 10 Draaber o. s. v.

T. S. Warncke.

Dödsfald. Hospitalslæge Gjellerup i Odense, Læge ved Graabrödre-Hospital for Afsindige.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Den 9. Februar. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. *Nr. 6—7.*

Redigeret af. C. Hempel.

Om Bugspyttet og dets Rolle ved Digestionen.

(Efter Cl. Bernard).

Saavel Anatomer som Physiologer have allerede længe været enige i at betragte Pankreas som en Spytkirtel, og da deres uheldige eller utilfredsstillende Iagttagelser ikke kunde paavise nogen særegen Rolle for denne Kirtels Sekret, paastode de, at dets Virkning var analog med Spyttets, og de erklærede Pankreas for en Bugspytkirtel.

At denne Sammenligning er falsk, har allerede Tiedemann og Gmelin paaviist ved at godtgjöre, at Bugspyttets chemiske Sammensætning er væsentligen forskjellig fra Spyttets. Dog synes det först at være lykkedes Cl. Bernard paa en tilfredsstillende Maade at forklare den særegne Rolle, som Pankreas spiller under Fordöielsen.

En Afhandling, som han derover indsendte til Académie des sciences, lod dette bedömme ved Dumas, Magendie og Milne-Edwards, og disse Autoriteter have fundet B.'s Iagttagelser og Slutninger uimodsigelige og have i Eet og Alt tiltraadt hans Mening.

Det er denne Afhandling: du suc pancréatique et de son rôle dans les phénomènes de la digestion*), som vi her ville forsöge at gjengive.

B. vil bevise, at Bugspyttet er den af Tarmkanalens Vædsker, hvis Bestemmelse det er at modificere eller at digerere de neutrale Fedtstoffer, som indeholdes i Födemidlerne, og at disse Fedtstoffer uden den derved foregaaede chemisk-physiologiske Proces ikke vilde kunne blive opsugede af Chyluskarrene.

Som Indledning vil blive forudskikket nogle Iagttagelser, hvoraf det vil blive klart, at forskjellige Omstændigheder kunne betinge Beskaffenheden af det Bugspyt, som man udtager af det levende Dyr, og disse Iagttagelser ere saa simple, at Enhver ved at eftergjöre dem med Lethed vil kunne overbevise sig om Rigtigheden af de vundne Resultater.

1. *Om Udtagelsen af Bugspyttet og Betingelserne for dets Afsondring.*

1ste Iagttagelse. Under begyndende Fordöielse. En meget fed Jagthund, som havde fastet i de sidste 12 Timer og var fuldkommen frisk, fik Klokken 7 om Morgenen et rigeligt Maaltid Kjöd og drak derpaa noget Vand. Næsten öieblikkeligt efterat Nedsynkningen var fuldendt blev Dyret lagt paa et Bord, for at man kunde udtage Bugspyt af dét. B. fulgte herved den almindelige Fremgangsmaade, det vil sige, han gjorde i höire Hypochondrium, under Randen af Ribbenene, et Indsnit saa langt, at han derigjennem kunde fremdrage en Del af Duodenum

*) Archives générales de médecine. Janvier 1849.

og Pankreas. Dennes Væv havde en let rosenröd Farve, og dens Blodkar vare kun middelmaadigt fyldte; Duodenum var aldeles tom, og intet hvidt Chyluskar var synligt. B. isolerede nu saa hurtigt som muligt den förste af Pankreas' to Udföringsgange, hvilke hos Hunden aabne sig hver for sig paa skraa ind i Duodenum omtrent to Centimetre nedenfor Galdeudföringsgangen. Hin Udföringsgang var hvid som Perlemor, saa stor som en Ravnefjeder, og var temmelig fyldt med Vædske; ved enhver Anstrængelse, som Dyret gjorde for at skrige, strömmede endnu mere Vædske til, og Kanalen blev stærkt udfyldt. Den blev nu aabnet med Spidsen af en fin Sax, og umiddelbart derpaa udflöd i store perleagtige Draaber det farvelöse, klare Bugspyt, som var seigt af Konsistens og lod sig trække i Traade. Derved at Udföringsgangen blev overskaaren temmelig nær ved dens Udmunding i Duodenum, udflöd tillige lidt Blod som Følge af Læsionen af smaa nærliggende Blodkar; mærkværdigt nok blandede Bugspyttet sig ikke med Blodet, men holdt sig særskilt som en olieagtig Vædske eller som en stærk Gummioplösning.

I den aabnede Udföringsgang indbragtes nu et lille Rör af Sölv, 3 Millimetre i Gjennemsnit og 5 Centimetre langt, hvilket blev befæstet ved Hjælp af en Traad, der i den Hensigt iforveien var bragt omkring Udföringsgangen. Efterat derpaa Duodenum og Pankreas vare bragte tilbage i Underlivet, blev Saaret i Bugvæggen lukket ved en Sutur, medens den fri Ende af Sölvröret holdtes udenfor Saaret, for at man gjennem det kunde opsamle Bugspyttet. Der strömmede ogsaa umiddelbart derpaa Vædske ud af Röret i Form af store klare Draaber, der lode sig trække i Traade, og som udgödes hurtigere ved enhver Anstrængelse, Dy-

ret gjorde; Vædsken reagerede stærkt alkalisk paa Lakmuspapiret.

Der blev nu paa Röret befæstet en lille Blære af Kautschuk, som iforveien var trykket ganske flad, og Luften saaledes udjaget deraf; Hensigten dermed var, at Blæren ved Bestræbelsen for atter at antage sin afrundede Form skulde tiltrække Bugspyt, som man saaledes vilde erholde i större Mængde. Da Dyret derpaa blev sat i Frihed, lagde det sig roligt ned i en Krog af Værelset uden at frembyde noget sygeligt Symptom.

Fem og en halv Time derefter fandt B. Hunden endnu bestandig liggende roligt. Den lille Blære borttoges; den indeholdt 8 Grammer og 7 Decigrammer (ɔ: omtrent 2 Drachmer og 2 Scrupler) af en klar, farvelös, olieagtig Vædske, som lod sig trække i Traade og gjorde det röde Lakmuspapir aldeles blaat. Der flöd bestandig en lignende Vædske ud af Röret, hvorfor Blæren atter blev fasthæftet, og efter 4 Timers Forlöb indeholdt den atter 8 Grammer af et aldeles alkalisk Bugspyt, som fremböd ganske de samme Egenskaber, som det tidligere udtagne.

Den följende Dag udflöd Bugspyttet temmelig rigeligt, saa at Draaberne fulgde hurtigt paa hinanden; der samledes saaledes i Löbet af 5 Qvarter 16 Grammer, som vel endnu reagerede alkalisk, men ganske havde tabt sin Seighed fra den foregaaende Dag; det var tyndtflydende som Vand, men let opaliserende, og afsatte en lille uldagtig Sky paa Bunden af Glasset. Dyret vilde Intet spise, men törstede stærkt, havde Feber, og Saaret var temmelig stærkt betændt.

Den paafölgende Dag, tredie Dag efter Operationen, nöd Hunden noget Mælk; Saaret begyndte at suppurere. Efter

8 til 9 Dages Forlöb var det fuldstændig cicatriseret og Hunden aldeles helbredet.

Vi see her et Exempel paa et fuldkommen lykket Experiment. Operationen udförtes hurtigt, Pankreas var kun 5—6 Minutter udsat for Luften, hvilken Tid var aldeles nödvendig for at opsöge, isolere og aabne Udföringsgangen samt befæste Sölvröret til den. Dyret havde netop lige begyndt at fordöie, og det er under denne Tilstand B. altid har erholdt den betydeligste Mængde Bugspyt. Fra Klokken 7½ om Morgenen til Klokken 5 om Eftermiddagen samledes 16 Grammer og 7 Decigrammer (omtrent 5 Drachmer og 1 Scrupel), hvilket giver i Gjennemsnit 2 Grammer (omtrent 38 Gran) i Timen; men den följende Dag, da de betændelsesagtige Symptomer vare udviklede i Saaret, erholdtes 16 Grammer i 1¼ Time; Sekretionen var altsaa betydelig tiltaget, men Vædsken var forandret saavel i Konsistens som ogsaa i physiologiske Egenskaber, hvilket vi ville faae at see i det Följende.

2den Iagttagelse. Under Fordöielsen. Paa en stor, temmelig livlig Hund, som 4 Timer forud havde nydt et Maaltid Kjöd, foretoges Operationen aldeles efter den samme Fremgangsmaade som i foregaaende Tilfælde. Pankreas var meget blodrig, dens Kar turgescerende, dens Væv stærk rödt. Duodenum indeholdt Födemidler, og paa dens Overflade slyngede sig talrige Chylüskar, fyldte med hvid, homogen Chylus. Da Delene vare bragte tilbage i Underlivet, udflöd omtrent to Minutter efter Anbringelsen af Sölvröret i Udföringsgangen en klar Draabe Bugspyt, der var seig og klæbrig og reagerede stærkt alkalisk paa Lakmuspapiret; omtrent 2—3 Draaber udflöd i Minuttet. Klokken 11 om Formiddagen blev Kautschukblæren fasthæftet til Sölvröret, og i de 6 næste Timer samlede der sig 5 Grammer

Bugspyt i den; det var klart, seigt, klæbrigt, alkalisk. Den følgende Dag samledes 25 Grammer Bugspyt, men dette var tyndtflydende, berövet sin Seighed, let opaliserende, endnu reagerende stærkt alkalisk; Underlivssaaret var smertefuldt og betændt. I de følgende Dage forsvandt Symptomerne, Saaret lægtes, og Hunden helbrededes fuldstændigt.

Denne Iagttagelse, forskjellig fra den foregaaende deri, at den anstilledes midt under Fordöielsen, giver os altsaa følgende Resultater: 1) Under Fordöielsen er Pankreas svullen, stærkt blodfyldt, ligesom erektil; 2) Mængden af det Bugspyt, som man kan udtage, er mindre rigelig; 3) Under Udviklingen af de inflammatoriske Tilfælde i Saaret bliver Bugspytsekretionen rigeligere, men Vædsken er bleven vandagtig og aldeles forandret.

3die Iagttagelse. I fastende Tilstand. Paa en Hund af Middelstörrelse blev Pankreas fremdraget gjennem et Saar i Bugvæggen i höire Hypochondrium; den var meget bleg, ligesom blodtom, dens Kar kun lidet tydelige, og Farven af dens Væv var næsten mælkehvid. Udföringsgangen var tom og fladtrykt, ved Gjennemskjæringen af den udflöd Intet. Sölvröret blev nu befæstet paa sædvanlig Viis, Pankreas bragtes tilbage i Underlivshulen, og Saaret lukkedes ved Sutur. I de förste 10 Minutter udflöd aldeles Intet. Man anbragte derpaa Kautschukblæren; men da man efter 3 Timers Forlöb borttog den, var den aldeles tom, og dens Vægge neppe befugtede med Bugspyt. Da imidlertid en Draabe Vædske havde samlet sig i Enden af Röret, kunde man tydeligt iagttage dens Klæbrighed, den lod sig trække i Traade og reagerede alkalisk. I Resten af Dagen udflöd kun nogle enkelte Draaber af den ovenfor antydede Beskaffenhed. Men den næste Aften, omtrent 30 Timer efter Operationen,

var Sekretionen bleven overordentlig rigelig, og der udflöd hurtigt af Röret Draaber af en farvelös Vædske, som ikke mere var seig, derimod flydende som Vand og reagerede stærkt alkalisk paa Lakmuspapiret; man kunde i een Time samle omtrent 18 Grammer. Saarets Rande vare svulne og betændte. Den följende Dag faldt Röret ud tilligemed Ligaturen, og nogle Dage efter var Hunden fuldstændig helbredet.

Vi see heraf, at under Fasten er Pankreas' Væv hvidt, blodtomt, dens Udföringsgang tom og fladtrykt. Det Qvantum Bugspyt, man under denne Tilstand kan samle, er overordentlig ringe og aldeles utilstrækkeligt til at anstille Forsög med. Derimod naar Betændelsen er indtraadt i Saaret, bliver Sekretionen rigelig, men den afsondrede Vædske er da aldeles forandret og har ikke mere Bugspyttets normale Egenskaber.

Disse 3 Iagttagelser vise altsaa, at det Qvantum Bugspyt, som man kan erholde, er betydelig forskjelligt, eftersom Operationen bliver foretaget under Fasten eller paa forskjellige Tidspunkter af Fordöielsen. Men indtræffe ugunstige Omstændigheder under Operationen, da er Beskaffenheden af det vundne Bugspyt ogsaa forskjellig.

4de og 5te Iagttagelse. Under uheldige Omstændigheder. 1) Operationen blev udfört paa sædvanlig Maade ved en Hund, der befandt sig midt under Fordöielsen; men Dyret var temmelig ustyrligt, og det hændtes da, at i det Pankreas blev trukket frem, skete tillige et betydeligt Fremfald af andre Underlivsindvolde gjennem Saaret i Bugvæggen. Tilbagebringelsen af dem kunde kun skee langsomt og var meget besværlig paa Grund af de kraftige Anstrængelser, som Dyret gjorde for at komme lös. Följen heraf var, at Pankreas og endel af Indvoldene

forbleve temmelig længe udsatte for Luften, og bleve mere eller mindre knugede og trykkede, inden man kunde faae dem bragte tilbage. Efter denne besværlige Operation syntes Dyret at faae ondt og fik Opkastelser. Der udflöd Intet af Sölvröret, og Pankreas' Sekretion syntes standset i 4—5 Timer. Efter denne Tid erholdt man 2—3 Grammer af en alkalisk Vædske, der dog ikke var seig, men noget uklar: det var sygelig forandret Bugspyt. I de följende Dage blev Hunden angrebet af en voldsom Peritonitis, hvoraf den imidlertid ikke döde.

2) Paa en anden Hund, der ligeledes var midt i Fordöielsen, var Incisionen i Hypochondriet gjort for lille, hvoraf Följen var, at den fremdragne Del af Pankreas og Duodenum blev trykket og klemt mellem Saarets Rande. Ved den derved opstaaede Hindring for det venöse Blods Tilbagetræden svulnede disse Organer hurtigt op og bleve violette, hvorved det atter blev vanskeligt og langvarigt at opsöge Udföringsgangen. En eiendommelig Omstændighed ved denne Iagttagelse var, at da man aabnede Udföringsgangen, udflöd strax 2—3 Draaber Vædske, men som var rödlig farvet, istedetfor som sædvanligt at være farvelös og klar. Efterat Organerne vare bragte tilbage og Saaret syet sammen, udflöd i Löbet af de 4 förste Timer omtrent eet Gramme Bugspyt, der vel var noget seigt og alkalisk, men som bestandig viste den abnorme rödlige Farve; det Bugspyt, som senere samledes, var imidlertid farvelöst og havde paa lidt nær de normale Egenskaber, men det var dog mindre seigt end sædvanligt. Forresten gik Alt som ved de övrige Tilfælde, og Dyret helbrededes.

Disse 5 Iagttagelser ville være tilstrækkelige til at fremstille alle de Omstændigheder, som ere nödvendige at

kjende; de ere udtagne iblandt 34, som B. i Löbet af 2 Aar har anstillet. Det bliver deraf indlysende, at naar man vil erholde det störst mulige Qvantum Bugspyt, maa man til sit Forsög tage en Hund, som er under indtrædende Fordöielse. Endvidere maa man gjöre Operationen saa hurtigt som muligt og ikke lade Pankreas være udsat for Luften længere end absolut nödvendigt; kun derved undgaaer man, at Bugspytsekretionen standser ved Operationen. Qvantiteten af det Afsondrede overskrider aldrig 2 Grammer i Timen hos en stor Hund; men den bliver meget mindre, naar Operationen gjöres langsomt og uheldigt. Vi maae vel lægge Mærke til, at Sekretionen foröges betydeligt ved en konsekutiv Betændelse i Kirtelen, og undertiden varer det kun kort Tid efter Operationen, inden dette Phænomen viser sig; almindeligst kommer Betændelsen den följende Dag, sjeldnere först den næstfölgende Dag efter Operationen; men foruden at Sekretionen foröges, ere selve de physiologiske Egenskaber hos Bugspyttet derved betydeligt forandrede.

Det vilde af den Grund være overordentlig vigtigt, om man kunde undgaae disse Vanskeligheder, som gjöre Udtagelsen af Bugspyttet usikker. B. forsögte derfor til dette Öiemed at frembringe kunstige Bugspytfistler, men han traf derved paa utrolige Vanskeligheder. Den overskaarne Udföringsgang dannede sig igjen paany i nogle faa Dage, hvorfor han maatte anvende et særegent Apparat for at faae Bugspyttet til at vedblive at flyde ud gjennem Saaret; paa denne Maade lykkedes det ham ogsaa at opnaae en stadig Udströmning; men da döde Dyrene efter 11—15 Dages Forlöb af Tæring og under en meget forbausende Udmagring — de kunde ikke undvære Bugspyttet. Det er endelig lykkedes ham efter to Aars Anstrængelser og Skuf-

felser at konstruere et Apparat, som tillader ham efter Behag at udtage Bugspyt, naar han önsker det, til Undersögelse, medens det i Mellemtiden gaaer sin normale Vei over i Tarmkanalen. Han har imidlertid ikke her beskrevet dette Apparat, men opsat det til en senere Afhandling, som han vil fremkomme med, angaaende den Rolle, som Galden og Bugspyttet spille i Forening, eftersom Apparatet tillige anbringes paa Galdeudföringsgangen.

2. *Bugspyttets physiske og chemiske Egenskaber.*

Efter det nys Anförte maae vi skjelne mellem to Arter af Bugspyt som Udbytte ved Udtagelsen nemlig: 1) normalt Bugspyt, som man erholder under heldige Vilkaar, forinden Betændelsen har angrebet Pankreas, eller ogsaa samler hos Hund med en kunstig Bugspytfistel; sygeligt Bugspyt, som afsondres meget rigeligt fra det Öieblik af, da de betændelsesagtige Symptomer have viist sig i Kirtelen og Underlivssaaret.

Det normale Bugspyt er en farvelös, klar, seig, klæbrig Vædske, der udgyder sig langsomt i store Perler eller sirupsagtige Draaber, og som skummer ved at rystes. Denne Vædske har ingen charakteristisk Lugt, frembringer paa Tungen den samme Fornemmelse som enhver seig Vædske, Smagen af den har et lidt saltagtigt Anströg, temmelig analog med Smagen af Blodserum. Bugspyttet reagerer altid stærkt alkalisk; B. har aldrigt fundet det neutralt, endsige surt. Naar det normale Bugspyt ophedes, coagulerer det fuldstændigt og forvandles til en meget hvid, fast Masse. Coagulationen er aldeles fuldstændig, som om det var Æggehvide: Alt bliver fast, og der bliver ikke en eneste Draabe Vædske tilbage. Salpetersyre, Svovlsyre,

koncentreret Saltsyre, ligesom ogsaa Metalsalte, Træspiritus og Alkohol bringe ligeledes Bugspyttet til fuldstændigt at coagulere; derimod har fortyndet Eddikesyre, Mælkesyre og Saltsyre ikke denne Indvirkning paa det, ligesom heller ikke Alkalierne, hvilke tvertimod igjen oplöse den faste coagulerede Masse.

Vi maae altsaa slutte, hvad allerede Magendie, Tiedemann og Gmelin m. Fl. have gjort, at Bugspyttet forholder sig paa samme Maade som en æggehvideholdig Vædske; thi Æggehvidens Charakter er netop en oplöselig Masse, som coagulerer ved Ophedning og stærke Syrer. Imidlertid kunne vi ikke fra det physiologiske Standpunkt opstille en saadan Analogi mellem Bugspyttet og de æggehvideholdige Vædsker, hvilket vi strax skulle faae at see; og da vi ville bevise, at det er den coagulable Masse, som er det Virksomme i Bugspyttet, maae vi altsaa slutte, at om den end frembyder Æggehvidens chemiske Egenskaber, er Massen i Bugspyttet physiologisk betragtet dog ikke Æggehvide. Denne chemiske Identitet er desuden heller ikke aldeles fuldstændig, thi man kan ogsaa ad chemisk Vei skjelne Bugspyttets Coagulum fra Æggehvidens. Naar nemlig Massen af Bugspyttet er coaguleret ved Alkohol og derpaa törret, da oplöses den med Lethed og fuldstændigt i Vand, og den meddeler Vandet Bugspyttets eiendommelige Seighed og physiologiske Egenskaber, hvilket afgiver et yderligere Beviis for, at den er Bugspyttets virksomme Bestanddel. Dette er derimod ikke Tilfældet med Æggehvide, coaguleret paa samme Maade.

Det sygelige Bugspyt er en Vædske af vandagtig Konsistens, aldeles ikke seig, ialmindelighed farvelös, ofte let opaliserende, undertiden rödlig farvet. Den har en paa eengang saltagtig og vammel Smag, den reagerer altid al-

kalisk. Den coagulerer hverken ved Ophedning eller ved Syrer.

Forandringen af det normale Bugspyt til sygeligt foregaaer ikke pludseligt, men tvertimod aldeles gradeviis, saaat man kan finde mange Mellemled mellem de to forskjellige Arter. Den væsentligste Forandring, som foregaaer ved denne Overgang fra normalt Bugspyt til sygeligt, vedrörer den coagulable Masse, der er meget rigelig i det efter en vellykket Operation först udtagne Bugspyt, men progressivt formindskes, eftersom man fjerner sig fra Operationsöieblikket, og kan mangle fuldstændigt, naar Betændelsen har angrebet Pankreas' Væv. I samme Forhold som denne Masse forsvinder, bliver Bugspyttet mere vandagtigt og taber sin Virksomhed. Vi kunne altsaa sige med faa Ord, at jo fuldstændigere Bugspyttet coagulerer ved Ophedning, desmere normalt og virksomt er det; jo mindre det coagulerer, desmindre virksomt og desmere forandret er det.

Bugspyttet hörer uimodsigeligt til de mest foranderlige af Organismens Vædsker. Naar man udsætter det normale Bugspyt for en lav Temperatur (10°—5°), kan man bevare det i flere Dage, og man bemærker da, at Vædskens Seighed foröges ved Temperaturens Synken, og at den derved faaer en Konsistens som en let Gelee. Udsætter man derimod Bugspyttet for en Temperatur af 40°—50°, forandres det hurtigt i Löbet af nogle Timer, det udbreder en vammel Lugt, danner et skyagtigt Bundfald og mister Evnen til at coagulere ved Ophedning. Imidlertid vedbliver det uagtet denne Forandring bestandig at reagere alkalisk. I Sommerens Hede, under Uveir, kan denne Forandring undertiden skee i faa Minutter, hvorfor det ogsaa er nödvendigt at opbevare Bugspyttet og holde Dyret, som leverer

det, i Kulden, eftersom ellers Forandringen allerede vilde foregaae i Kautschukblæren, som er bestemt til at optage det. Det Bundfald, som danner sig ved den omtalte Forandring af Bugspyttet, har undertiden et eiendommelig silkeagtigt Udseende, og lægger man det under Mikroscopet, seer man en Mængde tilspidsede Krystaller, der ligne Margarin- eller Margarinsyre-Krystaller.

B. har undersögt Bugspyt taget af Kaniner, Heste, Fugle (Höns og Duer), og har bestandig fundet det frembydende aldeles de samme Egenskaber som hos Hunden, naar det iövrigt var udtaget under gode Vilkaar.

Da vi nu have seet, hvilke Forandringer Bugspyttet kan undergaae, kunne vi letteligen forklare os de forskjellige afvigende Angivelser hos Forfatterne om Bugspyttets Æggehvideholdighed.

Iövrigt er denne Adskillelse af Bugspyttet i normalt og sygeligt eller forandret ikke alene retfærdiggjort, hvad dets physiske og chemiske Eiendommeligheder angaaer, men den er ogsaa aldeles nödvendig, naar man skal kunne gjöre Rede for dets physiologiske eller digestive Egenskaber, hvilket fra vort Standpunkt bliver det Vigtigste.

3. Bugspyttets physiologiske Egenskaber; dets særegne Indvirkning paa de neutrale Fedtstoffer, iagttaget udenfor Organismen.

Vi have ovenfor sagt, at Bugspyttet er bestemt til, fremfor alle andre Vædsker i Tarmkanalen, paa en særegen Maade at modificere eller at digerere de neutrale Fedtstoffer, som maatte findes i Födemidlerne. Vi skulle her forsöge paa at bevise det.

1ste Iagttagelse. Til 2 Grammer nylig udtaget, alkalisk og seigt Bugspyt, som havde alle Egenskaber af normalt Bugspyt, sattes 1 Gramme Bomolie i et Rör, som var lukket i den ene Ende. Ved sin specifike Vægt forblev Olien paa Overfladen, men efter at Vædskerne vare rystede godt sammen, fremkom snart en fuldkommen Emulsion, og det Hele omdannedes til en mælke- eller snarere chyluslignende Vædske.

2den Iagttagelse. Til 2 Grammer friskt og normalt Bugspyt sattes 1 Gramme usaltet friskt Smör i et Rör, der var lukket i den ene Ende, og det anbragdes i et Vandbad paa 35°—38° (Celsius); lidt efter lidt smeltede Smörret, og da Blandingen var godt omrystet, fremkom ligeledes en Emulsion eller en tyk olieagtig Vædske, der var hvid som Chylus.

3die Iagttagelse. Til 2 Grammer friskt og normalt Bugspyt sattes 1 Gramme Faaretalg, og Blandingen anbragdes i et Vandbad paa 35°—38°; efter at Talgen var smeltet og Blandingen godt omrystet, fremkom ligeledes en hvid chyluslignende Vædske.

4de Iagttagelse. Til 2 Grammer friskt og normalt Bugspyt sattes 1 Gramme Svinefedt; naar dette blev rystet koldt, begyndte Emulsionen allerede meget tydeligt at dannes, men efter at Blandingen var ophedet i et Vandbad paa 35°—38°, dannedes Emulsionen öieblikkeligt, og det Hele omdannedes til en hvid, flödeagtig Vædske, som i de foregaaende Tilfælde.

Naar man i alle fire Tilfælde lod det fremkomne Produkt forblive i Vandbadet (under 35°—38°) i 15—18 Timer, vedligeholdt Emulsionen sig i alle Rörene fuldkomment; den hvidlige og flödeagtige Vædske forandrede aldeles ikke sit Udseende, og skjöndt Blandingen henstod roligt, skete

ingen Adskillelse mellem Fedtstoffet og Bugspyttet. Men efter nogle Timers Forlöb blev det tydeligt, at Bugspyttet ikke simpelt hen havde adskilt og emulseret Fedtet ved sin Paavirkning, men at dette var virkelig chemisk forandret. Strax efter at man havde sammenblandet det neutrale Fedtstof og det alkaliske Bugspyt, reagerede den fremkomne Emulsion alkalisk, men 5—6 Timer efter var den bleven tydeligt sur. Ved at efterspore, hvilken Forandring der var foregaaet, var det let at eftervise, at den fede Masse havde adskilt sig i Glycerine og en fed Syre. I det Rör, hvor Smörret havde været udsat for Paavirkningen af Bugspyttet, var Smörsyren kjendelig i Afstand ved sin eiendommelige Lugt.

Vi slutte heraf, at det normale Bugspyt besidder den Egenskab öieblikkeligt og fuldstændigt at danne Emulsion med de neutrale Fedtstoffer og derpaa at adskille disse i en fed Syre og Glycerine.

Vi have sagt, at det er udelukkende Bugspyttet og ingen anden Vædske i Tarmkanalen eller i den övrige Organisme, som udöver en saadan Indflydelse paa de neutrale Fedtstoffer. Til Beviis herpaa tjene följende Kjendsgjerninger.

1. Galden. I et Rör, der var lukket i den ene Ende, blandedes 2 Grammer frisk og let alkalisk Hundegalde med 1 Gramme Bomolie. Blandingen omrystedes stærkt og sattes derpaa i et Vandbad paa 35°—38°. Ved Omrystningen blandede Olien sig mekanisk med Galden, hvorved der fremkom en gul, uigjennemsigtig Vædske; men efter at denne havde henstaaet roligt i en halv Time, udskilte Olien sig fuldkomment og forblev paa Overfladen, medens Galden dannede et tydeligt Lag i den nederste Del af Röret. Olien

var aldeles uforandret. Oxe- og Kaningalde forholdt sig paa samme Maade.

2. Spyt. Med 2 Grammer frisk og alkalisk Menneskespyt blandedes 1 Gramme Bomolie; Blandingen omrysteds stærkt og sattes i et Vandbad paa 35°—38°. En mekanisk Fordeling af Olien foregik derved ligesom i foregaaende Tilfælde; men efter at Blandingen havde henstaaet roligt, skete snart en fuldkommen Adskillelse af Spyttet og Olien, som svömmede ovenpaa og havde beholdt alle sine physiske og chemiske Egenskaber. Med Hunde- og Hestespyt var det Samme Tilfældet.

3. Mavesaft. Til 2 Grammer frisk og tydeligt sur Mavesaft af en Hund sattes 1 Gramme Bomolie; Omrystning frembragte strax en Blanding af de to Vædsker, men efter nogen rolig Henstand sögte Olien snart atter op til Overfladen og var aldeles uforandret.

4. Blodserum. Til 2 Grammer Blodserum af en Hund, som var aareladt fastende, sattes 1 Gramme Bomolie. En Blanding fremkom ved Omrystning, men efter nogen rolig Henstand i et Vandbad paa 35°—38° adskiltes Olien og Serum næsten fuldstændigt. Med Menneskets og Hestens Blodserum forholdt det sig paa samme Maade.

5. Hjerne- og Rygmarvsserum. Til 1 Gramme af denne klare og alkaliske Vædske, der var taget af en Hund, sattes et halvt Gramme Bomolie; ved Omrystning skete öieblikkeligt en Sammenblanding, men Adskillelsen foregik snart igjen, og Olien var forbleven uforandret.

Ved at sammenligne den Indvirkning, som disse 5 Vædsker, Galden, Spyttet, Mavesaften, Blodserum, Hjerne- og Rygmarvsserum have paa Bomolien, med den, som Bugspyttet ndöver, bliver det indlysende, at blandt alle disse

Vædsker formaaer Bugspyttet alene at forandre det neutrale Fedtstof.

B. har anstillet alle disse anförte Experimenter et meget stort Antal Gange*), og de ere saa simple at eftergjöre, at Enhver med Lethed vil kunne overtyde sig om Sandheden af de vundne Resultater.

Det vil her være det mest passende Sted at gjenkalde i Erindringen den væsentlige Forskjel, som er angivet mellem det normale og det sygelige eller forandrede Bugspyt. Det normale Bugspyt, det vil sige det som er alkalisk, seigt og som coagulerer fuldstændigt ved Ophedning og Syrer, danner alene den öieblikkelige Emulsion med de neutrale Fedstoffer og adskiller dem i Glycerine og en fed Syre. Dersom man derimod blander og omryster Olie eller Fedt med det sygelige eller forandrede Bugspyt, nemlig det som vel endnu er alkalisk, men er bleven vandagtigt og har tabt sin Seighed og ikke coagulerer ved Ophedning, saa viser dette ingen Indvirkning paa Fedtstofferne, og der skeer snart en Sondring af Bugspyttet fra den fede Masse, som er forbleven uforandret. Man indseer vel, at dersom Forandringen af Bugspyttet endnu er ufuldstændig, dersom det endnu coagulerer lidet ved Ophedning, da vil det ogsaa vise nogen, om end ufuldkommen Indvirkning paa Fedtet. Dette vil være tilstrækkeligt til at fatte alle de mulige Mellemled i Bugspyttets Qvalitet, ligefra den normale Tilstand, hvor Virkningen er fuldstændig, indtil den fuldkomne Forandring eller fuldstæn-

*) Blandt de Lærde, som have været tilstede ved disse Experimenter, nævner B.: Magendie, Rayer, Bouillaud, Bérard og Medlemmerne af Société de biologie. De ere ligeledes blevne anstillede ved hans Forelæsninger over den experimentelle Physiologi.

dige Uvirksomhed. Angaaende Aarsagerne til denne Forandring have vi allerede ovenfor udtalt os.

4. Bugspyttets Virksomhed under Fordöielsen, iagttaget paa det levende Dyr; dets Uundværlighed for Absorptionen af de neutrale Fedtstoffer og for Chylusdannelsen.

Efter hvad vi i det Foregaaende have fremstillet, turde det ikke være vanskeligt paa det levende og sunde Dyr at paavise Bugspyttets særegne Rolle under Fordöielsen. Og virkeligt yove vi ogsaa at drage den Slutning af de Iagttagelser, som vi snart skulle faae at see, at Bugspyttet, idet det danner en Emulsion med og modificerer Fedtstofferne i Tarmkanalen, sætter dem istand til at absorberes, og paa denne Maade bliver det eneste uundværlige Agens for Dannelsen af den hvide, homogene Masse, som cirkulerer i Mælkekarrene, og som man har givet Navn af Chylus. Vi betragte herved Adskillelsen imellem Chylus og Chymus, efter de Begreber, som man nutildags forbinder med dem i Physiologien, som fuldkommen ubegrundet. Vi ville blot gjenkalde i Erindringen, hvad der er velbekjendt, at vasa chylifera vel lactea kun indeholde en mælkehvid, homogen Vædske, naar de have indsuget Fedtstoffer fra Tarmkanalen, saaledes at en klar og gjennemsigtig Chylus (uegentlig af nogle Forfattere qualificeret ved Benævnelsen af vegetabilsk Chylus) for os bliver en Chylus uden Fedtstoffer, medens en mælkehvid, homogen Chylus (i Modsætning til den foregaaende qvalificeret som animalsk Chylus) er en saadan, som indeholder emulseret og modificeret Fedtstof.

Naar man dræber Hunde under Fordöielsen af fedtholdige Födemidler, da er det let at eftervise, at Fedtet i selve Maven kun er smeltet ved dennes Varme; thi det lader sig

gjenfinde her med sine charakteristiske Egenskaber, og ved Temperaturens Synkning afsætter det sig paa Overfladen af Mavesaften som Fedtet paa Suppé. I Tarmkanalen derimod, nedenfor Aabningen for Pankreas' Udföringsgang, kan man ikke mere paavise Fedtet med dets eiendommelige Charakterer: det danner en grödet, flödeagtig, emulseret Masse, der er farvet gulagtig ved Galden, og först fra dette Punkt af sees ogsaa Chyluskarrene fyldte med en mælkehvid, homogen Chylus. Ved paa Hunde at anlægge Ligaturer omkring de to Udföringsgange for Pankreas, af hvilke den mindste aabner sig meget nær ved Galdeudföringsgangen, medens den större udmunder i Tarmen omtrent 2 Centimetre længere nede, har B. iagttaget, at Fedtet forbliver uforandret i Tyndtarmen, og at Chyluskarrene da kun indeholde en klar Chylus, hvilken mangler den fede Masse, som ikke har kunnet blive opsuget, paa Grund af at Bugspyttet har manglet.

Dette kunde i Grunden være tilstrækkeligt Beviis for, at Bugspyttets Tilstedeværelse er uundværligt for Chylusdannelsen. Dog til yderligere Bekræftelse af denne Paastand tjener följende smukke og uforkastelige Iagttagelse, hvor ingen foregaaende Sönderlemmelse finder Sted, og som for Enhver er let at gjöre. Hos Kaninen nemlig synes Naturen at have forekommet Iagttagernes Önsker, i det den af et særegent Lune lader Pankreas' Udföringsgang, som er enkelkt, udmunde temmelig langt nede i Tarmkanalen, omtrent 35 Centimetre nedenfor Galdeudföringsgangen. Naar man nu lader Kaninen spise Kjöd eller andre fedtholdige Substanser, da vil Fedtet gaae gjennem Maven og stige ned i Tarmkanalen uden at undergaae nogen Forandring lige til det Punkt, hvor Bugspyttet udgyder sig, omtrent 35 Centimetre nedenfor Galdeudföringsgangens Udmunding; og man vil finde, at det er kun nedenfor Udmundingen af Pan-

kreas' Udföringsgang at Chyluskarrene indeholde en mælkehvid Chylus, medens de höiere oppe kun indeholde en gjennemsigtig Chylus. Der er altsaa paa denne Maade to Slags Chylus hos Kaninen, en gjennemsigtig, uden Fedt, hvilken udströmmer fra de 37 Centimetre af Tyndtarmen, som ligge ovenfor Udmundingen af Pankreas' Udföringsgang, og en mælkehvid homogen Chylus, som indeholder Fedt, hvilket udströmmer fra de Dele af Tyndtarmen, der ligge nedenfor hin Udmunding. Physiologien frembyder visselig kun faa Exempler paa en saa simpel og afgjörende Iagttagelse som denne. Den hurtigste og beqvemmeste Maade at gjöre den paa er följende:

Man tage helst en stor voxen Kanin, som man lader sulte i 24—36 Timer: man indbringe dernæst ved Hjælp af en Spröite og et elastisk Katheter 15—20 Grammer Svinefedt i Maven paa den, efterat man iforveien har gjort det flydende ved en mild Varme. Derpaa give man Kaninen noget Grönt eller Kartofler at æde, hvorved Fedtet lettere vil komme ned i Tarmkanalen. Efter 3—4 Timers Forlöb dræber man Dyret, aabner dets Underliv saa hurtigt som muligt, og man vil da med Lethed kunne godtgjöre, at i de förste 35 Centimetre af Tarmkanalen nedenfor Galdeudföringsgangens Udmunding findes Fedtet uforandret, medens det nedenfor det Sted, hvor Pankreas' Udföringsgang udmunder, findes emulseret og modificeret, og det er ogsaa först fra dette Punkt af, at de mælkehvide Chyluskar begynde at vise sig, for derefter at kunne efterspores mere eller mindre langt nede i Tyndtarmen.

Men, kunde man spörge, da det er saa simpelt og saa let at bevise, at det er Bugspyttet og ikke Galden, som emulserer Fedtet og sætter det istand til at absorberes af Chyluskarrene, hvorledes er det da gaaet til, at denne Sag

saalænge har været ubekjendt, og at Brodie*) har beviist ved direkte lagttagelser, at denne Rolle maatte tilskrives Galden? Bernard er vistnok den förste, som har paaviist denne særegne Rolle for Bugsyttet, og hans Beviser derfor maae synes tilstrækkeligt talende. Naar derfor de Physiologer, som have anstillet direkte Forsög med Bugspyttet, ikke have erkjendt denne dets Eiendommelighed, saa ligger Grunden vistnok deri, at de ikke sögte den, maaskee fordi de vare hildede af den falske Anskuelse, at Bugspyttet var analogt med Spyttet. Hvis B. derfor nu, som man kan antage, har vundet denne Kjendsgjerning for Videnskaben, da har han ogsaa maattet söge længe og offre mange Dyr, forinden han opnaaede klare og tydelige Beviser derfor.

Hvad Brodie's lagttagelser angaaer, da er det nödvendigt at sammenligne dem med dem, som Magendie**) senere gjorde, og som tildels modsagde dem. Lader os see, hvad begge fandt. Magendie gav i sin Journal de physiologie en Beretning om Brodie's lagttagelser, hvoraf fremgik, at denne Physiolog, efterat have underbundet Galdeudföringsgangen hos Katte, havde fundet, at Chyluskarrene ikke mere indeholdt Fedt, men at den Vædske, som de förte, var bleven klar og gjennemsigtig. Magendie, som selv vilde overbevise sig om Rigtigheden af Brodie's Slutninger, — at det nemlig var Mangel paa Tilströmning af Galde, der bevirkede denne Forandring —, underbandt Galdeudföringsgangen paa Hunde; men han kom til et Resultat, der var modsat Brodie's; thi uagtet Galden manglede i Tarmkanalen, var Fedtet dog bleven emulseret, og Chyluskarrene indholdt en mælkehvid homogen Chylus. Disse modsigende

*) Quarterly journal of science. Janvier 1823.

**) Journal de physiologie experimentale 1823. t. II. 93.

lagttagelser kunne vi forklare os paa følgende Maade. Hos Katten nemlig anastomoserer den egentlige*) Udföringsgang for Pankreas med Galdeudföringsgangen, hvorpaa de aabne dem i Fælledskab i Tarmkanalen, saa at man maa forudsætte, at Brodie, som kun havde Galdens Virksomhed for Öie og ikke lagde nogen Vægt paa Pankreas' Udföringsgangs Vigtighed, underbandt denne tilligemed Galdeudföringsgangen; og heraf seer man lettelig, hvorfor Fedtet ikke blev emulseret, og hvorfor Chylus var klar og ikke indeholdt Fedtstof. Magendie brugte derimod til sine Experimenter Hunde, hos hvilket Dyr Galdeudföringsgangen er fuldkommen afsondret fra de to Udföringsgange for Pankreas; herved forblev altsaa Udströmningen af Bugspyttet fri, af samme Grund vedblev Fedtet at emulseres, og Chylus blev mælkehvid og homogen. Iagttagelserne ere altsaa fuldkommen nöiagtige saavel hos den Ene som hos den Anden, og Resultaterne vare kun forskjellige paa Grund af den eiendommelige Maade, hvorpaa Pankreas' Udföringsgang udmunder hos hver af de Dyrearter, som benyttedes til Iagttagelserne. Magendie's og Brodie's Iagttagelser blive altsaa i Realiteten ikke hinanden modsigende, men tjene kun i Forening til at stötte B.'s Paastand angaaende Bugspyttets Indvirkning paa Fedtstofferne.

B. har i denne Afhandling ene havt Bugspyttet og dets Indvirkning paa Fedtstofferne i Födemidlerne for Öie, og han har vistnok naaet det Maal, han havde for Öie, nemlig tydeligt og klart at bevise, at Bugspyttet er bestemt til, udelukkende og fremfor enhver anden Vædske i Tarmkanalen, paa en særegen Maade at modificere eller at

*) Der findes vel hos Katten en anden mindre Udföringsgang for Pankreas, men B. har stedse fundet den rudimentær og impermeabel.

digerere de neutrale Fedtstoffer, som indeholdes i Fødemidlerne, og paa denne Maade at bevirke Chylusdannelsen eller Fedtstoffernes yderligere Indsugelse ved Chyluskarrene.

Bugspyttets Funktion er her undersögt uafhængigt af Galdens; men B. vil have fundet, at det i Forening med Galden endnu har en anden Funktion, en anden Rolle ved Fordöielsesprocessen, og han lover os derover et andet Arbeide. Han vil i den Hensigt med Omhyggelighed undersöge Eiendommelighederne ved Bugspyttets virksomme Stof, hvilket det er lykkedes ham at isolere og charakterisere.

Til Slutningen ville vi blot tilföie, at hvad vi her have fremsat paa ingen Maade modsiger den Iagttagelse af Bouchardat og Sandras, at Amylum forandres til Glucose ved Bugspyttet; men vi ville blot bemærke, at denne Indvirkning af Bugspyttet paa Amylum aldeles ikke er særegen for det; det er tvertimod en almindelig Egenskab, som findes hos det med flere Vædsker blandede Spyt, Blodvalle og en Mængde andre alkaliske Vædsker i Organismen*) og ligesaavel hos det sygelige eller forandrede Bugspyt som hos det normale. Modifikationen af de neutrale Fedtstoffer udgjör derimod Bugspyttets eiendommelige og særegne Rolle, eftersom det ikke har den tilfælleds med nogen anden Vædske i Organismen, og eftersom det taber den, saasnart den virksomme, coagulable Masse mangler.

---

*) cfr. B.'s Afhandling om Spyttets Rolle ved Fordöielsen i Archives générales de médecine. Janvier 1847.

Om Svangerskabets og Barselsengens Indflydelse paa Forlöbet af Lungetuberkulose.

(Gaz. medic. de Paris 1849, Nr. 40).

Det har i lang Tid været en almindelig udbredt Anskuelse, at ligesom Svangerskabstilstanden syntes at medföre en Standsning af visse Affectioner i Aandedrætsorganerne, saasom Lungebetændelse, chronisk Pleuritis, saaledes havde den navnlig med Hensyn til Lungetuberkulose den Indvirkning, at den forhalede Forlöbet af Sygdommen, hvorimod denne efter Barselsengen igjen optraadte med fornyet Heftighed til Fremskyndelse af det dödelige Udfald. Tager man Hensyn til den hidtil ubestridte Erfaring, at visse Svulster undertiden blive stationære under Svangerskabs Perioden, og at chroniske Hudsygdomme kunne forsvinde under samme, betænkes endvidere, at Forlösningen altid medförer meer eller mindre Blodtab og paafölgende Svækkelses-Tilstand, saa synes disse to Sætninger hverken at savne Analogi eller theoretisk Begrundelse, og de have ogsaa været hyldede næsten som Troesartikler af Pathologerne, saasom Cullen, Joseph Frank og mange efter dem. Den förste Autoritet af nogen Betydning, som begyndte at reise nogen Tvivl om Rigtigheden af denne Anskuelse, var Andral; dog gjælder hans Indvendinger kun den ene af Sætningerne, nemlig Svangerskabets Indflydelse, derimod ikke Barselsengens. Han hentede sine Erfaringer fra 9 svindsottige Fruentimmer, der alle vare frugtsommelige. Hos 5 af dem syntes Lunge-Lidelsen ikke at undergaae nogen Forandring hverken til det Bedre eller Værre ved Svangerskabs Tilstanden; hos

de andre 4 naaede Sygdommen, der kun var i et lidet fremrykket Stadium paa den Tid, da de første Tegn paa Svangerskab optraadte, sin höieste Grad under dettes Forlöb; to af dem döde forinden Forlösningen, de andre to kort Tid efter. (Cliniqve medicale, T. II, p. 380, 2den Udg). Senere har Loüis, stöttende sig til adskillige cliniske Iagttagelser, ogsaa udtalt sig imod den gjængse Mening, men uventet erholdt denne paa Ny en Bekræftelse, nemlig af Andral, der, i Henhold til andre Erfaringer, i den sidste Udgave af sin Clinik fremsætter en anden Anskuelse end sin ovennævnte, og tillægger Svangerskabs Tilstanden den Indflydelse undertiden at kunne forhale den tuberkulöse Proces i Lungerne.

For nylig har Grisolle leveret et interessant Bidrag til at opklare dette Spörgsmaal i en Afhandling, som han har oplæst for Academie de Medicine i Paris. Han har samlet 27 Iagttagelser af utvivlsom Lungetuberkulose med samtidig tilstedeværende Svangerskab; störste Delen af disse Iagttagelser ere gjorte af ham selv, nogle meddelte ham af Louis. Blandt disse 27 Tilfælde er der kun 3, i hvilke charakteristiske Tegn paa Lungetuberkulose (Blodspytning, Hoste, Afmagring) viste sig forud for Svangerskabet; i de övrige 24 optraadte Sygdommens første Tegn hen i Svangerskabets Forlöb, fornemmelig i dets første Maaneder. Det er allerede en ret mærkelig Kjendsgjerning, at Begyndelsen til Lungetuberkulosens Optræden er indtruffet saa hyppig netop under saadanne organiske Betingelser, som ere ansete for mindre gunstige for denne Sygdoms Udvikling. Det indlyser endvidere lettelig, hvorfor man ikke træffer ret mange Tilfælde af Lungetuberkulose, hvis Opkomst forskriver sig fra et ældre Tidspunkt end Svangerskabet, der complicerer dem; Grunden er nemlig den, at svindsottige Fruentimmer

sjelden blive frugtsommelige. Men denne Kjendsgjerning, at Lungetuberkulose saa ofte begynder under Svangerskabet, harmonerer ikke med Hypothesen om en hæmmende Indvirkning af dette sidste paa den förstnævnte Tilstand. Allerede ved denne Omstændighed synes den gamle Anskuelse at blive noget mislig. Men den bliver endnu mere rokket ved det almindelige Resultat af Grisolles Undersögelser, der udviser, at Lungetuberkulosens Forlöb ikke kan antages at være forhalet i noget af Tilfældene. Mellem Antallet af de Fruentimmer, der bleve angrebne af Tuberkulosen under Svangerskabets Forlöb, er der 13, hvis Sygdom man har kunnet följe lige til Döden og saaledes paa en bestemt Maade kunnet fastsætte deres Sygdoms Varighed. Denne var fra 8 til 15 Maaneder, med et Middeltal 9 Maaneder; og da, som ovenfor angivet, Lungetuberkulosen i Almindelighed begyndte at yttre sig kort efter Undfangelsen, er det indlysende, at Sygdommens Udvikling for en stor Del er fuldbyrdet under selve Svangerskabets Forlöb. Nu har Grisolle fundet, at hos 20 svindsottige, ikke frugtsommelige Fruentimmer, der befandt sig omtrent i samme Levealder som de ovenomtalte, var Middelvarigheden af Sygdommen 14—15 Maaneder. Der maa endnu tilföies, at den Middelvarighed, som angives af de bekjendteste Autoriteter, som Bayle, Andral og Louis, endnu ansættes höiere end her er skeet.

Her frembyder sig imidlertid en Indvending. Der kan nemlig opkastes det Spörgsmaal, om ikke denne korte Varighed af Lungetuberkulosen hos frugtsommelige Fruentimmer muligen kunde hidröre fra en Fremskyndelse af dens Forlöb efter Forlösningen, der maaskee kunde opveie eller endog meer end opveie en Forhaling, som var indtraadt ved Svangerskabs Tilstanden. Dette förer os til Betragt-

ningen af den anden Hovedsætning, og vi ville faae at see, at denne Indvending aldeles ikke kan gjöres gjældende paa Grisolles Erfaringer.

Det Antal af hine Iagttagelser, som kan tjene til dette Spörgsmaals Oplysning, er 22; disse deler G. i 2 Grupper. Den förste indbefatter 12 Tilfælde af Lungetuberkulose, som ved Forlösnings Tidspunktet var naaet langt ind i andet eller indtraadt i tredie Stadium af Sygdommen, nemlig til den Tilstand, da der var opstaaet Emollition eller dannet Caverner. Til anden Gruppe henföres 10 Tilfælde af Tuberkulose i förste eller begyndende andet Stadium. Her stiller Forholdet sig paa följende Maade. Hos alle Fruentimmerne af förste Gruppe gjorde Sygdommen sine Fremskridt som sædvanlig, og de levede endnu i 4 Maaneder, beregnet til Middeltal, efter Barselsengen. Blandt de 10 Fruentimmer af anden Gruppe er der 3, hos hvilke Lungetuberkulosens Fremgang ikke fremböd noget Usædvanligt, 5, hos hvilke Sygdommen i forskjellige Retninger fornemmelig med Hensyn til sit Forlöb udviste en tydelig Bedring, og ikkun 2, hos hvem Tuberkulosen syntes at antage en fornyet Hæftighed. Dersom man altsaa holder sig til disse Kjendsgjerninger, bliver Barselsengen snarere en heldig end en uheldig Betingelse med Hensyn til Lungetuberkulosens fortsatte Forlöb.

Disse statistiske Resultater have unægtelig stor Betydning; de modstride ligefrem den ældre, almindelig antagne Anskuelse. Vil man end ikke ansee denne ene Række af Iagttagelser tilstrækkelig til at hæve al Uvished, og kunde man end önske Spörgsmaalet fremdeles oplyst ved fortsatte Erfaringer, saa maa man dog indrömme, at den gamle Anskuelse derved er rokket i sin Grundvold, og at Svanger-

skabets Indflydelse paa Lungetuberkulosen, hvis nogen saadan finder Sted, i det mindste er bleven meget overdreven.

Der henpegedes ovenfor til det bekjendte Factum, at svindsottige Fruentimmer havde kun ringe Udsigter til at blive frugtsommelige. Man kunde derefter maaskee antage, at de, som undtagelsesviis kom i denne Tilstand, vare meget udsatte for at abortere. Dette er imidlertid ifölge Grisolles Undersögelser ikke saa hyppigt Tilfældet som man skulde troe. Af 22 frugtsommelige, svindsottige Fruentimmer aborterede 3 i 4de og 6te Maaned, 3 födte ved en for tidlig Födsel i 8de Maaned; alle de övrige kom i Barselseng i rette Tid, omendskjöndt de to Trediedele af dem allerede vare komne hen i Lungetuberkulosens sidste Stadium. Anderledes forholder det sig derimod med acute Lidelser, som Lungebetændelse, den typhoide Feber: disse medföre næsten altid Abortering.

Om den nervöse eller convulsive Hoste.

(Sandras: Bulletin de Therapeutiqve. T. XXXVI, p. 385).

Denne Hoste kan forekomme under forskjellige Former. 1. Næsten ved ethvert physisk eller moralsk Indtryk, hvoraf Patienten afficeres, bliver han angrebet af en Hoste, som næsten har en convulsivisk Beskaffenhed. Ved Undersögelse af et saadant Individs Bryst kan Lægen undertiden forledes til en ugrundet Frygt for en begyndende Lungetuberkulose, hvilken Feiltagelse imidlertid undgaaes ved at anstille Undersögelsen til forskjellige Tider og under for-

skjellige Forhold. Patienter med begyndende Tuberkulose hoste ogsaa ved ubetydelige Foranledninger; men sædvanlig befindes Indvirkningen da at være af physisk Natur, hvorimod den omhandlede nervöse Hoste oftere opstaaer ved moralske Indtryk.

2. En anden Form af Hoste, der har nogen Lighed med den förste, iagttages, naar visse Funktioner træde i Virksomhed, eller naar de foregaae kraftigere end sædvanlig. Saaledes kan den opstaae hos Nogle, naar de i lang Tid have fastet, hos Andre, saasnart de have spiist, fornemmelig noget rigeligere end sædvanlig; Andre kunne ikke foretage sig en noget stærkere Muskelbevægelse, uden at der opstaaer en pinlig Hoste af denne Beskaffenhed. Saavel denne som den foregaaende Form af Hoste er tör og ustadig, de physikalske Tegn ere meget inconstante; men den sidstnævnte Form har en mere fix Charakter end den förste, forsaavidt som den altid fremkaldes hos samme Individ, naar en bestemt Funktion træder i Virksomhed; den synes ligeledes at være mere afhængig af Uorden i de Organer, der forestaae de Funktioner, under hvilke den optræder. Dette er ogsaa den vigtigste Veiledning vi have ved Behandlingen.

3. En tredie Form af Hoste iagttages at opstaae ved den mindste Irritation af Bronchierne, saa at den letteste Forkjölelse fremkalder en krampeagtig Hoste, der næsten er ligesaa voldsom som Kighoste. Undertiden, fornemmelig hos Börn og unge Mennesker, antager den denne Beskaffenhed lige ved Begyndelsen af en Forkjölelse og beholder den, indtil der kommer et gult og löst Expectorat (sputa cocta). Hver Hoste-Paroxysme ledsages af en tör, hæs Lyd og Tilböielighed til Brækning. Undertiden er den periodisk, og Sygdommen antager efterhaanden Charakteren en almindelig forlöbende Catarrh; andre Gange iagttages

den krampeagtige Beskaffenhed alene, naar Hosten nærmer sig til Enden. Men istedet for at antage den saakaldte kritiske Beskaffenhed vedbliver Expectoratet at være skummende og gjennemsigtigt og kan ikkun fremföres ved convulsiviske Anstrængelser og Brækning; Paroxysmen indfinder sig ved den ringeste Leilighedsaarsag, og der indtræder næsten krampeagtige Qvælningstilfælde, indtil en ubetydelig Qvantitet af skummende, klart Slim er ophostet, og da bliver Tilstanden rolig og normal indtil en ny Paroxysmes Indtræden. I nogle Tilfælde ophörer Hosten pludselig, uden at Expectoratet har undergaaet nogen Forandring; men dette er sjeldent. Aarsagerne til denne Kighoste lignende Hoste ere ikke lette at bestemme. I Begyndelsen ligner Tilstanden ganske en almindelig Forkjölelse; det synes at være hyppig indtrædende Forkjölelsestilfælde hos et meget nervöst Individ, der medföre en saadan Forværrelses Tilstand. Prognosen er gunstig med Hensyn til den umiddelbare Fare; mere betænkelig derimod med Hensyn til de fjernere Följer, der kunne opstaae af de ved Paroxysmerne foraarsagede hyppige Congestioner. Den Forstyrrelse af Sövnen og Uorden i Fordöielsen, som den medförer, ere ogsaa vigtige Omstændigheder. Til de mere farlige Følgesygdomme hörer Fremkomsten af Brok og af Lungeemphysem. Hvad Helbredelsen angaaer, da maa Irritationen af Struben mildnes ved lunkne eller narkotiske Dampe og ved slimede Emulsioner med Aqva laurocerasi. Naar Ophostningen er er besværlig, gives Syrupus papaveris med Brækvinsten i refract Dosis, da Antimonialpræparater medföre betydelig Lindring, hvad enten de foraarsage Brækning eller ikke. Endvidere forordnes smaae Indgifter af Extractum belladonnæ hver Aften, eller Morgen og Aften, naar Expectoratet begynder at forandres; sædvanlig forsvinder da Ho-

stens convulsive Beskaffenhed i faa Dage. Belladonna-Extractet kan ogsaa anvendes endermisk, dersom Patienten föler Ubehagelighed ved at tage det indvendig.

4. Den 4de Art kan kaldes den hysteriske, da den træffes hos hysteriske Patienter. Hos et Individ, hvis Aandedrætsorganer sædvanligen ere i den bedste Tilstand, optræder paa eengang en uregelmæssig paroxysmatisk Hoste, der indfinder sig hyppigt med korte Mellemrum, undertiden næsten uden Intermissioner. Den ender ikke med Udtömmelse af Slim, men er enten ganske tör eller ledsages af en sand Phlegmorrhagi. Hysteriske Symptomer gaae hos Nogle forud for eller ledsage Hosten, medens denne hos Andre ophörer, saasnart hine optræde. Hosten bliver værre og værre, i Forhold til Hysteriens Udvikling, og det uden at man kan opdage nogen physikalsk Aarsag til dens Heftighed. Pulsen er ikke febrilsk men kan være uregelmæssig, saaledes som den undertiden findes hos nervöse Individer. Prognosen er gunstig, med mindre Hosten feilagtig antages for at hidröre fra en Betændelse og forværres ved feilagtig Behandling. Behandlingen er den samme som passer for Hysteri; men der er fornemmelig 2 Midler indicerede: Brugen af Belladonna og Anvendelsen af Bade. Belladonna, givet i Doses af ¼ Gran hver halve Time, er særdeles virksom; ikke sjelden sporedes tydelig Bedring efter en 5—6 Indgifter. Varme Bade ere fortrinlige; men det vil ofte være hensigtsmæssigt at gjöre en gradeviis Overgang fra disse til kolde Bade, naar Patienten först har taget nogle af en höiere Varmegrad.

Veiledning i Receptskrivning tilligemed Angivelse af de officinelle Lægemidlers Dosis ved T. S. Warnnke. Kjöbenhavn 1849. Reitzels Forlag.

For dem der lede cliniske Övelser eller theoretiske Cursus i Chirurgi og Therapi har det ofte været höist paafaldende, hvor langt de medicinske Studerende, og det endog de dygtigere iblandt disse, staae tilbage i den praktiske Anvendelse af det som Pharmacologien lærer: Receptskrivningen. Grunden hertil maa vistnok söges i den korte og ufuldstændige Maade, hvorpaa vore pharmacologiske Haandböger og Forelæsninger behandle dette for den praktiske Læge saa vigtige Thema. Forfatteren, som maaskee selv har gjort den samme Erfaring, dels i sin tidligere Stilling som Pharmaceut og senere som sine Medstuderendes Leder i det pharmacologiske Studium, har ved Udgivelsen af sin lille Bog afhjulpen dette væsentlige Savn.

I de 2 förste Afsnit har han paa en kort og let fattelig Maade angivet Regler for Affattelsen af en Recept, samt omtalt Lægemidlernes Form og Sammensætning; vi behöve blot at henpege paa den ret praktiske Methode, han angiver ved Forskrivning af Piller, hvorved denne for Begynderen vanskelige Opgave betydelig er simplificeret. Det 3die Afsnit indeholder Tabeller over de forskjellige Lægemidlers Dosis, Formen, hvori de bedst forskrives, og de af deres physiske og chemiske Egenskaber, som mest komme i Betragtning ved Affattelsen af en Recept, og i dette Afsnit findes flere Antydninger, der maaskee turde have sin Nytte endog for den ældre Læge.

Idet vi saaledes troe, at Bogen svarer til sin Bestemmelse, anbefale vi den til vore ældre og yngre Collegaers Opmærksomhed. 9. 11.

Litteratur. Den danske Lægestand. Fortegnelse over levende og afdöde Læger med personalhistoriske Notizer, samt Lister over de Nulevendes Anciennitet og Opholdssted og en Udsigt over Apotheker og Jordemödre i Danmark (sluttet den 31te December 1849) af H. Selmer. Reitzels Forlag.

Tolv Foredrag over udvagte Æmner af Læren om Livet, 2den Række. D. F. Eschricht. Reitzels Forlag.

Rettelse. I Aftrykket af Sundhedscollegiets Skrivelse til Instrumentmager Nyrop er indlöbet en meningsforstyrrende Trykfeil, idet der pag. 78, 4de Linie franeden staaer:

erstatte tabte Lemmer og skjulte Deformiteter
istedetfor
erstatte tabte Lemmer og skjule Deformiteter.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.
Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Den 23. Februar. 1860.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 8.

Redigeret af C. Hempel.

Brandstiftelsesdriften

(ved Aug. Thornam).

Indtil Begyndelsen af dette Aarhundrede eller ialfald indtil Slutningen af det forrige kjendte man kun under Benævnelsen „Afsindighed" de Former, der enten manifesterede sig ved Mani, Delirier eller Galskab, eller fremviste tydelige Spor af en mærkelig Slövhed og Ufrugtbarhed i de intellectuelle Evner med de deraf eller dermed følgende Anomalier af Følelsen og Villien, som Imbecillitet, Fatuitet, Idiotisme o. s. v. Domstolene forelagde derfor kun Lægerne Spörgsmaalet, om et Individs sjelelige Tilstand under et givet Tilfælde kunde henföres under nogen af disse Classer, og Individet maatte da enten aabenbare et vedvarende Delirium, eller ved Forstandens Svækkelse og Slövhed være blevet en moralsk Nullitet, uden at kunne skjelne mellem Godt og Ondt, Lovligt og Ulovligt, hvis han skulde kunne frelses fra Lovens Strenghed. Men efterhaanden fremböde sig flere og flere Tilfælde, der maatte gjöre Retslægen og Psychiatren opmærksom paa, at der maatte existere sjele-

lige Abnormiteter, der satte Vedkommende i en ufri og utilregnelig Tilstand, uden at disse dog kunde bringes ind under de almindeligst antagne bestemte Rubrikker. Man traf saaledes mangen Forbryder stillet for Retten, der gav den samvittighedsfulde Criminalist og den upartiske Læge en grundet Mistanke om, at han befandt sig i en saadan Tilstand, at de ikke med frelst Samvittighed kunde idömme ham Straf, uagtet hele hans Væsen og Adfærd, Tale og Forklaring intet Spor röbede af nogen Sindsforvirring. Især vaktes Opmærksomheden ved at Forbrydelserne saa ofte syntes at staae i Misforhold til Motiverne; disse fandtes ofte slet ikke, og ikke sjeldent maatte man antage, at al menneskelig Følelse var slukket hos et Individ, hvis man efter sædvanlig Maalestok vilde bedömme hans Færd.

Pinel og nærmest ham Esquirol vare de förste, der fra et rigtignok forskjelligt Standpunkt statuerede en bestemt Form af Sjelstilstande, hvori den Paagjældende ligesom instinctmæssigt dreves til en Forbrydelse eller paafaldende Handling, uden at man i hans övrige Færd opdagede nogen Forrykthed. Læren om Monomanierne blev ved dem med en sjelden Dygtighed gjennemfört, og trængde efterhaanden alle de Vanskeligheder af Veien, der bleve lagte den i en ikke ringe Grad baade fra Lægernes og især fra Juristernes Side, eftersom disse efterhaanden lærte at bedömme de concrete Tilfælde, ikke alene efter de af Anklagere og Vidner producerede med selve Handlingen forbundne Facta, men efter en psychologisk Betragtning af Individets hele Personlighed. Ved Læren om Mania sine dilirio og Monomanierne gave saaledes Pinel og Esquirol Anledning til en ny Æra i den forensiske Psychologi; men man skylder Tydsklands Læger og Criminalister at tilstaae, at allerede længe för hine Mænd optraadte i Frankrig, havde disse lige-

som en Ahnelse om, at slige Tilstande existerede, og mangen Forbryder, der i Tydskland indespærredes i en Daareanstalt eller blot sattes under Forvaring, vilde maaskee andetsteds have endt sit Liv paa Skafottet. En vis praktisk Sands gjorde sig gjældende hos dem, og medens for ikke mange Aar siden en udmærket Dommer i Frankrig yttrede, at Monomanierne kun kunde helbredes paa Grève-Pladsen, havde de tydske criminelle Acter mange Tilfælde at opvise, hvor en Monomani stiltiende var blevet anerkjendt og respecteret. Medens i Aaret 1826 Henriette Cornier blev dömt til Strafarbeide paa Livstid og brændemærket, for at have dræbt et hende aldeles fremmed Barn, blev allerede 1778 i Königsberg en vis N., der havde dræbt sin Velgjörers Barn, bragt til en Galeanstalt.

Læren om Monomanierne fik efterhaanden flere og flere Tilhængere, og det gik den, som det gaaer næsten enhver ny Lære, man gav den en altfor stor Anvendelighed, og det fattedes naturligvis ikke blandt de Anklagedes Defensorer paa dem, der sögte at frelse deres Client ved at kalde ham en Monoman. Den nyeste Tid opviser ikke faa Exempler paa, at man har sögt denne Udvei med Held, endogsaa hos os, og det vil vist være paa Tiden, at sætte en nöiere og snævrere Grændse for Lærens Udstrækning og deraf följende Anvendelighed.

Blandt de Forbrydelser, der saaledes have fundet en ofte vistnok ufortjent Undskyldning ved at drages ind under denne Kategori, er Brandstiftelsen*), hvortil man har villet finde en særegen Brandstiftelsesdrift — den saakaldte pyromania. I de sidste Decennier har den vakt mere

*) I Sundhedscollegiets Forhandlinger ere omtalte 11 Tilfælde af Mordbrand, og af disse ere kun 3 erklærede tilregnelige.

og mere Opmærksomhed, især blandt de tydske Læger, hvortil vel ogsaa den Bestemmelse i Preussen, at alle Brandstiftere mellem 12 og 20 Aar skulle underkastes en lægekyndig Undersögelse, meget har bidraget. For at frelse unge Brandstiftere for Lovens Straf, supponerede man denne „sygelige“ Drift hos dem; humanistiske og philantropiske Bestræbelser gjorde sig altfor meget gjældende ligeoverfor Retfærdigheden, og mangen Forbryder er uden Tvivl under denne Ægide undsluppen Retfærdighedens straffende Arm. Grunden hertil laa dels i at man ikke kunde eller ikke vilde begribe en saa afskyelig Forbrydelse i den tidlige Ungdom, dels i at den Straf, som Loven dicterer for den, ikke syntes at staae hverken i Forhold til Gjerningen, naar Talen er om Forbrydere, der kun ere saagodtsom Börn, eller til Motiverne, der laae til Grund for den.

Naar Talen er om en Brandstiftelsesdrift, maa man adskille tvende forskjellige Arter af denne, hvoraf dog kun den ene vil være Gjenstand for denne Undersögelse. Den ene er den, der enten resulterer af falske Reflexioner, eller som yttrer sig hos en allerede Afsindig. Denne sidste er ikke ualmindelig, og enhver Daarelæge veed af Erfaring, hvor ofte han er udsat for dens Følger. Her yttrer den saa almindelige Ödelæggelsesdrift sig ved Ildspaasættelse, ofte uden noget særegent Motiv, ofte af Kaadhed, for at see et brillant Skuespil, et „Fyrværkeri,“ ofte af Hævn, Jalousi, ofte af Tankelöshed. Undertiden gribe de Afsindige til dette Middel, for at beröve sig selv Livet, f. Ex. ved at antænde deres Seng. Eller ogsaa er den som sagt Resultatet af falske Reflexioner, saa at denne vel kunde hen-

regnes til den foregaaende, men dog i statslig Henseende faaer et andet Udseende. Det gaaer undertiden med denne som med Mordmonomanier — for at frelse Nogen for Verdens Qvaler og Ulykker, brænder man ham inde — for at ödelægge de Rigdomme, der gjöre Een ærgjerrig, forfængelig o. s. v., brænder man hans Eiendomme af. Det er den falske Pligtfölelse, man lyder. For at udvirke sig en Dödsdom, er det ikke ualmindeligt — og for at paadrage sine Forældre en Skam, anförer Marc*) et Exempel. Religionssværmeri fremkalder undertiden den samme fixe Idee. Saaledes afbrændtes Cathedralkirken i York af en vis Jonathan Martin, fordi han ansaae det for sin Pligt at rense Kirken for dens uværdige Tjenere. For at erhverve et udödeligt Navn, blev Herostrat en Forbryder. Det er denne Brandstiftelsesdrift, som franske Forfattere kalde pyromanie raisonnante, et Epitheton, de gjerne tillægge Sindssygdommene i Modsætning til de instinctive.

Den anden Art af Brandstiftelsesdrift er den saakaldte instinctmæssige, eller efter de fleste Psychiatrers Sprogbrug pyromania stricte sic dicta. Her skal være en uimodstaaelig Drift tilstede, der automatmæssig driver Individet til Gjerningen. Dog skal ogsaa dette skee paa en forskjellig Maade. Enten begaaer han Ildspaasættelsen næsten ubevidst, uden nogen tilsyneladende Grund eller Hensigt, uden at reflectere over, om det er Ret eller Uret, og uden at tænke paa Fölgerne, blot ledet dertil af en öieblikkelig Idee. Eller han bestaaer en Kamp, hvori hans Fölelse for Ret og Uret bukker under, hvori Villien forrykkes, döv for Fornuftens Stemme og Intelligensens Fordringer. Han seer godt det Ulovlige deri, han afskyer og frygter selv Gjer-

*) De la folie. Paris 1840.

ningen, men beherskes af en indre Stemme, der idelig driver ham til Gjerningen, uden at han selv kan forklare sig hvorfor. Under Kampen svækkes hans Aandskraft, og han giver efter. Man vil endog kjende Exempler paa Ulykkelige, der have berövet sig selv Livet, for ikke at bukke under for denne indre Impuls. De Modsætninger, der findes i disse Begreber, vil jeg her lade staae hen; i det Följende haaber jeg, at kunne vise det Rette og Urette deri.

Denne Brandstiftelsesdrift er det, som Henke, Masius og Flere have tilskrevet Personer i den Alder, hvori Puberteten udvikler sig, og de omtale den som en denne Livsperiode eiendommelig Drift. Det er denne, der skal være Gjenstand for nærværende Undersögelse; det er Erfaringen, man har bygget paa; Erfaringen har skabt Sygdommen og för den ind i Systemet. Jeg har derfor samlet alle de Tilfælde, der ere bekjendte, idetmindste forsaavidt jeg har kunnet opspore den, og vil paa disse bygge min Mening om Pyromanien, for at lade Erfaringen selv tale. Ialt har jeg fundet 86 Casus, og jeg troer, at dette Materiale ikke er for ringe til deraf at drage et Resultat; men för jeg gaaer över til Sagen, maa jeg imödegaae to Punkter, der ikke ere af Uvigtighed i at bedömme Lærens Opkomst, nemlig, hvorvidt Brandstiftelser virkelig i den Alder ere hyppige, og hvorvidt den saakaldte Brandstiftelsesdrift, saaledes som den fremstilles, virkelig er eiendommelig for Pubertetsaarene.

Hyppigheden har man paaberaabt sig, og man maatte antage, at den har været Grunden til at man skjænkede denne Drift en særegen Opmærksomhed, men det er vistnok et stort Spörgsmaal, om man har Ret til at kalde den hyppig. Dens „Hyppighed“ maa ialfald være relativ, og vi maae da undersöge, dels hvorvidt selve Forbrydelsen vir-

kelig forekommer ofte i Forhold til andre Forbrydelser i samme Alder, dels i Forhold til samme Forbrydelse i andre Aldere. Enhver saadan Brandstiftelse vækker Opmærksomhed; men hvorfor? — mærkeligt nok netop fordi den forekommer saa sjeldent; altsaa frapperer den snarere ved sin Ualmindelighed. Destoværre savner man for en Del Oplysninger om ovennævnte Forhold; men de faa, man besidder, tale just ikke til Gunst for Hyppigheden, og det uagtet man har ladet Evolutions-Perioden have et stort Spillerum mellem 8 og 20, ja 22 Aar, altsaa et Tidsrum af 12—14 Aar, en ikke ringe Del af den hele Levealder. Saavidt mig er bekjendt, er Professor Casper *) i Berlin den første, der har gjort en nöiagtig og interessant Sammenstilling af hine Forhold. Han er kommen til det mærkelige Resultat, at iblandt 100,000 Drenge og Piger i Preussen fandtes kun 1 Brandstiftelse, hvorimod 39 Tyverier (foruden de uopdagede). Ligeledes fandt han, at imellem 100 unge Forbrydere vare kun 3 Brandstiftere, hvorimod 87 Tyve, saa at man snarere kunde fristes til at antage en Kleptomania eiendommelig for Pubertetsaarene. Ifölge Criminaltabellerne findes i Danmark i Aarene 1828 til 1836 ialt 84 Brandstiftelsestilfælde, hvoraf 10 vare udövede i en Alder mellem 10 og 20 Aar. I Qvinqvenniet 1832—36 vare blandt 50 Tilfælde de 5 forövede i den Alder. Af hine 10 Individer vare 6 Drenge og 4 Piger. I samme Alder og i samme Qvinqvennium vare tiltalte ialt for forskjellige Forbrydelser 1314, hvoraf 1000 Drenge og 314 Piger. I Aarene 1836 til 1840 var Antallet af Tiltalte for Brandstiftelse efter Statistisk Tabelværk 97, og deriblandt af Alderen

*) Denkwürdigkeiten zur medicinischen Statistik, 1845.

10—20 Aar 14, 8 Drenge og 6 Piger. Procentandelen for den barnlige Alder bliver altsaa temmelig ringe.

Om dette Forhold til samme Forbrydelse i de ældre Aldere taler Casper ikke, og i denne Henseende har jeg foruden ovenstaaende kun fundet ubetydelige Optegnelser. Gazette des tribunaux indeholder fra Aaret 1825—32 saaledes 124 Personer, der vare anklagede for denne Forbrydelse. Af disse var 26 begaaede i en Alder fra 8 til 20 Aar, dog saaledes at kun 2 vare under 12 Aar, altsaa omtrent 21 Procent. Herved maa dog bemærkes, at mangen Brandstiftelse uden Tvivl er gaaet hen uden justitiel Tiltale, hvorved Forholdet altsaa endnu formindskes. Blandt 17 Ildspaasættelser i Sachsen fra Mai til Juli 1833 vare 5 forövede af Personer under 15 Aar. Hitzig anförer i Annalen der Criminalrechtsphlege, at i 10 Aar vare af 8 Brandstiftelser de 4 udförte af Piger mellem 14 og 16 Aar. Dette er vel saa smaa Tal, at man ikke deraf kan drage noget paalideligt Resultat. At Pyromanien imidlertid er sjelden udenfor Tydskland, synes uden Tvivl. I England kjender man den nemlig næsten ikke, og ingen Forfatter har för Pritchard omtalt denne „nye Sygdom," som han kalder den, og som han siger i England er meget sjelden. Man kunde maaskee hertil sige, at Grunden rimeligvis er den, at Brandstiftelser af Börn ogsaa der ikke ere saa hyppige, at de værdiges nogen Opmærksomhed, og ikke ved deres Hyppighed vække Mistanke om en Pyromanis Tilstedeværelse; men Brefeld paastaaer tvertimod, at der findes et forholdsvis stort Antal unge Mordbrændere. Hyppigheden maa derfor indtil videre staae uafgjort, man synes ialfald ikke at være i höi Grad tilstede, og naar vi nöiere gjennemgaae de Tilfælde, som Friedreich og Casper have samlet, nödes vi til at udslette ikke faa. Hvis vi nemlig, hvad vel

synes rimeligt, vilde regne Evolutionsperioden fra det 12te Aar, da findes blandt Friedreichs Optegnelser ikke færre end 9 Individer under denne Alder, og af Caspers endog 16, hvoraf 12 Drenge. Naar vi endvidere vilde sætte den yderste Grændse ved det 20de Aar, hvilket endog er et langt Spillerum, da finde vi 4 over denne Alder, altsaa ialt 29 Individer af begge Kjön. Flere af disse ere ikke regnede med i de 86 af mig samlede Tilfælde, ligesom heller ikke de 16 Tilfælde, som F. anförer uden nogen Bemærkning. I det Hele er Friedreichs Samling ikke paalidelig, thi ved at sammenligne flere af hans Casus med Originalerne, har jeg fundet flere Data udeladte, der kaste et væsentligt Lys over den hele Casus, idetmindste et andet Lys end det Friedreich selv önsker*).

Hvad det dernæst angaaer, at Driften skulde være eiendommelig for Puberteten, da opviser Erfaringen Brandstiftelser i anden Alder, der udövede under alle de samme Forhold og samme Betingelser, burde henregnes til og ere blevne henregnede til Pyromanier. Heinroth (Gerichtliche und Privat-Gutachten 1847) omtaler saaledes en Mand, der alene ved Instinctets Magt dreves til at stikke Ild, uden at han selv kunde begribe, hvorfor han gjorde det. Han led af Brystaffectioner og Congestioner til Hovedet. Et andet lignende Exempel beretter han om en Mand paa 51 Aar. Gall (sur les fonctions du cerveau, 1825) fortæller om en 38aarig Kone, der, efterat have seet en Ildebrand, grebes af en „uimodstaaelig“ Lyst til at gjöre ligesaa, og i kort Tid tilfredsstillede denne sin Lyst 12 Gange, uagtet hun hver Gang fölte det Afskyelige i Forbrydelsen, og bittert

*) Nogle Tilfælde har jeg ikke i Originaler, men har maattet stole paa Andres Referat.

angrede det. I Frankrig, især i Normandiet, var i Aaret 1830 udbrudt en formelig epidemisk Pyromani, der ikke alene angreb Börnene, men ogsaa de Ældre. Ja, man har endog Exempel paa, at denne Drift, der skal være eiendommelig for Evolutions-Perioden, er forekommet hos Piger, der vare rite menstruatæ eller vare frugtsommelige eller endog allerede havde födt*). I Sundhedscollegiets Forhandlinger 1843 findes saaledes et Tilfælde hos et 28aarigt svangert Fruentimmer.

„Die Begierde nach Feuer und die Neigung zur Brandstiftung, welche sich häufig bei jungen Subjecten äussere, sind oft die Wirkung eines abnormen Körperzustandes, und entspringen insbesondere aus einer ungeregelten organischen Entwickelung zur Zeit oder beim Herannahen der Pubertet.“ Disse Ord af Henke er det förste Document i Pyromaniens Historie; hertil stötte sig alle Lærens Forfægtere, og heri ligger Henkes Definition af den. De fleste Forfattere have kun forklaret eller rettere beskrevet den, og kun hos Siebenhaar i hans „Encyclopædi der gerichtlichen Arzneikunde“ og Friedreich i hans „System der gerichtlichen Psychologi“ har jeg fundet nogen bestemt Definition af den. Den Förste definerer den som „en af en sygelig eiendommelig Sjelsstemning fremgaaet Drift til at tænde Ild,“ uden at betegne den som eiendommelig for eller begrundet i Puberteten. Da Siebenhaar ikke i sin praktiske Virsomhed kunde overbevise sig om Rigtigheden

*) I Kleins Annalen Bd. XVI. omtales en 22aarig Pige, der dreven af en indre Uro, især naar hendes Forlovede var adskilt fra hende, blev Mordbrænderske; hun havde födt eengang, men frikjendtes som Pyroman.

af Henkes Anskuelse, frafaldt han den, skjöndt han tidligere havde været en af hans Tilhængere. Friedreich derimod, denne crasse Materialist, giver naturligvis en aldeles materiel Forklaring, nemlig „Brandstiftelsesdriften er en paa en somatisk Udviklings-Anomali beroende Lyshunger og Tilböielighed til forsætlig Brandstiftelse.“

— Der er fornemmelig 3 Omstændigheder, der have begrundet Antagelsen af en Pyromani og gjort den til et for Puberteten eiendommeligt Moment:

1) At den yttrer sig i Pubertetens Udvikling;

1) At der medfölger en egen Lyst til at see og stirre i Ild, den saakaldte Lyshunger, „Feuergier,“ „Feuerlust;“ og endelig

3) At der intet Motiv fandtes, der kunde staae i Forhold til Brandstiftelses-Forbrydelsen.

Da disse 3 Punkter ere Lærens Hovedstötter, vil jeg gjennemgaae dem fra Erfaringens og Theoriens Standpunkt, og da Erfaringen skal være Pyromaniens Talsmand, haaber jeg at kunne vise dens Ubevislighed, ved at lade Erfaringen tale imod den.

Det er udenfor al Tvivl, at Organismens somatiske Anomalier have en större eller mindre Indflydelse paa de psychiske Funktioner, ved at fremkalde, fremme eller modificere Aberrationer paa en efter de forskjellige Theorier om disses Pathogeni forskjellig Maade. Nu er det vist, at under Pubertetens Udvikling Nervesystemet netop frembyder de hyppigste Affectioner, der yttre sig som Kramper, Hysteri, Epilepsi, eller som sygelige Sensationer og psychisk abnorme Tilstande, og saare ofte iagttager man i denne Periode dermed forbundne Manier, Melancholi, Somnambulisme, Exstaser o. s. v. Det laa altsaa temmelig nær, at

lade Pyromanien afhænge af de samme pathologiske Tilstande, som disse andre psychiske Anomalier.

Somatikerne tage naturligvis disse Erfaringer til Indtægt, og finde i dette Resultat Beviser for deres Læres Rigtighed, uden at betænke at saadanne, tilsyneladende haandgribelige Beviser dog ikke blive andet end Hypotheser, saalænge de ikke kunne forklares. Pyromanien var derfor for dem en velkommen Acquisition. Psychikerne kunne imidlertid ikke lade dem blive i Besiddelse af dette Terrain, og de paastaae, at netop denne Periode af Livet, hvori Livets Conflicter for første Gang træde op, hvori Mennesket vaagner til en vis Selvstændigheds Følelse, hvori Forhaabninger fødes og skuffes, Planer lægges og kuldkastes, hvori Lidenskaberne reise sig — at netop heri ligge tilstrækkelige Causalmomenter til en Aberration. Hvis man var paa det Rene med Sindssygdommenes causa proxima, vilde Spörgsmaalet være lettere at afgjöre, men dette har stedse været og vil blive et Stridspunkt, der uden Tvivl længe vil staae uafgjort. At der i Evolutionsperioden foregaaer en Revolution i hele Legemets physiologiske Befindende, er vel sandt, men Ingen vil dog nægte, at paa samme Tid udvikles ogsaa Sjelens Evner til et nyt Liv; der vækkes Følelser og Tilböieligheder, der för slumrede. Sjelen, der under denne Udvikling ikke har Kraft og Modenhed, hildes kun altfor let i Vildfarelser; de hemmelige Drifter vaagne, Phantasien bliver mere levende, og hvis man ikke vil gjöre Mennesket til en Automat, hvis Sjelsyttringer alene reguleres af det complicerede Maskineries Hjul, troer jeg, at man har fuldt saa god Ret til at söge Grunden til Sindssygdommene i denne Periode i den aandelige som i den legemlige Sphære, eller, hvad jeg anseer rettest, i begge tillige. (Fortsættes).

Det har oftere været omhandlet, at Lægevidenskaben ikke sjelden led en utilbörlig og for Samfundet skadelig Tilsidesættelse i forskjellige offentlige Forhold, selv paa Gebeter, hvor dens Grundsætninger havde fortrinligt Krav paa at blive gjort gjældende. Det skal ikke her undersöges, om Skylden for dette Misforhold har ligget hos andre Overordnede eller hos vedkommende Lægeautoritet, der ikke indtrængende nok har varetaget Videnskabens Fordringer; men under de Forandringer, vi nu imödegaae i flere Retninger af Samfundsforholdene, bliver det til Pligt for vor Stand ikke at undlade nogen Leilighed til at skaffe Videnskabens humane Grundsætninger Paaagtelse ved de Grene af Lovgivningen og Administrationen, hvor den er berettiget, og det maa derfor være höist tilfredsstillende at vide vor Videnskabs Interesser varetagne af en Mand som Prof. Fenger paa nærværende Rigsdag. Som en Frugt af hans Virksomhed i denne kunne vi allerede henlede Opmærksomheden paa et herhenhörende Humanitetsanliggende, nemlig det af ham fremsatte Forslag til en Invalidelov; navnlig vedkommer os det ene af de Principer, hvorefter Livrenten for en Invalid bestemmes, hvilket efter Forslagets § 6 skal skee dels efter Störrelsen af det Tab i Förlighed, den Paagjældende har lidt, dels efter den Plads, han beklædte i Armeen. Det er indlysende (som ogsaa fremgaaer af de övrige Bestemmelser), at det ved Forslagets praktiske Anvendelse, hvis det erholder Lovskraft, fornemmelig vil afhænge af det lægelige Skjön (der vil kunne affordres alle offentlige Læger), hvorvidt et Individ bliver at henregne til denne eller hin af de 6 Classer, hvori Invaliderne ere inddelte, eller senere (§ 12) at omflytte fra den ene til den anden. Der kunde maaskee reises Debat om Hensigtsmæssigheden af en Inddeling i et Antal af 6 Classer; men hvad det dog fornemme-

lig kommer an paa er, at Grundtrækkene for de enkelte Classer blive saa omfattende og klart affattede, at den mindst mulige Tvivl kan opstaae hos dem, der skulle bestemme Erstatningskravet i et concret Tilfælde og tillige paasee en ligelige Fordeling i det Hele. I det vi her fuldstændigt gjengiv den vedkommende § 7 af Forslaget, troe vi derfor, skjöndt der ikke kan være Tvivl om, at denne Inddeling efter Förlighedstab er Resultatet af en grundig Overveielse, i Sagens Interesse at burde tilföie en Opfordring til Landets Læger, som maatte föle Kald dertil, snarest muligt at afgive Bidrag til Dröftelse af denne §s Indhold. Den lyder saaledes:

Invaliderne inddeles i följende 6 Classer efter deres Förlighedstab.

1ste Classe: De, som ved Qvæstning i den Grad have mistet deres Förlighed, at de ikke uden andre Menneskers Hjælp eller Tilsyn kunne udföre det daglige Livs nödvendigste Gjerning, saasom skaffe sig Bevægelse og Næring.

Hertil henregnes saaledes alle de, der paa Grund af Sygelighed vedvarende ere fængslede til Sygeleiet; de, som ere blevne sindssvage; de, som have mistet Synet paa begge Öine.

Til denne Classe skulle endvidere regnes de, som have mistet 2 af de större Lemmer ved Amputation, eller som have faaet disse saaledes fordærvede ved Lamhed eller Stivhed, at de maae ansees for ganske ubrugelige.

2den Classe: De, som ved Qvæstning ere blevne satte ud af Stand til at paatage sig nogetsomhelst Arbeide, hvorved de kunne bidrage til deres Livs Ophold.

Hertil regnes altsaa fornemmelig saadanne, som have faaet Saar eller Skade paa Legemets indre Organer, hvorved enten er tilveiebragt et stedsevarende betydeligt Ildebe-

findende, eller en ved enhver, endog let, Anstrengelse tilbagevendende Forstyrrelse i de vigtigste Livsyttringer, navnlig Blodets Kredslöb, Aandedrættet og Nervevirksomheden.

Fremdeles skulle hertil regnes de, som have mistet den höire Haand eller Arm ved Amputation, eller have faaet denne saaledes fordærvet, at den er aldeles ubrugelig; de, som have mistet Hörelsen paa begge Ören, de, hvis Syn paa begge Öine er bleven svækket i den Grad, at de ikke kunne bruge dem til noget Slags Arbeide.

3die Classe: De, som ved Qvæstning ere blevne aldeles udulige til den Næringsvei, hvortil de ere oplærte, eller hvortil de vare i Begreb med at uddanne sig, da de indtraadte i Krigstjenesten, og som ogsaa til andre Næringsveie, hvortil de endnu kunde være dygtige, kun vilde medbringe en betydelig forringet Arbeidskraft.

Hvorvidt en Invalid bliver at regne til denne Classe, bestemmes i det enkelte Tilfælde efter de Fordringer, som hver enkelt Næringsvei stiller til dens Förlighed, som skal drive den; dog skulle til denne Classe altid regnes de, som have mistet den venstre Haand eller Arm, eller have faaet den saaledes fordærvet, at den er aldeles ubrugelig; de, som have mistet et Ben ved Amputation, eller have faaet det i den Grad forkortet, at de maae anlægge et kunstigt Ben; de, som have faaet en saadan Svaghed i et eller begge Ben, at de ikke kunne bevæge sig uden ved Hjælp af Krykker.

4de Classe: De, som ere blevne saaledes qvæstede, at de vel ikke ganske have tabt deres Arbeidsdygtighed, men dog saa stor en Del af samme, at de i det Höieste kunne vente halv Arbeidslön.

Til denne Classe skulle de regnes, som have faaet vedvarende Stivhed i to större Led, eller som i et enkelt större Led have faaet vedvarende Stivhed i Forbindelse med betydelig Forkrumning; de, som have mistet det Halve af en Haand eller hele Foden; de, som have mistet Synet paa det ene Öie.

Fremdeles skulle hertil regnes de, hvis Ydre i den Grad er blevet vanheldet, at det kan antages at ville lægge væsentlige Hindringer iveien for dem ved deres Samfærdsel med andre Mennesker.

5te Classe: De som ved Qvæstning have tabt betydeligt i Arbeidsdygtighed, men dog ikke saa meget, at de jo endnu kunne vente over halv Arbeidslön.

Hertil regnes de, som have faaet vedvarende Stivhed i et större Ledemod, Lamhed eller Krampe i enkelte Muskelpartier; de, som have mistet flere Fingre; de, som have

mistet det Halve af Foden, eller hvis Gang af andre Aarsager er bleven meget vanskelig eller smertefuld.

6te Classe: De, som ved Qvæstning have faaet en Skade, der, uden at berøve dem meget af deres Arbeidsdygtighed, volder dem stadig Uleilighed eller et udtalt Anlæg til jevnlig tilbagevendende Sygdomme.

Hertil henregnes de, som have faaet Saar, der ikke ville læge; de, som have faaet Kugler eller andre Vaaben eller Stykker af Vaaben ind i Legemet, naar disses Tilstedeværelse giver sig tilkjende; de, som have faaet strammende Ar; de, som have mistet en enkelt Finger, eller enkelte Led paa flere Fingre; de, som ere blevne halte.

De, som ere komne tilskade ved Fald, Feilspring, Forvridning, Forbrænding eller Frost skulle regnes lige med Qvæstede. Derimod skal Underlivsbrok, saafremt det kan holdes inde ved Baand, ikke give Krav paa Erstatning.

De, som ere blevne invalide ved Sygdom, skulle inddeles i de samme Classer efter Graden af deres Förlighedstab, saafremt det skjönnes, at de ikke have medbragt Spiren til deres Sygdom i Krigen; dog skulle de bestandig staae en Classe lavere end de Qvæstede, saa at den, der ved Sygdom har faaet en Skade, som vilde sætte ham i förste Classe, dersom den var opstaet ved Qvæstning, nu bliver at henföre til anden Classe o. s. v. Er det derimod rimeligt, at han har medbragt Spiren til sin Sygdom, og denne ved Krigens Indflydelse er bleven udviklet saaledes, at han derved er bleven vanför, da skal han regnes til 6te Classe. I Regelen ville derfor de, hos hvem der i Feldten udvikler sig Lunge-Svindsot, være at henregne til 6te Classe, naar der er Grund til at antage, at denne Udvikling er fremmet ved Krigslivets Möisommeligheder og Farer.

Om hele Fordelingen gjælder, at Bestemmelsen af de til hver Classe henhörende Beskadigelser kun er gyldig, forsaavidt som disse ikke ere af en saadan særegen Beskaffenhed eller forbundne med saadanne andre Skader, at de maae henföres til en höiere Classe.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Den 7. Marts. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 9—11.

Redigeret af C. Hempel.

Brandstiftelsesdriften

(ved Aug. Thornam).

(Sluttet).

Men det kan ogsaa være, at der ikke findes en saadan aandelig Gjæring i denne Periode. Individet er ofte i alle Henseender forsømt, Opdragelse, Undervisning og Exemplet have været slette; de intellectuelle Evner ere uudviklede, Følelserne ikke vakte eller qvalte; der er intet Begreb om Ret og Uret. Derimod kunne Drifterne og Tilbøieligheder ne være vaagnede, men ikke under Forstandens Regulator; der er ingen Dæmper i Fornuften. Der bliver saaledes en Disharmoni mellem Sjælens Evner, og til hvilke Resultater det kan føre, er bekjendt nok. Der mangler et frit aandeligt Liv. Naar derfor de forskjellige Lovgivninger ikke anvende Lovens Strenghed paa saadanne Individer i denne Alder, og gjøre dem frie for criminel Undersögelse, da ere Lovgiverne vistnok ikke blevne bestemte hertil, fordi den Paagjældende endnu ikke er mandbar, eller fordi Menstruationen er uregelmessig, men fordi de intellectuelle Evner

endnu ikke ere saa udviklede, at der kan være Tale om nogen fri Selvbestemmelse mellem Ret og Uret, og fordi Gemyttets Kraft endnu ikke er stærk nok til at bekæmpe Lidenskabens Storme.

Naar man nu vil paastaae, at Pyromanien er afhængig af Pubertets-Anomalier, er det dog en nödvendig Fordring, at denne Paastand baseres paa en bestemt Anskuelse af dette Forhold, og Forholdet mellem hin foregivne automatiske Lyst til at tænde Ild og Anomalier i Sexualsystemet burde kunne forklares. At Erfaringen *synes* at bekræfte det, er dog ikke nok, naar denne Erfaring ikke hviler paa en videnskabelig Basis. En tilfredsstillende Forklaring savne vi hos alle Lærens Forsvarere; og ved at tage sin Tilflugt til Innervationer, Intemperaturer, Dysæsthesier o. s. v., komme vi ikke et Skridt videre. Vel have vi Exempler paa, at Hunger, Törst, Vellyst og andre Drifter ere udartede til Psychopathier, men for disse Drifter ligger en Naturnödvendighed til Grund, og denne vil man dog vel ikke finde i Brandstiftelsesdriften? (Derfor protesterer selv *Henke* imod at benævne den Brandstiftelses*drift*). Den er intet organisk Instinct, og derfor kunne heller ikke tilfældig tilstedeværende organiske pathologiske Tilstande forklare den.

Det eneste Forsög paa en bestemt materiel Forklaring af Phænomenet har *Friedreich* gjort, hvilken Forklaring dog ikke er hans egen, men laant af *Osiander*. Denne mener nemlig, at mange Forbrydelser opstaae af en eiendommelig Affection af Hjernen, og at navnlig ogsaa Brandstiftelsesdriften har denne Aarsag under Puberteten. Efter ham er den analog med Cretinernes Lyst til at stirre i Ilden, eller med visse Hunde og Katte, der hele Timer kunne stirre i Luerne uden at blændes. Denne Photomani forklarer han af det venöse Blods Overvægt over det arterielle,

og af hints Congestion til og Ansamling i visse Dele, især i Nærheden af Öiennerverne. Naar altsaa under Puberteten Blodet strömmer til genitalia, naar hos ældre Dyr det arterielle Blodtilföb til Hjernen er mindre, og det venöse her ansamles — naar hos Cretinerne Hjernens ringe Vitalitet hindrer det venöse Blods Tilbageströmmen, da opstaaer af Trangen til Lys en Begjærlighed efter Ild, og denne Begjærlighed kan blive saa uimodstaaelig, at man har Exempler paa Selvmord af Frygt for at give efter for hin Tilböielighed. Dette forklarer Friedreich nöiere derved, at under Pubertets-Udviklingen har Blodet större Tendens til Sexualsystemet, at derfor Psyches Organ af Mangel paa arterielt *Blod* maa have en vicarierende Stimulus, der antagonistisk opstaaer som Trang til Lys og Ild. For at bevise, at det venöse Blods Overvægt virkelig fremkalder hin Lyshunger, anförer han flere Exempler. Saaledes skal denne Drift være hyppigere hos Qvinden end hos Manden, da hos hin Venositeten er overveiende, især hos unge Piger för Menstruationens Indtrædelse, eller naar denne supprimeres eller retarderes, i hvilken Tilstand Blodet er mörkere og venösere. Hos Cretinerne, med deres Hjernes ringe Vitalitet, og hos gamle Dyr er hin Lyshunger almindelig. Negerne, der ogsaa ere overveiende venöse, siger han, kunne taale at stirre paa Solen, og nyfödte Börn ere meget lysbegjærlige.

Hans Erfaringsbevis er holde imidlertid ikke Stik. At Piger hyppigere skulde være Pyromaner end Drenge, er for det Förste ikke afgjort undtagen i hans egne Optegnelser, hvorimod de franske Optegnelser give et andet Resultat, idet Forholdet mellem Drenge og Piger stiller sig som 19:7, og hos Casper som 6:7. I de af mig samlede Tilfælde (ikke paa Pyromaner men paa

Brandstiftelser i den unge Alder) er Forholdet 41:45, hvorved dog maa bemærkes, at flere af Pigerne bør sættes udenfor Pubertetsmarens af de ovenfor omtalte Grunde. Ialfald bliver deres Antal ikke synderlig overeiende. Endvidere er det vist, at Dyr i enhver Alder have denne „Lyshunger," hvilket man kan iagttage ved enhver Ildebrand, hvor Husdyrerne styrte sig i Luerne, hvis man vil kalde dette en Hunger efter Ild. Hos Barnet er netop en fuldstændig Livsproces udviklet i Hjernen, og hvad Negerne angaaer, da er denne Erfaring vist ikke paalidelig.

Hvad alle de Kjendsgjerninger angaaer, som jeg har samlet, da maa jeg dog bemærke, för jegnærm ere henviser til dem, at af dem, som Henke har leveret, vil han selv ikke have alle ansete for Pyromaner (Flemming reducerer dem endog til 4), og Masius, der dog er Henkes förste og ivrigste Tilhænger, vil ligeledes have Henkes Begreb indskrænket. Af Caspers Samling har jeg optaget 13; af disse ere de alle vel af Nogle ansete for Pyromaner, men af vedkommende Autoriteter alle erklærede for ikke at være det. 16 Tilfælde, som Friedreich har i sin Samling, 8 Drenge og 8 Piger, uden at vedföie nogensomhelst Bemærkning, ere heller ikke indbefattede i mine 86 Casus. Naar jeg nu kaster et Blik over den hele Række, falder det först i Öinene, som jeg allerede har anfört, at Pubertets-Alderen er givet en saa vid Udstrækning. Man kan vel ikke sætte nogen bestemt Grændse for den, men den maa dog tilnærmelsesvis bestemmes, da ellers et forensisk Spörgsmaal mulig vilde give Anledning til et Uligheds-Votum, hvor ingen anden Grund fandtes dertil end netop Alderen. Evolutionsperioden kan i forensisk Henseende dog ikke regnes længer end i physiologisk, og hvis allesaa Drenge

og Piger under 12 og over 20 Aar have været Pyromaner, kan Grunden neppe hos dem söges i Pubertetsalderen.

Endnu besynderligere er det, at man blandt Pyromaner har anfört (i Gazette des tribunaux) tvende, der vare frugtsommelige, og i „Kleins Annalen“ 1, der havde födt, foruden ikke mindre end 10, om hvilke der udtrykkelig bemærkes, at de vare rite menstruatæ. Hos Andre derimod vare aldeles ingen Spor af den begyndende Pubertet tilstede, hverken ved de sædvanlige somatiske Anomalier i denne Alder, eller ved Haar paa pubes, Udvikling af Brysterne, eller ved nogen Tilböielighed til det andet Kjön. Saadanne Individer synes dog ikke at kunne komme i Betragtning, naar Talen er om „eine ungeregelte Entwickelung.“ Hertil kunne vi vistnok ogsaa regne alle dem, hos hvem menstrua vel vare retardata, men, som der undertiden anföres, uden mindste sygelige Affectioner, der kunde bebude dem, hviket dog idetmindste synes at maatte være tilstede, for at kunne afgive et Causalmoment. Ved mange anföres kun, at de ikke ere udviklede, om hvilke man da vel maa antage, at Evolutionsperioden endnu ikke har viist hine Spor; hos atter Andre omtales aldeles ikke hverken Pubertéten, uden forsaavidt Alderen er angivet, eller Kjönslivets physiologiske Befindende. Naar der skal være en somatisk Grund i Pubertetens Udvikling, kan denne dog kun antages, hvor Kjönslivet i denne Periode er sygeligt, og dette fordre Henke og Masius udtrykkelig. Saadan sygelig Tilstand findes kun ialt hos 16, enten som molimina menstrualia, Congestioner til Hoved og Bryst, Beklemmelser, Sövnlöshed, Drömme, Krampe, Epilepsi, Visioner — en for hurtig eller for langsom Vext, Mathed, Tyngde i Lemmerne o. s. v. Naar vi derfor vilde slaae en Streg over alle dem, hvor ingen Pubertetsanomali findes omtalt, og kun holde os til

dem, hvor et sygeligt Kjönsliv har manifesteret sig, da falde mange Procent bort, og i Reglen finde vi endda mange Vanskeligheder at overvinde, för vi kunne komme til Overbevisning om en Pyromanis Tilstedeværelse, hvis denne skulde bygges alene paa de 2 andre Punkter.

Den automatmæssige Drift, som skulde være charakteristisk, denne uimodstaaelige varslende Stemme finde vi kun i faa Tilfælde, nemlig hos 13, og besynderligt nok, falder den kun hos 3 sammen med Menstruations-Anomalier, nemlig hos en 17aarig Pige, der havde tændt Ild 2 Gange og paastod at være dreven dertil af en indre Stemme; hun havde epileptiske Anfald paa den Tid, hun menstruerede (Platner de amentia occulta); — hos en 16aarig Pige, der var uordentlig menstrueret (Zeitschrift für Criminalrechtsphlege 1827); — og hos den bekjendte Magdalena Klein, som jeg senere skal omtale. Hos 6 angives derimod hint Instinct uden nogen Bemærkning. Endnu mindre synes det at tale for Theorien, at det derimod findes hos 2 i flere Aar menstruerede (20 og 20½ Aar gamle) i Caspers Denkw., ja endog hos den Pyroman, som jeg omtalte havde födt eengang. At altsaa Instinctet hverken er bundet til den normale eller abnorme Evolution, synes klart, og i det ovenfor af Heinroth citerede Exempel viser det endog sin Magt i en langt höiere Alder.

Hidtil har jeg kun talt om Pigerne. Hvad nu Drengene angaaer, da ere disse uden Tvivl med stor Uret bragte ind i dette pyromaniakalske Selskab, hvis Pyromanien nemlig skal være Frugten af Pubertetens somatiske „ungeregelte Entwickelung.“ Hos dem fremkalder Udviklingsperioden nemlig sjeldent en saadan revolutionær Krisis i Organismen. Den gaaer mere gradevis og umærkelig frem; det er kun Tilböieligheden til det andet Kjön, Erectiones og Pollu-

tioner, der ere Symptomer foruden den forandrede Habitus og forandrede Charakter. I nogle Tilfælde er anført uvilkaarlig Afgang af Urin i Sengen; om dette skal være Tegn paa et sygeligt Kjönsliv, veed jeg ikke. Hvis imidlertid Drenge bör regnes med, bliver det dog ialfald besynderligt, at deres Antal, om ikke overstiger, saa dog nærmer sig saa meget Pigernes, da saa mange pathologiske Betingelser for Pyromaniens Opkomst fattes hos dem.

Efter disse Betænkeligheder ved de Casus, der ere anförte af de forskjellige Forfattere, vil jeg fra selve Erfaringen hente nogle Tvivl imod det supponerede Sammenhæng mellem Pyromanien og Puberteten.

Hvorledes forklares det, at Pubertets-Anomalier tusind og atter tusind Gange endog i betænkelig Grad finde Sted, uden at være forbundne med noget Spor af Drift til Brandstiftelse? Jeg veed vel, at man i alle Sindssygdomme kan have Anledning til at opkaste det samme Spörgsmaal, men det kan dog ikke nægtes, at det netop er paafaldende i en Periode af Livet, som de Fleste gjennemgaae med flere eller færre somatiske Affectioner. Vi saae ovenfor, at af 100,000 Individer var 1 Pyroman; hvilke ere da de specielle Betingelser, under hvilke dette særegne Phænomen fremkaldes? Herpaa er man blevet Svaret skyldig, og vil vistnok aldrig kunne oplöse denne Gaade, naar man ikke i Sindssygdommenes Pathogeni vil tage den psychiske Factor med i Betragtning.

Hvis Pyromanien er en Pubertetssygdom, hvorledes forklares den da, naar den fremtræder för og efter Pubertetens fuldkomne Udvikling, hvilket Erfaringen lærer, forsaavidt der overhovedet existerer nogen Pyromani? Den somatiske Grundbetingelse er i saadanne Til-

fulde hævet, og den ligefremme Slutning er, at Puberteten ikke er nödvendig for at fremavle Brandstiftelsesdriften.

Hvorledes forklares det, at et Individ kan være Pyroman för Menstruationen, og vedblive at være det, efterat denne er indtraadt og kommet i regelmæssig Orden? Naar Branddriften virkelig var afhængig af hin organiske Revolution, maatte man dog være berettiget til at antage, at naar Krisis, Menstruationen, indfandt sig, maatte ogsaa den derpaa beroende psychiske Alienation forsvinde. Dette lader ikke til at være Tilfældet, naar Talen er om den gaadefulde Pyromani. Heinroth f. Ex. omtaler i det anförte Værk en Pige, der i sit 13de Aar stak Ild; Menstruationen indtraadte regelmæssigt i flere Aar, men desuagtet blev hun atter Brandstifterske i sit 17de Aar, og begge Brandstiftelser vare udövede under aldeles de samme Omstændigheder, af samme Bevæggrunde og med samme Följer, og begge Gange var hun bevæget dertil „af en indre Stemme, der ikke lod hende have Ro.“ I saadant Tilfælde giver Puberteten kun liden Oplysning, og det anförte Exempel forekommer mig et tydeligt Bevis imod den supponerede materielle Connex mellem Pyromanien og Puberteten.

Hvorledes forklares den Erfaring, at alle Brandstiftere findes paa Landet, og at man (næsten) aldrig træffer dem i Stæderne? og ligeledes næsten altid i den lavere, især den tjenende Stand, aldrig i den höiere Classe? Det er unegtelig en Mærkelighed, naar vi skulde ansee Henkes og Friedreichs Forklaringer for begrundede. Udvikles maaskee Puberteten under hyppigere og større organiske Besværligheder paa Landet end i Byerne? kommer Menstruationen vanskeligere i Orden i den lavere end i den höiere Classe af Samfundet? Det er langtfra Tilfældet; vi kunde

med større Ret paastaae det Modsatte. Landets frie Luft, den daglige Bevægelse i denne, legemligt Arbeide, sund og kraftig Føde o. s. v. befordre netop Evolutionens normale Forløb; medens Bylivet med dets indesluttede Luft, Stillesidden, Mangel paa legemligt Arbeide, og for de höiere Classer den mere forfinede Levemaade afgive tilstrækkelige Potenser til at fremkalde et sygeligt Kjönsliv. I Sandhed! denne Erfaring er af ikke ringe Vægt og maa opmuntre os til andetsteds end i Sexualsystemet at söge Grunden til, at Pubertetsaarene synes i hin Henseende saa ulige farligere for Landet end for Stæderne.

Hvorledes forklares det endelig, at de unge Mordbrænderes Antal i de forskjellige Lande i höi Grad variere? Vilde man nemlig sammenstille de „hyppige" Tilfælde i Tydskland med deres sjeldne Forekomst i England og Danmark, og deres mindre hyppige i Frankrig, da kunde man fristes til at antage, hvis man vil hylde de to sidstnævnte Forfattere, at Menstruationen havde langt større Besværlighed for at komme i regelmæssig Orden i Tydskland end i de andre Lande, hvilket uden Tvivl vilde stride mod Erfaringen. Man kunde gaae endnu videre, og sammenligne de statistiske Resultater i de forskjellige Provindser, og vilde da finde en stor Uoverensstemmelse, uden at have Grunde til at antage hyppige Pubertets Anomalier det ene Sted mere end det andet. Til samme usikkre Resultat komme vi ved at sammenligne Brandstiftelsernes Antal i de forskjellige Aar. I det prøussiske Monarchi fandtes saaledes 84 Tilfælde i Aaret 1828, kun 9 i 1829, 28 i 1832, og 32 i 1833. Hvori ligger denne Ulighed? Mon ogsaa i Pubertoten? eller mon ikke de sociale Forhold her spille den vigtigste Rolle?

Saaledes troer jeg at have vist, med hvor megen eller

snarere hver Iden Ret man har villet tilskrive Pubertetsaarene Pyromanien, og hvis Puberteten var det eneste Kriterium for den, vilde man let komme til at opgive den. Men jeg har fremsat andre; maaskee vilje disse bøde paa det førstes Mangelfuldhed, eller i Forening med dette afgive det søgte Bevis.

Det andet Phænomen, der skulde være eiendommeligt for Pyromanerne, var en Lyst til Ild, en „Feuergier," en Lyshunger, der yttrer sig ved at de gjerne fordybe sig i Betragtningen af Ild, og söge enhver Leilighed til at tilfredsstille denne deres Tilbøielighed. Det er især Masius*), der fra Begyndelsen har gjort opmærksom paa den, og anfører til Beviser for den tvende Erfaringer. Ved disse Erfaringer er dog den Synderlighed, at denne Lyst til at stirre i Ilden vel viste sig under en abnorm Pubertets Udvikling, men uden at være forbunden med nogen anden mental Forstyrrelse, og, vel at mærke, uden at lede til Brandstiftelse. Naar imidlertid Sensibiliteten under disse Omstændigheder unaturligt forhöies, og Gemyttet sympathisk drages med ind i denne Liden, mener han, at Lyshungeren kan forvandles til Brandstiftelsesdrift. Som Bevis herpaa anförer han en ung Pige, der angav sig selv som Brandstifterske og paapegede Stedet, hvor Forbrydelsen var begaaet. Hun havde önsket at see en stor Ild. Ved dette Bevis er den endnu større Synderlighed, at det Hele kun var et Foster af hendes overspændte Phantasi, og man fandt intet Spor af Gjerningen. Hvorledes denne Casus kan henregnes til Pyromani i den Betydning, hvori Ordet almin-

*) Handbuch der gerichtlichen Arzneiwissenschaft 1831.

delig tages, forstaaer jeg ikke, og dog tager Friedreich det ogsaa med i sin Samling. Læren maa have stor Trang paa Beviser, naar man endog henter dem fra Tilfælde, hvor slet ingen Ildspaasættelse har fundet Sted. Efter Mesnet have Flere adopteret denne Lyshunger; selv Henke antager den; og i faa criminelle Undersögelser har man vistnok undladt omhyggelig at udspörge Inqvisiten, om den har været tilstede eller ei.

Naar jeg nu skal undersöge, hvilken Betydning der bör og kan tillægges denne Lyshunger, og hvorvidt den staaer i Forhold til Pyromanien, da maa jeg först henvise til den Forklaring af Osiander, som jeg ovenfor har anfört, og hvor jeg viste, hvor uholdbar den var. Det vil vist ikke være vanskeligt, at reducere hele denne „nimodstaaelige" Lyst til et ganske almindeligt, uvæsenligt og naturligt Phænomen, og jeg anseer Meyn for at være i sin fulde Ret, naar han sammenligner denne Lyst til at falde i Betragtninger over Ilden i Ovnen eller paa Skorstenen med den ubevidste Tillokkelse, som man næsten altid föler ved i længere Tid at betragte f. Ex. Bölgegangen i Havet. Man staaer i en vis Tankelöshed og lader sit Sind vugge sig paa den ufbrudte, ensformige og dog saa forskjellige Bevægelse, der ligesaa fuldt findes i Flammerne som i Havet; men derfor behöve vi ikke at kalde hin „Lyshunger," ligesaalidt som denne en Vandhunger eller „Wassergier."

Naar man overhovedet betænker, at det altid skal være paa Landet, hvor Pyromanerne findes, klinger det unegteligt noget kunstigt, at söge en materiel Aarsag til Lyshungeren. Vi finde netop paa Landet Omstændigheder forhanden, der langt lettere ville kunne forklare denne Lyst; det er nemlig næsten altid Ild paa Skorstenene, og paa mange Tider af Aaret har den tjenende Classe næsten Intet at be-

stille, uden at see paa Ilden blusse op, da de sjeldent kunne finde nogen alvorlig Beskjæftigelse eller aandelig Sysselsættelse. Naar vi desuden vide, at der med Barnealderen altid følger en almindelig Lyst til at omgaaes med Ild, til at lege f. Ex. med Krudt, til at see Fyrværkerier o. desl., da forekommer mig denne Lyst saa naturlig, at det vilde være forunderligere, hvis den ikke fandtes endnu i al den Tid indtil Mennesket ryster Barnet af Ærmet, bliver voxent og mandbart. At söge en saa kunstig Forklaring som Friedreich, röber maaskee genial Opfatning, men en eensidig og forskruet Anvendelse. Hvis imidlertid denne Lyst fandtes overalt hos Pyromanerne, vilde jeg indrömme dens Betydning, idet den da charakteriserede deres instinctartige Drift; men dette er langtfra Tilfældet; idetmindste omtales den kun meget sjeldent i min Samling af Facta. Jeg har nemlig kun fundet den i 9 Tilfælde; og af disse falder den kun i 2 sammen med et sygeligt Kjönsliv (hos Magdalena Klein og i del af Plattner anförte); i 3 af dem vare de Paagjældende aldeles uudviklede, en 10-, 12- og 14aarig Dreng, (for at see en stor Ild), og om de övrige omtales ingen Pubertetsanomalier. I et Exempel i Henkes Zeitschrift für Staatsarzneikunde 14 Bdgz. Heft omtales endog en Pige paa 18 Aar, n. m., med daarlige Anlæg og forsömt Opdragelse, hvem det var faldet ind „at stikke Ild," men först havde glemt det, og om hvem udhæves, at hun altid havde været meget forsigtig i at omgaaes med Ild. Dernæst er det meget tvivlsomt, om Lysten virkelig har fundet Sted, om den end anföres i Acterne over de specielle Retstilfælde; thi at den Anklagede foregiver den, er intet Bevis for den, da han let under selve Forhöret ledes paa denne Tanke. Naar han nemlig mærker, at man er saa omhyggelig for at faae Oplysning om en saadan Ildlyst, falder han snart paa,

at den menneske kunde blive hans en Undskyldning, og Actor eller Defensor har da snart den Triumph, hvis han selv troer paa Lyshungerens Existens, at foranledige eller fremtvinge et bekræftende Udsagn.

Om jeg nu end vilde indrömme, at denne Lyst födes af et sygeligt Kjönsliv, bliver dog ialfald et stort Spring fra den til Brandstiftelsesdriften. Det er ikke let muligt at forstaae, hvorledes denne skulde kunne være en Følge af hin. Photophagister kunne vist let styre deres Lyst til at see en Ild, uden at behöve at brænde Huse og Gaarde af, og skjöndt det undertiden anföres som eneste Motiv, vil man dog finde, at denne Lyst har et ganske andet Udspring, hvilket jeg senere skal komme til. At den forresten kan udarte, följer af sig selv; men det er da kun i Analogi med alle andre Lyster.

Ogsaa om dette Punkt opkaster Erfaringen Spörgsmaal, der vanskelig ville kunne besvares til Fordel for Pyromanien. Hvorfor gaae nemlig altid Pyromanerne hemmelig tilværks, og söge at skjule deres Gjerning saalænge som muligt? Mon dette stemmer med den instinctmæssige Drift, der yttrer sig uden Hensyn, eller med den uimodstaaelige Lyshunger? Det synes tilvisse langt snarere at være Følgen af, at de indsee eller idetmindste ahne det Forbrydelske i deres Handling, og de föle kun Forbrydelsen, fordi der ligger et andet Motiv til Grund for den, hvilket jeg ligeledes senere skal söge at paavise. Endnu bestemtere synes den Erfaring at tale mod Lyshungeren, at Brandstifterne (næsten) altid flygte bort fra den Skueplads, hvor de have tilfredstillet deres Lyst. Istedetfor at man, ved at antage en „Feuerlust," skulde formode, at de nu ret vilde glæde sig ved at see Flammerne blusse op, flygte de. Man kan indvende, at man har Analogier i andre Sindssygdomme,

at Gjerningens Udførelse er en Slags helbredende Krisis. Skade er det da, at denne Helbredelse ikke er varigere, end at Mange ofte gjentage Forbrydelsen; ja man har Exempel paa indtil 18 Gange i 5 Maaneder (Friedreich). Kun hos Tvende har jeg fundet anført Glæde ved at see den paasatte Ild, i det af Platner omtalte Tilfælde og hos en 17aarig Pige, der efter en Dands pludselig fik Ideen at stikke Ild, og udførte Ideen den tredie Dag, hvorved hun følte en „ubeskrivelig Glæde." (Kleins Annalen, Bd. XII). I det af Heinroth tidligere anførte Tilfælde var Pigen endog altid angst for Ild.

Heraf synes det klart, at Pyromanien ligesaalidt kan begrundes i en Lyshunger, som i Pubertets-Anomalier alene, ja at den maaskee neppe staaer i Forbindelse med den. Istedetfor at söge en physisk Aarsag til den problematiske Lyshunger, synes det mig langt antageligere at give en psychologisk Forklaring, bygget paa Individets Personlighed, ved at lade den fortrykte Sjæl længes efter og söge et voldsomt Sandse-Incitament, en Mening, der af det Følgende vil blive forstaaeligere. Af samme Mening synes Platner at være, naar han siger, at de, der lide af Hjemvee, söge at dæmpe den nedslaaende Følelse ved en stærk sandselig Stimulus.

Jeg gaaer nu over til det tredie Punkt, Manglen paa et fornuftigt eller rimeligt Motiv til en saa stor Forbrydelse, hvilket uden Tvivl fra Begyndelsen har vakt Retslægernes og Psychiatrernes Opmærksomhed. Man paastod nemlig, at der hos mange unge Mordbrændere ikke fandtes noget tilstrækkeligt Motiv, der kunde staae i genetisk

Forhold til deres Handling, og man kalde dem da Pyromaner, idet man lod Pubertets-Udviklingen (i Forbindelse med Lyshungeren) fremkalde et Instinct, der automatmæssig drev dem til Forbrydelsen. Man vilde nödig opgive den menneskelige Følelse, og den philantropiske Tendens fandt denne Udvei.

Da Kjendskab til Mennesket er identisk med Kjendskab til Motiverne og Betingelserne for de menneskelige Handlinger, synes der ved förste Öiekast at ligge en Modsigelse i at antage et Instinct i den Betydning, hvori det her er taget, og det ligger nærmest aldeles at fornægte det. Maaskee har derfor Ideler*) Ret, naar han i denne Anledning siger, at det er ligt de övrige Modsætninger i det menneskelige Gemyt, der fremkaldes netop ved heftige Gemytsbevægelser, der avle Tanken om en dettes Interesse modsat Begivenhed. Hvad der nærmest maa henregnes til Menneskets Instinct, er de naturlige Drifter, som Hunger, Törst, Kjönsdrift o. s. v., hvori Psyche ikke aabenbarer sig, men til disse har jeg ovenfor antydet, at Brandstiftelsesdriften ikke kan regnes. Det Instinctmæssige ved den skulde da henregnes under en sygelig Villie eller rettere Villen; men jeg antager ikke, at Instinctet kan gjöre sig gjeldende i Villen udelukkende. Det yttrer sig i Erkjendelsen ved de „dunkle Forestillinger," i Følelsens Sphære som Selvfölelse, der manifesterer sig som Glæde, Bedrövelse, Angst o. s. v., og ofte faaer en bestemtere Charakter som Sympathi og Antipathi, hvis virkelig instinctmæssige Natur ofte nok er tydelig. Naar nu Instinctet skal yttre sig i Villen som det Bestemmende, da maae vi erindre, at Villen er Resultatet af Erkjendelsen og Følelsen; saaledes

*) Grundriss der Seelenheilkunde, 2. Th. pag. 597.

baseres det paa disse, og dog er det den blinde Villen, den instinctmæssige Drift, hvorpaa man vil grunde Pyromanien. Endnu maa erindres, at her yderst sjeldent bliver Tale om Lidenskaber, der udarte i en blind og voldsom Drift.

Personlighedens Kriterium er Fornuften, det vil sige Bevidstheden om Ret og Uret. Naar denne Bevidsthed er hævet, er Fornuften borte og Personligheden tabt. Motiv forudsættes til enhver Handling, og et fornuftigt Motiv, hvor Talen er om Ret og Uret; savnes dette, staaer Handlingen udenfor Fornuftens Begreb, og man maa, for at forklare den, tage sin Tilflugt enten til Forudsætningen af en Sindssygdom eller til en instinctmæssig Drift. Hvad nu den saakaldte Pyromani angaaer, da tog man sin Tilflugt til Instinctet, og man bestyrkedes heri ved de hyppige Tilfælde, hvor Brandstifterne paastode, at „de ikke kunde lade være," at „de maatte," at „en indre Stemme tvang dem" o. s. v., eller hvor de anförte, at de ikke vidste hvorfor eller hvorledes, og at de selv ikke kunde begribe det Hele. Denne Drift kunde dog vel forklares helt anderledes, og man vilde vist ikke beskylde Nogen for Dæmonologi, naar man i denne indre Stemme var tilböielig til at see den onde Lyst, „det Onde," der oplader sin Röst i Barnets Bryst. Det vil vist heller ikke findes stridende mod de psychiatriske Principer, hvis man i saadanne Tilfælde vilde antage en allerede tilstedeværende Psychopathi eller f. Ex. Hallucinationer. Da jeg imidlertid i dette Afsnit fornemlig har villet lade Erfaringen före Beviser imod Erfaringslæren om Pyromani, vil jeg her nærmest holde mig til dem.

Der skulde altsaa være Mangel paa Motiver! Naar vi derimod gjennemgaae alle de samlede Facta, kan det ikke undgaae Nogen, at der i de allerfleste Tilfælde findes et

bestemte Motiv angivet eller dog saa at sige underforstaaet, og hvert Øieblik træffe vi, at Individet — har været utilfreds med sin Tjeneste — havt Lyst til at komme hjem til sine Forældre — har vist Ondskabsfuldhed, Trods, ofte Hævngjerrighed o. s. v.; hvorimod Instinctet yderst sjeldent omtales, næsten kun i Defensorernes Indlæg, og aldrig staaende ene uden noget andet Moment, der ligefuldt kunde komme i Betragtning som Bevæggrund. Ofte anføres Grunden som sagt kun at have været „Lyst til at see en stor Ild," Nysgjerrighed, barnlig Enfoldighed, Tankelöshed, Kjedsomhed, Kaadhed, Overtro o. s. v. Her vil nu strax den Bemærkning blive gjort af Pyromaniens Forsvarere, at disse Motiver ere saa lidet betydende og saa lidt vægtige, at man umuligt kan forudsætte, at en Forbrydelse som Mordbrand skulde være fremkaldt ved dem, at f. Ex. Lyst til at komme ud af sin Tjeneste kunde tilfredsstilles langt lettere; men jeg troer, at man her svæver i en stor Vildfarelse, i at bedömme Motivets Forhold til Forbrydelsen, i det man ikke stiller sig paa det rette Standpunkt, hvorfra dette Forhold skal betragtes.

Det er nemlig uundgaaelig nödvendigt, at man stiller sig paa den Plads, Individet indtager under Gjerningen, og at man vel overveier og beregner dets hele aandelige og psychiske Udvikling. Naar man gjör det, vil man ogsaa komme til at indrömme, at Motivet i de unge Forbryderes Hjerte og i deres Stilling faaer en ganske anden Betydning. I deres Öine er f. Ex. det at komme ud af en Tjeneste, hvori de maaskee behandles strengt, ofte det eneste Gode i Livet, som de ville offre ligesaa meget for at opnaae, som Ældre for et större og ædlere Maal. Casper omtaler saaledes en 15aarig Dreng, der blev Mordbrænder, for at

faae Ferie, og en 17aarig Pige, for ikke at gaae i Skole. Deres Hævn, hvor denne kommer med i Spillet, har et ganske andet Præg end hos den Voxne; Barnet er i den Alder, hvori dets Selvstændighedsfölelse vaagner, og Egoismen træder frem i en bestemtere Form; skulde det nu hævne sig over en formentlig Uretfærdighed, maa det være en iöinefaldende Hævn; det maa vise Verden, hvilke store Gjerninger de Smaa ere istand til. Saaledes forholder det sig ogsaa med de fleste andre Motiver. Hvor der ikke foregives anden Bevæggrund end f. Ex. Lyst til at see en Ild, vilde man let ved at trænge ind i Individets hele Personlighed finde en Traad, der förte directe til Brandstiftelsen, uden at behöve at tage Instinctet til Hjælp. Det Samme gjælder, hvor der paastaaes en automatmæssig Drift.

Hertil kommer endnu en ikke uvigtig Betragtning, nemlig den, at Personer i den Alder lettere falde paa en Forbrydelse, hvortil der hverken fordres Mod eller physiske Kræfter, og en saadan Forbrydelse er netop Brandstiftelsen. Den iværksættes let, der findes altid Midler ved Haanden til at udföre den, den skjules let og fordrer ingen legemlig Kraft, som Mord, Overfald eller Indbrud. Det er en feig Handling, og derfor nærmest passende for den unge Alder.

Hvad nu de Facta angaaer, hvori det Instinctmæssige er fremsat som causa facinoris, da viser Erfaringen ogsaa her forskjellige Omstændigheder, der betage det saakaldte Instinct Charakteren af Instinct. I de fleste Tilfælde see vi nemlig, at Personerne have ligesom gjennemgaaet en Kamp med dette Instinct. Det forfulgte dem som en ond Dæmon, Nat og Dag opmuntrende dem til Gjerningen; ja i eet Tilfælde löd dets Röst: dö eller stik Ild! (Casper). Dette

stemmer ikke med det halv Ubevidste, der ligger i Instinctets Indskydelser, der kun slumrer ukjendt i den menneskelige Natur. Instinctet er ingen Drift; det er kun en Stimulus, om jeg saa maa sige, til en Drift, der i en vis Retning virker ubevidst. Derfor have de fleste Forfattere ikke udtrykkelig brugt Ordet „Instinct," men kun instinctmæssig eller automatmæssig, der vel paa en Maade formilder Misbrugen af dets psychologiske Sprogbrug, men dog næsten er ligesaa uberettiget, som om de havde brugt selve Ordet. Vil man urgere det Ubevidste i Instinctet og paastaae, at en Brandstiftelse er begaaet i ubevidst Tilstand, da forekommer der mig at være en bestemt Modsigelse i, at en Handling er begaaet ubevidst. En Handling uden Villen er et Intet, og en bevidstlös Villie (ligesom Bevidstlöshed) udelukker enhver Handling.

Endnu kunde man forklare Instinctets overveiende Indflydelse ved, at det er i en saa ung Alder, hvori Sjælelivet endnu ikke er udviklet og Selvbevidstheden endnu ikke modnet. Dette har meget for sig, som jeg senere skal forklare; men da bliver Pubertetsanomalierne intet Causalmoment, der kan danne en Pyromani, udelukkende særegen for denne Alder, — og overhovedet vil det være vanskeligeligt at finde nogen Connex mellem Instinctet og det sygelige Kjönsliv.

Iblandt de Kjendsgjerninger, jeg har samlet, ere tvende Tilfælde, hvor man lettest kunde forledes til at tilskrive Instinctet en Magt paa de andre Aarsagers Bekostning, hvilke jeg her vil omtale, især da det ene (Magdalena Klein) af Pyromaniens Forfægtere almindelig anföres som en Trophæ og et afgjörende Bevis for deres Læres Rigtighed, og desuden af Lærens Modstandere, som Flemming, Meyn og Flere regnes blandt dem, der frembyder den störste Sandsynlighed for

og Tilnærmelse til en Pyromanis Existens. Denne Casus er efter Henkes Zeitschrift für die Staatsarz. Bd. 9 følgende. Magdalena Klein, 17 Aar gammel, menstruerede i sit 15 Aar, men efter hendes eget Udsagn senere uregelmæssigt, hvilket hendes Moder imidlertid benægter. Indtil da var hun rask, men derefter ligesom „tosset i Hovedet," og havde jevnlige Hovedsmerter, „som om en ond Aand boede i hende og drev hende til at lægge Ild overalt, hvor den kunde fænge." Efter Gjerningen følte hun altid Anger. I sin Tjeneste lagde hun i 2 Dage 4 Steder Ild, der dog slukkedes. To Dage efter gjentog hun det, hvorpaa hun kom hjem til sine Forældre, men atter tilbage til samme Tjeneste, hvor hun igjen samme Dag paasatte Ild. Naar hun hörte Klokker ringe, sagde hun altid: „der er Ildlös." Hendes Herskab var ellers fornöiet med hende. To Maaneder efter kom hun i en ny Tjeneste, hvor hun ligeledes var tilfreds, men hendes Lyst til Ild forfulgte hende og hun begik Forbrydelsen igjen. Hun var tankefuld, indesluttet af Væsen og talte ofte om Ild. Under Forhörene tilstod hun efter nogle Omsvöb, for ikke at bringe sine Forældre i Forlegenhed, foregav Hovedpine med en brændende Fölelse og Qvalme, og at hun „maatte" gjöre det. Hun var af en godmodig Charakter. I dette Exempel savnes dog meget, der kunde trænge til nærmere Oplysninger, saaledes hörer man Intet om hendes Forstandsevner, Opdragelse og Undervisning — dernæst er man ikke vis paa, om hun er regelmæssigt eller uordentligt menstrueret. Hvis det Förste er Tilfældet, var det ingen Pyromani efter Friedreichs Definition. Hvad endelig Instinctet angaaer samt Manglen paa Motiv, da forekommer det mig dog mistænkeligt, at i de Mellemrum hun opholdt sig hos sin Familie, var der aldrig Tale om Lyshunger og Brandstiftelse; men derimod strax, naar hun kom i Tje-

nesteforhold, saa at det ikke er usandsynligt, at Ulyst til at tjene og Længsel efter sit Hjem har været den egentlige Drivfjeder til hendes Forbrydelser, en Bevæggrund der saa ofte har fremkaldt samme Resultat. Det andet Tilfælde, jeg antydede til, findes i Caspers Denkwürdigkeiten. En 19aarig Dreng, aldeles udviklet, der var udsat for en streng Behandling, af en ulydig Charakter, fik pludselig den Idee at stikke Ild, medens han rögte Tobak. Hos ham kan altsaa Instinctets Magt ikke være afhængig af Pubertetens Anomalier, og hvad den pludselige Indskydelse angaaer, da maa erindres, dels at han rögte Tobak for förste Gang i sit Liv, og befandt sig ligesom i en beruset Tilstand, dels at hans Charakter var af den Beskaffenhed, at det ikke er umuligt, at Hævnfölelse spillede en vigtig Rolle. Hertil vil jeg endnu föie et tredie Tilfælde, som findes i Sundhedscollegiets Forhandlinger 1847, pag. 141. En 12aarig Dreng afbrændte en Gaard, uden anden Hensigt, efter hans Forklaring, end for at see en stor Ild. Han var enfoldig og tungnem, men havde en meget levende Phantasi, der var inciteret ved at see en Ildsvaade og et Fakkeltog, og desuden meget overtroisk. Hvilken Indflydelse disse Momenter kunne have, kommer jeg til i det Följende og vil her kun tilföie, at der aldeles ikke er Tale om nogensomhelst Anomalier i den 12aarige Drengs Pubertets-Udvikling, uden at han er spinkel og scrophulös.

Ligesom ved de tvende förste Punkter, spörger ogsaa her Erfaringen, hvorfor Instinctet alene gjör sig gjeldende paa Landet og i den lavere Stand, anderledes i et Land end i et andet, i et Aar end i et andet — Spörgsmaal, der vanskelig tilfredstillende ville kunne besvares. Endnu kan man hertil föie en ikke uvigtig Bemærkning, der ogsaa gjælder Lyshungeren, nemlig den Erfaring, at man yderst

sjelden, for ikke at sige aldrig, træffer Lyshungeren, Instinctet, og Brandstiftelsesdriften tilfredsstillet paa Vedkommendes egne eller Forældres Eiendom, men kun paa Andres — endvidere, at Pyromanerne sjeldent lade sig nöies med at afbrænde f. Ex. en Höstak eller isolerede ubeboede Huse, der vilde give et ligesaa smukt Skue, men Vaaningshuse, hvorfra Faren kan udbrede sig, og hvorved Andet ofte staaer paa Spil end Bygningen. Det giver unægtelig en Mistanke om slettere Hensigter end den alene at tilfredsstille en Lyst, en Öienlyst.

Saaledes troer jeg at have vist, at Mangel paa Motiv ligesaalidt som Pubertetsanomalier og Lyshunger berettiger til at antage en særegen species af Psychopathier, „pyromania" kaldet.

Da jeg altsaa antager det uoverensstemmende med Erfaringen, at Brandstiftelser ere hyppige i Pubertetsalderen og eiendommelige for denne, og at de angivne Grunde for en Brandstiftelsesdrifts Existens i de mangestedsfra hentede Tilfælde ikke kunne forklare, end sige bevise en Pyromani, er man berettiget til at gjöre mig det Spörgsmaal, om min Mening da er, at der ingen Pyromani existerer?

Hvis man ved Pyromani forstaaer en for Evolutionsperioden eiendommelig og i dennes somatiske Forhold begrundet særegen Form af Sindssygdommene, da svarer jeg ubetinget nei — af de Grunde, jeg i det Foregaaende har sögt at gjöre indlysende, idet jeg hidtil fornemmelig har ladet Erfaringen tale mod Erfaringen. Hvis man derimod spörger, om ikke hin Periode kan begunstige, undskylde eller gjöre en Brandstiftelse utilregnelig, fremfor nogen anden Livsalder, da er jeg ganske af

denne Mening, men hverken fordi Pubertets-Anomalier ere tilstede, eller fordi Lyshunger har vist sig, eller fordi Motiverne synes utilstrækkelige.

Man maa gaae ud fra et psychologisk Standpunkt, og da vil man finde, at mange af de bekjendte Kjendsgjerningen ligefrem ere baserede paa Umoralitet, og Resten begrundede i den barnlige Alders mangelfulde psychiske Udvikling. At Lovgiveren maa have havt dette for Öie, har jeg allerede omtalt, og til hvilke urimelige Resultater man kan ledes ved blindthen at antage en Pyromani bunden til en bestemt Tidsgrændse, viser et Exempel (hos Platner), hvor en ung Pige frikjendtes for Mordbrand, fordi hun ikke havde naaet sit 14de Aar, men et halvt Aar efter domfældtes for samme Forbrydelse, fordi hun da var over den criminelle Lavalder. I enkelte Tilfælde vil jeg endvidere indrömme en Tilstand, der maaskee kunde kaldes Pyromani, men i en anden Betydning end Henkes og Friedreichs, og kun som en secundær Form.

Naar Pubertetsalderen skal forklare, begunstige eller undskylde Brandstiftelse, da er det:

1) paa Grund af Pubertetsanomalier, og

2) paa Grund af Personens Individualitet, dog saaledes, at de förste altid betragtes i Forening med den sidste, og at man fra Puberteten ikke udelukker eller overseer de psychiske Anomalier. Naar jeg siger „paa Grund af Pubertetsanomalier" maa jeg först benægte, at disse alene kunne stemple en Brandstiftelse som utilregnelig eller som fremkaldt af en blind Drift, eller at det overhovedet er nödvendigt, at de ere tilstede; men jeg indrömmer deres Betydning, ofte væsentlige Betydning og Indflydelse. Det er nödvendigt at sætte en Grændse for disse Anomalier, og bestemme, hvilke og under hvilke Betingelser de kunne med-

virke til hint Resultat. I denne Henseende vilde det f. Ex. være uden Grund, at regne den sildigt indtrædende Mandbarhed for en Anomali, naar denne ikke er forbunden med virkelige Anomalier, ligesaalidt som man kan skrive en Brandstiftelse, der er udövet i det 8de til 12te Aar, paa Pubertetens Regning, hvilket man dog ofte har gjort.

Pubertets-Anomalierne kunne være somatiske eller psychiske. De somatiske yttre sig ved molimina menstrualia, Congestioner til Hoved og Bryst, hysteriske Tilfælde, Kramper, Blegsot, for hurtig eller for langsom Vext o. s. v., men ingen af disse kunne forklare en Brandstiftelsesdrift, skjöndt man har opstillet adskillige Hypotheser. Foruden den ovenomtalte Osianders og Friedreichs Forklaringsmaade vil jeg nævne Vogel*), der imidlertid i sin kunstige Forklaring aldeles ingen Forklaring giver. Han mener nemlig, at Brandstiftelsesdriften er en fix Idee, en uimodstaaelig Trang, der vækkes ved en Intemperatur af Hjernen, ved en forkert Retning af Udviklingsvirksomheden i Pubertetsaarene; men tilföier dog, at denne kun bringes til Udförelse, naar en Anledning gives, som Hævn, Skinsyge, Hjemvee, Utilfredshed o. s. v. En umiddelbar Virkning have de somatiske Anomalier aldrig, men kunne vel ved deres Indflydelse paa Aare- og Nervesystemet disponere til Psychopathier gjennem de psychiske Anomalier. Iblandt de somatiske Anomalier maa særlig fremhæves Epilepsi, der synes at virke mere direct, da som bekjendt ingen Sygdom som den i den Grad svækker og nedtrykker de mentale Functioner, og Platner har fuldkommen Ret, naar han siger, at Epilepsien involverer en Aarsag til Slövhed og ond-

*) Schnitzer. Handbuch der Pathologi und Therapi der Geisteskrankheiten. 2. Th. p. 144.

skabsfuld Skadelyst, saa at man ikke kan undres over, at Epileptiske have Hang til al Slags Ondskab, og med fuldt Overlæg begaae de skrækkeligste Handlinger, Mord og Brandstiftelse *).

De somatiske Anomalier have saaledes kun en middelbar Medvirkning til Psychopathier overhovedet. Naar vi derimod betragte de psychiske Anomalier, der ofte følge med Puberteten, da ville vi finde, at der ofte i dem ligger et vigtigt Kriterium til at bedömme, om en stedfunden Brandstiftelse er en Forbrydelse, eller foretaget i en undskyldelig eller en ufri Tilstand, om den er tilregnelig eller ikke. Naar saaledes i disse Aar Barnet bliver stille, indesluttet, sky og tilbageholden, nedslaaet og melancholsk, let hengiver sig til Drömmerier og Sværmeri, eller naar det bliver irritabelt, let kommer i en exalteret Stemning, der giver sig tilkjende ved lunefulde Indfald, urimelige Önsker, sanguinske Forhaabninger, egoistiske Bestræbelser, Lyst til at vække Opsigt, en för ukjendt Forfængelighed, da kunne alle disse Stemninger, foruden i Barnealderens Individualitet, Opdragelse o. s. v., ogsaa have sin Grund i Pubertets-Udviklingen (ikke alene den somatiske), og naar en af disse parrer sig med Drifterne, da kan der ogsaa blive Tale om en Brandstiftelsesdrift. Thi i denne Alder, siger Meckel**), vaagne Drifterne, hvorfor da ikke ogsaa Drifterne til det Onde og til Forbrydelser? Men dette afhænger ikke alene af, om mentrua ere regelmæssige eller ikke, om de komme i Orden uden nogen pathologisk Lidelse eller ikke. Hine psychiske Anomalier behöve ikke at være forbundne med somatiske

*) Den retslige Psychologi af Friedreich, oversat af Selmer, p. 264.
**) Lehrbuch der gerecktlichen Medicin. p. 376.

Anomalier, og jeg troer, at heri ligger Feilen, som Henke og hans Tilhængere have gjort sig skyldige i, at de kun have havt Øie for Legemets Udvikling under Puberteten.

Sjælens og Legemets Udvikling gaae i Reglen Haand i Haand, uden at Legemet regulerer Sjælelivets Functioner og Manifestationer, eller, som Ideler siger, tager Sjælen med paa Slæbetouget. Ofte kan naturligvis heri finde Misforhold Sted, i det enten Legemet udvikles paa Sjælens Bekostning, eller paa den anden Side Aandsevnerne udvikle sig for stærkt og forbruge Legemets Kræfter, der derved maae hæmmes i deres Udvikling. Deraf følger, at mangen somatisk Pubertets-Anomali netop kan foraarsages ved Sjælens sig fortidligt sig udfoldende Liv, og naar da en Psychopathi bliver Følgen, vil man dog ikke alene søge Grunden til denne i den organiske Anomali, der kun er et ofte nødvendigt Mellemled, ligesaalidt som man bør springe dette Mellemled over.

Med samme Ret altsaa, som man taler om en somatisk Pubertet, kan man derfor tale om en psychisk Pubertet, der oftest falder sammen med hin. At Materialisterne ikke have skjænket denne den Opmærksomhed, der tilkommer den, er naturligvis i sin Orden, da den psychiske Pubertet hos dem kun er en nødvendig Conseqvens af den somatiske; men ikke engang den psychiske Skole synes mig tilstrækkelig at have hævdet den sin Ret. Vi maae da betragte Puberteten tillige som en psychisk Uviklingsperiode, hvori de aandelige Phænomener maae bedömmes efter dette Hensyn, dog saaledes at der ogsaa tillægges de somatiske Phænomener Indflydelse paa hines Exaltation, Depression, Alteration o. s. v. — alt ifölge det gjensidige Vexels- og Afhængighedsforhold, der existerer mellem Sjæl og Legeme. Den organiske Liden vil som en Følge af dette Forhold

snart betinge, snart begrundes i den psychiske, ligesom overhovedet her Aarsag og Virkning er vanskelig at bestemme. Naar nu Talen er om, hvilken Indflydelse Puberteten kan have paa en Brandstiftelse eller en Brandstiftelsesdrift, da mener jeg, at en medvirkende Aarsag, der beroer i en eller anden tilstedeværende psychisk Anomali, er nödvendig, og denne anseer jeg for en conditio sine qua non, for at constituere Brandstiftelsen som Følge af en Afsindighed eller gjöre den utilregnelig — det vil sige, forsaavidt den personlige Individualitet ikke alene kan ansees for en tilstrækkelig Kilde. Der maa da findes nogle af hine för omtalte Forstemninger i Gemytslivet, eller allerede udviklede psychiske Alienationer, som Melancholi, Mani, Monomonier o. a., og hvis man da vilde udlede disse af den somatiske Udviklingsperiode, bliver den saakaldte Pyromani *dog* ialfald kun en secundær Form. Af denne Mening er ogsaa Flemming*) der mener, at Evolutionen paa den ene Side kan hæmme Tænkeevnen og forstyrre de psychiske Functioner, men ogsaa paa den anden Side kan exaltere Gemyttet til Ondskab og Lyst til Forbrydelser, der da kan lede til Brandstiftelse. Busch**) synes heller ikke at antage, at den saakaldte Pyromani staaer i nogen directe Forbindelse med Pubertetsudviklingen.

Men heraf følger da, at Brandstiftelsesdriften ikke er nogen selvstændig Form af Psychoserne. Det er aldeles tilfældigt, om hin Stemning, som vi antoge maatte existere forud, vil yttre sig som Brandstiftelse eller finder en anden Udvei for sine fixe Ideer og Villiesforrykthed, hvad enten det bliver i en Forbrydelse eller ei. En saadan „til-

*) Archiv für medicinische Erfahrungen. 1830.

**) Das Geschlechtsleben des Weibes 1839.

fældig" Udgang antager ogsaa Flemming, og Meyn*) mener, at Individerne i denne Livsperiode ofte ere i en exalteret Sindstilstand, der let forklarer deres Lyst til forkerte og imponerende Handlinger, deriblandt ogsaa Brandstiftelsen, og naar vi betragte, hvor sjelden denne Handling er, maa man vist snarere tilskrive den en Tilfældighed end en Naturnödvendighed. Hansen**) har ligeledes den psychiske Pubertet nærmest for Öie, naar han siger, at det ved Evolutionen bevægede Gemytsliv maa afledes eller udtömmes enten ved vedholdende Tankeanstrængelse, eller antagonistisk ved sandselig Nydelse eller legemlig Anstrængelse — hvis dette ikke skeer, avles let en Forbrydelse, og deriblandt Brandstiftelse, der da bliver en Yttring af en psychisk Udviklingssygdom. Siebenhaars ovenfor anförte Definition af Brandstiftelsesdriften som „en af en sygelig (eiendommelig) Sindsstemning fremgaaet Drift til at tænde Ild," berettiger os til at regne ham til samme Mening — en Mening, der unægtelig har Meget for sig.

Om vi nu end i et givet Tilfælde have for os baade et sygeligt Kjönsliv og hine psychiske Forstemninger, kunne dog disse hverken alene eller i Forbindelse berettige til at erklære en Brandstiftelse for Följe af „Brandstiftelsesdriften" eller som utilregnelig, med mindre allerede en bestemt Psychopathi er tilstede. Er denne ikke tilstede, maa man, for at afgjöre Utilregnelighеds-Spörgsmaalet nöie betragte

Vedkommendes personlige Individualitet,

for derefter at faae et fuldstændigt Billed af det hele Phænomen, og kunne vi gjennemskue denne, da ligger Nöglen

*) Henkes Zeitschrift. 14. Erg. H.
**) Pfaffs Mittheilungen aus d. G. der Medicin. 2. Jahrgang 1 H.

til at löse Problemet ikke langt borte. I det Foregaaende har jeg allerede omtalt, hvorledes man maa bedömme Motivet fra det handlende Individs Standpunkt, hvorved det faaer en ganske anden og större Betydning. Her vil jeg omtale denne Alders Eiendommeligheder, forsaavidt selve Alderen, Opdragelsen og Omgivelserne kunne i Forbindelse med hine Pubertets-Anomalier give os et Billed af Vedkommendes „Personlighed." Jeg troer, at man da snart vil komme til det Resultat, at de personlige Forhold og denne Alders psychiske Eiendommelighed vil have langt större Indflydelse paa Individets Færd end nogensomhelst særegen, sygelig instinctartig Drift. For ikke at faae Skin af at gaae udenfor Sagen, vil jeg saavidt muligt holde mig til de samlede Facta, for ogsaa at lade Erfaringen her tale.

For at constituere en Bevidsthed om Ret og Uret, fordres naturligvis en vis Grad af aandelig Udvikling. Vi have her med den Alder at gjöre, hvori Sjælen saavelsom Legemet gjör det andet store Skridt i Livet. Legemet maa udvikles gjennem en physisk Kamp, der er af större eller mindre Betydning, og Sjælen har en lignende Kamp at bestaae, för den naaer sin Modenhed, da dens Evner hindres og hæmmes i sin Udvikling dels ved Alderens eiendommelige Væsen, dels ved tilfældige Omstændigheder.

Ved det „eiendommelige Væsen" forstaaer jeg her nærmest en vis naturlig Forstandssvækkelse, der ikke er Fatuitet, men mest passende kunde benævnes imbecillitas pueriliś, der hindrer Individet i at handle efter Overveielse og Overbevisning, og ligesom hilder dets Blik fra at gjennemskue Bevæggrundene til og Følgerne af dets Handlinger. Hele Individets Person-

lighed er ligesom bundet, og især er Villiens Kraft og Energi ikke vaagnet saaledes, at den kan give eller modtage fra de övrige Sjæleevner det Opsving, der alene kan hæve dem ud over hin Fornedrelsestilstand. Hos Barnet er denne Tilstand den almindelige; men fortsætter den sig ud over Barnealderen ind i Pubertetsperioden, da er det man betegner den ved svage Aandsevner, daarlige Anlæg, slet Hoved o. desl.

Ved at gjennemgaae de bekjendte Facta, finde vi, at denne imbecillitas puerilis i et langt overveiende Antal af dem har gjort sig gjældende, og at have udgjort et væsentligt disponerende, for ikke at sige afgjörende Moment til Forbrydelsen, eller, om man vil, til Pyromanien. Paa Grund af „barnlig Enfoldighed" er mangent Individ blevet frikjendt, og overalt, hvor der har været Tale om Forbrydernes Aandsevner, have disse været svage, lige fra Dumhed til Fæiskhed. I Sundhedscollegiets Forhandlinger 1844 omtales saaledes en 15aarig Dreng som „næsten fæisk," og over en 18aarig Mordbrænderske erklærer Collegiet, at „hun var Handlingens Ulovlivhed bevidst, men kun lidet skikket til fornuftig Selvbestemmelse." Blandt 6 af Platner opstillede Tilfælde, omtales hos 3 „barnlig Enfoldighed." Juridisk Ugeskrift (Bd. 13) nævner hos en 12½aarig Pige höi Grad af Dumhed, og (Bd. 23) Enfoldighed hos en anden Mordbrænderske*). Kun i 2 Tilfælde har jeg fundet en modsat Bemærkning nemlig „forstandig og godt undervist" i Siebenhaars Magazin 2. Bd., pag. 272; men hos den der

*). Endvidere i Henkes Zeitschrift f. St. 7 af 12; i Andreæ: Gutachten 1836, i Siebenhaars Magazin für die St. 2. Bd., i Medings neue Zeitschrift für Natur etc. 1840, i Hesperus 1823, samt flere Tilfælde i Sundhedscollegiets Forhandlinger.

omtalte 17aarige Pige var Hjemvée i höi Grad tilstede. Det andet er i Sundhedscollegiets Forhandlinger 1848, om en 10aarig Dreng, der havde „god Forstand" og var „opvakt;" men han var tillige demoraliseret, hævngjerrig og ondskabsfuld. Naar nu til denne barnlige Enfoldighed under den physiske Evolution komme de hertilhörende Anomalier, da kommer Legemet og Sjælen i en vis Irritabilitets Tilstand, der let vil kunne forklare en Brandstiftelse efter et tilsyneladende ubetydeligt Motiv. Dog behöver denne anomale somatiske Pubertets-Udvikling ikke at komme til, og der er neppe nogen Tvivl om, at barnlig Enfoldighed alene vil afgive tilstrækkelig Grund til Frifindelse, hvilket da ogsaa Erfaringen lærer ofte at være skeet."

Imbecilliteten i og for sig udenfor den förste Barnealder danner hos mange Forfattere en egen species af Psychopathier, og hvis man vil holde sig dertil og antage en Pyromani, bliver denne ialfald kun en secundær Form. Uden at betragte Imbecilliteten som en Psychopathi, vil dog den barnlige Enfoldighed give et tilstrækkeligt Lys i Sagen. Man maa nemlig erindre, at i denne Alder er Sandseligheden Sphære den prædominerende. Der er mere Modtagelighed end klar Bevidsthed, en mere individuel Forestilling end „Begreb" — mere Begjær og Drift end egentlig Selvbestemmelse. (Hvis man vil kalde dette Instinct, da er det dog ingen abnorm og „sygelig" Drift). I denne Alder er endvidere Overgangen fra den dyriske Spontaneitet til den psychiske Selvvirksomhed. Individualiteten har ikke endnu fuldkomment udviklet sig; Jeget har endnu ikke bestemt sig. Den ydre Verden begynder nu först at træde op i en bestemt Modsætning til Personligheden — der er intet objectivt Begreb. Modsigelserne mellem de idealistiske Følelser

og den indskrænkede Virkelighed reise sig. Disse Modsætninger og Modsigelser kunne ikke opfattes og forstaaes som de bör opfattes, og derfor maae de give Anledning til Conflicter, som Intelligensens Lys ikke brænder klart nok til at befrie os fra.

Den vaagnende Selvstændighedsfölelse giver den opvoxende Personlighed ligeledes et eiendommeligt Præg. Der aabenbarer sig da snart en Virksomhedsdrift — en Lyst til at gjöre sin Person gjældende, til at spille en Rolle med i den store Verden. Deres Person vinder i deres egne Öine en större Betydning, og for at gjöre denne gjældende, gribe de ethvert Middel, uden at beregne og veie dets Værd eller Hensigtsmæssighed. De synes let, at man ikke respecterer dem, — at Verden er dem imod; den ene indbildte Hindring reiser sig efter den anden; deres Villie eller rettere deres Villen ruster sig nu til Kamp, og i Kampen findes nye Hindringer men ogsaa nye Tillokkelser. Deres Frihedsfölelse er vakt, og en vis Trodsighed charakteriserer den fra Begyndelsen. De föle sig let forurettede, og ingen Hævn synes stor nok. Lidenskaberne reise sig med slappe Töiler — jo mere det indbildte Aag trykker, desto större Lidenskabelighed. De fatte ikke deres Forhold og Stilling i Livet. Forstanden er ikke udviklet, Fornuftens Röst er dem en ubekjendt og uforstaaelig Stemme, og uden at kunne vurdere Forholdene, uden at kunne bedömme Följerne, uden at kunne eller uden at have Tid til at overveie Midlerne, gribe de til det Förste det Bedste, for at tilfredsstille deres Lidenskaber. Affecterne ere flygtige og let vakte, men dog stærke i deres Optræden; de have endnu ikke lært at bekæmpe dem, neppe at forstaae dem. Hvad Under da, at de rives hen af Affecternes Ström? og naar Resultatet bliver en Brandstiftelse, er det da Instinctet, der

skal bære Skylden — om end tusind indre Stemmer raabte til dem: stik Ild? Eller er den foretaget i Afsindighed?

Den vaagnende Selvstændighedsfölelse (eller Selvkjærlighed) yttrer sig dog ikke altid i Lidenskaber eller Affecter, i Trodsighed eller Ondskabsfuldhed (ikke Lyst til det Onde i Modsætning til Lyst til det Gode); ofte er det en Forfængelighed, der styrer deres Skridt, en Lyst til at gjöre Opsigt. Denne Forfængelighed er fuldt saa pirrelig som den Ældres, hos hvem den dog pleier at være baseret paa Noget, og hvor den altsaa kan finde en Modvægt, naar den fornærmes. Her er den derimod aldeles uden Basis, den mindste Krænkelse er nok til at irritere den, og i de bekjendte Exempler paa Brandstiftelser i den Alder findes Beviser for, at den kan udarte til Mordbrand. Casper nævner en 18aarig Pige, menstruata, der var utilfreds i sin Tjeneste og „blev gjort Nar af." Hendes Hævn efter flere Dages Betænkning var Mordbrand. En Dreng blev fornærmet over, at Börnene dyppede Fingrene i hans Mad, og hans Hævn var den samme; en anden 14aarig Dreng forledtes ligeledes til Brandstiftelse, fordi man gjorde Nar af at han urinerede i Sengen (Henke). I deres Tanker fordrer en saadan fornærmelig Behandling en eclatant Gjengjældelse. Dog er det just ikke altid for at hævne sig, men blot for at vise, hvad de formaae, naar man ikke vil respectere dem. Ofte yttrer Forfængeligheden sig som en blot Lyst til at gjöre Opsigt og hendrage Mængdens Opmærksomhed paa sig, hvilket unægtelig lykkes ved at blive Mordbrænder. Herpaa anförer Casper tvende Exempler, en 15aarig Pige, n. m., der skildres som en „Landsby-Koqvette," og en 17aarig udviklet Dreng.

Der er endvidere i Barnealderen og i Pubertetsaarene, naar de sjælelige Functioner endnu ikke ere normalt udvik-

lede, ofte en eiendommelig Ödelæggelsesdrift. Mange have en afgjort „uimodstaaelig“ Lyst til at öve deres Kræfter baade paa Levende og Livlöse. At dræbe og pine smaa Dyr, at slaae i Stykker er dem en Behagelighed og Nydelse. Naar hertil komme Lidenskaber og Affecter, eller naar Pubertetsanomalier sætte Individet i en exalteret Irritabilitetstilstand, da kan denne Drift före til större Handlinger, og Brandstiftelse er ingen umulig Følge, men da bliver denne dog en tilfældig Yttring, og Ödelæggelsesdriften er hos dem heller ikke nogen Afsindighed, hvilket den lettere vil blive hos den Ældre, hvor Villien skal reguleres af Fornuften.

Hvorledes Kaadhed og Narrestreger kunne udarte fra en ganske naturlig Begyndelse, anförer Georget*) et mærkeligt Exempel paa, hos en 16aarig Dreng, der flere Gange stak Ild i forskjellige Ting, der kunde have afstedkommet Skade, hvis Ilden ikke altid ved Drenges Hjælp var blevet opdaget. Han lod f. Ex. en Fugl flyve med en brændende Tot Blaar i Halen. Om hans Pubertet meddeles ingen Oplysninger, men hans Aandsevner grændsede til Fatuitet. Et lignende Tilfælde findes i Kopps Jahrbücher d. Staatsarzn. 6. Jahrg. om en 16aarig Dreng.

Endnu kan herunder omtales Phantasiens store Indflydelse, der netop i denne Alder saa let flyver ud over Forstandens Skranker, overspringer Reflexionen og river den Ubevogtede med sig, uden at give ham Tid til Overveielse, saaledes som i det forhen omtalte Tilfælde. I Kleins Annaler siges saaledes en 15aarig Pige, der led af Hjemvee, at være forfört til Mordbrand af et Spögelse, (Bd. XII), og Exempler paa samme Forbrydelse som fremkaldt efter Drömme,

*) Discussion medico-legale sur la folie 1825.

der udlagdes som Opmuntring til Gjerningen, anförer Casper hos en 20aarig Pige og Heinroth hos en 22aarig Dreng (!) paa de anförte Steder. Overtroen har ligeledes spillet sin Rolle f. Ex. hos en 20aarig Pige, der foruden hævngjerrig var overtroisk (Casper), og i den nys anförte Casus.

— I det Foregaaende har jeg nærmest havt for Öie den paa en eller anden Maade exalterede, paa den naturlige Eiendommelighed begrundede Stemning eller Tilstand. Ville vi nu gaae over til den modsatte Side, da finde vi her ligesaa vægtige Momenter og betydningsfulde Forhold, der langt lettere end Instinctet og en dæmonisk automatmæssig Indflydelse forklarer en Brandstiftelse. Enfoldigheden hörer nærmest hertil, men den har jeg allerede, som de intellectuelle Evners Mangelfuldhed, omtalt, hvor Talen var om en tildels paa disse grundet Exaltation. Den modsatte Side, som jeg sigter til, er Depressionen, der er ligesaa hyppig og undertiden kan afvexle med Exaltationen (og da blive de exalterede Öieblikke desto mere stormende), Alt som Følge af den psychiske Pubertets-Udvikling med dens aandelige Anomalier.

Hjernen er, siger Ideler, ikke moden nok til den anstrængte Forstandsbrug, der fordrer en vedholdende Concentration af Nervevirksomheden. Denne Umodenhed, hvorledes den end yttrer sig, er Hovedgrunden til det hele Phænomen, hvor der ikke findes en bestemt umoralsk Bevæggrund, og den er den egentlige Basis for hele vor Bedömmelse af denne Alders Færd, baade som vi hidtil betragtede den, og som vi nu ville, i det jeg fornemmelig fremhæver Tankelöshed, Dumhed, Ubetænksomhed, Ligegyldighed o. s. v. Herpaa er formodentlig ogsaa den omtalte Lov i Preussen begrundet, og forsaavidt i sine Motiver berettiget, men kun forfeilet i at underkaste de unge Forbry-

dere en „lægekyndig“ Undersögelse, da denne vistnok i de fleste Tilfælde ligesaa godt kunde anstilles af Criminalisten. Imbecilliteten er her nærmest Dumhed, det er de intellectuelle Evners Ufuldkommenhed, der lader Individerne være blinde for deres Handlings Betydning. Den charakteriserer som sagt mange af de bekjendte Tilfælde, baade i Planen, i Udförelsen og i Bestræbelserne for at skjule Forbrydelsen. Den dermed forbundne Dovenskab, Dvaskhed, Kjedsomhed og Lediggang fortrykker saa at sige deres Sjæl, og i saadanne Tilfælde er det, jeg mente, at „den fortrykte Sjæl længes efter og söger et voldsomt Sandseindtament.“ Heri troer jeg ligger Forklaringen til den saa meget omtalte Lyst til at see en stor Ild, der hos en 13aarig Pige yttrede sig ved at tænde Ild i sine Sengeomhæng, uden at betænke at hele Huset kunde brænde af (Gazette des tribunaux 1843). Heraf forklares de casus maaskee, hvor Tanken om en Ildspaasættelse pludselig er opstaaet, ved at sidde i Halmen og röge Tobak (see ovenfor), eller ved at slaae Ild af Fyrtöiet („Fædrelandet“ 248, en 14aarig Dreng). Tanken at kaste den brændende Glöd eller Svamp i den letfængelige Halm, ligger unægteligt meget nær, og Tankelösheden lader Gjerningen fölge umiddelbart paa Tanken — og öieblikkelig efter at Ulykken er skeet, angrer man sin Gjerning, og indseer strax, at det er en Forbrydelse. Man kan neppe tilskrive det Andet end en höi Grad af Tankelöshed, naar en 15aarig Dreng pludselig siger til sin Fader: „lad os stikke Ild paa den Mölle, det vil forundre Mölleren!“ (Wendt). Hvis dette skal kaldes en Handling, begaaet i Afsindighed, da kunde enhver uoverlagt, öieblikkelig udfört Handling være ansvarsfri; thi i hvilken Grad den medförer en Ulykke for Andre eller ikke, ligger udenfor Sagen.

Med denne Umodenhed staae ogsaa de Tilfælde i For-

bindelse, hvor Efterlignelsesdriften har været det drivende Hjul, saaledes som i den Epidemi i Normandiet, jeg i Begyndelsen af nærværende Afhandling omtalte. Et mere enkeltstaaende Exempel herpaa anfører Gazette des tribunaux 1831. Det Menneske, der ikke selv kan, eller ikke er vænnet til at tænke over sine Handlinger, har ingen Selvbestemmelse, men ledes kun af det smittende Exempel. Til saadanne Personer slutte sig ogsaa de, der kun paa Andres Opmuntring have ladet sig forlede til Forbrydelsen, (hvorpaa juridisk Ugeskrift 1. Bd. anfører et Exempel hos en 10aarig Dreng), endog om disse Andre, hvis Raad de følge, selv af den Paagjeldende ansees for en „Nar," hvilket var Tilfældet hos en 17aarig enfoldig Dreng, der i det Hele var som et umyndigt Barn og 3 Gange stak Ild efter Opmuntring af En, han gav ovennævnte Skudsmaal. (Henkes Zeitschrift 1841).

Jeg har ovenfor omtalt, at Brandstiftelse ledes man lettest til i denne Alder, fordi der intet Mod eller legemlig Kraft hörer til at udföre den. Denne Feighed er ofte Individets Natur, og Brefeld bemærker herom, at det netop er charakteristisk, at disse saakaldte Pyromaner ikke vove at hævne sig paa Fornærmeren, men kun indirecte paa dennes Eiendomme. Her kommer man ogsaa til at tænke paa den hos Ungdommen hyppige forekommende Skadefryd, hvorved dog Gjerningen bliver mere umoralsk.

— Foruden Alderens eiendommelige Væsen anförte jeg ovenfor, at særegne Omstændigheder maatte gjöre sig gjældende ved at bedömme en „Brandstiftelsesdrift." Disse vil jeg nu nærmere undersöge. Naar vi da betragte alle dem, man har villet gjöre til Pyromaner, da höre de saagodtsom udelukkende til samme Classe, nemlig Landboere. För var Talen om Alderens almindelige Mangel

paa intellectuel Udvikling, paa Følelsens Bevidsthed og Villiens Kraft; men dette gjælder endnu mere om de Personer, vi her nærmest have for os. I de samlede Erfaringer finde vi næsten aldrig en Dreng eller Pige med opvakt Hoved, glimrende Evner og Talenter, med dyb Følelse eller Villieskraft (uden den yttrer sig som Trods eller Stivsind). Derimod næsten overalt forsömt Opdragelse, slet Tilsyn, mangelfuld Undervisning, ingen Kundskaber, neppe til Religionen. Der er altsaa Intet gjort, for at uddanne deres Aand, Intet for at vække deres Følelse og deres Kjærlighed til deres Medmennesker. Der er enten ikke lagt Baand paa deres Villie, og man har overladt dem til sig selv i Lediggang og Örkeslöshed, ladet dem gaae for Lud og koldt Vand, eller man har ved ufornuftig Strenghed og haard Behandling villet tvinge deres Natur*). Alt dette er sædvanligt paa Landet, hvor den aandelige Udvikling helst overlades til sig selv — og paa Landet findes næsten alle Brandstifterne i denne Alder! Mon dette er Pubertetens Skyld? Eller kan herpaa baseres et Instinct til at blive Mordbrænder?

Endvidere höre næsten alle til den tjenende Classe. Næsten alle de unge Mordbrændere have været borte fra deres Hjem, overladt til Fremmedes Vilkaarlighed, til Med-

*) Henke omtaler en 22aarig Pige, enfoldig, forsömt og overladt til sig selv, trodsig og doven. Hun havde menstrueret i 4 Aar uregelmæssigt, i Forbindelse med Kramper og en Opförsel, hvorefter Forældrene troede hende besat af Djævelen, som de vilde drive ud med Prygl og Rögelser. Under disse Pinsler blev hun Mordbrænderske. Meyn ligeledes en 11½aarig Dreng, der tidligere havde forsögt Selvmord, af en sund Legemsbygning, men med undseligt og bly Blik og mobilt Væsen. Hans Opdragelse var forsömt; sin Villie fik han altid, var doven, og gik for Lud og koldt Vand. Han var 2 Gange Mordbrænder, sidste Gang efterat være revset og straffet med Indespærring.

tjeneres Mishandlinger eller Drillerier, medens derimod samme Forbrydelse senere sjeldent begaaes i Forældrenes Hjem. I disse Forhold er hyppig Leilighed til Lediggang, der alene angives som Motiv i flere Tilfælde. Hævngjerrigheden spiller en stor Rolle, og ofte anföres, at Forbrydelsen er begaaet efter en corporlig Revselse, og et endnu almindeligere Motiv er Utilfredshed med Tjenesten. Dertil komme endnu andre Omstændigheder, begrundede i Omgivelserne. Leiligheden til Brandstiftelse er nemlig saare let; de have saagodtsom stedse et Middel til at naae deres Maal ved Haanden, dels i den paa Skorstenen næsten uafbrudte Ild, dels i de letfængelige Gjenstande, de have rundtom dem, som Straatage, Halmstakke, Brædeskure o. s. v. I Sandhed! Lysten vækkes ikke vanskeligt, hvad enten Individets psychiske Liv er exalteret eller deprimeret.

For at fuldstændiggjöre Billedet saavidt muligt af denne Alders psychiske Eiendommelighed vil jeg endnu kortelig betragte de to hyppigste Motiver, der angives, hvoraf man maaskee har overseet det ene for meget, nemlig Hævnsygen, medens man derimod har tillagt det andet, Hjemveen, en altfor stor Betydning. I Henhold til hvad jeg tidligere har sagt om Hævngjerrigheden, vil jeg kun fremhæve, at denne Følelse i en Mængde, maaskee i de fleste Tilfælde, lurer i Baggrunden, og ofte er saa bestemt fremherskende, at der hörer en höi Grad af Ensidighed til, ikke at ville betragte Gjerningen som en Misgjerning, naar man fra Barnets Standpunkt vil betænke dens Ophav og dens Hensigt. I de mange Tilfælde, hvor Utilfredshed angives, er maaskee Hævnfölelsen ikke langt borte, især naar Utilfredsheden har sin Grund i en streng Behandlig*).

*) De övrige umoralske Bevæggrunde höre egentlig ikke hjemme her, men jeg vil dog anföre, at i de samlede Erfaringer findes 3, hvor

Hvad Hjemvee angaaer, da har man tillagt denne „Gemytslidelse“ altfor stor Vægt som frikjendende eller undskyldende Motiv, idet man har sluttet i Analogi med de psychiske Aberrationer, der til andre Tider kunne fremkaldes ved Hjemvee. Det er vel sandt, at Hjemvee kan blive til en bestemt Form af Sindssygdomme, melancholia e nostalgia; men dette bliver den kun, naar den ledsages af physiske og psychiske Symptomer, som en melancholsk Stemning, afsondret og indesluttet Levemaade, ensomt Liv med alle dens övrige charakteristiske Kjendetegn, men om deune Hjemvee er her aldrig Tale. Her er kun en Længsel efter at komme hjem, efter at see deres Forældre, og denne Længsel har overalt, hvor den anföres, været forbundet med og rimeligvis udsprunget af Utilfredshed med Tjenesten, streng Behandling, eller af Dovenskab og Lyst til Lediggang. Almindeligvis löbe de derfor först bort et Par Gange, og naar dette ikke nytter, stikke de ild paa deres Husbonds Eiendom, thi „saa maa Tjenesten være ude.“ En saadan Hjemvee kan aldeles ingen Betydning have, for at statuere en Pyromani, men vel til at bevirke en Ildspaasættelse. Kun naar Hjemvee er en virkelig nostalgia, kan den udelukke Tilregnelighed.

Jeg troer, at naar man saaledes vilde i ethvert concret Tilfælde betragte Individets hele Personlighed og alle Om-

---

Sandseligheden var udartet, nemlig en 18aarig Dreng, der i 3 Aar havde været Onanist (Henke), en 16aarig Pige med fluor albus, der tilfredsstillede sin tidlig udviklede Sandselighed paa alle Maader (Friedreich), en 16aarig Pige, hvis genitalia vare irriterede ved Omgang med en 62aarig Mand (Meckel). Det sygelige Kjönslivs Indflydelse i disse Tilfælde bör naturligvis ikke oversees hverken i somatisk og psychisk Henseende.

stændigheder derved, behöver man ikke at tage sin Tilflugt til en Hypothese, der ikke kan forklares, og man vil betænke sig paa at kalde den Paagjældende afsindig, Utilregneligheden, hvis denne erklæres, vil baseres paa de intellectuelle Evners mangelfulde Udvikling, paa Bevidsthedens og Forestillingernes Uklarhed, paa Forstandens Umodenhed til at reflectere over Gjerningens Förhold til guddommelige og menneskelige Love. I Sundhedscollegiets Forhandlinger 1848, pag. 86 har Collegiet givet en Erklæring, der synes at kunne passe i mange Tilfælde, og som synes at være baseret paa de samme Principer, som jeg önsker maatte gjöres gjældende, nemlig: at Handlingen er „udfört med saa megen psychologisk Tilregnelighed, som der i det Hele kan tillægges et Barns Handlinger i en Alder af 10—12 Aar.“ Man vil ofte finde, at Gjerningen ligefrem er en Forbrydelse, eller dog udövet i en bestemt, om just ikke umoralsk Hensigt, saaledes som der i Sundhedscollegiets Forhandlinger 1844 forekommer en 18aarig Dreng, der vilde begaae en Forbrydelse, for at komme i Forbedringshuset, hvor han för havde været, og valgte Mordbrand, eller i Kleins Annaler en 11aarig Pige, der stak Ild, for at stjæle, og i juridisk Ugeskrift en 15aarig Dreng, for at skaffe sig Penge til Confirmationsklæder. En 17aarig Pige, n. m., frygtede for Straf af sin Husbond, som hun vilde bringe ham til at glemme, hvilket hun haabede vilde lykkes, naar hun „spillede ham det Puds,“ at brænde Huset af. Ofte vil man finde den begrundet i Dumhed, Tankelöshed og Letsind — ofte udövet i Kaadhed, af Forfængelighed, ofte i Lidenskaber og Affecter, og saaledes vel mindre en Forbrydelse (hos Barnet), men dog hjemfalden til Straf, og da kan der vel ogsaa blive Spörgsmaal om det physiske Befindende. Ethvert Tilfælde bör saaledes behandles in concreto. Jeg har tillagt den

somatiske Pubertets-Udvikling den Betydning, den fornuftigvis kan have; jeg har viist denne Alders psychiske Eiendommelighed, og man vil deraf kunne slutte, hvor meget der kan tale til Gunst for Brandstifteren, uden at man just behöver at antage en Pyromani.

Skjöndt jeg ikke i noget af de bekjendte Tilfælde kan antage en Brandstiftelsesdrift, vil jeg dog ikke ligefrem benægte, at den ikke kan existere. Kun har jeg villet vise, at alle de samlede Erfaringer ikke berettige til at antage en saadan, allermindst i den Betydning som Henke, Friedreich og Flere fastsætte. Jeg vilde da snarere antage Siebenhaars Definition: „en af en sygelig eiendommelig Sjælsstemning fremgaaet Drift til at tænde Ild," men dog helst udelade „eiendommelig," for ikke at bringe nogen Misforstaaelse eller Tvivl ind i den. Brandstiftelsesdriften bliver da en secundær Form af en anden tilstedeværende psychisk Aberration, og den „ungeregelte Entwickelung" maa ikke udelukkende refereres til den physiske Evolution. At Pyromanien altsaa skulde være en egen nosologisk species, troer jeg saaledes bör aldeles benægtes, om man end ikke med Casper aldeles vil benægte dens Existens. Foruden de anförte Forfattere, Flemming, Meyn og Siebenhaar, ere flere Autoriteter af denne Mening, og ville ikke tilstaae Pyromaniens Berettigelse til en særegen Rubrik blandt Psychopathierne. Damerow*) anseer den saaledes ikke for nogen selvstændig species, men kun for et Symptom paa en dybere begrundet, technisk angivende psychisk Sygdom. Blumröder siger: Pyromani selbst sei nicht aus einzelnen zufälligen Symptomen darzuthun, sondern müsse durch ein organisch gegliedertes, aus Symptomen und ætio-

*) Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie. 1. B. 3. H.

logischen Momenten practisch entwickeltes und auf innere Grundstörung zurückgeführtes Ganzes nachgewiesen werden." Hvad der endelig taler imod at antage en Sindssygdom, Pyromanien er, at en egentlig Sindssygdom i Barnealderen er yderst sjelden, og uforklarligt bliver det, hvorfor de denne skulde være almindelig. „Blödsinnig kan wohl ein Kind sein, aber nicht wahnsinnig," siger Carus*).

Interessant er endvidere en lagttagelse af Wendt**), som jeg ikke troer at burde lade uomtalt, nemlig at Erfaringen har viist ham mange Tilfælde, hvor der hos unge Piger, der have været Mordbrændersker, senere har udviklet sig andre Sindssygdomme, saa at man undertiden kunde fristes til at antage, at Brandstiftelsen ligesom har været en Forlöber for en följende Psychose, omtrent saaledes som Damerow antager, at Kleptomanien ofte er Forlöber for Manien.

Det af Hoffbauer***) saakaldte „bundne Forsæt" kunde ofte i denne Undersögelse have fundet Anvendelse. Dette findes nemlig efter hans Mening, hvor der paa den ene Side findes en mægtig stimulus, og paa den anden Side en Udygtighed til at overveie. Det kunde altsaa ogsaa kaldes en psychologisk Tvang, da Menneskets fri Villie ligesom er lammet og paa Grund af den uudviklede Forstand ikke kan virke frit. Denne Stimulus kan være Angst for Straf, Længsel efter Hjemmet, Afsky for Arbeide o. s. v. Forstanden kan ikke anvise den rigtige Udvei, og man griber til forkerte Midler. Dette lader sig fuldkomment anvende paa

*) Carus Psychologie. 2. Bd. pag. 332.

**) Wendt: Selbstbewusteyn, forensisch aufgefasst. Breslau 1844.

***) Die Psychologie in ihren Hauptanwendungen auf die Rechtspflege.

det ovenfor anførte, og ogsaa her refererer sig Alt til den sandelige Umodenhed.

Uagtet Pyromanien i flere Aar har været discuteret, og man med Vold har villet tvinge den ind i Systemet, har den dog heller ikke fundet nogen bestemt Plads der. Snart regnes den til mania sine delirio, snart kaldes den monomanie instinctive — mania affectiva — moral insanity; snart henføres den til de „tvivlsomme Sjælstilstande," snart er den en „transitorisk Mani" o. s. v. Det er ikke saa forunderligt; hvor man ikke har hjemme, finder man ikke saa let Plads.

Prisopgave for en Lærebog i Pharmacien.

Ved Justitsministeriets Medvirkning seer Apothekerforeningen sig istand til at udsætte en Pris for en omtrent 60—70 sædvanlige Ark stor, dansk Lærebog for pharmaceutiske Elever. Den 1ste October 1851 er forelöbig bestemt som den Tid, inden hvilken det tydeligt affattede Manuscript, ledsaget af en forseglet Convolut med Forfatterens Navn og Opholdssted, skal være indsendt til Apothekerforeningens Direction. Prisen bliver 400 Rbd., hvoraf den ene Halvdel udbetales, saasnart Skriftet er fundet værdigt til den, den anden Halvdel, naar det senest 8 Maaneder derefter er udgivet i Trykken og hensigtsmæssigt udstyret sælges i de danske Boglader til en Pris, der ei maa overstige 7 Sk. pr. Ark.

Ifölge den paa höiere Steder billigede Plan skal Lærebogen give:

Som Indledning: Definition af Pharmaci, Angivelse af dens Hjælpevidenskaber og disses Definition, Apothekets

Indretning, mechaniske Operationer og Redskaber, Vægt og Maal, Pharmaceuternes Pligter.

Som 1ste Afdeling: Naturhistoriens Inddeling, kortfattet Planteterminologi, Kjöns-System, naturligt System, zoologisk System, systematisk ordnet naturhistorisk Beskrivelse af Planter og Dyr, som ere eller give os officinelle eller hyppigt brugte Lægemidler, samt Angivelse af deres Hjemsteder. Maaden hvorpaa de nævnte Lægemidler indvindes af de raae Naturproducter, samme Lægemidlers pharmacognostiske Beskrivelse, Indsamlings og Opbevaringsmaade, samt hvorvidt de maae indsamles af her i Landet dyrkede Planter; Forvexlings, Forfalsknings Prøve. Dosis af de mere heftigt virkende og skadelige Følger af altfor store Doses, Angivelse af de officinelle eller oftere brugte Sammensætninger af de anförte enkelte Droguer og hvad der specielt bör vides om dem.

Som 2den Afdeling: kort og klart Uddrag af den mechaniske og chemiske Physik (om Massetilstand, Tyngde, Cohæsion, Hvile og Bevægelse, Hydrostatik, Alt meget kort; Varme mere udförligt; Lys, Electricitet, Magnetisme i al Korthed); en kortfattet Fremstilling af Chemiens almindelige Lærdomme (Legemernes Inddeling, Slægtskab, Proportionslære), chemiske Operationer og Redskaber, de enkelte og sammensatte Stoffers Chemi (i det Hele især den organiske Chemi, i al Korthed, men), forsaavidt Stofferne ere anvendte i Pharmacien eller som Reagenser, med Tilföiende af en fuldstændig Beskrivelse af deres Tilvirkningsmaade, fornödne Iagttagelser derved, Ætiologi, ydre og indre Charakteristik. Reagensernes Anvendelse til deres Undersögelse, medicinsk Virkning og Dosis af de stærkt eller giftigt virkende, forskjellige Benævnelser og de for dem brugelige Tegn og Abreviationer.

Som Anhang til denne Afdeling: en Fremstilling af Reagensernes specielle Anvendelsesmaade.

Det vil dog ikke formenes den eventuelle Forfatter at foretage enkelte Forandringer med Hensyn til den Orden, der i den her nævnte Plan er fulgt, saafremt det ei derved vanskeliggjöres Læseren at finde samlet paa eet Sted hvad han om en enkelt Gjenstand kunde önske at vide, og saafremt derved ei forankliges altfor hyppige Gjentagelser.

Directionen for Apothekerforeningen den 1ste Marts 1850.

(Indsendt).

Rimeligviis bliver til 1ste Mai d. A. en Reservelægepost ledig ved almindelig Hospital. Vi kunne i denne Anledning ikke tilbageholde det Önske, at Fattigdirectionen, der, som bekjendt, besætter denne Post, denne Gang hurtigere vil udnævne den ny Reservelæge, end dette er skeet ved Regimentschirurg Mackeprangs Afgang som Reservechirurg i Mai 1848, da Embedet endnu, næsten 2 Aar efter, staaer ubesat, og den daværende ældste chirurgiske Candidat endnu fungerer som constitueret Reservechirurg. Dette Önske kan vist neppe ansees ubefõiet, naar det betænkes, at Reservelægeposterne i Reglen ikke ere Embeder paa Livstid men paa 2—3 Aar, hvilket uden al Tvivl er beregnet paa, at flere yngre Læger kunne komme til at nyde Godt af den derved erholdte fortrinlige Leilighed til praktisk Uddannelse. Men udsættes Tiden til den ny Reservelæges Udnævnelse til en ubestemmelig Fremtid, bliver det tydeligt, at de, der ellers kunde gjöre sig Haab om at komme i Betragtning, aldeles maa opgive en saadan Udsigt paa Grund

af Uvisheden om det Tidsrum, i hvilket Posten vedbliver at være besat ved Constitution — hvorimod det ganske beroer paa en Tilfældighed, hvem der kommer til at nyde Godt af denne langsomme Udnævnelse, hvilket nemlig bliver den Candidat, der netop ved Reservelægens Afgang var ældst Candidat paa Hospitalet. Men det kan vel ikke betvivles, at baade Patienternes og Videnskabens Tarv bedre vil varetages ved at lade Adgangen til at ansöge staae aaben for alle Qvalificerede og ved en bestemt Ansættelsestid, end ved at lade en uvedkommende Omstændighed være det Afgjörende til en i det Uvisse udtrækkelig Constitution.

Ved samme Leilighed ville vi tillige omtale en lignende Uregelmæssighed, der finder Sted med Hensyn til Candidatposterne ved almindelig Hospital, nemlig at Candidattiden kan udhales utilbörlig længe. Af Hospitalets 10 Candidater regnes nemlig kun de 6 ældste, som ere gagerede, for ansatte, og ansees da som saadanne i 3 Aar; de 4 yngste gjöre Candidattjeneste, uden at erholde Gage og uden at regnes som ansatte. Dertil kommer at, naar en Candidat reiser bort for lang Tid eller bestandig (f. Ex. nedsætter sig paa Landet), bliver hans Post ofte forelöbig besat ved Constitution. Herved kan altsaa en Candidat fungere som saadan ved Hospitalet i 5—7 Aar, nemlig först 1 eller flere Aar som constitueret (istedetfor dem, der ere paa Reiser eller have nedsat sig), derefter 1 eller flere Aar som ugagereret og endelig 3 Aar som ansat Candidat. I den sidste Tid er Forholdet blevet endnu ugunstigere, idet Directionen har forlænget Candidattiden med 1 Aar for 2 af Candidaterne, fordi de have gjort militær Lægetjeneste i Krigen, og altsaa i Conseqvensen heraf ogsaa vil forlænge Tiden for de andre Candidater, som have gjort militær Lægetjeneste.

Vi ville endnu kun gjöre opmærksom paa, at dette Forhold let kan ordnes ved at 1) lange Constitutioner ophöre baade for Reservelæger og Candidater, 2) at Reservelægeposterne bestemmes til 2—3 Aar, 3) at alle 10 Candidater regnes som ansatte (da Gagen er meget ringe vil den derved forögede Udgift blive ubetydelig) og blive dette i 2—3 Aar. Herved vilde aarlig et Par Candidatposter og hver andet Aar en Reservelægepost blive ledig, hvilken Udsigt vist vilde bidrage betydeligt til at sikkre Hospitalet et dygtigt underordnet Lægepersonale.

Vi tillade os at henstille disse Linier til Fattigdirectionens Opmærksomhed.

S.

Udnævnelser. Den 4de Februar er Overlæge ved Fodgarden, Prof. Dr. Med. J. C. Bendz tillagt Rang i Rangforordningens 4de Classe Nr. 3. — Distriktslæge i Hanherrederne Bataillonschirurg N. C. Münster meddelt Krigsraads Charakter. — Den 1ste Marts er Bestyrer af det orthopædiske Institut i Kjöbenhavn J. C. A. Bock, R. af D. udnævnt til Professor med Rang i Rangforordningens 5te Classe Nr. 8.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Blanco Luno.

Den 30. Marts. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. *Nr. 12—14.*

Redigeret af C. Hempel.

Gjennemsee i Anledning af Dr. E. Hornemanns „Bemærkninger om Lazarethet paa Augustenborg og dets Bestyrelse,“

i Bibliothek for Lægers 3die Rækkes 6te Binds 2det Hefte, October 1849, pag. 433.

(Af Prof. Dr. J. C. Bendz).

Da Krigen paany udbrød i Foraaret 1849, viste den samme Patriotisme sig mellem Landets Læger, ældre og yngre, som Aaret forud, idet de villigen fulgte eller forekom den offentlige Opfordring om at stille deres Kræfter til Armeens Raadighed. Blandt de Mænd, som med sjelden Uegennyttighed og stor Opofrelse paatoge sig betydelige Hverv, bör nævnes Prof. Dr. Stein og Dr. E. Hornemann, der begge forlode en rolig Stilling og betydelig privat Praxis, for ogsaa at bringe deres Skjærv i den almindelige Opofrelses Tid. De overtoge nemlig et af Armeens störste Felthospitaler, Lazarethet paa Augustenborg, som de forestode fra Slutningen af Marts til Begyndelsen af August, altsaa i 4 fulde

Maaneder. Mine hæderlige Colleger kom her under uvante, dem tildels ubekjendte Forhold, og Omstændigheder, hvoraf de fleste vare ligesaa uforudseelige som uafvendelige, forögede denne Vanskelighed saaledes, at Ingen er mere redebon, end jeg, til at erkjende de mange Ulemper og Besværligheder, som fulgte deres förste Virksomhed i Armeens Tjeneste. For dem af mine Colleger, der ere Militærlæger og kjende fremmede Armeers Historie i denne Retning, behöver jeg ikke at minde om hvad andetsteds heraf er oplevet, hvor umuligt det er under en Krigs Eventualiteter at bane og tilsige Militærlægen den sikkre Vei, Understöttelse og Opmærksomhed, som Staten byder i Fredens Dage. Ubekjendte hermed og udgaaede fra Hovedstadens störste Hospitaler, med hvilke Armeens Lazarether hverken kunne eller skulle sammenlignes, men hvis Forbillede saa naturligen foresvævede mine Colleger, mödtes de nu af Vanskeligheder og intricate Forhold, som endogsaa vilde have sat den mest erfarne Militærlæge paa Pröve. En Fremstilling heraf har Dr. Hornemann givet i nævnte Artikel. Han viser först den efter hans Mening uforsvarlige Tilstand, hvori Lazarethet befandt sig ved hans Ankomst til Als i Slutningen af Marts f. A., dernæst de mange Vanskeligheder, Mangler og Ulemper, han her havde at kjæmpe med, og vil nu herpaa stötte sin „Undersögelse om hvorvidt den hidtilværende Administration og Organisation af Lazarethvæsenet er hensigtsmæssig eller ei;“ ja Forf. gaaer endog et betydeligt Skridt videre, idet han indlader sig paa Bedömmelsen af den Stilling, Lægerne indtage, og den, de burde indtage ligeoverfor Armeebestyrelsen, hvoraf Sundhedsvæsenets Bestyrelse udgjör en Del. Ved Discussionen om disse vanskelige Spörgsmaal, hvis hensigtsmæssige Ordning endnu er Gjenstand for alvorlig Dröftelse i flere Armeer, ligesom i vor, uden

at man hidtil synes at være kommen til noget fyldestgjörende Resultat, lægger Forf. imidlertid en fuldkommen Mangel paa Kjendskab til de militære Forhold for Dagen. For ogsaa at kunne lade sin Stemme höre i saa vigtige Anliggender, anseer han det for tilstrækkeligt at have fungeret 4 Maaneder som Overlæge ved et af Armeens Felthospitaler. Men ved Siden af flere vrange Anskuelser, der maatte blive en nödvendig Følge heraf, indeholder hans Fremstilling tillige ikke faa faktiske Urigtigheder, der ligesaalidt som hine kunne hengaae uden Gjenmæle fra den modsatte Side. At fremkomme hermed har jeg anseet for min Pligt ifölge den Stilling, jeg indtog i nævnte Tidsrum som Corpsstabslæge og Medlem af Overbestyrelsen for den active Armees Sundhedsvæsen, og skal paa Grund af denne Delagtighed ei heller undlade at tage Ordet for den militæreoeconomiske Andel i samme, der er saa nöie forenet med den lægelige. De af Forf. fremförte Anker træffe dels Lazarethet paa Augustenborg og hvad dermed staaer i Forbindelse, dels Sundhedsvæsenets Ordning og Bestyrelse i Almindelighed, især hvad Lazarethvæsenet angaaer. Mine Bemærkninger skal jeg derfor henlede paa de samme to Hovedpunkter.

1. Lazarethet paa Augustenborg blev oprettet först i April 1848, medens det venstre slesvigske Flankecorps opholdt sig paa Als. Ved Krigsministerens Skrivelse af 6te April s. A. til det nörrejydske Armeecorps paalagdes det mig tillige at fungere som Stabslæge ved denne Hærafdeling og at drage Omsorg for dets Lazarethvæsen. Efter Slaget ved Bau den 9de April, som havde Armeens Fremrykning sydpaa til Følge, blev hint Lazareth af Vigtighed, hvorimod det större Lazareth i Fredericia, dengang à 300, var for

langt bortliggende." Jeg drog derfor gjennem Nörrejyllands Generalcommando Omsorg for, at dette Lazareths udmærkede Reqvisiter, hvoriblandt 100 Krölhaarsmadratser, ved et Skib oversendtes til Augustenborg, hvor det nu udgjorde den egentlige Basis for Lazarethets Inventarium, der efterhaanden forögedes saaledes, at Lazarethet ved Vaabenstilstandens Indtrædelse 1848 havde henved 800 Senge med Tilbehör, og navnlig var i Besiddelse af et anseeligt Antal Krölhaarsmadratser, der altsaa ikke, som Forf. urigtigen anförer, stammede „fra Hertugens Tid." I Reglen var det indrettet til 500, og blev i Virksomhed under hele dette Aars Felttog; men naar Forf. p. 434 yttrer, at det „ofte endogsaa var meget stærkt belagt," og herpaa synes at ville stötte Nödvendigheden af at det blev römmet i længere Tid under Vaabenstilstanden, da vil följende Oversigt over dets Belægning lige fra Sommerens Begyndelse bedst lede til en begrundet Dom herom.

Den 22. Juni	havdes	354	Syge,	hvoraf	104 Reconvalescenter
— 29. —	—	289	—	—	76 —
— 6. Juli	—	257	—	—	61 —
— 13. —	—	264	—	—	77 —
— 20. —	—	244	—	—	69 —
— 27. —	—	220	—	—	53 —
— 3. Aug.	—	218	—	—	39 —
— 10. —	—	225	—	—	49 —
— 17. —	—	238	—	—	50 —
— 24. —	—	233	—	—	44 —
— 31. —	—	228	—	—	51 —
— 7. Sept.	—	171	—	—	35 —
— 14. —	—	137	—	—	28 —
— 21. —	—	87	—	—	33 —
— 28. —	—	75	—	—	21 —

Den 5. Octbr. havdes 57 Syge, hvoraf 10 Reconvalescenter
— 12. — — 59 — — 20 —

Man vil deraf see, at Lazarethet i Juli og August kun havde Halvdelen af sine Pladser belagte, i September ei engang $\frac{1}{3}$, og i October kun $\frac{1}{10}$. Forf. yttrer nu selv, hvad ogsaa var Tilfældet, „at Lazarethet hidtil have været fri for alvorligere Lazarethsygdomme," og Oversigten viser, at den største Del af dets Localer i et Par Maaneder havde staaet tomme. Hvad mon da egentlig skulde bevæge til at foretage slig fuldstændig Römning af Lazarethet under Vaabenstilstanden? Og hvad Hjemmel har Forf. til den p. 439 aldeles uden Grund förte Anke, at der i nævnte Tidsrum ikke havde været foretaget nogen större jevnlig Udrensning? Jeg kan i denne Henseende forsikkre, at Lazarethet under Overlæge Clemmensen, som dengang fungerede, stedse udmærkede sig ved Renlighed og Orden. Herom hörtes kun een Mening af de ikke faa Læger, civile og militære, egne og fremmede, som paa hin Tid besögte det, foruden at jeg selv adskillige Gange havde Leilighed til at overbevise mig derom. Da Armeens Stabslæge, Prof. Dr. Müller og jeg den 2den November 1848 kom til Als, for at ordne Lazarethvæsenet og Lægernes Dislocation under Vaabenstilstanden, havde som sagt den allerstörste Del af Lazarethet staaet tomt i over 2 Maaneder, saa at Tanken om dets Römning af de af Forf. anförte Grunde naturligviis ikke kunde opstaae hos Nogen af os, ligesaalidet som der med Grund kunde indvendes noget imod, at man efter den commanderende Generals Ordre agtede, under den herskende Mangel paa Vinter-Qvarterer for Öens 4000 Mand, at benytte det egentlige Slot til Indqvartering af Troppe- og Officerer under Vaabenstilstanden. Af denne Grund blev det derfor besluttet at römme hele Slottet og kun at benytte

det saakaldte „Palais“ til Lazareth (75 Senge), hvilken Forandring iværksattes den 6te November. Naar Forf. p. 437 yttrer, at Lægerne protesterede med Troppers Casernering i Slottet, da holder jeg mig kun til Sandheden, idet jeg forsikkrer, at slige Protester ikke hörtes paa hin Tid. Da de politiske Forhold imidlertid gjorde det nödvendigt i December s. A. og Januar 1849 atter at forögе Besætningen paa Als til 8—10,000 Mand, maatte Lazarethet, som nu blev for lidet, paany udvides. Man forlod derfor igjen „Palaiet“ i Begyndelsen af Januar, og indrettede Slottets sydlige Flöi tilligemed Stueetagen til Lazareth à 250 Senge, der nu atter overtoges af Overlæge Clemmensen. Brigadelæge van Deurs forestod igjen Sundhedstjenesten paa Öen som överste Læge, men fra nu af umiddelbart under Armeens Stabslæge.

Var det vanskeligt för, da Besætningen kun var circa 4000 Mand, at skaffe taalelige Vinterqvarterer til Mandskaberne, saa blev dette nu aldeles umuligt: den allerstörste Del af dem kom derfor ikke af Klæderne, men sov i Lader, paa Lofter o. s. v., hvilket Aarstidens meget ublide, stormfulde Charakter gjorde end uligere. Under slige Forhold opböd Overcommandoen naturligviis Alt, for at casernere saamange af Tropperne som muligt, og for herved at forebygge Sygdomme mellem dem. Man havde derfor allerede indrettet hele Slottet i Sönderborg til Caserne, og vedblev ligeledes at benytte den överste Etage af Slottet paa Augustenborg til samme Brug, medens Officerer indqvarteredes i Mellemetagen; Stueetagen brugtes til Sygestuer. Da Lazarethet havde et betydeligt Antal Sengesteder med Tilbehör, hvoraf den störste Del stod ubrugt, saa vare ifölge Krigsministeriets Ordre de overflödige Senge (700) stillede til de omhandlede Caserners Disposition, og foretrak man

ved Lazarethets Udvidelse i Januar fra 75 til 250, ikke at beröve Casernerne det dem engang udleverede Inventarium, hvorimod Lazarethet ved denne Leilighed fik en Tilgang af 215 nye Senge med tilhörende Reqvisiter.

Den 20de Februar udnævntes jeg atter af Krigsministeren til Corpsstabslæge ved den active Armee, efterdi Aabningen af et nyt Felttog stod för Dören med Vaabenstilstandens Udlöb den 26de Marts. En foröget Lazarethstand skulde altsaa tilveiebringes i 2den Linie dels ved Oprettelse paa Fyen af de nedlagte Lazarether, dels ved Udvidelse af de her og paa Als allerede bestaaende. Den 2den Marts gav Krigsministeren mig Ordre at indkomme med Forslag hertil, hvorhos han yttrede, at alle Foranstaltninger maatte være trufne og alle Læger være paa de dem anviste Poster senest den 17de Marts. For min egen Skyld tillader jeg mig nu her at meddele det Forslag, som jeg den 3die Marts indgav i denne Anledning til Overbestyrelsen for Armeens Sundhedsvæsen (Armeens Stabslæge og Armeens Intendantur). Enhver vil deraf nemlig kunne overtyde sig om, at jeg opfyldte Krigsministerens Ordre snarest muligt, og at mine Bestræbelser netop gik ud paa, at „Alt og Enhver kunde staae paa sin Plads" ved Vaabenstilstandens Udlöb den 26de s. M. Det löd som följer:

„I Anledning af de mundtlige Meddelelser, som Krigsministeren igaar har gjort mig angaaende den active Armees Dispositioner og Forhold för Vaabenstilstandens Udlöb, ved hvilken Leilighed Hr. Ministeren tillige udtalte sig derhen, at Lazaretherne maatte være oprettede, og den sanitære Besætning saavel for disse, som for Ambulancer og Troppeafdelinger, saavidt muligt ordnet fra den 17de Marts at regne, undlader jeg ikke at henvende mig til den höie

Overbestyrelse for Armeens Sundhedsvæsen med Forslag til følgende Foranstaltninger:

1. Da Troppestyrken paa Als for en Tid, hvis Varighed man ikke kan bestemme, vil blive meget betydeligt forøget, og da Lazaretherne paa denne Ø under alle Forhold blive dem, som ligge Krigsskuepladsen nærmest, anseer jeg det for nödvendigt, at Lazarethet paa Augustenborg uopholdelig monteres saaledes, at det kan modtage de bestemte 500 Syge; for Tiden er det kun indrettet til 250. Lazaretherne i Sönderborg à 108 og i Nordborg à 80 bör efter min Mening ikke nedlægges, dels fordi de ikke kunne undværes, naar en betydelig Armee cantonnerer Landet over, dels fordi de stedse maae betragtes som höist nyttige Hjælpelocaler eller Reconvalescentdepôter til den derværende Bestyrelses Disposition.
2. Lazaretherne i Faaborg, Assens og Valdemars Slot maatte ligeledes udrustes, saa at de fra den 17de Marts at regne, om fornödent gjöres, kunne træde i Function. Det bliver saa meget nödvendigere, som en anseelig Troppestyrke sandsynligviis vil blive samlet i Fyen.
3. Det nuhavende Lazareth i Middelfart maatte bibeholdes og udvides til 30—40 Senge overensstemmende med vedlagte Andragende fra Fyens Generalcommando.
4. Lazarethet i Odense, beregnet til 300, maatte indrettes saaledes, at det kan modtage 100 Syge og 200 Reconvalescenter . . . . . .
5. Da Lazarether allerede oprettes i Fyen og de övrige maatte oprettes indtil den 17de, anseer jeg det for nödvendigt, at den for Generalcommandoen sammesteds bestemte Brigadelæge fra den 10de dennes stilles til dens Disposition ved at indfinde sig paa sin Post.

. . . . . .

8. Alle disponible Læger maatte saavidt muligt indfinde sig fra den 17de dennes paa deres for dem bestemte Poster ved Ambulancer, Lazarether og Troppeafdelinger, hvilket ogsaa maatte gjælde om de for samme normerede Forvaltere og Sanitetstropper."

Ordren til Oprettelsen af en Lazarethstand paa Fyen og Als af 2000 Pladser udgik derefter den 8de Marts fra Armeens Intendantur til de respective Localintendanturer. Den 5te s. M. var jeg allerede afreist til Armeen og ankom den 16de s. M. til Als. Ved Inspectionen af Lazaretherne her blev jeg af Brigadelægen gjort bekjendt med, at en ikke ubetydelig Epidemi af gastro-biliöse og typhöse Febre havde hersket i den sidste Tid mellem Besætningen paa Öen: Syge deraf laae i alle 3 Lazarether. Men de angreb især Mandskabet af 3die Forstærknings-Bataillons 1ste Compagni, som var caserneret i Slottets överste Etage paa Augustenborg. Man havde derfor andraget paa dette Mandskabs Bortflytning og foreslaaet hele Slottets Römning, for at det kunde staae ledigt og udluftes i nogen Tid. Udvidelsen af Lazarethet til 500 Senge var endnu ikke paabegyndt af Grunde, som ret strax skulle anföres: det havde sine 250 Senge, Inventariet var fordetmeste af ny Oprindelse, ingen Klager hörtes hverken af Brigadelægen eller Överlægen med Hensyn til dette. Den omhyggelige og samvittighedsfulde Maade, paa hvilken disse to Mænd i lang Tid havde sörget for Lazarethet, er saa anerkjendt, at jeg her ikke behöver at udtale nogen Dom derom. Lazarethet havde 223 Syge, hvoraf 20 med Typhus og 90 med gastro-biliöse Febre. Det blev nu bestemt, at alle Febersyge snarest muligt skulde afsondres i „Palaiet," at Værelserne paa Slottet, hvoraf flere endnu benyttedes til Indqvartering for Officierer, ligesom Palaiet, snarest muligt skulde römmes og

udluftes, og flere Ventilatorer anbringes i Sygestuerne. Herom gjordes den 17de fra mig Andragende til Flankecorpset og Indberetning til Armeens Stabslæge. Med Hensyn til den attraaede fuldstændige Rømning af Slotsbygningen i længere Tid, da forböd Forholdene at realisere den, fordi Vaabenstilstanden udlöb om 8 Dage, og en betydelig Armee inden den Tid skulde samles paa Öen, hvor man altsaa i meget höi Grad vilde trænge til Qvarterer og til Lazarethplads. Evacuation af Lazarethets Syge til Fyen kunde ikke skee, fordi alle disponible Skibe paa den Tid toges i Beslag til Transport af Materiel og Tropper. Udvidelsen af Lazarethet havde ikke fundet Sted, fordi den störste Del af Lazarethets Inventarium var afgivet til Casernerne, fordi man i höi Grad manglede Qvarterer til Tropperne, og Overcommandoen paa Grund af Aarstiden krympede sig ved at beröve de faa Caserner deres Inventarium, för Nöden stod for Dören. At slige Hensyn vare af Vægt paa en Tid, hvor Febre herskede mellem Besætningen, kan vel ikke nægtes; thi Pligten böd ogsaa at forebygge Sygdom mellem de Sunde, hvis Tjeneste nu engang var nödvendig mod Fjenden. Den sindige og upartiske Dommer vil ikke undlade at tage disse vanskelige Forhold i Betragtning ved Bedömmelsen af de gjorte Anker. Da der imidlertid nu ikke længere var Tid at spilde, androg jeg paa, at Lazarethet snarest muligt udvidedes til 500 ved at tage Inventarium fra Casernerne, indtil andet ankom, og at alle til Lazarethet hörende Localer strax römmedes for Indqvartering.

Paa Lazaretherne i Fyen, som jeg besögte efter den 19de Marts atter at have forladt Als, ligeledes paa Lazaretherne i Fredericia, Veile og Horsens, herskede ogsaa Syge med typhöse Febre, især i Fredericia. Denne Feber var derfor ikke indskrænket til Lazarethet paa Augustenborg,

endnu mindre her begrundet i locale Forhold, men forefandtes saa at sige overalt, hvor militære Syge paa hin Tid optoges. Det samme gjaldt om Rosen, hvis Forekomst i Lazarethet paa Augustenborg forövrigt, som siden skal oplyses, var meget ubetydelig. Den 24de s. M. underrettede Brigadelæge van Deurs mig nu om, at Dr. Hornemann var ankommen den 22de, for at overtage Lazarethet; den 29de meddelte han mig ligeledes, at Prof. Stein var kommen et Par Dage forud. Lazarethets Overlæger indfandt sig altsaa ikke paa deres Poster den 17de, men den ene 5, den anden 10 Dage senere, hvilket netop med Hensyn til dette Lazareth var saare uheldigt. Overlæge Clemmensen, der skulde fungere ved 6te Infanteri-Brigade som Brigadelæge, blev ogsaa herved hindret fra itide at overtage sin ny Post, hvor Ambulancens Organisation gjorde hans Nærværelse meget nödvendig. Brigadelæge van Deurs underrettede mig ved samme Leilighed om, at de nye Overlæger vare meget utilfredse med Lazarethets Udrustning og Tilstand, at de viste Utilböielighed til at rette sig efter de for Lazarethvæsenet gjældende Bestemmelser, og klagede over Lægebesætningen, Sygevogterne m. m.; han meddelte ogsaa, at 100 Syge laae i Lazarethet i Sönderborg, hvoraf de fleste havde typhöse Diarrheer, og anmodede mig om at foranledige en Evacuation derfra snarest muligt til Fyen. Herom var allerede den 21de Marts fra min Side skrevet til Corpsintendanten, hvem Transportvæsenet er underlagt, med Anmodning om, „hos Krigsministeriet at andrage paa, at tilstrækkelige Transportmidler snarest muligt stilledes til Lazarethvæsenets Disposition," samt at et Lazarethskib tillige posteredes ved Kolding. I Skrivelserne af 17de, 22de og 28de Marts til Armeens Stabslæge henledte jeg ligeledes hans Opmærksomhed herpaa.

Da Armeens Hovedqvarter, hvormed jeg fulgte, den 31te Marts blev forlagt til Als, overtog jeg selv Ledningen af Sundhedstjenesten paa Öen, idet Brigadelæge van Deurs afgik til sin Post ved 3die Infanteri-Brigade (dette varede dog kun 9 Dage, da jeg den 10de April atter fulgte Hovedqvarteret til Fyen, hvorpaa Brigadelægen igjen overtog Ledningen). Den allerstörste Del af Armeen, omtrent 30,000 Hoveder, cantonnerede nu paa den lille Ö, bestemt til den 3die April at rykke ind i Sundeved, og Forhold udviklede sig nu, om hvis Beskaffenhed kun den kan dömme, som selv var tilstede og fulgte dem i Enkelthederne. En stor Vanskelighed var saaledes, at Lazaretherne paa Öen kun rummede 700, hvilket vilde blive aldeles utilstrækkeligt, naar intet fast Dampskib kunde erholdes, uden hvilket der ikke var at tænke paa noget planmæssigt Evacuationsvæsen; thi det vedvarende urolige og stormfulde Veir med staaende Östenvind forhindrede Brugen af det ankomne Lazarethskib Amsterdam, for dermed at evacuere til Fyens Lazarether. Det blev altsaa en uomgjængelig Nödvendighed at skaffe större Lazarethplads paa Öen. Jeg tilskrev derfor strax efter Ankomsten den 1ste April Krigsministeren, som befandt sig paa Öen, og erholdt hans Samtykke til en Udvidelse af Lazarethet paa Augustenborg til 700; ligeledes bleve flere af Hertugens Gaarde undersögte, saavelsom Kettinge Bispegaard, for i fornödent Fald at kunne tjene som Lazarether i 1ste Linie. Imod denne sidste Bestemmelse havde Overcommandoen dog meget at indvende, da man ogsaa maatte have Qvarterer for de Sunde, der ikke alle paa hin Aarstid kunde ligge i Laderne, paa Lofterne, endnu mindre paa Markerne. Der var altsaa stor Mangel paa Localer. Jeg gjorde gjentagne Gange Lazarethets Overlæger opmærksom paa Betydningen og Vanskeligheden af disse

Forhold, navnlig naar de fornyede deres Andragende om at römme hele Slottet til Udluftning. Slig Plan kunde ikke opstaae paa nogen ubeleiligere Tid, end netop dengang; thi en Römning var ligefrem umulig, fordi man intet havde at sætte istedet. Naar Overlægerne desuagtet og uden Autoriteternes Samtykke sögte at sætte den igjennem, om end kun delvis, og til den Ende afviste Armeens Syge, uden at angive noget andet Lazareth, hvorhen de kunde bringes, hvilket fremgaaer af Flankecorpsets Skrivelse til mig af 4de April, saa kan dette vel anföres som et Beviis paa Miskjendelse af Forholdene i meer end een Henseende. En Hovedvanskelighed var dernæst Lazarethets hurtigst mulige Forsyning med det til Udvidelsen nödvendige Inventarium. Klagerne over den tarvelige Udrustning kunde jeg naturligvis kun imödegaae med den Bemærkning, at Armeens Lazarether i denne Henseende ikke taalte Sammenligning med Hovedstadens Hospitaler, at de udrustes efter en langt sparsommeligere Maalestok, og at man heri ikke kunde afvige fra de reglementariske Bestemmelser, der vare gjældende for alle Lazarether, uden at man kunde gjöre Undtagelse med Lazarethet paa Augustenborg. Da Overlægerne tillige klagede over Lægebesætningens Mangelfuldhed og Utilstrækkelighed, foranledigede jeg strax, at Underlægerne Glæsel og Eriksen ifölge Prof. Steins Önske ansattes ved Lazarethet, at Prof. Ibsen og Prof. Buntzen, der efter Prof. Steins Udsagn vare villige til at tage Ansættelse i Armeen for nogen Tid, bleve constituerede som Overlæger af Krigsministeren og ansatte, den förste ved Lazarethet paa Augustenborg, den sidste ved Lazarethet i Sönderborg. Jeg tilskrev den 2den April disse to Læger om snarest muligt at tiltræde disse Poster. Og da mine Colleger endvidere beklagede sig over, at næsten alle de ældre, indövede Sy-

gevogtere vare blevne bortcommanderede og skulde aflöses af Sygevogtere henhörende til Trainkudskeclassen, hvilket jeg ikke kunde forebygge, uagtet gjentagne Forestillinger hos den commanderende General og Stabschefen, fordi Befalingen var udgaaet fra Krigsministeren, saa henvendte jeg mig herom til denne og udvirkede, at Lazarethet beholdt de 6 dueligste. For mit Vedkommende kan jeg kun erklære, ved enhver Leilighed at have gjort hvad der stod i min Magt, for at imödekomme Dhrr. Overlægers Forlangender og Önsker, men maa rigtignok beklage, at flere af dem vare af den Natur, at de enten slet ikke kunde realiseres, eller at det idetmindste for Tiden ikke kunde skee. En meget uheldig Omstændighed var endelig, at Forvalteren, der forrige Aar havde bestyret Lazarethet til Lægernes almindelige Tilfredshed, var Reconvalescent efter Typhus og saa svag, at han ikke kunde tage sig af Sagerne, samt at man ikke ihast var istand til at remplacere ham ved en anden duelig Mand. Et ungt Menneske overtog vel, men kunde ikke udfylde hans Plads. Naar Forf. derfor p. 443 klager over den store Mangel paa Inventarium, som formentlig herskede den 13de April, saa at den const. Forvalter efter Sigende ikke kunde skaffe Senge og Madratser til flere end 30 ny Patienter o. s. v., da kan Saadant kun tilskrives Forvalterens Ubekjendtskab* til Forholdene; thi ifölge authentiske Oplysninger havde Lazarethet s. D. 793 Sengesteder, 840 Madratser, 793 Hovedpuder, 2972 Lagener, 934 Tepper og 234 Dyner.

I sin mörke Beskrivelse af Lazarethets Tilstand pag. 435—37 yttrer Forf.: „Kun et Par enkelte Tilfælde af typhoid Feber viste sig i Begyndelsen af Vinteren: det varede imidlertid ikke længe, för der udbröd Epidemi blandt Slottets sunde og syge Beboere; den typhoide

Feber bortrev mange, den ambulerende Rosen indfandt sig ogsaa o. s. v.“ Da man af dette Referat skulde troe, at Epidemien opstod og udviklede sig i Slottet, maa jeg i denne Henseende gjöre opmærksom paa, at gastrobiliöse og typhöse Febre allerede herskede i Armeen siden Efteraaret, stærkest i Jylland, hvor Lazaretherne i Horsens og Thyrsbæk optoge mange, men ogsaa hos Besætningen paa Als, hvor deres Tal i Vinterens Löb forögedes, efterhaanden som flere Tropper ankom til Öen. Slige Syge indkom derfor ligesaagodt til Lazaretherne i Nordborg og Sönderborg, som til Lazarethet paa Augustenborg; men de skyldtes ikke nogen Epidemi, som var udbrudt i dette. Jeg veed vel, at Feberen især angreb Mandskaber af 3die Forstærknings-Bataillon, som vare casernerede i Slottes överste Etage, at den viste sig mest ondartet hos disse, og at de forholdsviis havde de fleste Döde; men Grunden hertil laa vistnok i locale Forhold, saasom at Etagen var meget lav, og at Værelserne vare temmelig stærkt belagte. Man andrög derfor ogsaa med Grund paa, at de snarest muligt bleve forlagte. Følgende Oversigt, som skyldes en Rapport fra Dr. Hornemann selv af 9de April, vil give Læseren den bedste Oplysning om Epidemiens Udstrækning og Beskaffenhed.

	Heftigere Tilfælde.	Mildere Tilfælde *).	Döde.
Overliggende fra September . . .	8	2	„
I October indkom	8	3	2
- November —	4	„	„
- December —	5	1	1

*) Forf. bemærker i sin Rapport udtrykkelig, at han herved forstaaer „saakaldte gastriske Febre.“

	Heftigere Tilfælde.	Mildere Tilfælde.	Döde.
I Januar indkom	8	10	2.
- Februar —	24	28	14
Fra 1ste Marts til 9de April . .	29	57	16

Naar man sammenholder denne Oversigt med Besætningens Styrke, som i October, November og December udgjorde c. 4000, i Januar, Februar og Marts c. 10,000, og fra 1ste til 9de April c. 30,000 Hoveder, og hertil föies, at der ifölge samme Rapport kun forekom een med Rosen i Februar, og 6 fra 1ste Marts til 9de April, ialt kun 7 Syge med Rosen, saa kan man vel fristes til at spörge, om disse Argumenter kunne godtgjöre Forf.'s Paastand p. 436, „at baade hele Slottet og dets Inventarium maatte antages for meer eller mindre inficeret?" Men slige Grunde vare tilstrækkelige til at fordre Römning af et stort og uundværligt Lazareth paa en Tid, da den störste Del af Armeen blev samlet paa Öen, og denne ikke havde noget andet Locale, som egnede sig til at erstatte det? Hvad dernæst Forf.'s Fremstilling af Inventariets Tilstand angaaer, skal jeg kun fremhæve, at ifölge Lazarethets Protocoller 215 nye Sengesteder anskaffedes i Januar ved Overflytningen fra Palaiet til Slottet, 154 Hömadratser bleve omstoppede i December 1848, 149 Hömadratser og 141 Hovedpöller i Januar 1849, samt 72 Hömadratser og 139 Hovedpöller i Februar, ialt 375 Hömadratser og 270 Hovedpöller, foruden at de omtalte 100 Krölhaarsmadratser ligeledes for ikke lang Tid siden vare blevne omstoppede efter foregaaende Udrensning. Dette betydelige Inventarium, som kun var benyttet til Lazarethets Syge, erklærer Forf. uden videre for „cassabelt, som naturligt efter et Aars Forlöb," han erklærer det endvidere for „inficeret," fordi Lazarethet i Löbet

af ½ Aar, indtil Forf. overtog Lazarethet den 25de Marts, havde havt 63 egentlige Typhussyge, 81 med gastrisk Feber og 4 med ambulerende Rosen! Jeg overlader til Enhver selv at dömme herom, men tillader mig kun at spörge, hvorledes det vilde gaae med vore större Hospitaler i Hovedstaden, hvis man her vilde gjöre de samme Anskuelser gjældende? Skjöndt disse vel aldrig ere frie for Syge med Typhus eller Rosen, men tvertimod Aar ud og Aar ind jævnlig have nok deraf, tænker derfor neppe Nogen for Alvor paa at erklære disse Bygninger med deres kostbare Inventarium for inficerede, eller forlanger, at de skulle feldstændigen römmes, for at staae ledige i længere Tid. Naar Forf. altsaa p. 439 slutter sin Fremstilling med de Ord: „Hvis der derfor, hvorpaa Alt jo bör forberedes, skulde blive indlagt Saarede og Opererede paa Lazarethet i dets nuværende Locale og nuværende Tilstand, da er det min faste Overbevisning, at Massen af disse vil blive angreben af Snitten og döe," — saa behöver jeg neppe at gjöre opmærksom paa det Uholdbare og Overdrevne i slige Anskuelser.

Forf. anförer derefter hvad der blev gjort eller skulde gjöres for at bevirke den saa nödvendige Römning af Slottet. „Man skulde nemlig belægge Palniet, som rummede 75 Senge, dernæst indrette et nyt Locale i Ridehuset, som vilde rumme 70, men fremfor Alt maatte man evacuere Alt hvad der kunde evacueres til Fyen." Jeg har allerede gjort opmærksom paa, at en saadan Römning vilde træffe sammen med Armeens Concentration paa Öen. Under slige Forhold vilde det ikke være tilstrækkeligt, naar Lazarethet kun rummede 145 Syge. At erholde Dampskib til Evacuation paa en Tid, da netop betydelige Troppetransporter fandt Sted, var umuligt. Det kan derfor ikke undre Nogen, som paa hin Tid var bekjendt med Forholdene, naar Forf.

p. 443 selv tilstaaer, „at hans Forestillinger og Protester ikke udrettede meget“, og „at hans Rensningsplaner kun bleve halvt realiserede, saa at Hospitalet aldrig blev fuldkommen römmet;“ thi Forholdenes Magt, der gjerne er en Følge af den haarde Nödvendighed, bryder sig kun lidt om Forestillinger og Protester. Men naar Forf. ved denne Leilighed kaster en Skygge paa Flankecorpsets Intendantur, idet han siger, „at Ridehusets Indretning uden Ophold blev udfört uden nogen Medvirkning af Intendanturen,“ saa burde han ikke have glemt, at han ved Intendantens Nærværelse i Lazarethet aldeles uopfordret meddelte denne, at Overinspecteur Hornemann havde lovet at ville besörge Arbeidet, naar Intendanturen blot vilde bevilge de forlödne Penge dertil, hvilket skete strax. Man dömme nu selv. Saameget er vist, at Assessor Looft ikke kunde handle rigtigere, end ved at modtage dette Tilbud, da Overinspecteuren boer paa Augustenborg, Intendanten derimod en Mil derfra, i Sönderborg. Paa samme Maade forholder det sig, naar han siger p. 440: „Med den endnu vigtigere Evacuation gik det saaledes til, at der efter gjentagne og gjentagne Anmodninger endelig efter 6 Dages Forlöb kom en Jagt, der ikke kunde afgaae igjen, da der hverken var sörget for Dampskib eller Leds. Det er ret betegnende, at Intendanturen, da Prof. Stein og jeg i den forhaanden værende Nöd personligen indfandt os, for at bede om, at der snarest muligt maatte komme et Dampskib o. s. v., svarede os, at vi selv kunde see at skaffe os et ved at henvende os til Marinen derom.“ Nöie bekjendt med Forholdene kan jeg herom meddele Følgende. Lazarethskibet Amsterdam, et Seilskib, som var det eneste, der paa hin Tid stod til Disposition, ankom til Hörup Hav den 29de Marts. Da Lazarethet i Sönderborg, som rummede c. 100 Syge, var overfyldt, og det nödvendigviis allerförst

maatte römmes, for at tjene som Receptionslazareth under den forestaaende Kamp i Sundeved, blev Skibet den 2den April afsendt med 99 Syge til Faaborg, bugseret af et Dampskib, som strax vendte tilbage. Herfra afgik Skibet snarest muligt til Augustenborg Fjord, for at foretage den forlangte Evacuation. Dette var Grunden til Skibets Udebliven: afhængig af Vind og Veir kan et Seilskib ikke altid möde til bestemt Dag og Klokkeslet. Forf.'s Klage over, at Intendanten ikke havde sörget for Lods, er ugrundet, da det er enhver Skibsförers Pligt at sörge herfor, naar han ikke troer at kunne undvære ham. At der intet Dampskib kunde skaffes til denne Evacuation, kan jeg bekræfte, da jeg selv var nærværende og henvendte mig desangaaende til Stabschefen og Escadrechefen. Grunden var, at Operationerne i Sundeved begyndte den 3die, og at man i de förste Dage havde Brug for alle Dampskibe. At Intendanten ligefrem skulde have henviist Dhr. Overlæger paa den af Forf. anförte Maade til Marinen, forekom mig saa besynderligt, at jeg ikke forsömte at indhente Oplysning derom. Naar nu denne gaaer ud paa, at Intendanten gjorde Dhr. bekjendt med sine frugteslöse Anstrængelser hos den höistcommanderende Söofficeer for at skaffe det lovede Dampskib til den 4de, og at han tilsidst rigtignok mödte deres trængende og gjentagne Anmodninger med det Udbrud: Kan De skaffe et Dampskib, skal det være mig kjært, jeg kan ikke, — saa kan jeg ikke andet end give Intendanten Ret, naar han mener, „at Forf.'s Ord ved Siden af nogen Sandhed indeholder en aldeles vrang Fremstilling af hvad der foregik mellem dem ved hin Leilighed." Til denne Opfattelse ledes man endydermere ved Forfatterens derpaa följende Anke: „Overhovedet var den Hjælp, som Intendanturen dengang ydede os, saagodtsom for Intet at regne: vore Reqvisitioner

paa friske Madratser, Lagener, flere Sergenter, Vaskekoner, Sygevogtere bleve kun forsaavidt paaagtede, som man enten lövede at skaffe det, uden at skaffe det — eller först efter Ugers Forlöb paa gjentagne Anmodninger leverede det Forlangte f. Ex. Lagener, Skeer, Gafler m. m., — eller sendte os Hjælp, for kort efter at fratage os den igjen. Nye Madratser af Krölhaar eller Skovuld bleve den 1ste April aldeles afslaaede som ureglementerede, nye Hömadratser vare ikke at tilveiebringe, og Intendanturen erklærede os ligefrem den 30te Marts, at der ikke fandtes Hö paa Öen til at stoppe med, og at intet kunde skaffes. Först den 15de April kom der Hö til Madratser og först den 22de ankom der nye Madratser fra Depötet i Kjöbenhavn. Ad privat Vei havde vi imidlertid allerede den 11te modtaget en stör Sending af Krölhaars- og andre Madratser, Lagener o. s. v., men disse bleve ogsaa sendte med Dampskib, Intendanturens derimod med Seilskib.“ Da jeg var nærværende paa den her omhandlede Tid, hvor betydelige Vanskeligheder reiste sig med Hensyn til Lazarethets Udvidelse og Forsyning, deltog jeg jævnlig i Forhandlingerne mellem Corpsintendanten og Intendanten paa Als om Midlerne hertil, og veed derfor af Erfaring, at der blev gjort hvad der kunde gjöres. Meget nöiagtige Reqvisitioner udgik fra Intendanturen, for at complettere Inventariet og Sygevogter-Personalet; at det Manglende ikke strax kom tilstede, laa i Combinationen i mange uheldige Omstændigheder, hvoraf den störste Del ikke lode sig beherske. Tidligere har jeg allerede gjort opmærksom paa, at Lazarethet var i Besiddelse af et ikke ubetydeligt Antal Krölhaarsmadratser. Om Antageligheden af den Paastand, at alle eller de fleste af dem skulde være inficerede, har jeg ogsaa udtalt mig. At Intendanturen ikke kunde efter-

komme en Reqvisition fra Lazarethets Overlæger paa 200 nye Krölhaarsmadratser, at levere inden 24 Timer, laa i Sagens Natur, fordi det var umuligt. Naar den aflog det, var den fuldkommen i sin Ret, efterdi slige Madratser ikke ere reglementerede i Armeens Lazarether, hvilket burde være Overlægerne bekjendt, og Meningerne tilmed ere meget delte om Nödvendigheden af dem. At der herskede Mangel paa Hö, er sandt, thi Hörationen nedsattes paa hin Tid hver Dag betydeligt i Dagsbefalingen. Men denne Mangel lod sig ikke ihast afhjælpe, eiheller forebygge, efterdi man ikke var belavet paa at modtage en saa stor Troppestyrke, hvis Concentration paa Als först blev afgjort sidst i Marts, og man samtidig hermed brugte alle disponible Skibe til Troppetransport. Naar Intendanturen altsaa ikke „skaffede," saa laa det ikke i Slövhed, eiheller i Mangel paa Forudseenhed, ei heller i Mangel paa Redebonhed eller Opmærksomhed mod Lazarethet, men alene deri, at man ikke kunde skaffe, ikke kunde dominere Forholdene. Jeg har allerede bemærket, at det manglende Inventarium strax blev reqvireret. Den förste Sending ankom til Sönderborg den 11te s. M. netop med samme Dampskib, som overförte de af Forf. omtalte private Gaver; Resten afgik fra Kjöbenhavn den 14de med et Seilskib og den 15de med Dampskibet Victoria, tilsammen 432 Hömadratser, 768 Straasækkevaar, 1000 Lagener, 200 Haandklæder, en Mængde Charpi og gl. Linned, Utensilier til Lazarethbrug o. s. v. Det er sandt, at nogle af disse Ting ved en stor Skjödeslöshed bleve henliggende i Magazinet i Sönderborg og först den 22de s. M. kom Lazarethet tilgode, men det er tillige oplyst, at uheldige Omstændigheder gave Anledning hertil, og at Skylden paahviler en underordnet Betjent ved Intendanturen. Da Brigadelæge Thune derfor den 18de April

blev överste Læge paa Als, var det Manglende ankommen, to Brigader vare overförte til Fyen og Jylland, der fra nu af udelukkende blev Krigsskueplads, medens alene Flankecorpset blev tilbage paa Als, hvor saa at sige intet af Vigtighed forefaldt efter den 13de April, — forandrede Forhold, der naturligviis gjorde det let at hæve Manglerne ved Lazarethet paa Augustenborg. Af 2486 egne Saarede, som dette Aar sendtes til Lazaretherne, hidrörte ikkun 271 fra den derværende Krigsskueplads. Jeg har troet at burde oplyse dette, for at vise det Ubillige i Forf.'s Udtryk p. 443, hvor han i forblommede Talemaader söger at kaste en Skygge paa Brigadelæge Thunes Forgjængere i Bestyrelsen af Öens Lazarethvæsen, uden at jeg forresten har det Mindste at indvende imod den ham tillagte Dygtighed, som Ingen villigere anerkjender, end jeg. Naar Brigadelæge Thune nu tilmed i sin Indberetning af 19de April yttrer: „Den 18de dennes havde jeg en Conference med Dhr. Overlæger paa Augustenborg og senere med Intendanten, hvorved de fornödne Skridt ere gjorte til at afhjælpe de Klager, der ere grundede, hæve de Mangler, der virkelig forefindes og modbevise de ugrundede Klager; det samme Maal, der er tilstede for Alles Bestræbelser og det Uegennyttige i Enhvers Hensigt maa jo lette enhver Overenskomst, og jeg har i den Henseende det bedste Haab. Hvad Inventarium og Reqvisiter til Augustenborg angaaer, da haaber jeg det snart vil dages — saa bekræftes herved hvad ovenfor anförtes, ligesom hans Ord godt oplyse de sande Forhold.

Pag. 441 og 42 omtaler Forf. de Ulemper, Lazarethet var underkastet med Hensyn til Sygevogtere. Jeg behöver neppe at erklære mig for fuldkommen enig med ham i Nödvendigheden af at have gode og oplærte Sygesergenter og Sygevogtere. At danne sig et godt Syge-

vogter- og Ambulancecorps er imidlertid ikke nogen let Sag, det er ikke gjort i faa Maaneder, men kræver Aar. Ved Krigens Udbrud 1848 var der ligesaalidt tænkt herpaa, som paa Ambulanceindretninger; Alt maatte dengang skabes og indrettes. Sygevogtere toges alle af Combattanternes Classe, idetmindste den største Del. Da derfor Armeen 1849 betydeligt skulde forøges, inddroges ifölge Krigsministerens Befaling alle Sygevogtere, som henhörte til denne Classe, efterdi man ikke kunde undvære dem i Linien. Dette var Grunden til at Sygevogterne ved Lazarethet bleve borttagne og aflöste ved Sygevogtere af Trainkudskeclassen, hvoraf det strax fik 52. Jeg gjorde Dhr. Overlæger bekjendt med Aarsagen, idet jeg villigen indrömmede det Skadelige for Lazarethet i netop paa hin Tid at blive berövet sine ældre Sygevogtere og i deres Sted at modtage andre, som vare utilærte; desaarsag udvirkede jeg Tilladelsen til at beholde de 6 dueligste. Men ligesom det var umuligt strax at tilveiebringe et fuldstændigt Inventarium til det for 700 Syge udvidede Lazareth, saaledes gik det ikke stort bedre med Hensyn til Sergenter, Undercorporaler og Sygevogtere. Da Underretning derfor indlöb fra Trainkudskedepôtet i Odense, at alle vare afgivne til Ambulancesoldater, Sygevogtere m. m., saa blev det efter Conference mellem Corpsintendanten og mig den 6te April besluttet, midlertidigen at raade Bod paa Savn af Inventarium og Sygevogtere ved at stille 3die og 4de Infanteri-Brigades Hospitalsvogne, med ialt 4 Sergenter, 4 Undercorporaler og 20 Sygevogtere til Lazarethets Disposition. Idet man traf denne Foranstaltning gjorde jeg dog Dhr. Overlæger bekjendt med Beskaffenheden af den Hjælp, som her ydedes, nemlig at det var mobile Lazarether for Armeen, som hvert Öieblik kunde komme i Brug andetsteds,

altsaa maatte afgives igjen, naar fornödent gjordes. Dette indtraf uheldigviis meget snart, da disse 2 Brigader just kom til at afgaae til Fyen midt i April. De omhandlede Hospitalsvogne maatte altsaa afgives og ankom netop betids med deres Mandskaber, for at danne 2 Lazarether i 1ste Linie paa Billeshauge og i Middelfart, der begge benyttedes efter Slagene ved Kolding og Gudsö. Ikke Caprice, ei heller hensynslös Administration, men Forholdene, gav altsaa Anledning til den Ubehagelighed for Lazarethet at maatte afgive Sygevogterne, der fulgte med hine Vogne, og at maatte modtage andre i deres Sted, hvilket strax skete paa Intendanturens Foranstaltning. Beregnet til 700 Syge skulde Lazarethet have 14 Sergenter, 14 Undercorporaler og 70 Sygevogtere, ialt 98. Uagtet det kun yderst sjelden havde 500 Syge, var det dog den 1ste April forsynet med 73 Undercorporaler og Sygevogtere, og 2 Sergenter, fra medio April til medio Mai med 17 Sergenter, 134 Undercorporales og Sygevogtere, senere med endnu flere. Naar Forf. endelig p. 442 i stærke Udtryk dadler den Bestemmelse, at Sygevogtere tages af Trainkudskeclassen, og mener, at dette „röber stort Ubekjendtskab til Lazarethvæsen, Sygepleie og Sygebehandling," da hidrörer en saadan Dom kun fra Forf.'s Mangel paa Kjendskab til de militære Forhold, navnlig til Beskaffenheden af de Mandskaber, som aarlig gaae ind i denne Classe; den indeholder nemlig altid et meer end tilstrækkeligt Antal Individer, som ere skikkede hertil.

Forf. omtaler dernæst „en Omstændighed, som, siger han, var til stor Hinder for Hospitalets regelmæssige og gode Virksomhed, det var den Upaalidelighed, der sædvanligen knyttede sig til de tilsagte Evacuationer. Den ene Dag fik vi Ordre til at være færdige næste Dag til et vist Klokkeslet, og naar Alt saa var forberedt, Patienterne bragt

paa Benene o. s. v., saa kom Contraordren. Saaledes gik det den 4de April og saaledes den 12te (?)" Jeg behöver neppe at gjentage, at Aarsagen til den her paapegede Mangel, der unægtelig var til stor Gene hvor den fandt Sted, alene laa i Savnet af et eget til Lazarethvæsenets Tjeneste udelukkende bestemt Dampskib. Et saadant kunde nu ikke erholdes, ei fordi den commanderende General jo meget vel indsaae Nödvendigheden deraf, men fordi Armeen havde Brug for alle de Dampskibe, der vare stillede til dens Disposition, uden at man var istand til for bestandig at afgive et til ovennævnte Brug. Det var derfor kun leilighedsviis, kun naar man öieblikkelig ingen Brug havde for et eller andet af dem, at et saadant blev stillet til Disposition, som oftest for meget kort Tid. Men netop fordi Forholdene vare saaledes beskafne, hændtes det ei sjelden, at enten Krigsoperationer eller andre Öiemed f. Ex. Troppetransporter, Befordring af Ordrer, pludselig borttog Dampskibet i samme Öieblik, det skulde bruges. At et regelmæssigt Evacuationsvæsen i et Öland ikke kan bestaae med slige Forhold, og at de Syge og Lægerne lide derunder, er indlysende; men Forholdene kunde af Mangel paa Dampskibe nu ikke blive anderledes, og da Krigsförelsens Fordringer naturligvis först maatte tilfredsstilles, böd Nödvendigheden at hjælpe sig saa godt man kunde og at lempe sig efter Omstændighederne. Trangen til Dampskibe var i Begyndelsen af April saameget större, som betydelige Troppetransporter fordrede alle disponible Dampskibes Afbenyttelse, og det först i Maanedens Löb lykkedes at foröge Kræfterne i denne Henseende. Aaret forud kjæmpede man sig taalmodigen gjennem de samme smaae Forhold i denne Henseende; 1849 reiste sig Ramaskriget, men fra en Kant, hvorfra man mindst skulde have ventet det, nemlig fra

Lazarethvæsenet paa Als, et Punkt, der under det forlöbne Felttog kun i meget kort Tid var Skueplads for Krigen. At intet Dampskib kunde erholdes den 4de April, har jeg allerede oplyst; at Evacuationen gik overstyr den 14de s. M., da Anstalter vare trufne til at overföre 80 Syge fra Hörup Hav til Faaborg, falder ingenlunde Bestyrelsen tillast, hvilket klart nok fremgaaer af följende Indberetning fra den överste Læge paa Öen:

„Den 10de dennes stod i Dagsbefalingen, at jeg i Corps-stabslægens Fraværelse fungerede som överste Læge paa Als, hvilket jeg den 11te communicerede Lægerne paa Augustenborg. Den 12te tilskrev jeg Prof. Stein, at Hospitalsskibet Amsterdam var kommen til Hörup Hav, og at der kunde evacueres fra Augustenborg alle, som kunde taale at transporteres over Land til Hörup Hav. Jeg medgav Intendanten Assessor Looft Brevet, da denne samme Dag tog ud til Augustenborg, for med Lægerne at aftale Alt angaaende Evacuationen. Denne blev bestemt til den 13de dennes, men da Veiret var stille, lovede Intendanten at tage til Hörup Hav, for at tale med Capitain Tegner, som her bestyrer Indskibningen af Tropperne, om at faae et Dampskib til Bugsering. Da Intendanten havde talt med Capitain Tegner, gav han Lægerne ved en Ordonnants betimelig Underretning om, at Evacuationen först kunde skee den 14de Form. Kl. 10, da Dampskibet ei kunde haves för, ei heller senere, og lod Vognе tilsige. Men den 13de sendte Prof. Stein eller Dr. Hornemann, uden at tilmelde Nogen Noget derom, 36 Syge til Nordborg og lod paa egen Haand bestille Vognе til Transporten gjennem Overinspecteur Hornemann paa Augustenborg, hvorover Underlæge Clausen ved Lazarethet i Nordborg idag har beklaget sig for mig, da saavel Lazarethet, som Byen, ere overfyldte af militære

Syge. Der skete altsaa ingen Evacuation til Fyen, da Dampskibet ei idag var disponibelt efter Kl. 10, efter hvilken Tid Intendanten först erfarede alt det Passerede. Intendanten tog idag ud til Augustenborg, for at tale med Lægerne,

. . . . . .

. . . . . Jeg har hverken faaet Lister eller Oplysninger eller Svar paa hvad jeg skriftlig har spurgt om.

. . . . . .

. . . . . .

Generalen har besluttet, skriftlig at tilkjendegive Lægerne paa Augustenborg, at jeg er den överste Læge, hvis Befalinger de maae lyde. . . . . .

. . . . . .; — thi der maa dog være en Orden i hver Forretningsgang, og de ville ikke underkaste sig nogen, allermindst i militær Henseende.

Af Intendanten er mig opgivet, thi fra Lægerne har jeg ingen Underretning, at der idag er 511 Syge paa Augustenborg, saa at der nok kunde være Trang til at evacuere de 80 Syge, som bestemt var. Skjönt der klages af Lægerne over Mangel paa Reqvisiter, er nu paa Lazarethet 793 Sengesteder, 840 Madratser, 793 Hovedpuder, 2972 Lagener, 934 Tepper og 234 Dyner.

Sönderborg, den 14de April 1849.

van Deurs
Brigadelæge.

Til Corpsstabslægen.

Under 16de April gjorde Brigadelæge Clemmensen en Indberetning til mig, som stadfæster hvad dette Brev indeholder.

I det Foregaaende har jeg nu berört de væsentligste Anker, som Forf. anförer med Hensyn til Lazarethet paa Augustenborg; at gjennemgaae dem alle, vilde lede mig for vidt, især da Nödvendigheden af at sætte Læseren ind

i Forholdene allerede gjorde mig vidtløftig nok. Af hvad jeg har meddelt fremgaaer, at Mangler og Ufuldkommenheder vel fandt Sted ved Lazarethet paa hin Tid, men jeg troer tillige, at Forholdenes Vanskelighed forögedes betydeligt ved Lazarethets Overtagelse af civile Læger, som vare ubekjendte med de militære Forhold, og ved disse Lægers Miskjendelse af de Fordringer, som kunne gjöres til Udrustningen af militære Lazarether i Felten. Naar Staten i det forlöbne Felttog var nödt til at forsyne Armeen med Localer og Fourniturer til circa 4000 Lazarethpladser, vil det være indlysende, at de ikke kunne udstyres paa den solide Maade, som f. Ex. Frederiks Hospital, der kun rummer 3—400 Syge og gjennem en lang Aarrække arbeidede paa at fuldkommengjöre sit Öiemed. Den store Bekostning, som följer med Oprettelsen af saamange Lazarether og med Forpleiningen af saamange Syge og Saarede, fordrer peremptorisk strengt Hensyn til den mest oeconomiske Anvendelse af Statens Midler, og medförer Nödvendigheden af et bestemt Reglements nöiagtige Gjennemförelse ved alle Lazarether. En naturlig Följe heraf er derfor, at de militære Læger som oftest virke under smaae Forhold d. e. stedse bör have streng Oeconomi for Öie; og ligesom Pligt byder dem dette, dog naturligvis under stadigt Hensyn til de Syges Tarv, saaledes byder den ogsaa, at Militærlægen vænner sig til og finder sig i slige Forhold. Dersom man bedömte Armeens Feltlazarether fra dette Synspunkt, troer jeg at den Upartiske vilde fælde en temmelig tilfredsstillende Dom; de Syge vare i Almindelighed ogsaa tilfredse med den Behandling, de nöde, og med den Maade, hvorpaa de forpleiedes. At fælde en Dom om Armeens Lazarether og deres Bestyrelse, stöttet paa hvad Forf. har meddelt om nogle Mangler, som fandt Sted ved Lazarethet

paa Augustenborg i Løbet af en kort Tid under saare vanskelige Forhold, hvor Lazarethet tilmed skulde udvides først fra 250 til 500, derefter til 700, vilde være i høi Grad ubilligt. Men naar Forf. endogsaa herpaa vil „stötte en Undersögelse om, hvorvidt den hidtilværende Administration og Organisation af Lazarethvæsenet er hensigtsmæssig eller ei," og i „de anförte Kjendsgjerninger vil have anført talende Beviser for, at Lazarethvæsenet har været og er mindre vel organiseret og bestyret," saa kan jeg kun protestere imod Gyldigheden af en Dom, der alene grunder sig paa 4 Maaneders Erfaring ved eet Lazareth under Forhold, der vare i höi Grad exceptionelle, medens jeg förövrigt heraf ledes til at følge Forf., naar han nu gjör Overgangen til at vise Manglerne ved de reglementariske Bestemmelser, ved Organisationen af Overbestyrelsen for Armeens Sundhedsvæsen i Almindelighed, og de Punkter, hvor Reglementet i denne Henseende efter hans Mening „har syndet."

II. Efterat have citeret de herhen hörende Bestemmelser i Reglementet af 9de Februar 1849, kommer Forf. p. 445 til sin förste Anke, nemlig at et Hospital i 2den Linie har „en meget vidtforgrenet Bestyrelse." Han faaer nemlig ud, at et saadant Hospital egentlig har 4 Bestyrelser, „ja at man endog kan faae 3 Bestyrelser til, om man saa vil," altsaa ialt 7 Bestyrelser. At en saadan Ordning, dersom den virkelig fandt Sted, ikke vilde være meget praktisk, deri giver jeg min ærede Collega Ret; men til Lykke for de just ikke ganske ukyndige eller upraktiske Mænd, som i sin Tid vare Medlemmer af den Commission, der ved sine Arbeider lagde Grunden til Reglementet, — existerer den kun i Forf.'s Phantasi, ikke Virkeligheden. Hans Fremstilling træder her frem under en saadan Form, at den virkelig ikke er langt fra at bære Præg af Higen efter at

gjøre en alvorlig Sag latterlig paa en upassende Maade, netop fordi Forholdene ere saa rene og klare, at de ikke maatte kunne være udsatte for Miskjendelse, endogsaa af en Ikke-Militær. Forf. synes saaledes ikke at forbinde det sædvanlige Begreb med hvad man kalder „Bestyrelse", navnlig i den Betydning, hvori det her bör tages. Naar der f. Ex. er Tale om Bestyrelsen af et Hospital, hvor Functionerne dele sig i to Hovedgrene, nemlig de Syges Behandling i Forbindelse med Varetagelsen af de hygieiniske Forhold og det dertil hörende höist nödvendige Sundhedspoliti, hvilke Functioner tilfalde Lægen, dernæst Bestyrelsen af Hospitalets Materiel, Oeconomi, Regnskabsvæsen, Politi og ydre Forhold, hvilken tilkommer en Ikke-Læge, man kalde ham nu Inspecteur eller Forvalter eller Intendant, — ligemeget! — saa kan der ingen Tvivl være om, at jo Hospitalet, egentligen talt, kun bestyres af disse to Mænd, og at der udenfor denne Bestyrelse kun uegentlig kan være Tale om andre „Bestyrelser," skjöndt Hospitalsbestyrelsen staaer en overordnet Autoritet til Ansvar for sine Handlinger, og til denne har at henvende sig om Hospitalets Anliggender. Naar Reglementet derfor bruger Udtryk som „Overbestyrelse," „överste Bestyrelse;" da kan Betydningen af slige Udtyrk, der maaskee bedre, ifölge en vis Sprogbrug og overensstemmende med det gamle Reglement, omvexledes med „Direction," neppe vække urigtige Begreber hos Ikke-Sagkyndige, endsige hos Sagkyndige, der med god Villie söge at sætte sig ind i Forholdene. Dersom Forf. nu anerkjender Nödvendigheden af en ansvarlig Bestyrelse for ethvert Lazareth, da vil han vistnok ei heller finde det uhensigtsmæssigt, at de Lazarether af 2den Linie, som under det forlöbne Felttog vare oprettede paa Fyen og Als, paa hver af disse Öer sorterede under en engere overordnet

Bestyrelse eller Direction. Dette var saameget nödvendigere, som hver af dem havde sin egen commanderende General, sin egen Intendantur og sin egen overordnede Læge, hvem man naturligviis ikke kunde unddrage Indflydelse paa og Tilsyn med de respective Lazarether. De to Commissioner, som havde det Hverv at ordne Armeens Lazarethvæsen, lagde netop megen Vægt paa en saadan Overbestyrelse som en væsentlig Betingelse for Lazarethvæsenets forsvarlige Ordning i 2den Linie. Naar Talen derefter bliver om, hvorvidt disse samme Lazarether, der under begge Felttoge optoge Syge og Saarede meer eller mindre umiddelbart fra den active Armee, ofte lige fra Valpladsen, nu skulle sortere under Overbestyrelsen eller Directionen for den active Armees Sundhedsvæsen, bestaaende af Corpsstabslægen og Corpsintendanten, eller directe under Overbestyrelsen eller Overdirectionen for Armeens Sundhedsvæsen (Armeens Stabslæge og Armeens Intendantur), uden at have med hin at bestille, da kan jeg i denne Henseende ikke være tvivlraadig om Forf.'s Synsmaade, naar han p. 452 siger: „Önskeligst og bedst forekommer det mig at være, at den active Armees Medicinalvæsen, saasnart Armeen traadte i Felten, blev en fra den kjöbenhavnske Bestyrelse uafhængig Institution, der havde sin egen Bestyrelse for sig selv." Jeg deler ganske Forf.'s Mening, forsaavidt heraf flyder, at de omhandlede Lazarether nödvendigviis maae sortere under Overbestyrelsen for den active Armees Sundhedsvæsen, da jeg vilde finde det höist besynderligt og meget upraktisk, om anderledes fandt Sted, men jeg kan ikke være enig med ham i, at denne sidste Bestyrelse skulde være uafhængig af Overbestyrelsen for hele Armeens Sundhedsvæsen i Kjöbenhavn, og troer heller ikke, at Forf. holder videre paa denne löst henkastede Anskuelse, efterdi han i

samme Aandedrag ligefrem modsiger den ved at udtale, „at den kun gjennem den commanderende General skulde staae under Krigsministeren.“ Som bekjendt sorterer Alt hvad Armeen angaaer under Krigsministeren, der igjen ved forskjellige ansvarlige Chefer styrer de forskjellige Grene af Armeevæsenet, saa at Forf. har fuldkommen Ret, naar han p. 447 siger, „at Enheden (thi dens Nödvendighed erkjender dog vist Alle) tilveiebringes ved, at alle Bestyrelser til Slutningen samles i Krigsministeren;“ men eo ipso kommer den jo altsaa til at staae under hin Bestyrelse, der udgjör en integrerende Del af Krigsministeriet. Enhver, som har Öie for Administration, vil indrömme, at de her gjennemgaaede Led af Lazarethvæsenets Bestyrelse tilsiges eller ligefrem följe af de praktiske Forhold. Det er vanskeligt at see, hvorledes det kunde indrettes anderledes, uden at skabe Uorden. Naar derfor Forf. p. 438 yttrer, „at Ansvaret og Bestyrelsen er delt imellem saa Mange og saa indviklet og vanskelig at fatte, at der heri maa söges nogen Grund til den beskrevne Status“ af Hospitalet ved hans Ankomst, da vil Læseren nu selv kunne fælde Dom i denne Henseende. Mig forekomme Forholdene simple og naturlige, hvoraf gjerne pleier at följe, at de tillige ere letfatteligе. Men aldeles uforstaaeligt bliver det mig, hvorledes Forf. kan falde paa den Tanke, at endnu 3 Bestyrelser kunne opstaae af den Omstændighed, som medföres af almindelige militære Forhold, nemlig at Bestyrelserne af Lazaretherne paa Fyen og Als i militær Henseende staae under disse Öers respective commanderende General, og Overbestyrelsen for den active Armees Sundhedsvæsen staaer under dennes commanderende General, og at Overbestyrelsen i Kjöbenhavn staaer under Krigsministeren. Et ligesaa urigtigt Resultat kommer Forf. til p. 447, naar han troer, at

de omhandlede Led i Lazarethvæsenets Bestyrelse give Anledning til, „at en vis Skuppen fra sig let kan indsnige sig, saa at f. Ex. den ene underordnede Bestyrelse stoler paa den anden overordnede Bestyrelses Forsorg for Hospitalet, eller paa den umiddelbare militære Overbestyrelse (sic), der atter stoler paa Intendanturen o. s. v., hvorved Lazarethet da lettelig kan blive forsömt.“ Et ganske löseligt Indblik i de militære Forhold vil nemlig sige Enhver, at Hospitalsbestyrelsen i engere Betydning er ansvarlig for, at Hospitalet bliver forsynet og udrustet overensstemmende med de gjældende Reglementer, og at dette skeer ved Reqvisitioner hos den overordnede Autoritet. En „Forsorg“, som den Forf. synes at antage, uden at være stöttet paa Reqvisitioner, er i Almindelighed ikke udförlig. Naar Hospitalsbestyrelsen derfor opfylder sin Pligt, indseer jeg ikke, hvorledes Hospitalet kan blive forsömt, endnu mindre, hvorledes Forsömmelse kan hidröre fra en vis Skuppen fra sig, forudsat at Reqvisitionerne tages til Följe, hvilket man maa antage, naar de holde sig til Reglementet. Endnu mindre kan jeg begribe, naar Forf. paa samme Sted forsikkrer af Erfaring, „at man undertiden er i Forlegenhed med, til hvem man egentlig skal henvende sig, naar man indseer, at Noget maa sættes hurtigt og kraftigt igjennem.“ Det ligger nemlig i Sagens Natur, at Overlægen ved et Lazareth i saadanne Tilfælde söger Bistand hos sin Medbestyrer, Forvalteren, og i fornödent Fald hos den ham nærmest overordnede Læge. Naar Forf. endelig i sin Iver for at udhæve den mangelfulde Ordning af Forholdene ved et Lazareth p. 446 kommer til den meget besynderlige Slutning, „at Sygesergenterne, der iövrigt have meget med Overlægen at gjöre, maae ansees for og betragtes som nærmest staaende under Forvalteren, ligesom man næsten maa antage, at de

ere Underlægerne sideordnede, analogt med Overlægen og Forvalteren," saa gerauder man medrette i stor Tvivl om, hvad man mest skal undre sig over, enten Dristigheden af at fremföre slige Paastande, der ere blottede for endog den allersvageste Hjemmel, eller den Mangel paa Samvittighedsfuldhed, som Forf. her lægger for Dagen i Afbenyttelsen af Materialier, der ligge for hans Öine og ere saa tydeligt affattede, at de ikke kunne misforstaaes. I Sygesergentens Instrux staaer nemlig med rene og klare Ord: § 1. „Han er Forvalteren og Lægerne subordineret og maa adlyde deres Befalinger;" § 8. „Han melder den vagthavende Læge (altid en Underlæge), naar nye Syge ankomme, og modtager hans Ordrer i denne Anledning"; ligesom det er bekjendt nok, at Underlægerne rangere med og gageres som Secondlieutenanter af Armeen. Jeg skulde ikke lægge videre Vægt herpaa, dersom ikke denne aldeles uberettigede Fortolkning af gjældende Bestemmelser ogsaa var et talende Beviis for den Mangel paa Maadeholdenhed, hvormed Forf. benytter hvad der staaer til hans Raadighed for at löse sin Opgave. Naar han desuagtet bemærker, „at han har været meget maadeholden i sin Fremstilling," vilde han vistnok have opgivet dette Forsög paa at gjöre sin Læser godtroende, dersom han havde erindret det gamle Ordsprog „Qui s'excuse s'accuse," og overladt til Læseren selv at fælde sin Dom.

Forf. gaaer derefter over til sin væsentligste Ankepost nemlig, „at Ansvaret og Forretningsgangen i Bestyrelsen helt igjennem er tvedelt," og „at den egentlige Myndighed i Bestyrelsen er delt, ikke tildelt den kyndige Part, nemlig Lægerne, der desforuden og desuagtet her have det vigtigste Ansvar, nemlig Ansvaret ligeoverfor dem, for hvis Skyld Lazarethet er til." Ved at dröfte disse Spörgsmaal,

hvis Lösning han tilfulde har viist ikke at være voxen, indvikler han sig paa Grund af sit Ubekjendskab til de militære Forhold i saa mange Vanskeligheder og ikke færre Modsigelser, at jeg forgjæves skulde gjöre et Forsög paa at rede ham ud deraf ved punktviis at följe ham. Sin Mening synes han dog at fremsætte omtrent paa följende Maade: „Sundhedsvæsenets sanitære Del sorterer ifölge Reglementet under Stabslægen, men den er paa det Nöieste og Mangfoldigste knyttet til og staaer i et gjensidigt Afhængighedsforhold til Sundhedsvæsenets Politi og Oeconomi, som ere til for at fremme hin. Den, der dirigerer det Sanitære, maa altsaa ogsaa dirigere Politiet og Oeconomien i dettes Interesse; han maa vise dem Veien og benytte dem, — men mod dette Princip har Reglementet syndet, thi Stabslægen er ikke Höistcommanderende for Sundhedsvæsenet, saaledes som han burde være det; det har ulykkeligviis lagt Sundhedsvæsenets Politi og Oeconomi under Intendanturen, uafhængigt af Stabslægen. Hvad der her er sagt om den överste Bestyrelse, gjælder om alle de övrige Bestyrelser, og mest maaskee om den umiddelbare Bestyrelse af Feltlazaretherne, altsaa om Overlægen og Forvalteren.“ Det var allerförst önskeligt, om Forf. havde yttret sig nærmere over hvad han egentlig forstaaer ved „det vigtigste Ansvar“, nemlig Lægernes Ansvar i Bestyrelsen „ligeoverfor dem, for hvis Skyld Lazarethet er til.“ Fornuftmæssigen bör man vel antage, at Staten indretter sine Lazarether overensstemmende med de Syges Tarv. Dette forudsat, skylder Overlægen ved et Lazareth fornemmelig Staten Regnskab for sin Virksomhed. Forf.'s Yttringer maae derfor vistnok forstaaes cum grano salis, dersom de ikke skulle före til et aldeles forskruet Princip, ifölge hvilket det tilsidst kunde blive de Syge selv, som gav Love for Hospitalernes Indret-

ning, et Princip, der desuden kunde indføre et „laisser aller," hvis Grændser det ikke blev let at beregne, og som kunde lede til et for Staten meget bekosteligt System. Da Forf. selv henleder Opmærksomheden paa den umiddelbare Bestyrelse af Feltlazaretherne, troer jeg at en klar Fremstilling af dennes Ordning, naar Reglementet lægges til Grund, bedst vil oplyse, om dens Organisation er hensigtsmæssig eller ei, navnlig hvorvidt Lægernes Myndighed her er for liden eller ikke. I det Foregaaende omtaltes allerede, at Bestyrelsen af Lazarethets Anliggender ifölge de to Hovedfunctioner kom til at hvile hos Lægen og Inspecteuren eller Forvalteren. Om det end ikke ved vore civile Hospitaler er udtalt, at disse to Mænd danne en Fællesbestyrelse, bliver det i Realiteten dog det samme, thi de have hver sine specielle Functioner, henvende sig til hinanden indbyrdes i Hospitalets Anliggender, og ere hinanden af denne Grund sideordnede. Ved Armeens Lazarether har dette Princip nu altid været anerkjendt og fulgt. - Og hvorledes kunde det maaskee være anderledes? Er det ikke Forholdene selv, som medföre denne Ordning? Mon det vilde være praktisk, f. Ex. ved et af vore store Hospitaler i Hovedstaden, at stille Inspecteuren under Overlægen, hvorved denne altsaa kom til at bære Ansvaret for hins Handlinger? Fra dette Öieblik af blev Inspecteuren nemlig ikke andet, end Overlægens Fuldmægtig, hvem han overdrog de oeconomiske Forretninger, Bogföringen over det Materielle, Regnskabsvæsenet m. m.; men Autoriteterne, Controllen, vilde naturligviis holde sig til Overlægen. Mon nogen fornuftig Læge vilde paatage sig at staae Autoriteterne til Regnskab paa denne Maade, eller at stille den nödvendige Caution, og hvormange Læger vilde være skikkede til at beklæde en slig Post? Og, dersom denne Ordning fandt Sted, mon

det kunde undgaaes, at de Syge, hvis Behandling dog udgjör Hovedsagen for Lægens Virksomhed, i Tidens Længde jo maatte lide under en saadan Tingenes Orden, naar den muligen ledede til, at Lægen fordybede sig i oeconomiske Betragtninger? Dette er saa klart, at neppe Nogen, som med roligt Overlæg betragter Sagen, vil udtale sig for slig Ordning af et Hospitals Bestyrelse. Men hvad vil det da sige, naar Forf. mener, at Overlægen ved et Hospital bör være „Höistcommanderende," ligesom Stabslægen bör være Höistcommanderende for det hele Sundhedsvæsen? Mon man troer, at en saa udstrakt Myndighed kan tildeles Overlægen ved et Lazareth uden at medföre hint fuldstændige Ansvar ligeoverfor Autoriteterne? — Skjöndt disse Grunde synes tilstrækkeligt at tale for Rigtigheden af den bestaaende Ordning, tro man dog ikke, at de finde Indgang overalt; tvertimod stræbe ikke Faa at vindicere Lægerne denne Supremati, navnlig ved Lazaretherne. De stötte for en Del deres Mening paa, at de Forvaltere, som bleve ansatte under Felttogene, ikke för kjendte til Lazarethvæsen, og ofte vare Mænd uden videre Qvalificationer, der paatoge sig denne Forretning, ligesom enhver anden. Forholdene tillode desværre ikke at forsyne Lazaretherne med Forvaltere af anden Beskaffenhed, og navnlig var det ikke muligt hertil at skaffe Officerer overensstemmende med Forskriften i det ældre Reglement. Erfaring lærte endog, at Intendanturerne stundom med stor Vanskelighed fandt Mænd, hvem de kunde betroe slige Poster: det blev naturligviis deres Sag at overtage det Ansvar, som denne Vanskelighed medförte, og at træffe Forholdsregler derefter. Men hvorfor en slig Forvalter af denne Grund skulde underordnes Overlægen, der umiddelbart kan henvende sig til den ham nærmest overordnede Bestyrelse, naar Forvalteren ikke opfylder sin

Pligt, og hvad der skulde være til Hinder for, at Overlægen confererer med ham om Lazarethets Anliggender, især da Reglementet netop har taget tilbörligt Hensyn til disse Forhold ved at tilstaae Lægen en afgjörende Indflydelse, indseer jeg ikke. Al Betænkelighed i denne Henseende synes nemlig at maatte hæves ved følgende tydelige Bestemmelse i Reglementet: „De Sager, som angaae Lazarethets Bestyrelse og almindelige Anliggender, kunne kun afgjöres af dem begge i Forening. I Tilfælde af Meningsulighed gjælder, naar Tiden ikke tillader at indhente den overordnede Autoritets Bestemmelse og indtil denne nærmere kan decidere, — Lægens Mening som den afgjörende.“ Naar nu § 1 af Overlægens Instrux indbefatter hele hans Virksomhed i de faa Ord: „han varetager den videnskabeligtechniske Del af Lazaretets Bestyrelse,“ d. e. han behandler de Syge og har den afgjörende Stemme med Hensyn til alle Foretagender, Anordninger og Bestemmelser, som skee i de Syges Interesse og udfordre Indsigter i Lægevidenskabens forskjellige Grene: og naar § 1 i Forvalterens Instrux paalægger denne at varetage det indre og ydre Politi, samt Hospitalets Oeconomi i vidtlöftig Betydning, — saa vil man af denne Ordning, der blïver end anskueligere ved Gjennemlæsningen af de specielle Instruxer, snart komme til den Erkjendelse, at Hospitalslægen har en bestemt, betydelig og lovhjemlet Overvægt over Forvalteren i Bestyrelsen af det ham underlagte Lazareths Anliggender. Mere end her er gjort, synes Lægen ikke med Billighed at kunne forlange eller med Grund at kunne önske, idet Reglementet synligt nok ved sine Bestemmelser lod sig lede af Hensyn til de Syges Tarv og af Tillid til Lægestanden. Det er derfor aldeles greben ud af Luften, naar Forf., henholdende sig til Reglement og Instruxer, paastaaer p. 448, „at Overlægen i en Mængde Til-

fælde ikke kan udrette Noget for Hospitalet uden med Forvalterens Samtykke," en Paastand, der slet ikke har nogen Hjemmel. Rigtignok mener han, at Reglementet har syndet ved at tildele Forvalteren det ydre og indre Politi, samt Bestyrelsen af Hospitalets Oeconomi, men han glemmer aldeles, hvilken afgjörende Indflydelse netop Lægens videnskabelig-techniske Andel i Bestyrelsen giver ham paa Lazarethets Anliggender, forudsat at han forstaaer sin Stilling og veed at gjöre sin Stemme gjældende paa rette Maade. At skrive Love, der passe for alle Personligheder, er umuligt. Dersom Mænd, der skulle arbeide til eet Maal, have Hang til „Uenighed og Disharmoni," vilde selv en Solon komme tilkort med sine Love. Istedetfor med Forf. p. 447 at klage over „Mangel paa Eenhed i Bestyrelsen," var der efter min Mening större Grund til at anerkjende, at man ved at indrömme det lægelige Element Overvægten netop paa en hensigtsmæssig Maade har stræbt at tilveiebringe den Eenhed i Bestyrelsen, over hvis Mangel han klager. Forövrigt ligger det i Sagens Natur, at Overlægen baade de facto og de jure har havt og bestandig vil faae Andel i Udövelsen af det indre Politi, hvilket skeer under Stuegangen dels ved personlig Paatale, dels ved Ordrer til Sygesergenten, der följer ham og er ham subordineret. Men det ligger ligeledes i Sagens Natur, at Overlægen henvender sig til Forvalteren eller Inspecteuren, naar Paatale ikke hjælper, saa at Straf enten mod de Syge eller mod Sygevogterne bliver nödvendig. At Lægen selv skulde beklædes med nogen Slags Myndighed i denne Henseende, kan vel ikke falde Nogen ind eller synes Nogen passende, efterdi Sligt vilde sætte Lægen i en aldeles falsk Stilling ligeoverfor hans Syge. Da Politiet i vore Lazarether nu aldrig har været anderledes indrettet, maa det hidröre fra en feilagtig Un-

derretning eller en Misforstaaelse, naar Forf. p. 437 yttrer, „at der ved Lazarethet paa Augustenborg ikke fandtes noget Politi uden det, Overlægen selv havde været nödt til at etablere.“ Dersom en saadan Mangel virkelig fandt Sted ved Forf.'s Ankomst til Lazarethet, saa var den vistnok alene begrundet i den uheldige Omstændighed, at Forvalteren laa syg af Typhus, og at man endnu ikke havde seet sig istand til at remplacere ham ved en anden. Hænger Sagen saaledes sammen, saa har man atter her et Beviis paa den Maadeholdenhed, hvormed Forf. vil have fremstillet Forholdene.

Efterat have gjort foranstaaende Bemærkninger angaaende Lægens og Forvalterens Virksomhed ved Lazarethet, anseer jeg det for overflödigt at dvæle ved Forf. Yttring p. 449: „Og hvad forstaaer en Forvalter og en Intendant sig paa den egentlige Lazarethbestyrelse?“ Men, naar han paa samme Maade vil affærdige og saa at sige reducere in absurdum Reglementets Bestemmelser med Hensyn til de Fællespligter, som, fordi de kræve begges Medvirkning, paaligge dem begge i Forening, kan jeg ikke lade denne Leilighed hengaae, uden ogsaa her at vise Forf.'s Udskeielser. Reglementet paalægger nemlig Overlægen og Forvalteren i Fællesskab:

1. „At udvælge Localer til Lazarethet, om fornödent gjöres, og at sörge for dets hensigtsmæssige Indretning.“ Hertil bemærker Forf. p. 449: „Hvor veed Forvalteren, om det ene Locale er bedre for de Syge, end det andet? Eller hvorledes det skal være bedst indrettet?“ — Forvalteren henvender sig under slige Omstændigheder til Övrigheden, hvor Lazarethet skal oprettes, og faaer Localerne anvist. Lægen, som Udöver af Bestyrelsens videnskabelig-techniske Del, afgjör derefter, om disse Localer kunne bruges, og hvorledes de bör indrettes paa hensigtsmæssigste

Maade. Naar dette er skeet, besörger Forvalteren Hospitalet indrettet under stadigt Hensyn til Reglementet, der saaledes meget rigtigt har henregnet disse Forretninger til Bestyrelsens Fællespligter, uden i nogen Maade at forlange af Forvalteren, at han skal forstaae sig paa hvad der hörer lægevidenskabelige Kundskaber til at bedömme.

2. „At paasee Overholdelsen af Orden og Renlighed.“ Hertil bemærker Forf.: „Hvor veed Forvalteren, hvad Grad af Renlighed der skal herske?“ — Ventilation, Udluftning, Römning af Stuer, Graden af Renlighed m. m. ere hygieiniske Spörgmaal, som kun Lægen bör afgjöre; men da det bliver Forvalteren, som efter Lægens Anordning lader de hertil nödvendige Arbeider udföre, saa har Reglementet medrette gjort Sligt til Fællespligt for Bestyrelsen, uden derfor at fordre, at Forvalteren skal forstaae sig paa, hvad Grad af Renlighed der bör herske i Hospitalet, hvilket da forövrigt ikke er saa meget vanskeligt at komme efter for Enhver, der har sund Menneskeforstand. Som Indehaver af Politimyndigheden i Hospitalet bliver det ligefrem Forvalterens Pligt at overholde Renligheden, naar Lægens gode Raad har lært ham, i hvad Grad den bör være tilstede.

3. „At paasee Forpleiningen overensstemmende med Reglementet, samt at Födemidlerne ere af god og sund Beskaffenhed.“ Hertil bemærker Forf.: „Hvor veed Forvalteren, om Födemidlerne ere passende for de Syge?“ — Reglementet forlanger ikke Sligt af Forvalteren, efterdi det naturligviis kun er Lægen, som kan bestemme, hvilke Födemidler der ere passende for de Syge, d. e. deres Diæt. Forf. er uberettiget til at gjöre slige Omskrivninger eller Fortolkninger, der nödvendigviis maae vække Ideen om, at han med Flid söger at bibringe sine Læsere usor-

delagtige Anskuelser om Forholdene ved at fremstille dem anderledes, end de i Virkeligheden ere. Neppe Nogen vil nægte Forvalteren Evne til at bedömme, om Födemidler ere af god og sund Beskaffenhed, ligesom neppe Nogen vil for Alvor finde det besynderligt, hvad der skeer i alle Hospitaler, nemlig at baade Læge og Forvalter controllere Oeconomen i denne Henseende, saa meget mindre som Klager dog skulle föres hos Forvalteren, der paataler og afhjælper dem, hvilket ligger udenfor Lægens Myndighed. At Tilsynet derfor er gjort til Fællespligt for Bestyrelsen, ligger vel i Sagens Natur; det vilde være urigtigt, om anderledes fandt Sted.

4. „At bestemme, naar militær Vagt ved Lazarethet bör finde Sted, samt naar Adgang til enkelte Stuer eller enkelte Patienter bör forbydes." Hertil bemærker Forf.: — „Hvor veed Forvalteren, naar der bör være Vagt eller ei? Eller naar en Stue eller Patient bör afspærres?" — Hygieiniske eller andre Forhold kunne fordre, at Hospitalet erholder militær Vagt, at Stuer eller Syge afspærres. Naar Sligt skal skee, hommer Lægen overens med Forvalteren om den hensigtsmæssigste Maade for Udförelsen, hvorefter denne da opfylder hvad § 3 i hans Instrux paalægger ham, som siger: „Er det befundet nödvendigt at afspærre Lazarethet ved militær Vagt, reqvirerer han denne hos den nærmeste militære Localautoritet. Skal Adgang til enkelte Stuer eller enkelte Patienter forhindres, saa træffer han de i saa Henseende fornödne Foranstaltninger, og paaseer at Forbudet overholdes." Da disse Foranstaltninger altsaa kræve begges Medvirkning, af den ene i raadende, af den anden i executiv Henseende, har Reglementet vistnok handlet meget rigtigt i at henregne dem til Bestyrelsens Fællespligter. Jeg giver Forf. fuldkommen Ret, naar han, efter p. 449 at have gjen-

nemgaaet disse Fællespligter, siger, at „Alt dette hörer ligesaameget under Forvalteren, som under Overlægen," men maa erklære mig for aldeles uenig med ham, naar han derefter kommer til den Slutning: „Her er altsaa heller ingen Enhed, og der kan under saadanne Forhold ikke godt være Tale om Harmoni mellem to saa uensartede Störrelser i Bestyrelsen," uden at jeg ifölge hvad her er meddelt behöver yderligere at angive mine Grunde derfor.

Er der saaledes ingen Aarsag til at indrömme Overlægen ved et Lazareth anden Indflydelse paa Politi og Oeconomi, end den, Reglementet hjemler ham af Omsorg for de Syges Tarv, saa er der endnu mindre Grund til at gjöre större Indrömmelse for Stabslægens Vedkommende. Med Varetagelsen af Politi har denne nu aldeles intet at bestille, med mindre man hertil vil regne hans Indflydelse paa almindelige Forholdsregler, som Sundhedspolitiet gjör nödvendige i alle Lazarether: vi saae derimod, at Overlægen dog havde ikke liden Andel i Politiets Udövelse. Og hvad den oeconomiske Bestyrelse angaaer, da er det ogsaa kun den sanitære eller videnskabelig-techniske Indflydelse, Stabslægen her skal gjöre gjældende i alle Retninger, hvor slige Hensyn bör komme i Betragtning, f. Ex. ved Bestemmelsen af Lazarethernes og Ambulancernes Materiel, Spisereglement for de Syge m. m., ligesom man ogsaa bör indrömme ham Ret til ved Inspection at overtyde sig om Beskaffenheden af alle sanitære Anstalters Udrustning. Hvad han skulde udrette i den övrige oeconomiske Bestyrelse, indseer jeg ikke. Istedetfor at udbryde med Forf., „at Reglementet ulykkeligviis har lagt Sundhedsvæsenets Oeconomi og Politi under Intendanturen, uafhængigt af Stabslægen," — man vil af det Foregaaende have seet, at dennne Uafhængighed afhænger af saa mange Betingelser, at den ophörer at være

uafhængig, — vilde jeg meget beklage Armeens Stabslæge, dersom Reglementet havde bestemt anderledes, navnlig havde lagt Oeconomi og Politi tillige under ham, hvorved han vilde komme til at blande sig i Sager, og det de allerfleste, som ere ham aldeles uvedkommende, og som han ikke forstaaer sig paa. Men, jeg vilde ansee ham for at være ret uheldigt situeret, dersom han efter Forf.'s Forslag blev „Höistcommanderende for Sundhedsvæsenet", og som saadan kom til at optræde imod den commanderende General, selv imod Krigsministeren, naar disse faldt paa at befale Noget, som betragtet fra det sanitære Standpunkt stred imod hans Anskuelser. Hvorledes slig Myndighed hos Armeens Stabslæge lod sig forene med Krigsministeriets Ordning og de militære Forhold i Almindelighed, dette Problem vil jeg overlade til Forf. selv at löse, jeg forstaaer mig ikke derpaa. Endnu mindre kan jeg sætte mig ind i Forf.'s Begreber, naar han endogsaa vil have denne Myndighed tildelt Lægerne i Almindelighed, hvilket tydeligt nok fremgaaer af hans Ord p. 430, hvor han siger: „Jeg vil blot erindre om Hospitalets Benyttelse til Caserne, den forsömte Römning, Lægernes Protester derimod, Sygevogternes Borttagelse o. s. v. Havde Lægerne havt Myndighed, var Intet af dette skeet."

Naar Forf. endelig mener, at „Lægernes Fordringer og de sanitære Hensyn först ville blive tilstrækkeligen paaagtede og fyldestgjorte," naar Armeen forsynes med en særskilt Medicinal-Intendantur, som kun havde at beskjæftige sig hermed, da vil det være klart, at en saadan Intendantur dog maatte udgjöre en Afdeling af Armeens Intendantur ifölge den Ordning, som principmæssig er indfört hos os i Armeevæsenets Bestyrelse, ligesom i andre Lande; men naar han troer, at slig Indretning finder Sted i den franske Armee,

da tager han feil. Istedetfor at man i vor Armee stræber hen efter det naturlige Forhold, nemlig ved en velordnet Fællesbestyrelse at indrömme det lægelige og det militæroeconomiske Element i Armeens Sundhedsvæsen lige Beretigelse, beroer saa at sige hele Bestyrelsen af den franske Armees Sundhedsvæsen udelukkende hos det militæroeconomiske, d. e. Intendanturen, idet man kun indrömmer Lægerne den consultative Stemme. At Videnskaben skeer Uret ved slig Ordning, og geraader paa et uværdigt Standpunkt ligeoverfor sin Deltager i Bestyrelsen, er vist; det indrömme vi vist alle. Saa meget större Grund var der til at anerkjende, at man hertillands med Beredvillighed strax gjorde Skridt til en fornuftmæssigere Ordning og Bestyrelse. Enhver Bestræbelse efter at opnaae Mere, er efter min Mening fornuftstridig, og har alene sin Rod i uklare Begreber om det Standpunkt, hvorpaa det lægelige Element bör stille sig.

Dette var hvad jeg i Hovedsagen havde at bemærke ved Forf.'s Afhandling. Ogsaa jeg „haaber, at Mange ville finde mine Bemærkninger grundede og ansee dem for fremsatte i den gode Hensigt at bidrage til den gode Sags Fremme."

Den asiatiske Choleras Optræden hos en Hund og Meddelelse fra dette Dyr til Mennesket.

I den engelske Journal the Veterinarien, Vol XXII, Nr. 264, December 1849, indeholdes herom følgende Iagttagelse af Mr. Bevan, Læge i Ives i Cornwall, som vistnok i meer end een Henseende fortjener Opmærksomhed. Den 14de September forrige Aar blev en Hund, som tilhörte en fattig Kone i Byen og var hendes Kjæledægge, pludselig angreben af Brækning og Diarrhe. I ganske faa Timer antoge Udtömmelserne foroven og forneden det samme Udseende af Risvand, som ved Cholera. Alle synlige Slimhinder fik strax et blyfarvet Udseende, og Hunden döde næste Dag under heftige Kramper efter ialt 34 Timers Sygdom, under hvilken Konen sad med den paa Skjödet, indsvöbte den i Flonel og gav den ved Leilighed et varmt Bad, Alt uden Nytte. Omtrent Kl. 3 om Morgenen den 16de September blev nu Konen selv syg og var allerede, da Lægen blev hentet Kl. 7 om Morgenen, i collaberet Tilstand. Denne forordnede de sædvanlige Midler, men uden Virkning, hun döde den 18de om Morgenen Kl. 4.

Lægernes Enkekasse og det Wincklerske Legat.

De 7de Februar 1850 afholdtes den aarlige Generalforsamling i Understöttelseskassen for danske Lægers Enker og uforsörgede Börn. Regnskabet med tilhörende Revisorqvittering fremlagdes og Kassebeholdningen eftersaaes.

Extract af Regnskabet for 1849:

Indtægt.	Rbd.	Mk.	Sk.
Kassebeholdning fra Aaret 1848	76.	5.	15.
Contingent for 1849 af 127 Medlemmer	1270.	„	„
Renter af Capitalen	811.	2.	5.
Summa	2158.	2.	4.

Udgivt.	Rbd.	Mk.	Sk.
Indkjöb af Obligationer med paalöbne Renter	1364.	4.	3.
Enkepensioner	639.	2.	4.
Krigsskat af 1 Aars Rente af Capitalen	65.	5.	8.
Administrationsomkostninger	25.	4.	12.
Summa	2095.	4.	11.

Contant Kassebeholdning for 1850: 62 Rbd. 3 Mk. 9 Sk.

Den rentebærende Capital bestod den 31te December 1849 af:

1.	En 1ste Prioritetsobligation	12,000 Rbd.
2.	En do. do.	4,000 —
3.	Kongl. 4 pCts. Obligationer	3,875 —
	Summa	19,875 Rbd.

Medlemmernes Antal var 127. 3 nye Medlemmer vare indtraadte, 2 döde og 1 har udmeldt sig; 2 have ikke betalt Contingent. Rentebeløbet for 1849 vil, med Fradrag af samme Aars Administrationsomkostninger, ifölge Fundatsens § 9 deles i 22 Portioner:

16 Pensionister erholde hver 36 Rbd. „ Mk. 4 Sk. aarlig Pension,
4 — — — 35 — „ — „ — — —
2 — — — 26 — 1 — 10 — — —

Til Revisorer valgtes: Justisraad Jacobsen og Overlæge Gottschalch.

Det Wincklerske Legats Regnskab.

Indtægt.	Rbd.	Mk.	Sk.
Kassebeholdning fra 1848	10.	2.	15.
Renter af Capitalen	340.	„	„
Afdöde Fru Beldrings Pension for 11te December 1848 .	15.	„	12.
Summa	365.	3.	11.

Udgivt.	Rbd.	Mk.	Sk.
Indkjöb af Obligationer med paalöbne Renter	183.	4.	4.
Enkepensioner	123.	5.	8.
Krigsskat af 1 Aars Rente af Capitalen	28.	2.	„
Erstatning af Avertissementer til Enkekassen	5.	3.	„
Summa	341.	2.	12.

Contant Kassebeholdning for 1850: 24 Rbd. 15 Sk.

Legatets rentebærende Capital bestod den 31te December 1849 af:

1.	En 1ste Prioritetsobligation	6,000 Rbd.
2.	En do. do.	2,000 —
3.	Kongl. 4 pCts. Obligationer	650 —
	Summa	8,650 Rbd.

Hver Distriktslæges Enke faaer i Aaret 1850 en Pension af 34 Rbd. 3 Mk. 9 Sk.

Correspondence- og Kasserer-Forretninger for Aaret 1850 besörges af Overlæge Müllertz, boende i store Kongensgade Nr. 64, Lit. A, i Stuen.

Kjöbenhavn den 8de Februar 1850.

Müller. M. Djörup.

Müllertz. B. Hoppe. Ballin. A. B. Schytz.

Udnævnelser. I Marinens Læge-Etat: paa Fregatten Thetis: Gjörling som Overskibslæge, Gandil som Underskibslæge. Paa Corvetten Valkyrien: Vötz, Briggen Örnen: Schou, paa Dampcorvetten Holger Danske: Schäffer, paa Hekla: Aaby, alle som Skibslæger. — Constitueret Overlæge ved Artilleriet L. H. Leth udnævnt til Ridder af Dannebrogen og Overlæge A. F. Rathje meddelt Rang med Capitainer af Armeen.

Vacance. En Prosektor-Post ved det medicinske Fakultet, om hvilken Ansögninger indleveres til Conferensraad Withusen; opslaaet vacant den 20de Marts.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Den 6. April. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 15.

Redigeret af C. Hempel.

Findes Ostestof i Blodet?

(Af Cand. med. & chir. Westergaard).

Allerede oftere har man troet at finde Ostestof i Blodet; men Angivelserne derom ere bestandigt blevne modbeviste. Det er især to af Ostestoffets Forhold, der have givet Anledning til Feiltagelse *), nemlig at en Oplösning af dette Stof ikke coagulerer ved Kogning, men ved Afdampning danner en Hinde paa Overfladen; da det senere blev efterviist, at en Alcali- eller Syreoplösning af Albumin forholder sig paa samme Maade, ophörte den anförte Reaction naturligviis at være charakteristisk for Ostestof. Endnu hyppigere har et andet Forhold givet Anledning til Forvexling. Det er bekjendt, at Eddikesyre fælder Ostestof af en Oplösning og atter oplöser det, naar der tilsættes et Overskud af Syre. Herpaa ere Gmelins, Simons og Andres Angivelser af Ostestof i Blodet stöttede; men naar Hr. Panum **) siger, at

*) vide Lehmann: Lehrbuch d. physiol. Chemie 1850, p. 390.
**) Bibl. f. Læger Januar 1850, p. 63.

dette Forhold fortiden ansees som charakteristisk for Ostestof, gjör han sig skyldig i en Anachronisme, da det i flere Aar har været bekjendt, at Alcalialbuminater og Fibrinater forholde sig paa samme Maade. Desværre er dette Reactionsforhold det eneste positive Beviis, Hr. P. har at fremföre for den Paastand, at et i længere Tid kjendt Stof i Blodet skulde være Ostestof. Hr. P. anförer ogsaa negative Beviser, men for at undersöge om disse have större Beviiskraft, bliver det nödvendigt at gaae lidt nöiere ind paa hans Afhandling i Bibl. f. Læger l. c.

Hr. P.'s Beretning om sine Experimenter bærer et saa iöinefaldende Præg af Selvstændighed, at man intet Öieblik kan tvivle om deres Originalitet, selv om man har et meget udförligere Arbeide om samme Gjenstand liggende for sig, nemlig af Zimmermann i F. Hellers Archiv für physiologische und pathologische Chemie und Mikroskopie 1846. Her omtaler Z. som noget Bekjendt, at det fortyndede og neutraliserede Blodserum giver et Bundfald; at dette Bundfald er let oplöseligt i Eddikesyre og Salte omtales ofte, blandt andet l. c. 213; Hr. P.'s smukke Forsög med Kulsyrens Indvirkning har Z. derimod ikke kjendt. Hvis Rigtigheden af Hr. P.'s Forsög behövede at konstateres, have vi altsaa i Z. et Vidnesbyrd, og det vilde være let at anföre flere.

Anderledes synes det at forholde sig med de Slutninger, Hr. P. uddrager af Forsögene. Den förste Slutning, at det dannede Bundfald: „er en i Vand uoplöselig Proteinforbindelse," maa vistnok efter vore nuværende Kundskaber betragtes som uomstödelig; men der ere tre uoplöselige saakaldte Proteinforbindelser: Fibrin, Albumin og Casein. Hr. P. kommer som bekjendt til det Resultat at Bundfaldet er Ostestof.

At det ikke er Fibrin beviser Hr. P. saaledes: „det forskjellige Forhold, den (Fibrinen) viser til Reagenserne, adskiller den saa væsentligt fra det her omhandlede Stof, at dette ved fremtidige Undersögelser nödvendigviis maa betragtes som ganske forskjelligt derfra *).“ Men hvad skal man nu sige, naar coaguleret Fibrin oplöst i en meget fortyndet Natronoplösning forholder sig aldeles som Blodserum, nemlig med Eddikesyre giver et Bundfald af Moleküler, der let oplöses i Overskud af Syre, at den neutraliserede Oplösning ved Kogning coagulerer i Fnokke etc.**) At den meget omtalte Proteinforbindelse heller ikke kan være et Transmutationsstof af Albumin, er mig noget vanskeligt at forstaae; Beviset lyder saaledes: „thi efterat det med Vand og Eddikesyre udfældede Stof er fjernet, indeholder den neutrale Vædske endnu en stor Mængde Albumin, ja denne udskilles ved Kogning tilsyneladende i rigeligere Mængde***).“ Det Ord „tilsyneladende“ er ikke godt at bygge Slutninger paa, desuden er Mængden virkelig större; ved Kogning bliver nemlig fortyndet Blodserum blot uklart uden egentlig at coagulere, medens den neutraliserede Vædske coagulerer i Fnokke †). Det anförte Factum synes kun at bevise Alkaliernes Evne til at forhindre Albumins fuldstændige Coagulation ved Kogning. Endvidere siger Hr. P.: „hvis Stoffet var opstaaet af Serums Æggehvide ved Indvirkning af Vand og Eddikesyre, var der ingen Grund til at Transmutationen skulde standse, efterat

*) l. c. 61.

**) Zimmermann l. c. 316.

***) samme Side.

†) Zimmermann l. c. 209; sammenlign ogsaa Lehmann l. c. 348.

en vis Mængde af Æggehviden var forvandlet til dette uopløselige Stof*)." Grunden kunde vel tænkes, naar man antager, at en Del af Serums Albumin er tilstede som Natronalbuminat, neutraliserer Serum, decomponerer Natronalbuminatet, og Albumin udskilles i coaguleret Tilstand; denne Adskillelse maa følgelig have sin naturlige Grændse. Men Hr. P. beviser ogsaa, at det omtalte Stof ikke kan skyldes Natronalbuminat **), Beviset er her den Angivelse af Scherer og Lehmann, at det af Natronalbuminatet ved Eddikesyre udskilte Albumin er „snartoplöseligt" i Overskud af Syre. Desværre har Hr. P. ikke angivet Stedet, hvorfra denne Oplysning er taget. Imidlertid vise Zimmermanns Forsög det Modsatte ***), og Lehmann selv synes ogsaa at være af samme Mening, idet han antager det her omhandlede Stof for Albumin fældet ved Eddikesyre af Natronalbuminat †).

Af det Anförte vil det være tydeligt, at Eddikesyre ikke er noget Skjelnereagens mellem Fibrin, Albumin og Casein, naar de befinde sig i en alcalisk Oplösning, da de alle tre forholde sig derved paa samme Maade. Vil man nu endeligt have et Navn til den af Blodet udskilte uoplöselige Proteinforbindelse, er vistnok Ostestof det, hvis Rigtighed er mindst sandsynlig, bevises kan den i hvert Fald ikke; sandsynligst er vel den allerede fremsatte Mening, at det omtalte Stof er Albumin, en Mening, der er udgaaet fra de anerkjendt dygtige Chemikere, der have beskjæftiget

*) l. c. 61.
**) l. c. 62.
***) l. c. 223.
†) l. c. 341.

sig med denne Gjenstand, og som der udfordres klare Modbeviser for at kuldkaste. Men Hr. P. er i det Hele hensynslös mod andre Chemikere; naar han saaledes antager, at Liebig og Zimmermann have anseet deres Forsög med deraf följende Resultater for „uvigtige Curiosa*),“ maa jeg idetmindste paa Z.'s Vegne protestere derimod, han synes **) at fordre idetmindste ligesaa megen Ære for sine Forsög som Liebig, netop paa Grund af deres Rigdom paa physiologiske Conseqvenser. Hvad der har foranlediget Hr. P.'s Dom synes at være, at disse Chemikere ikke have benyttet deres Opdagelser til at forklare Physiologiens og Pathologiens Hemmeligheder. Nu er det vel sandt, at et Dyrstof först opnaaer sin fulde Betydning, naar dets Förhold til Livsprocessen ere efterviste; men dertil udfordres Mere end Construktionen af aandrige Hypotheser, der kun have den ideelle Muligheds Berettigelse; man maa ikke alene kjende Stoffets physiologiske Egenskaber, men ogsaa dets chemiske Constitution, dets Dannelse af andre Stoffer, dets Adskillelsesprodukter og andre Stoffers Indvirkning paa det, först da kan man opstille en frugtbar Formodning om Stoffets Forhold til Livsprocessen. Vor Kundskab til de saakaldte Proteinforbindelser er imidlertid saa usikker, at ikke engang deres elementære Sammensætning kan bestemmes med fuldkommen Paalidelighed; hertil kommer, at den nyere Tid betydelig har rokket, for ikke at sige aldeles kuldkastet, Troen paa Protein som noget virkeligt Existerende. Under disse Forhold maa man vistnok give Hr. P. Ret, naar han siger, at det vel neppe saa snart med Sikkerhed vil kunne afgjöres, i hvilken Relation det omhandlede Stof staaer til

*) l. c. 67 og 68.
**) l. c. 212.

den normale og pathologiske Ernærings- og Celledannelses-Proces. Man kunde önske, at Hr. P. havde ventet indtil lidt af denne Sikkerhed kom, för han construerede, eller i alt Fald offentliggjorde en Hypothese som den Pag. 55 anförte om den Brightske Sygdomsproces; ligeledes kunne de Pag. 66 anförte betydende Momenter formentligt kun vildlede, især da de ere udgaaede fra æn ensidig Betragtningsmaade.

Denne lille Afhandling har henligget nogen Tid, idet jeg ventede at Hr. P.'s Opdagelse skulde blive modsagt af en Anden mere Competent; da det ikke er skeet, lader jeg den udkomme, idet jeg anseer det for urigtigt at lade Hr. P.'s Angivelse staae uimodsagt i et medicinsk Tidsskrift.

Nogle Modificationer ved Amputationen i Fodleddet.

(Efter Baudens: Gaz. des Hopitaux 1850. Nr. 15).

Hvor Foden har været angrebet af en Sygdom, der udfordrede dens Bortfjernelse ved Amputation, have indtil den senere Tid de fleste Chirurger været enige om at foretrække den sædvanlige Amputationsmethode paa Skinnebenet under Knæet fremfor Exarticulationen i Fodleddet eller Amputation i Continuiteten paa Skinnebenets nederste Trediedel, efterdi man ikke har været istand til at beseire de Ulemper, der ved disse sidste Methoder fremböde sig ved Applicationen af et kunstigt Ben efter Saarets Heling. Imidlertid har Syme under saadanne Omstændigheder förste Gang i Aaret 1842 og senere gjentagne Gange, som det angives,

med heldigt Resultat, foretaget en Amputation i Fodleddet, hvorom det Nærmere saavel angaaende Fremgangsmaaden som om Indretningen af det kunstige Ben er angivet i Ugeskr. f. L. 2den Række VIII Nr. 17 (1848). Uagtet der i disse sidste to Krigsaar vistnok ikke sjelden er forekommet Tilfælde, hvor denne Operationsmethode kan have været indiceret, synes det dog ikke, at den har fundet nogen særdeles almindelig Efterlignelse; dog maa det ikke lades upaagtet, at flere franske Chirurger saasom Velpeau og Baudens have udført og anbefale Amputationen i Fodleddet efter ovennævnte Principer. Den sidstnævnte har anvendt den første Gang i Aaret 1839, altsaa förend Syme, men efter en fra dennes forskjellig Fremgangsmaade. Det vil nemlig erindres, at Syme danner Lappen, der skal bedække Saaret samt den ved Leddefladens og Anklernes Afsaugning dannede glatte brede Flade af Skinne- og Læggebenets spongiöse Ledender, ved Hjælp af de blöde Bedækninger paa Hælen og den bagerste Del af Fodsaalen; Baudens derimod dannede en Lap af Beklædningerne paa Fodryggen, som strakte sig fra Anklerne ned imod Tærnes Udspring; ved dens Lösning söger han at bibeholde alle de blöde Dele i samme, saaledes at Skelettet af Fodryggen bliver ganske blottet ved Dissektionen. Anklerne borttages dernæst med en Saug, og Achillessenen overskjæres ved sin Insertion paa Calcaneus. Arret dannes saaledes bagtil, og den Opererede stötter ved Hjælp af en Slags Stövle paa Stumpens fri Ende, hvis Integumenter blive haarde, callöse og skikkede til at udholde Trykket. Baudens har udført denne Operation 5 Gange med meget Held; der er ingensinde opstaaet endog kun partiel Gangræn i Lappen.

Symes Fremgangsmaade er bleven modificeret paa flere Maader; saaledes kan Sygdommens Sæde og Udbredning ofte

bevirke, at man enten gjör Ryglappen lidt kortere og Plantarlappen lidt længere, eller omvendt, giver Ryglappen en större og Plantarlappen en tilsvarende mindre Udstrækning — hvilket dog ikke medförer nogen synderlig Forskjel i Udförelsen. En mere afvigende Fremgangsmaade har Baudens benyttet, hvor Destruktionen i de blöde Dele har et saadant Sæde, at Huden som skal bedække Amputationsstumpen maa tages fra en af Siderne, enten af Fodens udvendige eller indvendige Rand. Hvor saaledes Destruktionen findes paa Fodryggen og strækker sig höist op paa Fodens indvendige Side, bestaaer Operationen i Dannelsen af en Lap ved Hjælp af den ydre Fodrands samt Fodsaalens friske Dele, der bagtil naaer til Spidsen af Hælebenet, fortil begrændses udvendig af Tuberositeten af 5te Mellemfodsben og indvendig af Fremstaaenheden af Os cuneiforme primum. Denne Lap maa lösnes paa Grændsen mellem Fodsaalen og Fodens indvendige Flade. Det följer af sig selv, at hvis de blöde Dele vare destruerede i længst Udstrækning paa den indvendige Side, maatte Lappen være lösnet paa den modsatte Side af Foden. I begge Tilfælde er det af Vigtighed at erholde saa tykt et Lag af de blöde Dele som muligt til at bedække Stumpen og derfor at bibeholde i Lappen alle de blöde Dele paa Plantarfladen lige indtil Benene i Fodens Hvælving. Man kunde maaskee bebefrygte, at de i Lappen indbefattede Muskler, fornemmelig Flexor brevis digitorum, der lösnes fra begge Insertionspunkter, skulde gangrænere bort; men Erfaringen har saavel her som ved en Dorsallap, hvor Extensor brevis var indeholdt i Huden, viist, at dette ikke bliver Tilfældet. Operationen udföres da paa följende Maade. Et Længdesnit föres fra Tuberositeten af Hælebenet paa Grændsen af Fodsaalen og Fodens indvendige Flade hen til Kanten af

af Os cuneiforme primum. Et andet Snit begynder fra samme Udgangspunkt, føres under den indvendige Ankel, over Fodens Rygflade, omtrent 1 Tomme foran Fodleddet, hentil den bagerste Extremitet af 5te Mellemfodsben, derfra tvers over Fodsaalen til Kanten af første os cuneiforme, hvor det stöder sammen med Enden af første Indsnit. Kniven maa stikkes ind lige til Knoklerne. Efterat Lappen nu er lösnet, sauges Astragalus tvers over, saaledes at der bibeholdes saa stor en Del af dette Ben, som ligger i Niveau med Anklernes fremragende Ende, og endelig borttages Foden. Naar saaledes en Del af Astragalus bevares, behöver man ikke at gjöre Resektion af Ankelen; man bibeholder Artikulationen imellem Skinnebenet og Tarsus, der gavnligt kan virke til at fordele de Stöd imod Stumpen, der blive en Følge af Gangen. Naar Astragalus er angrebet af Sygdom, bör man derimod borttage den og gjöre Resektion af Anklerne.

I et Tilfælde, hvor Baudens foretog Operationen paa ovennævnte Maade, kunde Patienten 4 Maaneder efter gaae med Lethed ved Hjælp af en kunstig Stövle.

Til Behandlingen af Catarrhus nasalis.

(Efter Pretty: London medical Gazette).

Touchering med Helvedessten, som er anbefalet af Teissier imod Coryza, benyttes ofte med Held; men en nödvendig Betingelse herfor er at denne Methode maa anvendes meget tidlig i Sygdommen; ellers foraarsager den Patienten en

heftig Smerte. Pretty har i den senere Tid optaget en lemfældigere Behandlingsmaade, der bestaaer i at injicere en Oplösning af Sulph. Zinci i Næseborene, i Forhold som 1 Del af Saltet til 200 Dele Vand. Naar dette Middel anvendes strax, saasnart der bemærkes Kildren i Næsen, bliver Snuen meget hurtig afbrudt; men dersom Smerten allerede har været tilstede i nogen Tid, er det bedre at vente med at gjöre Indspröitninger, indtil Udfloddet viser sig; hvis ikke, vil Indspröitningen foraarsage en voldsom Smerte i Egnen af Sinus frontalis og ikke hindre Udfloddet fra at indfinde sig. Man indspröiter hver Gang 1—2 Gange gjennem begge Næsebor og gjentager Indspröitningerne 3—4 Gange, hvor Sygdommen ikke strax viger. Dersom Tilböieligheden til Snue hidrörer fra en Slaphedstilstand i Næsens Slimhinde, uden nogen constitutionel Svækkelse, da vil dette Middel for en stor Del fordrive samme. Man anvender til samme Tid den sædvanlige prophylactiske Behandling, med Indskrænkning af Nydelsen af Flydende og Varmt, med lunkne Bade o. s. v.

Berigtigelse

til en Opsats i Bibliothek for Læger, 7de Binds 1ste Hefte, angaaende Lægeposten ved den fynske Daareanstalt.

(Af Stiftsphysicus Aarestrup).

I det sidste Hefte af Bibliothek for Læger har Redacteuren gjort den forenede Lægepost ved Graabrödrehospitalet i

Odense og den fynske Daareanstalt til Gjenstand for Betragtninger, især med Hensyn til dens eventuelle Besættelse.

Skjöndt jeg saagodtsom i det Hele ikke kan andet end være enig med Red. i Henseende til de almindelige Yttringer angaaende Daarevæsenets og Lægestandens Forhold i Danmark, og skal afholde mig fra alle Reflexioner, som Stoffet forresten kunde give Anledning til, anseer jeg det dog for min Pligt at gjöre det medicinske Publicum opmærksom paa de factiske Urigtigheder, der tjene den lille Opsats til Udgangspunkt. Forunderligt nok, at blandt saamange Ulemper, hvoraf vort Daarevæsen trykkes, ogsaa skal findes den, at de Bedstunderrettede have saagodtsom intet Kjendskab til den eneste Daareanstalt i Kongeriget, der, ifölge Red. Mening, foruden Bistrupgaard, „kan uddanne en Daarelæge og paa Grund af sin hele Indretning være noget mere end en slet og ret Detentionsanstalt."

Red. udleder Lægepostens „særegne og væsentlige" Betydning, saavel for Lægestanden, som Staten og den praktiske Psychiatri, fra följende Omstændigheder:

1) Individantallet, der er interesseret ved Postens Besættelse.
2) De curative Sindssvages i de senere Aar tiltagende Mængde.
3) Nödvendigheden af et stadigt, al anden Virksomhed udelukkende Lægetilsyn ved Anstalten.
4) Anledningen til praktisk Uddannelse for Daarelæger.
5) Postens Selvstændighed.

1. For Tiden er Individantallet i Graabrödrehospitalets Lemmeafdeling . . . . . 80.
De incurable Lemmers Antal i Daareanstalten . . . . . 54.
De muligt curable, af mig i Aar indtagne sammesteds 4.
138.

Uden Overfyldning kan dette Antal ikke foröges. Red. af Bibl. f. L. angiver Antallet til 300.

2. De curative Sindssvages i de senere Aar tiltagende Mængde vil følgende nöiagtige Oversigt over Anstaltens Virksomhed i de sidste Aar udvise.

	Indkomne Curable.	Indkomne Incurable.	Antallet af samtlige Patienter.	Antallet af Incurable.	Udgaede helbredede.	Udgaede uhelbredede.	Döde.
1846	5	18	65	60	7	13	3
1847	6	16	62	56	8	14	5
1848	4	10	62	58	4	8	3
1849	3	10	55	52	2	4	8

De incurable 54 Lemmer, som ved Aarets Begyndelse befandt sig her i Anstalten, have opholdt sig der i Tidsrum, som nedenstaende Tabel angiver.

9 i 30 Aar og derover	1 i 11 Aar
1 i 30 —	3 i 10 —
1 i 28 —	1 i 9 —
2 i 26 —	2 i 8 —
1 i 24 —	2 i 7 —
2 i 23 —	2 i 6 —
2 i 19 —	3 i 5 —
1 i 18 —	3 i 4 —
2 i 17 —	4 i 3 —
2 i 15 —	2 i 2 —
2 i 13 —	5 i 1 —
1 i 12 —	

De curative Sindssvages tiltagende Mængde i de senere Aar sees heraf ikke at være, som Red. af Bibl. f. L. forudsætter, af den Natur, at den skulde afgive Leilighed til megen Övelse og være af stor Vigtighed for den praktiske Psychiatri.

3. Nödvendigheden af et stadigt Lægetilsyn er indlysende, ikke alene for de enkelte, muligt forefaldende curative Sindssyges Vedkommende, men ogsaa med Hensyn til de Incurable, saavelsom til Hospitalets Lemmeafdeling, der bestaaer af gamle, svagelige Personer. Men at dette Lægetilsyn skulde udfordre en Mands udelte Virksomhed, at det skulde medtage saamegen Tid og Anstrengelse, at han ikke saae sig istand til at varetage andre Forretninger, at han ikke skulde kunne være en halv eller hel Dag fraværende, og i saa Fald lade Tilsynet skee ved en anden Læge, uden at Hospitalets Tjeneste og Postens Vigtighed led derunder — at antage dette, vilde være en Fordömmelsesdom over alle hidtil ved Hospitalet ansatte Læger, saavelsom over alle combinerede Embedsstillinger.

4. Hvorledes en Anstalt med den anförte Leilighed til psychiatrisk Övelse skulde være fortrinlig skikket til Uddannelsesmiddel for vordende Daarelæger, især som Overgangspost til et betydeligere Embede, maa Red. nærmere oplyse. Men at Daareanstalten ved Graabrödrehospitalet i Odense, hvis Pligt det er, ifölge Cancelliskrivelse af 29de August 1835, at optage alle Sindssvage, uden Hensyn til deres Helbredelighed, *saalænge der er Plads* — hvilket Princip er fulgt i en Række af Aar — at denne Anstalt væsentlig er, hvad den altid har været, en Detentionsanstalt, kun af större Omfang, samt at den er blottet for Alt, der skulde kunne gjöre den til en nogenlunde hensigtsmæssig Curanstalt, benegtes af Ingen, der har det flygtigste Be-

kjendtskab til den. Det Ønskelige og Naturlige, som Red. finder i en Overgang fra Lægeansættelse ved en mindre Daareanstalt til en større, og „som netop fandt Sted ved den sidste Besættelse af Overlægeposten paa Bidstrup", maa jeg bifalde; kun maa den mindre Daareanstalt være en Curanstalt og af den Beskaffenhed, at den som psychiatrisk Skole kan komme i Betragtning; noget som er aldeles uanvendeligt paa den fynske Anstalt, der forresten som Opbevaringssted er usædvanlig godt organiseret og uundværlig, men selv i sin udvidede Form utilstrækkelig for Fyns Stift. Da Red. har anført Professor Göriches Overgang fra Lægeposten ved den fynske Anstalt til Overlægeposten paa Bidstrup, vil jeg bemærke, at Prof. G., som practiserende Læge i Odense, fra Mai 1830 til November 1831, altsaa i 1½ Aar var ansat ved Graabrödrehospitalets Daareanstalt — dengang en enkelt Bygning med 16 Celler. Ifölge Protokollens Udvisende havde Anstalten i Aarene 1830—31 et Antal af 18 gamle, incurable Lemmer, og 6 eller 8 indkomne nye Patienter, af hvilke sidste 2 ere döde i Anstalten, 2 udskrevne som uhelbredelige, og 2 endnu befinde sig sammesteds. Jeg benægter ikke, at Lægetilsynet med et Antal af — som det i de senere Aar har været — 52 til 60 chroniske og incurable Sindssyge er meget interessant og instructivt med Hensyn til Psychiatrien i det Hele, men afgive fuld Beskjæftigelse for nogensomhelst Læge, kan det naturligviis ikke.

5. Lægepostens Selvstændighed udhæves ogsaa af Red. Skal Selvstændighed i dette Tilfælde betyde Muligheden af at Embedsmanden ganske kan hengive sig til en Post, der udfordrer hans udelte Virksomhed, uden at have anden Beskjæftigelse nödig, saa vilde den selvstændige Hospitals- og Daarelæge i Odense ene og alene have at sysselsætte sig

med Lemmehospitalets Praxis — i Gjennemsnit 3 a 4 Syge — de enkelte — 2 a 3 — curative Sindssvages Behandling, og den övrige Tid „af Humanitets Hensyn" underholde sig med de Incurable, hvis Studium unægtelig kræver lang Tid. Forudsat, at Hospitalets Tjeneste virkelig udfordrede Lægens hele Virksomhed, og at Hensyn til den practiske Psychiatris Vigtighed for Staten gjorde en saadan contemplativ Post nödvendig, vilde da en Gagering af 300 Rbd. aarlig, uden nogensomhelst andet Agrement, Bolig eller sligt, begrunde et selvstændigt Embede for en Mand, der har uddannet sig til Daarelæge, og som ved Hospitalets Praxis var afskaaren fra al anden Lægevirksomhed? At Distrikts- og Stadslægernes Gage ikke er synderlig större, er vel sandt, men deres Funktion som Læge er ved denne Gage ingenlunde vederlagt; de ere tvertimod anviste til en saavidt muligt udbredt offentlig og privat Praxis, der udgjör deres egentlige Indtægtskilde.

Hvormeget jeg end anerkjender den skjönne Iver, der har viist sig for Daaresagens Fremme, og hvor fuldkommen enig jeg forresten er med den ærede Red. af Bibl. f. L. i Anskuelsen af Daareväsenets vigtigste Momenter, — hvor varmt jeg end paaskjönner ethvert godt Indlæg i Lægestandens fortrykte Sag, ethvert Forvaringsmiddel mod ulægekyndige Autoriteters altfor ofte uheldige Selvraadighed, — saa har jeg i denne Anledning dog ikke kunnet andet, end paavise det ugrundede og overdrevne i, at fremhæve Lægeposten ved Graabrödrchospitalet og Daareanstalten i Odense — der i Analogi med de övrige Hospitalslægeposter besættes af Stiftsövrigheden — som et, i dens nuværende Form, for Lægestanden særdeles vigtigt og af höiere medicinale Statshensyn betydningsfuldt Embede, der ikke uden stort Tab for Staten kunde taale at henstaae længere Tid

ubesat, og om hvilket der burde aabnes den videste Concurrence.

Maaskee er det overflödigt at bemærke, at jeg, ved Forhandlingen af den omtalte Lægeposts Besættelse, har fremhævet de Argumenter, som fra mit Standpunkt talte for Embedets Besættelse o. s. v., men at Stiftsövrigheden og Directionen havde overveiende Motiver for en Constitution, som jeg her ikke finder mig beföiet til videre at detaillere.

Odense, den 15de Marts 1850.

„I Ugeskrift for Læger" af 30te forrige Maaned har jeg yttret: „At danne sig et godt Sygevogter- og Ambulancecorps er imidlertid ikke nogen let Sag, det er ikke gjort i faa Maaneder, men kræver Aar. Ved Krigens Udbrud 1848 var der ligesaalidt tænkt herpaa, som paa Ambulanceindretninger; Alt maatte dengang skabes og indrettes." Disse Ord maae forstaaes saaledes, at der ved Krigens Udbrud ikke existerede noget Sygevogtercorps, ei heller Ambulanceindretninger, skjöndt Armeens Stabslæge gjentagne Gange havde andraget paa en Commissions Nedsættelse til Ordningen heraf, ligesom af hele Armeens Medicinalvæsen.

Bendz.

Dödsfald. H. C. Cruse, forhen Bataillonschirurg ved Artilleriet, död den 24de Marts. — F. Baagöe, forhen Bataillonschirurg, död den 29de Marts.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Tryht hos Kgl. Hofbogtrykker Blanco Luno.

Den 20. April. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 16—17.

Redigeret af C. Hempel.

Svar til Professor Bendz.

(Fra Dr. E. Hornemann).

I October-Heftet (1849) af Bibliothek for Læger leverede jeg „nogle Bemærkninger om Lazarethet paa Augustenborg og dets Bestyrelse," i den Hensigt at gjöre Mit til at de reglementariske Bestemmelser for Armeens Sundhedsvæsen paany kunde blive reviderede og reformerede.

I Nr. 250 af „Fædrelandet" henledte Bladets Redaction Publicums Opmærksomhed paa disse Bemærkninger.

I den Berlingske Tidende af 8de November 1849 lod dernæst Professor Bendz indrykke en Bekjendtgjörelse, hvori han underretter Publicum om, at jeg kun har været 4 Maaneder paa Augustenborg, og at hans „ærede Collegas (o: mine) Bemærkninger indeholde flere vrange Anskuelser og og ikke faa factiske Urigtigheder," som han „for en Del" vil tilskrive mit Ubekjendtskab med Forholdene; han lover „snarest mulig" i Ugeskrift for Læger at ledsage dem med Oplysninger, og tilföier: „Naturligviis er det herved aldeles ikke min Hensigt at indlade mig i nogen Slags Polemik

med en hæderlig Collega.“ Han gjör det kun „nödtvungen“ siger han, af Pligt mod sig selv og mod Overlæge Clemmensen og van Deurs. Han ender med den Bemærkning, at han saasmart hans Tid tillader det „tillige“ skal tage til Gjenmæle mod nogle anonyme Angreb i „Fædrelandet.“ De anonyme Forfattere svarede han strax; jeg maatte vente.

Ved Armeebefaling af 12te November 1849 anordnede imidlertid Krigsministeren en Commission nedsat til at revidere de reglementariske Bestemmelser for Armeens Sundhedsvæsen og „gjöre Forslag til de Forandringer deri eller Tillæg dertil, som Erfaringen har viist at være tilraadelige under et nyt Felttog.“

Efter Ministerens Befaling blev jeg indbudt til at tiltræde denne Commission som Medlem og havde da, ved næsten daglige Möder, indtil midt ind i Januar, ofte nok Leilighed til med Professor Bendz og de övrige Medlemmer af Commissionen at dröfte de forskjellige Punkter, som mine „Bemærkninger“ især gaae ud paa. (Forelöbig bemærkes, at Majoritetens Mening i Reglen stemmede med de Meninger, jeg i hine Bemærkninger havde sögt at gjöre gjældende).

Nu först, den 30te Marts 1850, altsaa omtrent 5 Maaneder efter at han i et Dagblad havde lovet „snarest mulig“ at oplyse Publikum om mine vrange Anskuelser og factiske Urigtigheder — nu först har Professor Bendz gjort mig den Ære at gjenmæle i Nr. 12—14 af Ugeskrift for Læger.

Virkningen af denne lange Opsættelse er den, at Alle, (til hans Bequemmelighed) have glemt hvad jeg har sagt og hvad han havde lovet; Virkningen er endvidere den, at man med en vis Kjedsommelighed seer de gamle, baade i Bladene og i Commissionen forlængst uddebatterede Spörgsmaal paany trukne frem; men Virkningen kan ogsaa være

den, at Mange enten slet ikke læse Professor Bendz's lange Gjenmæle, eller ere retfærdige nok til paany at gjennemlæse mine første Bemærkninger. Kunde jeg stole paa at Alle vilde gjöre dette, troer jeg nok at jeg kunde spare min Tid og lade Professor Bendz blive i den Tro at han fuldkomment havde opnaaet sin første Hensigt: aldeles ikke at indlade sig i nogen Slags Polemik med mig. Thi efterat jeg nu atter har gjennemlæst hvad jeg dengang skrev og sammenholdt det med Bendz's Oplysninger og utro Referat af mine Ord og Meninger, finder jeg ikke en eneste factisk Omstændighed modbeviist af ham; og hvad mine vrange Anskuelser angaaer, da maa jeg oprigtig talt tilstaae, at jeg omtrent har dem allesammen endnu (kun ikke ganske som Bendz har refereret dem), saa at jeg kun veed lidet at tilföie til hvad jeg i mine Bemærkninger og senere i Commissionen har yttret.

Sagen selv kan altsaa forsaavidt ikke vinde ved et Svar fra mig. Men — for det Første er det tvivlsomt, hvormange der ville læse mine Bemærkninger om igjen; dernæst kan jeg dog maaskee gjöre noget Godt ved at benytte denne Leilighed til at offentliggjöre Noget om de Resultater, hvortil den nedsatte Commissions Raadslagninger förte; og endeligen kan det ikke benægtes, at Professor Bendzs Gjenmæle, foruden hans egentlige Selvforsvar, tillige indeholder betydelige Angreb paa mig (og tildels paa Professor Stein, som Bendz uden Grund her har væltet sig ind paa); og det ikke blot under Form af Beskyldninger, men tillige derved, at han idelig söger at trække Andre frem imod mig, medens han til samme Tid höimodigen vil forsvare dem; thi han har den Svaghed, at han ikke blot vil feie for sin egen Dör, men ogsaa for alle sine Over- og Undermænds Döre, især dog for Intendanturens, (hvad denne

dog neppe bör takke ham for), og denne Svaghed er nu gaaet ud over mig. Jeg maa altsaa svare, og forsvare mig mod „denne Slags Polemik;“ men jeg skal gjöre det saa kort som det nogenlunde er mig muligt, og söge at undgaae det uhyggelige Skue af en Kamp paa Personlighedens Gebeet, skjöndt Udfordringen næsten synes mig at pege hen derpaa.

Först om mine factiske Urigtigheder.

Mod min Bemærkning, at Augustenborgs Lazareth fra dets Oprettelse i Begyndelsen af Krigen i 1848, „vedblev at være i Virksomhed hele Sommeren, ofte endog meget stærkt belagt, indtil det henad Efteraaret — kun havde et forholdsviis meget ringe Antal Patienter“ — sætter Professor Bendz en Oversigt over Belægningen fra 22de Juni af, da der havdes 354 Syge. Dette kalder han „en Oversigt over dets Belægning lige fra Sommerens Begyndelse.“ Sommeren pleier dog at begynde lidt tidligere hos os, og hvis han havde anfört Belægningen efter den 28de Mai og 5te Juni (de to store Slagdage) vilde hans Liste fuldkommen have bestyrket min Bemærkning; dens factiske Rigtighed har han sögt at omgaae.

Mod min Bemærkning, at der ikke, medens Hospitalet havde staaet, havde været foretaget nogen större, jevnlig Udrensning, sætter Bendz det Resultat, som hiin Oversigt over Belægningen giver ham, nemlig at i Juli og August kun Halvdelen af Pladserne vare belagte, i September $\frac{1}{5}$ og i October kun $\frac{1}{10}$. Han drager deraf den Slutning at „den störste Del af dets Localer i et Par Maaneder havde staaet tomme.“ Denne Slutning följer ikke af Oversigten, som ikke angiver, hvorledes Patienterne vare fordelte paa Stuerne, og herpaa kommer det jo an. Det er rimeligt at de have været jevnt fordelte over de fleste Stuer. Jeg maa desuden erindre Professor Bendz om, at man ved en

„större Udrensning“ af et Hospital i Regien forstaaer andet end at lade nogle Stuer staae tomme, hvad man saavidt mulig altid bör iagttage. Hvad jeg mener, nemlig at Hospitalet fuldstændig römmes, udluftes og rengjöres, Sengereqvisiterne fornyes o. s. v. og i længere Tid staaer ledigt, har jeg med tydelige Ord sagt kort iforveien pag. 434. Professor Bendz behövede altsaa ikke at misforstaae mig og spörge mig hvad Hjemmel jeg har til min Anke, som han paastaer er uden Grund, uden at modbevise den. Imidlertid skal jeg dog sige ham, at min Hjemmel er flere troværdige Folk, der fra Begyndelsen af havde været og endnu ere ved Lazarethet. Baade under mit Ophold paa Augustenborg og nu senere paa min skriftlige Opfordring har jeg faaet det Svar (senest skriftligt), at der aldrig (langt mindre jevnlig) har været foretaget nogen almindelig Udluftning eller större Udrensning. Thi efter at de Syge vare bortflyttede i October, blev 2den Sal paa Slottet benyttet til Caserne, og en stor Del af de större Værelser i Stue-Etagen og 1ste Sal til Officersværelser, de mindre til Oppasserne. Desuden bleve nogle Værelser brugte til Oplag af Madratser o. s. v. og til Nattelogi for Sygevogtere. Dette varede til Juul, da der atter blev indlagt Syge i Slottet nedenunder Casernen. Professor Bendz giver selv den samme Forklaring (pag. 181 og 182), kun siger han, at de Syge först flyttedes fra Slottet i November, medens jeg har hört at det var i October, han giver mig altsaa mere end jeg forlanger; og naar han forsikkrer, at Lazarethet under Clemmensen altid udmærkede sig ved Renlighed og Orden, da er dette hvad mig angaaer aldeles overflödigt, idet jeg aldrig har benægtet det. Det er et lille Forsög paa at sætte mig sammen med Clemmensen, idet han vil indbilde Folk at jeg har angrebet denne, som han nu maa forsvare. Clem-

mensen selv har dog neppe misforstaaet mig, og for hans Skyld behöver jeg vist ikke at minde om, at jeg paa flere Steder (pag. 436 og 437) har udtalt mig til hans Roes og sögt at vise, at han havde gjort hvad han kunde, navnligen mod Troppernes Casernering i Hospitalet. Her indtræffer nu den Synderlighed at Professor Bendz, der maa forsvare Alt hvad Autoriteterne have gjort, pag. 182 söger at benægte at Lægerne (Clemmensen deriblandt) lod höre nogen Protest mod denne Casernering. Hans Forsög er imidlertid svagt, thi han forsikkrer kun, at slige Protester ikke hörtes paa den Tid (da Slottet var tomt for Syge, i Efteraaret 1848, og da der altsaa heller ingen Læge var ved Slottet). Det jeg har udhævet er imidlertid det som han selv senere (undskyldende) fortæller, at Casernen blev der, skjöndt de Syge laae nedenunder; og pag. 185 siger han selv: „Man (ɔ: Clemmensen og van Deurs) havde derfor andraget paa dette Mandskabs Bortflytning og foreslaaet hele Slottets Römning, for at det kunde staae ledigt og udluftes i nogen Tid" — og pag. 191: „Man (ɔ: de samme Læger) androg derfor ogsaa med Grund paa, at de (det casernerede Mandskab) snarest muligt bleve forlagte." — Mere forlanger jeg aldeles ikke. Men hvad skal man nu sige om denne Maneer hos Professor Bendz, paa eengang at indrömme: at Lægerne med Grund havde protesteret mod at det casernerede Mandskab forblev i Hospitalet, og at de, i Anledning af den derved frembragte Typhussmitte blandt Folkene, havde forlangt Hospitalet römmet og udluftet i nogen Tid — og hans Paastand om, at min Bemærkning om at Lægerne havde protesteret mod den samme Casernering er uriglig; samt (pag. 192) at jeg ikke havde nogen skjellig Grund til at paastaae at Hospitalet var inficeret. Baade paa dette Sted (pag. 192, 13de Linie fraoven) og længere nede paa samme

Pagina, hvor han siger: at jeg uden videre erklærer det betydelige Inventarium for cassabelt, som naturligt etc., anförer Professoren mine Ord med stor Utroskab. Den der vil læse den Sætning hos mig (nederst pag. 435 og överst pag. 436), hvilken Bendz til sit Brug har revet itu, omskrevet og udslettet af, vil give mig Ret i at det er et uhyggeligt, trivielt og i Grunden overflödigt Arbeide at svare paa saadanne Oplysninger. Den samme Utroskab gaaer igjennem flere af Professorens Citater, og dog tör han pag. 210 beskylde mig for Mangel paa Samvittighedsfuldhed i Afbenyttelsen af Materialier, fordi han ikke har forstaaet den Mening, der ligger i mine Ord (jeg siger: at man „næsten" maa antage, og det troer han er identisk med at jeg paastaaer det er saa); ei at tale om at han endogsaa paa det Sted citerer galt og uden Sammenhæng.

Leder jeg efter flere Forsög af ham paa at paavise factiske Urigtigheder, saa finder jeg et saadant pag. 194, hvor han paastaaer, at jeg ikke burde have glemt at anföre nogle mundtlige Ord, jeg skal have sagt til Assessor Looft, om at Overinspecteur Horneman havde lovet at ville besörge Arbeidet ved Ridehuset, hvilket saaledes skulde kunne have fritaget Intendanten for videre Uleilighed. Min Bemærkning: at Ridehusets Indretning uden Ophold blev udfört uden nogen Medvirkning af Intendanturen (atter her giver han galt Citat og Referat) ledsager han derfor med den Exclamation: „Man dömme nu selv." Hertil skal jeg sætte Enhver istand ved at erklære: at det er meget rimeligt, at jeg har ladet Hr. Looft vide, at jeg ikke stolede paa hans, men paa Overinspecteurens Hjælp. Jeg havde allerede dengang erfaret lidt om hvad Understöttelse man kunde vente fra Intendanturen. Men hvad der i den Anledning kunde siges til dens Undskyldning, har jeg selv sagt pag. 451,

hvor jeg erindrer om, hvor overlæsset den var paa den Tid med andre Forretninger. Dette Sted burde Professoren have citeret, istedetfor at gjöre et tactlöst Forsög paa at vække Mistanke mod min Ærlighed. Iövrigt maa jeg paaskjönne at han her trækker Overinspecteuren frem, da dette giver mig en god Anledning til at erklære, at Lazarethet paa Augustenborg skylder denne Mands Hjælp og Understöttelse meget af det Gode det, trods Alt, har udrettet.

Hvad den strax efter anförte Evacuations Historie angaaer, hvor Professor Bendz ogsaa synes at ville oplyse om Forvanskning af Facta fra min Side, da behöver jeg blot at lade Læseren lægge Mærke til at det Eneste, han tilföier (ikke berigtiger), er at det var Skibsförerens Pligt at sörge for Lods. Jeg har rigtignok aldeles ikke indladt mig paa at afgjöre, hvis Pligt det var, men kun sagt, at der hverken var sörget for Dampskib eller for Lods. Det Förste maa han bekræfte, det Sidste tör han ikke benægte. Alligevel siger han at min Klage var ugrundet. Slutningen, om Intendantens Mening, som han gjör til sin, skal jeg i det Följende tale nærmere om. Her maa jeg endnu omtale, hvorledes han anvender Intendantens Mening om min formentlige „aldeles vrange Fremstilling“ paa mine Bemærkninger om Hospitalets Nöd og Mangler i den förste Tid og den langsomme og ufuldkomne Afhjælpning af samme, som jeg har klaget over; ligesom han allerede tidligere pag. 190 og 192 har ifölge „authentiske Oplysninger“ og „Lazarethets Protocoller“ leveret adskillige Talstörrelser, som skulle svække Indtrykket af min Fremstilling og vise det factisk Urigtige i mine Klager. Jeg kunde, hvad dette angaaer, maaskee nöies med at svare, at Professor Bendz ogsaa har den Svaghed, at han troer for stærkt paa Lister og Protocoller. Klagèr saaledes Lægen, der stod hos de

Syge, over at det eller det manglede dem, saa seer han fra sit administrative Standpunkt efter i Protocollen eller Listen; og mangler det ikke der, bliver Klagen uden videre afviist. Jeg kunde ogsaa henvise til de mange Steder i Gjenmælet, hvor Manglerne og Nöden indrömmes, saaledes til Ordene pag. 189: „En Hovedvanskelighed var dernæst Lazarethets hurtigst mulige Forsyning med det til Udvidelsen nödvendige Inventarium.“ Pag. 196: „Meget nöiagtige Reqvisitioner udgik fra Intendanturen forat complettere Inventariet og Sygevogter-Personalet; at det Manglende ikke strax kom tilstede, laa i Combinationen i mange uheldige Omstændigheder, hvoraf den störste Del ikke lode sig beherske; og næste Pagina, hvor han nævner een af disse combinerede Omstændigheder, nemlig: „at nogle af disse Ting (det manglende Inventarium) ved en stor Skjödeslöshed bleve henliggende i Magazinet i Sönderborg“ (Skylden skydes paa en under den ansvarhavende Intendant ansat underordnet Betjent) — kort, der er Steder nok, hvor han giver mig Ret i min Fremstilling af det jeg pag. 437 har kaldet en meget vanskelig og alvorlig Stilling. Men Professor Bendz vil som sagt slaae mig med authentiske Talstörrelser og Lazarethets Protocoller, og herimod maa jeg da værge mig ved at lade ham vide, at jeg naturligviis ogsaa har authentiske Oplysninger og Udskrift af Lazarethets Protocoller. Jeg har blandt andet en Afskrift af Dagsbefalingen af 18de Marts, hvori bemærkes, at Prof. Bendz har indberettet, at han har inspiceret Lazaretherne paa Als og fundet dem i „fortrinlig“ Orden; jeg kjender Indholdet af det Brev, som Professor Bendz 14 Dage senere, efter paany at have inspiceret Lazarethet og efter Aftale med mig, skrev til Kjöbenhavn, for at opfordre den private Godgjörenhed til at hjælpe Lazarethet med 200 à 300 Madrat-

ser, Puder, Tæpper og Lagener; jeg har endvidere en original Inventarieliste over hvad Lazarethet manglede den 6te April, udskrevet af Lazarethets Protocoller og underskrevet af Forvalter Bärthelsen (der vist nödig angav mindre end der var) — og denne Liste angiver en, efter de reglementariske Bestemmelser beregnet, Mangel af en Mængde Sengesteder, Madratser, Lagener, Tæpper og övrige Lazarethreqvisiter o. s. v. Jeg har endelig en Mængde andre Fortegnelser og authentiske Oplysninger, som ligge til Professorens Eftersyn, og som vist kan maale sig med Oplysningerne fra den Part, der idelig roser hvad der er gjort og ikke seer Trang til at opnaae mere. Jeg vil imidlertid foreslaae Professor Bendz (hvad han bör paaskjönne), at vi indtil videre blive enige om, at det der staaer paa Papiret om hvad der haves og ikke haves, meget ofte daarligen svarer til hvad der virkelig forefindes — og hermed kan jeg vel lade hans Oplysninger om mine factiske Urigtigheder beroe for denne Gang, idet jeg stoler paa, at han nu dog vil kunne tænke sig, at jeg har været „maadeholdende" i min Beretning, hvad han pag. 210 synes at gjöre sig lystig over, endogsaa paa Fransk.

Een Indrömmelse bör jeg dog gjöre ham, nemlig den, at jeg pag. 435 rigtigere havde sagt Madratser fra Fredericia, istedetfor „fra Hertugens Tid" — skjöndt det er vist, at Hospitalet ogsaa brugte mange af Hertugens Madratser.

Spörgsmaalet om, hvorvidt Lazarethfeberen paa Augustenborg stod i Forbindelse med Slottets Brug til Caserne, eller om hvorvidt raae Trainkudske ere skikkede til Sygevogtere — om hvilke Spörgsmaal han lader til at være meget uenig med mig, skal jeg for Rummets Skyld her ikke gaae ind paa. Jeg vil kun bemærke, at han, hvad det förste Spörgsmaal angaaer, er noget i Confusion med sine egne

Meninger, idet han pag. 187 siger, at Feberen ikke var indskrænket til Augustenborg, „endnu mindre her begrundet i locale Forhold," og pag. 191, at Grunden til at 3die Forstærknings-Bataillons 1ste Compagni, der var caserneret paa Slottet, blev saa stærkt medtaget af Feberen" laa vistnok i de locale Forhold, saasom at Etagen var meget lav, og at Værelserne vare temmelig stærkt belagte." Endelig söger han pag. 186 at forsvare det ulykkelige Compagnies Indqvartering ovenover de Syge, blandt andet med den Bemærkning, at „Pligten böd ogsaa at forebygge Sygdom blandt de Sunde" — nemlig ved at sörge for deres Casernering, hvad han iforveien har udviklet. Augustenborg Kirkegaard viser, hvorledes Sygdommen blev forebygget blandt de Sunde, og det gjör mig ondt at höre dette Raissonnement af den active Armees Stabslæge, ikke blot for de mange Offre i hint Compagni, der maatte böde for denne kortsynede og misforstaaede Omhu, men ogsaa for Professoren selv, der nu rent har glemt det hvorom han var enig med mig og de övrige Medlemmer af Commissionen, da Talen i denne var om Lazarethernes rigeligere Forsyning og större Plads som Middel mod de smittende Lazarethsygdomme.

Efter Discussionen om denne Gjenstand, hvorved det forlöbne Aars Erfaringer naturligen benyttedes, indstillede Commissionen enstemmigen följende:

„Forat den active Armee stedse kan have et tilstrækkeligt Material for Lazaretherne i 1ste Linie til sin Disposition, beregnes det til circa ¼ af den normerede Lazarethstand, og gaaer dette Material, der medföres paa Vogne, kuns ind i Beregningen for Lazarethvæsenets Material for hele Armeen med ¼ af dets Effectivstand. Naar saaledes f. Ex. Armeens Styrke regnes til 40,000 Mand, altsaa 4,000

Syge, blive Lazaretherne i 1ste Linie at regne til 1,000 Syge, hvilket Antal dog kun fradrages de 4,000 med ¼ eller 250. Forholdet mellem 2den og 3die Linie ordnes saaledes, at den förste beregnes til ⅔, den sidste til ⅓ af Lazarethstandens normerede Udstrækning, efter at hin Quotadel for Lazaretherne i 1ste Linie er fradragen.

Ved Oprettelsen af Lazarether for Armeens Syge og Saarede skal tilbörligt Hensyn tages til, at gode Localer vælges, og at de have det fornödne Cubikindhold af Luft til det Antal Senge, hvortil de tages i Beslag. Som Regel bestemmes 600 Cubikfod Luft for hver Seng, og Minimum for kortere Tid ansættes til 400.

For at Lazaretherne i 2den Linie stedse kunne være i Stand til at modtage et större Antal Syge og Saarede, og for at Leilighed kan gives dem til Localernes Udluftning m. m. skulle disse Lazarether have ⅓ af deres Pladser disponible, hvilket söges tilveiebragt ved en successive og planmæssig Evacuation til 3die Linie."

I Fortegnelsen over det normerede Inventarium for et Lazareth i 2den Linie à 300 Syge blev desuden tilföiet 45 Krölhaarsmadratser, foruden den övrige Forögelse.

Motiveringen af disse Forslag blev det overdraget mig at concipere, og min Concept blev enstemmigen antaget. Den lyder saaledes:

„Det er en bekjendt Erfaring, at de active Armeer miste langt flere Folk ved Sygdom end ved Fjendens Kugler. Disse dræbende Sygdomme, der overhovedet hjemsöge enhver större Troppesamling, ere i Reglen epidemiske og smitsomme, de fremkomme i de stærkt belagte Cantonnementer, især naar Aarstid, Jordbund og Forpleining afgive ugunstige Betingelser for Sundheden; men deres almindeligste og farligste Kilde findes dog hyppigst i Lazaretherne,

naar disse ere stærkt belagte og uafbrudt i Brug i længere Tid; især efter större Slag, og fortrinsviis efter uheldige Affairer, Tilbagetog og langvarig Anstrængelse, eller omvendt Örkeslöshed. Alle Læger ere nu enige i, at den virksomste Aarsag til disse Lazarethsygdomme, hvilke, baade med og uden egentlig Smitte, altid let udbrede sig dels i selve Lazarethet dels udenfor det, ligger i en Gift, der avles i Lazarethet eller i ethvert andet tæt belagt Rum, og det er nu en af næsten alle Læger anerkjendt Kjendsgjerning, at man kun har eet, for alle Tilfælde sikkert og prövet Middel til at forebygge Udviklingen af denne Gift og tillige til at hemme dens Virkning og ödelægge den — nemlig Renlighed og frisk Luft. Derfor er det i vor Tid en af en Hospitalslæges förste Pligter: aldrig at overfylde sine Stuer, altid at have nogle Stuer ledige og udrensede og stadigen at vexle med at udtömme nogle Stuer og udrense og udlufte disse og tilhörende Sengereqvisiter, medens de ledige belægges; og derfor maa ethvert vel indrettet Hospital have flere ledige, mindre Stuer og tilsvarende Sengereqvisiter til enkelte Syge, forat ethvert mistænkeligt Tilfælde strax kan isoleres og sættes under de gunstigste Betingelser, hvad Renlighed og frisk Luft angaaer. Forsömmes dette, eller kan et saadant Forhold ikke tilveiebringes, da opstaaer Lazarethsygdomme (Lazarethrosen, Lazarethkoldbrand, Lazarethtyphus og tildels Stivkrampen), og flere af disse enten ere eller kunne let blive smitsomme, saaat de fra Lazaretherne udbrede sig til Armeen, og svække denne ved foröget Sygelighed og Dödelighed.

De forrige Aars Felttog her i Landet har bestyrket denne Erfaring, ligesom det heller ikke mangler paa Exempler til Bestyrkelse af den ovenfor fremfatte store Nytte af udstrakte Renlighedsforanstaltninger, navnlig hvad Sygelo-

calernes hyppige Omskiftning og Udrensning angaaer (Faaborg, Augustenborg o. s. v.). Man bör derfor ikke blive staaende ved med Resignation at antage, at der altid maa findes megen Sygelighed og Dödelighed, hvor mange Tropper ere samlede og Lazarether i Virksomhed, man bör heller ikke slaae sig til Ro ved at det er ligesaadan eller endnu værre i andre Lande end hos os, men man bör tvertimod være overbeviist om, at man i dette Punkt kan gaae fremad, at den militære Hygieine især i dette Punkt kan fuldkommengjöres, og derfor strax benytte enhver sand Erfaring uden Hensyn til om dens Benyttelse er noget mere eller mindre bekostelig. Alle Hensyn tale herfor, baade de humane og de oeconomiske, thi de Summer, der her anvendes, maae antages at ville svare höie Renter i Armeens formindskede Sygelighed og Dödelighed."

Alt dette har Professor Bendz underskrevet. Men nu, da maaskee et nyt Felttog staaer for Dören og han maaskee paany kan blive Stabslæge, nu bestrider han Rimeligheden af at Smitten udviklede sig i Hospitalet, og kalder min Anskuelse uholdbar og overdreven.

Hvad Trainkudskene angaaer, har jeg pag. 442 ivret imod at antage disse „uden at have indövet og prövet dem iforveien;" herom gjælder min Dom. Men disse Ord overses af Professoren, som derfor uden videre erklærer min Dom at hidröre fra min Mangel paa Kjendskab til de militære Forhold. I Commissionen har han dog selv tilligemed alle de andre Medlemmer stillet den samme Fordring som jeg, nemlig at Sygevogterne udvælges og öves.

Paa samme Maade omgaaer han Sandheden, naar han pag. 198 vil have Læseren til at troe, at der efter den 13de var meget lidet at bestille ved Lazarethet (for Brigadelægen og Overlægerne). Thi han udpiller kun de 271 Saarede fra

den derværende Krigsskueplads, men nævner ikke, at over 2000 andre Syge bleve behandlede i Lazarethet (over 1600 efter den 13de), foruden de Saarede fra Fredericia.

Saaledes kunde jeg Stykke for Stykke gjennemgaae hans Oplysninger og vise det Forfeilede i hans Udraab og Klager over mig, men det Anförte er vistnok mere end nok for det Förste.

Hvad endelig hans Forsög paa at undskylde og forsvare sig selv og Authoriteterne, navnligen Intendanturen, angaaer, da har det vist været enhver Læser paafaldende, at dette Forsög i Reglen gaaer ud paa en Appel til „Forhold og Omstændigheder, hvoraf de fleste vare lige saa uforudselige som uafvendelige“ (pag. 178) — „vanskelige Forhold“ (pag. 186) — til at „erklære: for sit Vedkommende at have gjort hvad der stod i hans Magt“ (pag. 190) — til „Forholdenes Magt“ — til,, at han veed af Erfaring „at der blev gjort hvad der kunde gjöres“ (pag. 196) — til, at man ikke kunde dominere Forholdene (pag. 197) — til, „Combinationen af mange uheldige Omstændigheder“ (pag. 196) — „uheldige Omstændigheder“ alene (pag. 197) — „ikke Caprice, ei heller hensynslös Administration men Forholdene“ (pag. 200) — „Forhold, der vare i höi Grad exceptionelle“ (pag. 205) o. s. v. Det vilde blive et meget vidtlöftigt Arbeide nu at vise, at disse evindelige Förhold og Omstændigheder (som han desuden paa flere Steder ikke sætter ud fra hinanden), dog virkelig lode sig forudsee og dominere. Han har desuden selv, i sit Forslag af 3die Marts, forudseet (pag. 184—1) at Troppestyrken paa Als for en Tid vilde blive „betydeligt foröget,“ og at Lazaretherne der „under alle Forhold vilde blive dem som ligge Krigsskuepladsen nærmest,“ og derfor anseet en „uopholdelig“ Montering for nödvendig, hvilket han senere (pag. 186) „da der nu ikke længere var Tid

at spilde" forandrede til et Andragende om at det „snarest muligt" maatte skee; han har altsaa selv leveret et Medbeviis. Det vil derfor være nok at erindre om, at det just er under vanskelige Forhold at man skal vise hvad man duer til. Kun dygtige Folk formaae at beherske Forholdene; men Dygtighed er sjelden. Föler man tydelig at man ikke har den, bör man vist helst gjöre Plads for en Anden.

Og nu et Par Ord om det Standpunkt, som Professor Bendz har stillet sig paa ligeover for Professor Stein og mig, og om den Maade hvorpaa han har behandlet os.

Han taler paa flere Steder om, at jeg kun har været 4 Maaneder paa Lazarethet (skjöndt jeg var der fra 22de Marts til 13de August, altsaa 3 Uger over 4 Maaneder), og protesterer i den Anledning imod Gyldigheden af min Dom; han bruger mange og store Ord om mit Ukjendskab til de militære Forhold, og siger med en vis imponerende Suffisanse: at jeg tilfulde har viist, at jeg ikke var min Opgave voxen. Ogsaa Professor Stein bliver af samme Grund behandlet som en uerfaren Civilist ligeover for ham som den erfarne militære Læge. Det er nu let nok at vise ham tilrette i denne Anledning, og minde ham om, at han, der selv aldrig har forestaaet noget Feltlazareth og kun daarligen veed, hvorledes det i Længden gaaer til paa disse Steder, at han nödigen skulde ville imponere os, der dog kjendte lidt mere dertil end han; især Professor Stein, der har været militær Læge længe för Bendz blev Candidat og i flere Aar forestaaet en Afdeling af Garnisonshospitalet; — men det er endnu lettere at vise ham, at det baade havde været rigtigere og mere passende, om han blot havde holdt sig til de af mig fremsatte Meninger og Grunde istedetfor at undersöge min Competence. Den

nedsatte Commissions Indstillinger og Forslag kan iövrigt bedst oplyse mine Bemærkninger og vise Enhver (hvis det ellers behöves), at det Professor Bendz ikke kan fatte og begribe hos mig, dog ikke er saa ubegribeligt endda. Jeg skal derfor med det Förste offentliggjöre nogle af disse Actstykker (i Bibl. f. L.), hellere end at indlade mig med Professor Bendz i nogen fortsat Dissussion om Principerne for Lazarethbestyrelsen o. s. v. Det Eneste jeg endnu har at sige Professoren kunde blive meget alvorligt, hvis jeg saa vilde; thi ved at bebreide os, at vi ikke vare paa vor Post den 17de Marts (hvorom han aldeles ikke veed Besked), og ved at gjöre Hr. Loofts Mening til sin, naar denne Mening gaaer ud paa glat væk at erklære mine Ord for at indeholde en „aldeles vrang Fremstilling" af hvad der foregik imellem os (hvilket Beviis unægtelig er slaaende), ved endelig at aftrykke et meget naivt Brev fra van Deurs, hvem han meget godt vidste, at Stein og jeg tilstrækkeligt havde besvaret (jeg har Copien og han har selv et Brev fra mig i den Anledning) — ved Alt dette, hvilket passende kan sættes i Forbindelse med hans Yttring i Avisen om at han „for en Del" vilde tilskrive de factiske Urigtigheder min Mangel paa Kjendskab til Forholdene, har Professoren viist sig saa nærgaaende, at jeg enten maa tie stille eller svare ham efter Fortjeneste. Jeg foretrækker det Förste, men jeg troer at burde erindre ham om, at det ikke er nok at kalde Andre: hæderlige Collega; maa man tillige behandle dem saaledes, at man selv kan fortjene det Navn man giver dem.

Et Tilfælde af Polyp i Luftröret.

(Meddelt af praktiserende Læge Black i Sorö).

Jomfru H., Islænderinde, 29 Aar gammel, af sundt Ydre og uden nogen bestemt arvelig Disposition, havde, indtil hun i Aaret 1848 forlod sit Fædreland, nydt en særdeles god Helbred. Med Undtagelse af Mæslinger, hvorefter hun i længere Tid beholdt nogen Hæshed tilbage, og nogle nervöse Tilfælde havde hun ikke været syg.

Men kort efter hendes Ankomst her til Danmark begyndte hun at lide af de Symptomer, hvorfor jeg fra Begyndelsen af forrige Aar behandlede hende. Hun fik nemlig Hoste, der kom i lange stærke Paroxysmer, til höist forskjellige Tider, men dog fornemmelig Morgen og Aften; Anfaldene kunde komme uden nogen bemærkelig Foranledning, men undertiden var det tydeligt, af f. Ex. en liden Bevægelse, Overgangen til en koldere Luft o. a. desl. kunde fremkalde den, medens disse samme Omstændigheder til andre Tider slet ingen Virkning gjorde; altid fik hun Hoste, naar hun kom til at lee; hun taalte stærkere Bevægelser f. Ex. Dands meget godt og befandt sig endog mere end almindelig vel ved saadanne Leiligheder. Veirlig og Aarstider yttrede ingen stadig Indflydelse paa denne Hoste, og medens hun undertiden kunde lide meget af den om Sommeren, kunde den igjen være mildere om Vinteren. Hosten löd som en almindelig catarrhalsk Hoste i dens Begyndelse og var kun, naar virkelige catarrhalske Affectioner, til hvilke hun her i Danmark var bleven meget tilböielig, traadte til, ledsaget af ringe, hvidt, slimet og skummende Expectorat. To Gange, sidste Gang et Par Maaneder för hendes Död, blev Expectoratet lidt blodblandet, men det var efter voldsomme

Paroxysmer, og vel altsaa fremkaldt ved Anstrengelsen. Dyspnoe fulgte med Hoste-Anfaldene, men var ikke tilstede udenfor disse för i det sidste Fjerdingaar, da rask Gang og andre stærke Bevægelser bleve hende besværlige. Omtrent ved samme Tid som Dyspnoen blev mere stadig, begyndte hun at klage over en fix, vedvarende, stikkende Smerte paa et begrændset Punkt midt i Brystet, omtrent lige ud for Bifurcaturen af Trachea; den var ikke synderlig heftig og forögedes ikke ved udvendigt Tryk og Bevægelse og kun lidet ved Inspiration og Hoste; den hævedes for en Tid næsten ganske ved Anlæggelsen af et Vesicatorium, men vendte kort efter tilbage i samme Grad som för. Andre Smerter i Brystet har hun ikke klaget over. Leiet var frit, men hun hvilede bedst paa Ryggen og daarligst paa höire Side. Hjertebanken havde hun af og til, især ved Sindsbevægelser, der, om de end vare nok saa lette, sjeldent undlod at fremkalde den. Febrilia, vare kun tilstede nogle faa Gange, naar Catarrher traadte til. Appetit, Sövn og alle andre Funktioner vare normale. Hendes Stemning var i Almindelighed munter og livsglad.

Ved Undersögelsen af Brystet, som to Gange blev foretagen med störste Nöiagtighed, fandtes Respirationslyden temmelig svag og Hjerteslaget hörligt over hele Brystet, men iövrigt intet Abnormt ved Lungerne. Percussionen af Hjertet var noget mattere i et lidet större Omfang end sædvanligt og Hjerteslaget noget stærkere, men aldeles rent.

Den her antydede Sygdoms-Tilstand antog jeg for at være af nervös Natur og behandlede den som saadan, idet jeg dog stadigt lod hende bruge nærende Diæt og Medicamenter ved Siden af krampestillende og toniske Midler. De fleste af disse kunde for en Tid mildne Hostens Heftighed, men det varede kun kort, og Paroxysmerne tiltoge jevnt i

Hyppighed, Styrke og Varighed, Dyspnoen blev stadigere, og den eneste Virkning, Behandlingen syntes at gjöre, var at hun blev fyldigere og mere rödmusset end tilforn.

Afvigte 19de December havde hun om Morgenen et meget voldsomt Hoste-Anfald, der holdt ved i en Times Tid og efterlod et mat og anstrengt Udseende; op ad Formiddagen tabte dette sig igjen, og hun blev livlig og oprömt som sædvanligt. Pludseligt, som hun sad og syede, klagede hun over heftig Hjertebanken, „som om hun skulde kvæles," fik en stærk, hurtig, besværlig Hoste og sank næsten umiddelbart derefter bevidstlös om; Hosen vedblev, og for hver Gang hun hostede, blev hun mere og mere blaalig, tilsidst mörkeblaa, næsten sort i Ansigtet. De sædvanlige Midler, der i saadanne Tilfælde staae til Folks Raadighed, bleve anvendte, men da jeg ankom, var hun döende. Hun laae med blegt, blaaligt, noget opdunset Ansigt, blaa Læber, Öinene matte, halvt lukkede, Trækkene saaledes forandrede, at hun næsten var ukjendelig, Aandedrættet var tungt, rallende, Pulsen neppe til at föle; Lemmerne vare slappe, Huden overalt som i Ansigtet blaalig, iskold. De anstillede Aareladninger gave intet Blod, og ikke tyve Minutter efter at hun havde begyndt at klage sig var hun död.

Det tillodes mig at aabne Brystet; alle dettes Organer med saa meget af Trachea, som kunde naaes, udtoges paa eengang, og Hjertet blev först undersögt. Det var fedt, af normal Störrelse og Udseende, det höire Kammer slapt, Væggene tynde og blege ligesom Trabeculæ, Hulheden omtrent dobbelt saa stor som det venstre Kammers, hvor Alt var normalt. Klapperne vare overalt sunde. Lungernes Ydre var sundt med Undtagelse af den höires nederste Lap, der ved en skarp Rand var delt i en överste Del (omtrent tre Fjerdedele af dens Masse) og en nederste;

hin saae mörkeröd og mat ud, denne var naturlig. Ved Luftrörets Undersögelse fandtes intet Abnormt, för ved Delingsstedet, hvor det saae ud som om den höire Bronchus manglede, og kun en smallere Forlængelse af Trachea böiede til Venstre. Men ved nöiere Eftersyn saaes den höire Bronchus lukket ved et Legeme, der nöiagtigt passede ind i Rörets Lumen og ganske udfyldte dette; det havde Formen af en Top, saa at det var fladt paa den Side, der vendte ind i Trachea, afrundet tilspidset ned i Bronchus; den jevne Overflade havde Farve og Glathed som Slimhinden; det var fast men dog eftergivende at föle paa; Snittet viste en ensformig, marmoreret, hist og her med enkelte smaa Blodkar forsynet Masse. Fra den överste Flades Rand udgik en kort, omtrent to Linier bred, flad og tynd Duplicatur af Slimhinden, hvorved Svulsten var heftet til Randen, de to Bronchier have tilfælles; paa hele sin övrige Omkreds var den fri; den laa löst paa sin Plads, saa at den med Lethed kunde hæves op derfra; naar man lod den falde ned, lukkede den for Bronchien, og lagdes den helt tilbage, hvilede den paa Randen imellem Bronchierne, og disse stode da begge aabne. Den forholdt sig som en Ventil.

Bronchialgrene, Arterier og Vener, der forfulgtes fra Hjertet ind i Lungerne, og selve Parenchymet i venstre Lunge og höires överste Lapper indeholdt intet Abnormt, og navnlig fandtes ingen Tuberkler. Men i de överste tre Fjerdedele af den höire Lunges nederste Lap vare de fineste Bronchialgrene noget rödligt farvede, Vener og Arterier fyldte med flydende Blod, der i disse var sort, i hine noget lysere; Arteriernes indvendige Flade var mörkeröd; de forekom mig desuden noget möre, og paa en af dem troede jeg at finde en Bristning. Lunge-Parenchymet var mört, ligesom jevnt grödet af Consistens, mörkerödt eller rödlig-

sort, ikke crepiterende. Den paa Overfladen synlige Grændse gik igjennem hele Lungelappen.

Hvad der ved denne Section fortjener Opmærksomhed, er vistnok kun den i Luftröret forefundne Polyp, fra hvilken saavel de i levende Live tilstedeværende Symptomer som den pludselig indtraadte Död og dens Phænomener tör antages at have sin Oprindelse; den ringe Dilatation af höire Hjerte er formodentlig opstaaet secundairt som Följe af den besværlige Blodcirculation og kan i alt Fald neppe have nogen Betydning ved Siden af Polypen. Denne har rimeligviis oprindelig siddet fast med sit hele Omfang til Randen imellem Bronchierne og kunde saaledes ikke afstedkomme nogen videre Besværlighed, da Luften uhindret kunde passere fordi den til begge Lunger. Men, afficeret paa en eller anden Maade maaskee under Mæslingerne eller som Följe af Catarrherne ved Ankomsten til Danmark, maaskee ogsaa ved sin blotte Vægt, har den begyndt at genere Luftens frie Adgang; derved er Hosten, som den naturlige Bestræbelse for at skaffe det fremmede Legeme bort, opstaaet, og atter derved er dettes Forbindelse med Bronchierne bestandig bleven mindre fast, og det har faaet större Inclination over imod höire Bronchus; derved er Irritationen til Hoste bleven endnu större, da den Hindring, der tidligere var fordelt paa begge Lunger og altsaa var mindre til hver, nu udelukkende faldt paa den ene og nödvendigviis maatte medföre, at den vanskeligere kunde forsynes med Luft. Deraf de heftige Hoste-Paroxysmer, der standsede, naar Hindringen var bragt tilside, idet Hosten ved sine kraftige Exspirationer havde kastet Svulsten hen paa Tilheftnings-Randen, og atter begyndte, naar den ved en Bevægelse, Inspiration o. desl. sank tilbage i Bronchiens Lumen; deraf de frie Mellemrum, naar den for længere

Tid indtog hin Plads, og disse maatte da, som ogsaa var Tilfældet, bestandig blive kortere, efterhaanden som Svulsten voxede og Stilken blev tyndere, og altsaa Tilböieligheden til at synke ned i Röret blev större. Saaledes kom Svulsten ogsaa til at slutte nöiere i dette, Luftens Indgang mödte större Hindringer, og dè deraf fölgende Symptomer (Dyspnoen f. Ex.) maatte tiltage. Nu tilsidst har Hindringen ikke kunnet overvindes, Lungen er ikke bleven forsynet med den fornödne Luft, og Döden er indtraadt.

Saaledes omtrent kunde vel Udviklingen tænkes at være gaaet for sig, uagtet der er flere Spörgsmaal, som den givne Forklaring neppe kan besvare tilfredsstillende.

Om forskjellige Arter af Anæsthesi.

(Beau: Archives générales de medicine. Janv. 1848).

Ved sine Iagttagelser og Undersögelser over Anæsthesien har Beau bemærket 2 forskjellige Arter af samme, der kunne eftervises hver for sig i nogle Sygdomme, der pleie at ledsages af Anæsthesi.

1. Ved Blyforgiftning har man alt længe iagttaget Anæsthesien, men anseet den for et meget sjeldent Symptom, der ikkun optræder, naar Patienten længe har været udsat för Indvirkning af Blyet, navnlig naar han har lidt af heftige Coliksmerter. Blandt 2,160 Patienter med Blyforgiftning iagttog Tanquerel des Planches kun 11 Gange Anæsthesi, altsaa omtrent 1 Gang af 200. Beau er derimod kommet til et ganske andet Resultat. En Patient med Blysygdom, som han havde under Behandling, klagede over at den överste indvendige Del af det venstre Laar ganske var

blottet for Følelse, hvilket ogsaa virkeligen var Tilfældet: Stikken og Kniben af Huden paa dette Sted foraarsagede ikke den ringeste Smerte, og naar man lod Fingrene sagte glide over Huden, følte Patienten ikke nogen Berøring. Paa Legemets øvrige Dele meente Patienten ikke at have bemærket noget Tab af Følelse, men ved Undersøgelsen viste sig Følgende: naar man stak eller kneb ham paa forskjellige Dele af Legemet, saa følte han vel noget dertil, det vil sige, Indtrykket kom til hans Bevidsthed, som han overhovedet følte enhver Berørelse, men denne Stikken og Kniben forsagede ham aldeles ingen Smertesfornemmelse. Hos denne Patient var altsaa paa Laarets Hud saavel Følelsen for Berøring som for Smerte gaaet tabt, medens paa de øvrige Legemsdele kun Følelsen for Smerte var forsvunden, hvorimod Følelsen for Berøring havde vedligeholdt sig. Beau forfulgde disse Iagttagelser successive hos 30 Blyforgiftnings Patienter, og kom ved dem alle til samme Resultat: de havde alle meer eller mindre tabt Følelsen for Smerte, omendskjøndt flere af dem kun i kort Tid og i ringe Grad havde lidt af Blysygdommen.

Der findes altsaa ved Blysygdom 2 Arter af Anæsthesi, en Anæsthesi for Smerte og en Anæsthesi for Berøring; den første kunde ret passende benævnes Analgesi. Berørings-Anæsthesien iagttages langt sjeldnere; Beau fandt den kun 4 Gange blandt alle af ham undersøgte Patienter; den er altid forbunden med Smertes-Anæsthesien. Berørings-Anæsthesien er endvidere partiel og indtager ingen stor Strækning; en Patient havde et saadant ufølsomt Sted paa det venstre Laar; hos andre vare Overarmene eller Underarmene angrebne af den; Beau saae en Blypatient, der led af begge Arter af Anæsthesi paa begge Underextremiteter og kun af Smertes-Anæsthesi paa begge Overextremiteter. Berørings-Anæsthesien tyder paa en langt

höiere Grad af Blyforgiftning end den blotte Smertes-Anæsthesi. Denne sidste er constant tilstede hos alle af Blyforgiftning lidende Patienter. Følelsen for Smerte er dog ikke altid ganske ophævet, men ofte kun formindsket eller mindre levende end för og efter Blysygdommen. For at komme til Vished om at denne Tilstand er tilstede, kræves nödvendigviis en opmærksom Iagttagelse og Undersögelse af Patienten. Patienter, der lide af Smertes-Anæsthesi, ere ogsaa ufölsomme for Kildren selv under Fodsaalerne.

Smertes-Anæsthesien kan være udbredt over hele Hudens Overflade; sædvanligviis er den dog stærkere udviklet paa Extremiteternes Hud end paa Kroppens og Hovedets; den har fornemmelig sit Sæde i Over- og Underarmen. Men den indskrænker sig ikke til den ydre Hud, den kan ogsaa udbrede sig til Slimhinderne, især til dem, der i den normale Tilstand ere meget ömfindtlige; saaledes kan man beröre Uvula og Svælget uden at fremkalde nogen ubehagelig Fornemmelse eller Vomituritioner; man kan lempelig indbringe en Fjeder i Næsen uden at foraarsage Nysen; man kan beröre Öiet uden at fremkalde Smerte og Taarer. Alle disse Manövrer fornemmes tydelig af Patienten men foraarsage ingen Smerte, ingen physiologisk Reaction.

Bly-Anæsthesien er fix og vedholdende, saalænge Blyforgiftningen vedvarer; den forsvinder i samme Forhold som den cachectiske Farve taber sig, og Appetiten samt Fordöielsen igjen kommer i Orden. Naar der ved Siden af Smertes-Anæsthesien ogsaa bestaaer Berörelses-Anæsthesi, saa vedvarer Sygdommen længere, end naar der kun er Smertes-Anæsthesi alene tilstede. Beau saae denne vige for Behandlingen i 6 Dage, i andre Tilfælde vedvarede den i 12—15 Dage. I Reglen forsvinder Smertes-Anæsthesien desto hurtigere, jo yngre Sygdommen og Patienten er.

Ved Siden af denne Smertes-Anæsthesi i Blysygdommen ere hyppig heftige spontane Smerter, navnlig Coliker, Arthralgier o. s. v. tilstede.

2. Gendrins Iagttagelse, at Anæsthesi er et constant Symptom af Hysteri, har Beau fundet bekræftet, i det han ogsaa traf Anæsthesi som en stadig Ledsager af Hysterien, men tillige fandt, at den her ligesom ved Blyforgiftning i Reglen blot optraadte som Smertes-Anæsthesi, og kun sjelden og i meget heftige Tilfælde som Berörings-Anæsthesi. Jo mere Fordöielses Funktionerne ere forstyrrede, desto mere er Anæsthesien ogsaa udviklet. Alt hvad der er sagt om Anæsthesiens Charakter, Betingelser og Sæde ved Blyforgiftning, finder ogsaa den fulde Anvendelse paa Anæsthesien ved Hysteri.

3. Ved Hypochondri har Beau forefundet Anæsthesi yttrende sig ganske med samme Arter, paa samme Maade og i de samme Partier af den ydre Hud og Slimhinderne som ved Blyforgiftning og Hysteri. Samtidig med Anæsthesien kan ogsaa være Muskellamhed tilstede; Beau iagttog et Tilfælde af Hypochondri med Symptomer af almindelig Lamhed, der dog blev helbredet. Dog lide ikke alle Hypochondrister af Anæsthesi; Sygdommen maa allerede være noget gammel og stærkere udviklet, naar Anæsthesien skal optræde; den er hyppigst i Forbindelse med nervöse Symptomer, Neuralgier og forskjellige sygdommelige Fornemmelser. Beau har oftere havt Leilighed til at behandle Hypochondrister og at forfölge Sygdommen til dens Ende, hvorved han iagttog Fölelsen for Smerte vende tilbage med Helbredelsens Indtrædelse.

Ved disse tre Sygdomme iagttog Beau utvivlsomt Anæsthesien, men formoder, at den ogsaa forekommer ved Skjörbug, Pellagra og den saakaldte Colica vegetabilis; fremde-

les er han tilböielig til at antage, at den findes ved det saakaldte nervöse Delirium hos Opererede og Saarede, der ifölge Dupuytrens Erfaring ere istand til at bevæge og bruge deres qvæstede Lemmer som sunde, uden at tilkjendegive nogen Smertesfornemmelse, endvidere ved visse Sindssygdomme som ved Lypemania og religiöse Monomanier. Saadanne Patienter fornemme undertiden heller ingen Smerte ved chirurgiske Operationer, hvorpaa Forfatteren anförer et Exempel, men Operationerne have gjerne under saadanne Omstændigheder et uheldigere Udfald.

Beau söger at oplyse Forskjelligheden af disse to Arter af Anæsthesi ved at henvise til en, som han paastaaer, sikker lagttagelse, der skal kunne gjöres ved ethvert smertende Indtryk, som ved et Slag eller ved at skjære sig, f. Ex. i Födderne: nemlig at man kan percipere to forskjellige Fornemmelser, först en Fölelse af Beröring, der fornemmes i samme Öieblik som Læsionen skeer, og dernæst Fölelsen af Smerte, et Par Secunder derefter; Beröringsfölelsen forklares som Resultatet af en directe opstigende Virkning i Fölelsesnerverne, Smertesfölelsen derimod af en successiv opstigende og nedstigende Virkning eller Reflex i de samme Nerver; Smertes-Anæsthesien beroer altsaa paa at denne sidste ikke kommer i Stand. Hvorvidt denne lagttagelse og Forklaring er rigtig, maa vistnok ansees for tvivlsomt, men vist er det, at vi ogsaa have andre Arter af Innervationsforstyrrelser, hvor Fölelsen for Smerte först forsvinder, og kun naar den opnaaer en höiere Grad, forsvinder ogsaa Fölelsen for Beröring; under Virkningerne af Æther- og Chloroform-Indaandningen optræder nemlig Smertes-Anæsthesi, medens Fölelsen for Beröring bestaaer endnu i nogen Tid.

Efterretning

om

„Hjælpeforeningen til Understöttelse for trængende, især aldrende og svagelige danske Provindsiallæger“ for 1849, som Selskabets 14de Aar.

De Bidragydende ere:

Hr. Arendrup, Garnisons og Distriktslæge i Grenaa	2 Rbd.
— Arntz, Krigsassessor, prakt. Læge i Hilleröd	2 —
— Bang, Distriktslæge paa Fejö	2 —
— Bech, Cand. chir., prakt. Læge i Lögstöer	2 —
— Berg, Cand. med. & chir., prakt. Læge i Viborg	2 —
— Bischoff, Bataillonschirurg i Helsingöer	3 —
— Blach, prakt. Læge i Sorö	2 —
— Bojesen, const. Distriktslæge ibid.	2 —
— Bojesen, Bataillonschirurg i Skive	2 —
— Bonde, Cand. chir., prakt. Læge i Frederikssund	4 —
— Bramsen, Cand. med. & chir., prakt. Læge paa Gisselfeldt.	2 —
— Broberg, Cand. med., prakt. Læge i Roeskilde	2 —
— Brodersen, prakt. Læge i Horns Herred	4 —
— Busch, prakt. Læge i Söllerød	2 —
— Callisen, prakt. Læge i Stege	2 —
— Clemmensen, Overlæge, Ridder af Dannebroge, for 1848 og 1849	4 —
— Daugaard, Bataillonschirurg og Distriktslæge i Skanderborg	2 —
— David, prakt. Læge i Hirschholm	2 —
— van Deurs, Brigadelæge, Ridder af Dannebroge og Dannebrogsmand	5 —
— Dorph, Overlæge i Nestved, for 1848 og 1849	8 —
— Dreier, prakt. Læge i Helsingöer	2 —
— Erichsen, prakt. Læge i Roeskilde	2 —
— Esbensen, Dr. med. i Odense, for 1848 og 1849	4 —
— Eschricht, Overlæge i Helsingöer	2 —
— Evertsen, Kammeraad og Distriktslæge i Frederiksborg . .	2 —
— Finch, Bataillonschirurg i Svendborg	2 —
— Fogh, Cand. med. & chir. i Skanderborg	2 —
— Freisleben, Distriktslæge i Skjelsköer	2 —
— Friis, Underlæge i Nykjöbing paa Sjelland	2 —
— Frost, Bataillonschirurg og Distriktslæge i Præstöe	2 —

Hr. Galschjöt, Cand. chir. i Helsingöer . . . . . 3 Rbd.
— Gjersing, prakt. Læge i Kjöge . . . . . 2 —
— Gliemann, Distriktslæge i Nibe . . . . . 2 —
— Grupp, Cand. chir., prakt. Læge i Frederiksberg . . . . . 3 —
— Haar, Bataillonschirurg, Ridder af Dannebroge, i Aarhuus . 2 —
— Haderup, Dr. med. i Vesterborg . . . . . 5 —
— Hahn, Krigsraad og Distriktslæge i Nykjöbing paa Falster . 2 —
— Hahn, Underlæge, Ridder af Dannebroge, i Nestved, for 1848 og 1849 . . . . . 4 —
— Hald, prakt. Læge i Randers . . . . . 2 —
— Hammeken, const. Hospitalslæge i Slagelse . . . . . 2 —
— Hansen, Bataillons- og Garnisonschirurg i Korsöer . . . . 2 —
— Hansen, prakt. Læge i Grenaae . . . . . 2 —
— Hartmann, prakt. Læge i Hirschholm . . . . . 2 —
— Hedemann, Bataillonslæge, Ridder af Dannebroge, i Helsingöer . . . . . 3 —
— Helvig, prakt. Læge i Odense . . . . . 2 —
— Heiberg, prakt. Læge i Aalborg . . . . . 2 —
— Henning, prakt. Læge i Hjörring . . . . . 2 —
— Hertz, prakt. Læge i Callundborg . . . . . 2 —
— Hoff, Bataillonschirurg og Distriktslæge i Viborg . . . . . 2 —
— Hornemann, prakt. Læge i Hjörring . . . . . 2 —
— Hoegh-Guldberg, Dr. med., Landphysicus i Nestved . . 5 —
— Jensen, prakt. Læge i Hids Herred . . . . . 2 —
— Jespersen, Dr. med., Stiftsphysicus i Aarhuus . . . . . 5 —
— Kannegiesser, Distriktslæge i Slagelse . . . . . 3 —
— Kjeldahl, Kammerraad og Distriktslæge paa Jægerspriis . 2 —
— Kjellerup, prakt. Læge i Lyngby . . . . . 2 —
— Kjerkgaard, prakt. Læge i Holbek . . . . . 2 —
— Kietz, Krigsassessor, prakt. Læge i Ballerup . . . . . 2 —
— Klem, Stadsphysicus i Helsingöer . . . . . 5 —
— Klingberg, Krigsassessor og Distriktslæge i Kronborg Distrikt 2 —
— Kofoed, Bataillonschirurg paa Jægersborg . . . . . 2 —
— Krebs, Krigsraad og Distriktslæge i Ringsted . . . . . 2 —
— Kruse, prakt. Læge paa Grevskabet Bregentved . . . . . 2 —
— Kuhlmann, prakt. Læge i Storcheddinge . . . . . 2 —
— Köbke, Regimentschirurg og Stiftsphysicus i Nykjöbing . . 2 —
— Levin, C., prakt. Læge i Roeskilde . . . . . 2 —
— Levin, L., prakt. Læge i Hilleröd . . . . . 2 —
— Lind, Justitsraad, Stiftsphysicus i Viborg . . . . . 5 —
— Lindberg, Overlæge i Aarhuus . . . . . 2 —
— Lumholdt, Krigsraad og Distriktslæge i Skive . . . . . 2 —
— Lund, Overlæge, Ridder af Dannebroge i Aalborg . . . . 2 —
— Löhr, prakt. Læge i Slagelse . . . . . 2 —

Hr. Mackeprang, Bataillonschirurg og Distriktslæge i Stege . 2 Rbd.
— Madvig, prakt. Læge paa Frederikaværk . . . . . 2 —
— Meyer, prakt. Læge i Skagen . . . . . 3 —
— Michelsen, prakt. Læge i Thisted . . . . . 2 —
— Mourier, Dr. med., Stiftslæge paa Vemmeltofte . . . . . 2 —
— Mürer, Cancelliraad og Distriktslæge i Lyngbye . . . . . 4 —
— Mönsted, Bataillonschirurg og Distriktslæge paa Samsöe . 2 —
— Möller, Regimentschirurg, Ridder af Dannebroge i Helsingör 10 —
— Möller, Reserve- og Distrikslæge i Nakskov . . . . . 2 —
— Möller, prakt. Læge i Skjelskör . . . . . 2 —
— Neve, Distriktslæge i Store Heddinge . . . . . 2 —
— Nue, Bataillonschirurg i Vordingborg, for 1848 og 1849 . . 4 —
— Nyrup, Distriktslæge i Nykjöbing paa Morsöe . . . . . 2 —
— Pabst, Krigsraad, prakt. Læge i Randers . . . . . 2 —
— Paludan, prakt. Læge paa Samsöe . . . . . 2 —
— Paulsen, prakt. Læge i Nysted . . . . . 2 —
— Ramlöse, Krigsraad og Distriktslæge i Kjöge . . . . . 2 —
— Ranfft, prakt. Læge i Kallundborg . . . . . 2 —
— Kölpin-Ravn, Regimentschirurg i Helsingör . . . . . 5 —
— Reiersen, prakt. Læge i Maribo . . . . . 2 —
— Reisz, prakt. Læge i Maribo . . . . . 2 —
— Riber, Kammerraad og Distriktslæge i Nyborg, for 1848 og 1849 . . . . . 8 —
— Rohde, prakt. Læge i Fredensborg . . . . . 2 —
— Rostrup, prakt. Læge i Stubbekjöbing . . . . . 2 —
— Schönning, prakt. Læge paa Gyldenholm . . . . . 2 —
— Schjötz, prakt. Læge i Roeskilde . . . . . 3 —
— Skoubo, prakt. Læge i Buskeröd . . . . . 2 —
— Speyer, Licent. med., Stiftsphysicus i Aalborg . . . . . 2 —
— Steenberg, Cancelliraad, Stiftslæge paa Vallö, Ridder af Dannebrog . . . . . 5 —
— Steenbuck, prakt. Læge paa Holsteinborg . . . . . 2 —
— Ström, prakt. Læge i Vordingborg . . . . . 2 —
— Sünckenberg, Justitsraad, Distriktslæge i Hjörring . . . 2 —
— Toft, Regimentschirurg og Distriktslæge i Rudkjöbing, for 1848 og 1849 . . . . . 4 —
— Tolderlund, prakt. Læge i Ringsted . . . . . 2 —
— Toxværd, Distriktslæge i Middelfart . . . . . 2 —
— Uldall, Dr. med., Landphysicus i Holbek . . . . . 3 —
— Weber, Distriktslæge i Hirschholm . . . . . 2 —
— Weihe, Krigsraad, Distriktslæge i Kallundborg . . . . . 4 —
— Weihe, prakt. Læge ibid. . . . . 2 —
— Weis, Krigsraad, Distriktslæge i Holbek . . . . . 2 —

Hr. Weis, Dr. med., Districtslæge i Aarhuus	4 Rbd.
— Wendelbo, Cancelliraad og Districtslæge i Sorö	3 —
— Vett, Krigsassessor, prakt. Læge i Rödby	2 —
— Wengel, Regimentschirurg paa Langeland	6 —
— Wilhjelm, Districtslæge i Maribo	2 —
— Willemoes, Bataillonschirurg, Districtslæge i Hanherred	2 —
— Wellerop, Cancelliraad, Districtslæge i Randers	2 —
— Willumsen, Overlæge i Aalborg	2 —
— Withusen, Stadslæge i Aalborg	2 —
— Wittendorph, Krigsraad, Districtslæge i Thisted	4 —
— Voltelen, prakt. Læge i Nykjöbing, for 1848 og 1849	4 —
— Waad, Hospitals- og Underlæge i Helsingör	2 —
— Zimmermann, prakt. Læge i Aalborg	2 —
En Unævnt	2 —
	Er 333 Rbd.

Herefter indbetalt:

Fra Viborg Physicat af 10 Læger ved Hr. Justitsraad, Stiftsphysicus Lind	25 Rbd.
Fra Lollands-Falsters Physicat af 12 Læger ved Hr. Regimentschirurg og Stiftsphysicus Köbke	29 —
Fra Fyens Stift af 8 Læger	32 —
Fra Sjællands nordre Physicat af 42 Læger ved Hr. Dr. med., Landphysicus Uldall	110 —
Fra Aalborg Physicat af 13 Læger ved Hr. Licent. med., Stiftsphysicus Speyer	30 —
Fra Aarhuus Physicat af 11 Læger ved Hr. Dr. med., Stiftsphysicus Jespersen	27 —
Fra Sjællands söndre Physicat af 31 Læger ved Hr. Dr. med., Landphysicus Höegh-Guldberg	80 —
	Er 333 Rbd.

Fra Veile, Ribe og Ringkjöbing Amter ere derimod ingen Contingenter indkomne for 1849.

Efter det af Selskabets Bogholder for 1849 aflagte, reviderede og decliderede Regnskab er dets Tilstand følgende:

I. Capitalfonden eier:

a.	Efter forrige Aars Regnskab i kongelige dels, 4 og dels 3¾ pCt. rentebærende Obligationer til Beløb	2839 Rbd.	1 Mk.	„ ½ Sk.
b.	En Sparekassebog stor	733 —	2 —	4½ —
c.	Renter af Fondens Capitaler	124 —	4 —	5 —
d.	Det Halve af Netto-Beholdningen af Indtægterne indkomne i 1849, hvilke tilligemed Renterne ere indsatte i Aalborg Sparekasse, efter Cóntrabog Nr. 3027, hvori altsaa indestaaer 1009 Rbd. 1 Mk. 5½ Sk.	151 —	„ —	12 —
		3848 Rbd.	2 Mk.	6 Sk.

II. Den disponible Fond eier:

a. Efter forrige Aars Regnskab, en Sparekassebog Nr. 2877, stor . . . . . 594 Rbd. 2 Mk. 12 Sk.

b. Bidragene for 1849, 333 Rbd. og Renter af Beholdningen 18 Rbd. 5 Mk. 7 Sk. tilsammen 351 Rbd. 5 Mk. 7 Sk., men hvori afgaaer de i Aarets Löb havde Udgifter paa Porto og Bogholderens Lön, ialt 49 Rbd. 3 Mk. 15 Sk., saa at Netto-Beholdningen var 302 Rbd. 1 Mk. 8 Sk., hvoraf Halvdelen er tillagt Capitalfonden og af den anden Halvdel er anvendt 50 Rbd. til Understöttelser, nemlig 20 Rbd. til Hr. F. og 30 Rbd. til Hr. Z., der begge paa statutmæssig Maade havde godtgjort deres Trang, hvorimod Resten . . . . . 101 — „ — 12 —

ere indsatte i Sparekassen, hvori altsaa ialt indestaaer 695 Rbd. 3 Mk. 8 Sk.

Ved at bekjendtgjöre ovenstaaende Oversigt over Hjælpeforeningens Virksomhed og Status til Udgangen af 1849 tillade vi os fremdeles at anbefale denne Stiftelse til vore Collegers og Andres velvillige Understöttelse.

Kjöbenhavn, Fredericia, Viborg, Middelfart og Nestved d. 7. Febr. 1850.

Hansen. Lind. van Deurs. Toxwerd. Höegh-Guldberg.

Möller,
p. t. Bogholder.

Rettelser. I Nr. 15 ere indlöbne følgende meningsforstyrrende Trykfeil, der bedes rettede.

Pag. 228, Linie 10, istedetfor „snartoplöseligt" læs: „sværtoplöseligt"
— 229, — 17, — physiologiske — physiske.

Befordring og Afgang. Fra 1ste April d. A. er Reservechirurg i Söetaten A. G. Drachmann udnævnt til Læge ved Trekroner og Qvarantænen istedetfor Overlæge P. P. Tofft, der er forundt Afsked fra denne Post i Naade og med Pension. — Til Visitatorer ved Frederiks og Almindelig Hospital, hvilke nye Poster ere bekjendtgjorte som vacante i de offentlige Tidender, ere udnævnte Lic. med. A. Hannover og Cand. med. & chir. N. E. Ravn. — Til Reservemedicus paa Alm. Hospital istedetfor Dr. Hassing, som er afgaaet, er udnævnt Lic. med. L. Brandes.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Lune.

Den 27. April. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 18.

Redigeret af C. Hempel.

Offentlig Erklæring, fremkaldt ved Professor Bendz's „Gjenmæle etc.“

(Af Professor Stein.)

Den under forrige Aars Felttog fungerende Corpsstabslæge Professor Bendz har ladet indrykke en Artikel i nærværende Ugeskrifts Nr. 12—14, betitlet: „Gjenmæle i Anledning af Dr. E. Hornemanns Bemærkninger om Lazarethet paa Augustenborg og dets Bestyrelse,“ hvori han ogsaa paa flere Steder har berört min Embedsvirksomhed og Forhold til dette Felthospital, og det paa en Maade, der nöder mig til, nu at bryde den Taushed, jeg hidindtil har iagttaget under de mange Angreb og Beskyldninger, der fra forskjellige Sider have været rettede imod denne Embedsmand. Det kan dog ingenlunde være min Hensigt, at indlade mig med Professor Bendz i en offentlig Dröftelse af det nævnte Lazareths Tilstand, da jeg dels ikke kan antage det lægevidenskabelige Publikum i Almindelighed for at være en competent Dommer imellem ham og mig i denne Henseende, da det mangler det dertil nödvendige Kjendskab til de fac-

tiske Forhold; men isærdeleshed fordi jeg af Hr. Corpsstabslægens „Gjenmæle“ tydeligen seer, at han ikke vil indsee og anerkjende den virkelig slette Tilstand, hvori dette Armeens störste Lazareth befandtes ved Felttogets Aabning, saaat en offentlig Debat i denne Retning kun kan være trættende for Læseren, uden at gavne Sagen. Jeg skal derfor indskrænke mig til, at afgive en kort og bestemt Erklæring angaaende Lazarethets virkelige Tilstand, da jeg tilligemed min agtede Collega Dr. Hornemann tiltraadte vor Stilling som sammes Overlæger. Forinden jeg imidlertid afgiver denne Erklæring, maa jeg strax imödegaae Professor Bendz's Forsög paa, at bringe Læserne af hans „Gjenmæle etc.“ til at troe, at de af Overlægerne paaankede Mangler egentlig kun vare illusoriske og begrundede i deres Ukyndighed i de militære Forhold og deraf fremstaaede Ubehjælpelighed, idet de som civile Læger stillede de samme Fordringer til et Felthospital, som til Hovedstadens store civile Hospitaler, f. Ex. det kongl. Frederiks Hospital, som af Forfatteren nævnes, hvorhos han gjör opmærksom paa, at man ikke kan afvige fra de „reglementariske Bestemmelser.“ Men det er ogsaa kun til disse Overlægerne have henholdt sig, naar de förte Klage over Lazarethets uforsvarlig slette Udstyring.

Det jeg for mit Vedkommende antager, at enhver Overlæge, han være militær eller civil, der skal fungere som saadan ved et Felthospital i 2den Linie, som er bestemt til at imodtage alle Saarede fra de förste Sammenstöd med Fjenden, har fuldkommen Ret til, efter en Vaabenstilstand paa 6 Maaneder og 1 Maaneds Opsigelse, at fordre, kan omtrent indbefattes i följende Punkter:

1) At det i Eet og Alt er udrustet i Overensstemmelse med de „Reglementariske Bestemmelser for

Sundhedsvæsenet ved den danske Armee paa Feltfod i 1849."

2) At denne Udrustning er tilstede fra det Øieblik af, da Armeen træder i activ Virksomhed imod Fjenden.

3) At de Embedsmænd, der have paataget sig den øverste Ledning af Lazarethvæsenet og Armeens Sundhedsvæsen i Almindelighed, nöie og i rette Tid have paaseet, at de reglementerede Gjenstande ikke blot findes paa Papiret, men virkelig ere tilstede i Lazarethet og ere i brugbar Stand.

4) At det reglementerede Personale af Læger, Forvalter, Sygesergenter, Sygevogtere o. s. v. ligeledes ere tilstede i det bestemte Antal.

5) At Overbestyrelsen har sörget for, at de til de Syges nærmeste Pleie og Pasning nödvendige Personer ikke af andre Autoriteter pludseligen kunne borttages fra de Syge, uden foregaaende Varsel, og uden först at være aflöste af andre.

Disse simple Fordringer, der finde deres fuldkomne Hjemmel i de „Reglementariske Bestemmelser," dog maaskee med Undtagelse af den sidste, tör jeg derfor vistnok med Grund antage, ogsaa maae være Autoriteternes og de overordnede Medicinal-Embedsmænds Fordringer til et saadant Hospital.

Men, vare nu disse Fordringer opfyldte med Hensyn til Lazarethet paa Augustenborg? Hertil maa jeg svare et bestemt Nei! Thi da Armeen den 3die April rykkede imod Fjenden i Sundeved, var dette Lezareth endnu i en saa jammerlig Tilstand med Hensyn til Udstyring af enhver Art, at det ikke kunde fortjene Navn af et Felthospital for 700 Syge i en civiliseret Stat; og dog var det det eneste Armeen i de förste Slag havde at stole paa. Denne her offent-

lig udtalte Erklæring er bygget paa saa vidnefaste Facta, at den nok skal holde sin Prøve under enhver nöiagtig og upartisk Undersögelse.

Endnu den 6te April, Slagdagen ved Ulderup og Satterup, var Lazarethets Tilstand den samme. En Revision paa denne Dag afgav följende Resultat:

Af Sengesteder manglede 300 Stykker.

Alle fra Casernerne tilbageleverede Madratser vare aldeles ubrugelige, saa at de först maatte renses og omstoppes, forinden de kunde afbenyttes for syge Mennesker; men til denne Omstopning havde Intendanturen nu intet Hö, da man ikke havde sörget derfor itide; der bleve altsaa kun Halmsække og nogle faa taalelige Madratser at byde de Saarede.

— Hovedpuder manglede 254 Stykker.

— Lagener manglede 208 Stykker i det normerede Antal; af de tilstedeværende vare 300 Par Fnatlagener, og et meget stort Parti af de övrige henlaae som Skidentöi, der af Mangel paa Arbeidskraft i Vadskeriet ikke kunde renses.

— Haandklæder manglede 467 Stykker.

— Halsklæder havdes ingen; uagtet 817 Stykker vare reglementerede.

— Skjorter manglede 641 Stykker; af de der forefandtes vare 450 til Fnatpatienter; et stort Antal henlaae som Skidentöi.

— Slobrokke havdes ingen, 70 vare reglementerede.

— Linnede Tröier manglede 44 Stykker.

— Lædertöfler manglede 53 Par.

— Lærredsbuxer manglede 37 Par.

— Linnede Strömper manglede 117 Par.

Af Blik-Spiseskaale havdes ingen, manglede altsaa efter Reglementet 700 Stykker.

— Blik-Bægere havdes kun 5, uagtet det reglementerede Antal er 700.

— Knive og Gafler havdes 36 Par; der manglede altsaa 314 Par.

— Træ-Spiseskeer havdes kun 200, manglede 500. (Det maa her bemærkes, at Inventariesagerne vare fordelte i 4 forskjellige og langt fra hverandre beliggende Bygninger).

Da de fleste Mennesker i vor Tid ere vante til at fortære deres Söbemad ved Hjælp af Skee, og at afbenytte Knive og Gafler til de fastere Födemidler, saa vil man letteligen indsee, at Savnet af disse tilvante Gjenstande ogsaa maatte være föleligt for syge og saarede Soldater — og jeg vilde blot önske, at vedkommende Embedsmænd vilde forsöge at undvære slige Sager ved deres Maaltider i Löbet af henved 3 Uger, for at fatte Betydningen af Overlægernes Klager i saa Henseende.

Nöden gjör imidlertid opfindsom, og det har været mig og de övrige ved Lazarethet ansatte Læger en Fornöielse at see, hvorledes de stakkels Karle vidste at hjælpe sig, ved först ved Fingrenes Hjælp at spise Fisken, og derpaa danne en Art Skee af Benene, hvormed Gröden kunde fortæres. Men jeg vil ikke haabe, at den overordnede Lazareth-Bestyrelse, efterat have hört dette, skulde tage Soldaternes Conduite til Indtægt og i Fremtiden lade Feltlazaretherne endog aldeles savne Skeer, Knive og Gafler.

Da det af ovenstaaende Exempler allerede vil kunne sees, hvor slet Lazarethet var udstyret, og hvor langtfra de „Reglementariske Bestemmelser“ vare fulgte, skal jeg ikke trætte Læserne med at opregne alle de övrige Gjen-

stande; men kun tilföie, at den samme Uorden udstrakte sig næsten til dem alle. De tilstedeværende chirurgiske Instrumenter vare næsten alle ubrugelige; men jeg havde i denne Henseende selv forsynet mig med det nödvendige Apparat. Udstyringen med Bind og övrige Bandagestykker var ligesaa mangelfuld; der manglede f. Ex. af Circulairbind 500 Stykker i det reglementerede Antal o. s. v.

Til alle disse Mangler med Hensyn til Inventarium kom endnu flere for Lazarethet saare uheldige Omstændigheder, der ligeledes synes at afgive Beviis for, at Overbestyrelsen, hvis Pligt det var at ordne og inspicere Lazaretherne, havde udfört dette Hverv paa en skjödeslös og uforsvarlig Maade. Saaledes havde man under Forvalterens Sygdom (Typhus) og den derpaa följende Svaghed, hvorved han gjordes uskikket til Forretninger, undladt at constituere en anden forretningsdygtig og med Lazarethets oeconomiske Forhold bekjendt Mand i hans Sted; men derimod overladt Forvalterens vigtige Forretninger til et ungt Menneske, der, uagtet den bedste Villie, paa Grund af hans Ukyndighed og Mangel paa den nödvendige Autoritet ligeoverfor det underordnede Personale, nödvendigviis maatte indvirke forstyrrende paa den indre Orden i alle de oeconomiske Forhold. Senere blev man nödsaget til at indsee dette, og da först fik Lazarethet en constitueret Forvalter.

Man havde endvidere undladt at sörge for et ordentlig udstyret Vadskeri, og af denne Grund henlaae et betydeligt Qvantum af Lagener og Skjorter som Skidentöi; og paa Lægernes Forestillinger herimod, blev der kun afgivet det aldeles utilfredsstillende Svar, at man ikke kunde erholde Arbeidsfolk, da alle frygtede for Typhus-Smitten; men da Paamindelserne bleve alvorligere, og Vedkommende maaskee selv vare komne til Erkjendelse af, at det dog ikke kunde

vedblive paa denne Maade, da fandt man ogsaa Udvei til at forskaffe Vadskerpersonale. Denne Mangel paa Omsorg for, itide at ordne en for et Sygehus saa vigtig Sag som dets Vadskeri, maa forklare det Factum, at, uagtet Lazarethet den 6te April kun modtog 120 saarede Underofficerer og Menige og 13 Officerer, der dog var saa stor en Mangel paa rene Skjorter, at jeg maatte tage Tilflugten til mit eget Linned, for at kunne forsyne en haardt saaret Officer med en reen Skjorte, da hans egen var aldeles gjennemvædet af Blod, og Hospitalet, der var indrettet til 700 Syge, ingen kunde præstere. Hvad om der nu var ankommet det dobbelte Antal af Saarede? Mon Overlægerne da skulde have tilfredstillet de Syge ved at fremlægge for dem de Inventarielister, der synes at have været tilfredsstillende for Hr. Corpsstabslægen og Lazarethets nærmeste Overbestyrelse.

Fremdeles havde man undladt at lade indrette et ordentligt Grödkogeri til Omslagene, uagtet disse dog udgjöre et af de vigtigste Lægemidler ved Behandlingen af Skudsaar. Den Gryde, der afbenyttedes til dette Brug, var aldeles utilstrækkelig til deri at koge et saa stort Qvantum, som var nödvendigt til det daglige Forbrug; men man havde vidst at hjælpe sig; og formodentlig for at lempe sig efter Forholdene, opsamlede man den forbrugte og med alle Uhumskheder gjennemtrængte Gröd fra Patienterne i et stort Kar, hvorpaa den da opvarmedes i mindre Gryder, for atter at omdeles til de Syge og saaledes supplere det Manglende. At jeg naturligviis, saasnart jeg erholdt Kundskab om denne ligesaa væmmelige, som for de Syge skadelige Oeconomi, fandt mig foranlediget til at fordre den ophævet, haaber jeg Enhver vil billige, om Intendanturen endog derved blev foruleiliget ved at tilveiebringe en större og mere passende Gryde.

Uagtet nu vel alle de anförte Mangler og Uordner ved Lazarethet i höi Grad maae misbilliges, kjender jeg dog ingen större Ulempe med Hensyn til de Syges Pleie og Pasning, end den, der oftere forvoldtes derved, at de indövede Sygevogtere pludseligen bleve borttagne og aldeles ukyndige satte i deres Sted; men da dette, uagtet Lægernes Indsigelser derimod, flere Gange gjentoges, og det endog saaledes, at man lod dem afmarschere om Natten, uden foregaaende Varsel og uden forud at lade dem erstatte ved andre, saa at de Syge paa flere Stuer maatte henligge i længere Tid uden al Pasning — da fandt jeg, som de Syges naturlige Værge, at det var en ligefrem Pligt, paa det Bestemteste at protestere skriftligt imod dette Uvæsen. Det kan nu vel være, at de tvende Protester, jeg i denne Anledning indsendte, og hvori jeg kaldte den brugte Fremgangsmaade „en Mishandling imod de saarede Krigere" vare affattede i et Sprog, der maaskee var noget uvant for Lazarethvæsenets Overbestyrelse og andre Vedkommende; men det var de forurettede Syges Sag jeg talte, og jeg fandt ingen Anledning til at ströe Virak for de Mænd, der havde overleveret mig et Lazareth i en saa uforsvarlig Stand.

Sluttelig maa jeg endnu fremhæve som en betydelig Afvigelse fra Reglementet, at der istedetfor 14 Sygesergenter kun fandtes 2, og det netop i Tidsrummet fra 1ste April til Midten af Maaneden, paa hvilken Tid Lazarethet just modtog de Saarede fra de 3 förste Træfninger og desuden havde et ikke ringe Antal af Syge; hvilken Afvigelse havde flere Ulemper til Følge.

Efter nu saaledes at have afgivet en kort men sanddru Skildring af det Augustenborgske Lazareths virkelige Tilstand,

skal jeg blot endnu tillade mig nogle Bemærkninger med Hensyn til den af Brigadelæge van Deurs til Corpsstabslægen under 14de April afgivne Rapport, der paa en besynderlig og som det forekommer mig höist upassende Maade er gjengivet i Professor Bendzs „Gjenmæle.“

Det er ingenlunde undgaaet min Opmærksomhed, med hvilken Uvillie Brigadelæge van Deurs modtog Beretningen om den store Uorden, der fandt Sted ved Lazarethet paa Augustenborg, da sammes Overlæger i Forening personligen henvendte sig til ham i Sönderborg, for igjennem ham, som Lazarethets nærmeste Medicinalövrighed, at söge udvirket en gjennemgaaende og hurtig Forbedring af dets Tilstand. Om nu denne Embedsmand forud var mindre godt stemt imod de nylig ankomne civile Læger, eller om han maaskee i deres Besværing og Klager fölte Indtrykket af en Bebreidelse, hvoraf idetmindste en Del maatte tilfalde ham, det er mig en saa ligegyldig Sag, at jeg ikke engang skulde have berört den, dersom ikke den samme Uvillie ogsaa syntes at have udstrakt sig til selve Feltlhospitalet. Et Factum bliver det under alle Omstændigheder, at Klagerne hverken bleve synderlig paaagtede, eller förte til nogen mærkelig Forbedring, saalænge Hr. van Deurs var Lazarethets nærmeste Foresatte — ja de vare ikke engang istand til at fremkalde Hr. Brigadelægens ærede Besög paa Augustenborg, for der med egne Öine at forvisse sig om, hvorvidt Lægernes fremförte Klager vare grundede, eller ikke. Havde han blot een eneste Gang funden Leilighed til at aflægge et saadant Besög, havde han neppe afgivet en Rapport, der er saa lidet stemmende med Sandheden og dog saa fornærmende for vedkommende Læger. Hvad nu den paaankede egenraadige Evacuation af Reconvalescentar til Nordborg angaaer, da maa det bemærkes, at den var en lige-

frem Nödvendighed, da Fjenden netop den Dag (13de April) forsögte et Angreb imod Brohovederne, og man altsaa, efterat Kanonaden var begyndt, hvert Öieblik kunde vente Saarede, hvis Antal ikke stod til at beregne; denne Omstændighed i Forbindelse med en Erklæring af den constituerede Forvalter, en af Intendanturens egne Embedsmænd, som han afgav i Vidners Overværelse, at Lazarethet ikke kunde reise 30 med Madratser og Skraapuder udrustede Senge, bragte Overlægerne til paa eget An- og Tilsvar at sikkre sig Plads til de Saarede, ved at bortsende Reconvalescenter til nærmeste Lazareth. Intendanten Hr. Assessor Looft modtog, da han Dagen efter indfandt sig paa Augustenborg, tilstrækkelig Forklaring over det Passerede; hvorpaa en skriftlig Indberetning med begge Overlægernes Underskrift afsendtes den paafölgende Dag til Brigadelæge van Deurs, hvori der meddeltes ham den fuldstændigste Oplysning om Grunden til den iværksatte Evacuation.

Hvorledes nu Hr. Corpsstabslægen, i det han refererer Brigadelægens Rapport, kan finde det passende aldeles at ignorere saavel dette Aktstykke, som Modtagelsen af andre, i Rapporten omtalte Oplysninger, det maa vistnok for enhver ærekjær Mand forblive en Gaade.

Betræffende den i Brigadelægens Rapport opförte Inventarieliste, der skal tjene som Beviis paa det Ugrundede i Lægernes Klage, da er den hverken stemmende med Forvalterens ovenfor omtalte vidnefaste Erklæring, ei heller staaer den i Harmoni med en af mig under 19de April til Hr. van Deurs indsendt Rapport; jeg er derfor tilböielig til at antage, at den kan være en Copi af tidligere Lister, thi der bemærkedes ingen Optælling af Senge og sammes Tilbehör i Lazarethet paa den anförte Dag.

Efter nu at have sluttet den Erklæring, hvortil Profes-

sor Bendz's Artikel har givet Anledning, maa jeg endnu, forinden jeg nedlægger Pennen, henvende nogle velmeente Raad til denne Collega, som jeg vil bede ham om, velvilligen at skjænke nogen Opmærksomhed, især dersom han, som Rygtet beretter, skal være bestemt til, atter at overtage Corpsstabslægens Function ved den active Armee under en eventuel Fornyelse af Krigen, nemlig:

At han ikke oftere nærer det sangvinske Haab, at Sengeinventarium kan udlaanes til Casernebrug i halve Aar og derpaa atter uden videre tages til Brug i et Felthospital; thi en slig Anskuelse röber Ukyndighed baade i Caserne- og Hospitalsvæsen; endvidere, at han, ved at inspicere Lazaretherne, i Fremtiden henvender en större Opmærksomhed paa de virkelige Forhold og en mindre paa de fremlagte Lister; og endeligen, at han, dersom ovenstaaende offentlig fremsatte Erklæring angaaende det Augustenborgske Lazareths Tilstand ved Begyndelsen af Felttoget i 1849, maatte forekomme ham saa graverende, at han paa egne eller andre Vedkommendes Vegne kunde önske en Retfærdiggjörelse, han da vil söge denne igjennem en upartisk, grundig og omfattende Commissions-Undersögelse; thi en Discussion i Blade og Tidskrifter er efter min fulde Overbeviisning utilstrækkelig til Opklaring af nærværende Sag, men derimod vel skikket til at drukne Sandheden i et Hav af litterair Vidtlöftighed.

Om Anvendelsen af Trækul imod Gastralgi.

(Belloc: Journal de medicine de Bordeaux. Oct. & Nov. 1848).

Imod nervöse Maveaffectioner har först Barras (i sin Traité de la Gastralgie) anbefalet pulveriseret vegetabilsk Kul: men at dette Middel imidlertid ikke har kunnet opnaae nogen udbredt Anvendelse imod denne Sygdomsform, maa efter Belloc tilskrives dels Præparatets Tilberedning dels dets Anvendelsesmaade. Denne Forfatter har nemlig prövet det paa sig selv imod en hæftig nervös Mavelidelse, der havde trodset alle de sædvanlige imod denne Sygdom anbefalede Midler, og den udmærkede Nytte, han sporede deraf, foranledigede ham til at henvende en særdeles Opmærksomhed paa at studere Virkningerne af Trækul, anvende det i Tilfælde af nervöse Maveaffectioner, og derhos at gjöre Forsög med forskjellige Arter af Kul, i det han ikke alene anvendte forskjellige Træsorter til dets Tilberedning, men ogsaa foretog Forkulningen af Træet og Kullets Behandling paa forskjellig Maade. Resultaterne af disse Erfaringer, der stötte sig alene til Kjendsgjerninger med Tilsidesættelse af alle usikkre Theorier, ere i Korthed fölgende.

Som physiologiske Virkninger af det rene, efter bestemte Regler tilberedte Kul bemærkes strax efter Nydelsen en Fölelse af Velbefindende i Maven og en forhöiet Appetit; Spyttet afsondres strax i större Mængde, hvoraf man maaskee kan slutte, at ogsaa Afsondringen af Mavesaften befordres ved Kulpulveret paa Grund af den lette Irritation, det udöver paa Maveslimhinden. Der antages tillige, at en Del af Mavesaften og navnlig et Overskud af Syre absor-

beres af Kullene, hvor Mavesaften afsondres i for stor Qvantitet og med en feilagtig Beskaffenhed; endelig befordres Fordöielsen, Tarmkanalens Virksomhed og Stolegangen.

Belloc har anvendt Trækul i alle Tilfælde af Mavesmerter, der ledsagedes af besværlig Fordöielse, Madlede navnlig for Kjödspiser, Forstoppelse, Hovedsvindel o. s. v. og det uden Forskjel hvad enten disse Maveaffectioner hidrörte fra ubekjendte Aarsager og vare som man kalder spontane, eller optraadte i Forbindelse med Chlorose, Skjörbug, Hysteri eller Hypochondri. Han meddeler mange Sygehistorier udförligt, der sætte den gode og hurtige Virkning af dette Middel udenfor al Tvivl. Folk, der i lang Tid havde lidt af hæftige Mavesmerter ved ethvert Maaltid, eller som havde stor Lede for Mad, hvis Fordöielse og Ernæring var svækket, og som havde brugt forskjellige Midler uden Nytte, bemærkede allerede nogle Dage efterat de havde begyndt med Brugen af dette Middel en paafaldende Forandring: de bekom Appetit, taalte Födemidlerne uden Besværlighed, Fordöielsen blev bedre og Udtömmelserne regelmæssige, kort, de opnaaede et Velbefindende, som de ikke i lang Tid havde kjendt til. Mænd, der havde været underkastet mange Strabaser og Afvexlinger af Veirliget; Embedsmænd og Lærde, der havde svækket deres Fordöielse ved en stillesiddende Levemaade og Aandsanstrængelse; Andre endelig, hvis Fordöielse var kommet i Uorden ved hæftige Sindsbevægelser, bleve helbredede ved Brugen af Kulpulver. Ogsaa ved den sympathiske Mavelidelse, der betinges af Affectioner i Livmoderen, udviste det en gunstig Virkning. Derimod ved alle Slags betændelsesagtige Lidelser af Tarmkanalen maa dette Middel undgaaes.

Hvad selve Præparatet angaaer, har Belloc af sine tal-

rige Forsög uddraget följende Slutninger. Et blödt, hvidt og let Træ er bedre passende til dette Præparat end et haardt, mörkt og tungt; de Kul, dette leverer, kunne fremkalde meget ubehagelige Tilfælde; ungt, grönt Ved er bedre end gammelt, der ligeledes kan medföre ubehagelige Följer. Træ, som er opvoxet i en fugtig, skyggefuld Egn, maa ikke vælges, eftersom det ogsaa virker skadeligt, men man maa tage Ved af Træer, der findes paa et af Solen beskinnet Sted; Kullene maae ikke tilberedes ved fri Ild men i lukkede Kar; Behandlingen af Kul med Salpetersyre maa for Alting undlades, thi om de end udvadskes og selv udkoges nok saa omhyggeligt, beholde de dog altid en ubehagelig Smag og kunne foranledige hæftige Tilfælde.

Kullene erholdes derefter paa följende Maade. Man vælger Veddet af Poppeltræ, der er meget hvidt og let; Træet maa være opvoxet paa et solbeskinnet Sted; deraf tages ikke Stammen, men de grönne 3—4 Aars gamle Grene, paa hvilke Barken er hel; Grenene afbarkes, skjæres itu og lægges i godt tillukkede Smeltedigle, der ophedes til Rödglödning. De saaledes indvundne Kul ere overordentlig lette og glindsende; de lægges 3—4 Dage i Vand, der ofte skiftes, derpaa törres de, men pulveriseres förend de ere ganske törre og opbevares saaledes. Disse Kul er ganske frie for ubehagelig Smag og meget milde, saa at de taales i meget store Indgifter. Pulveret gives imidlertid ikke i tör Tilstand men befugtet med Vand, og Dosis er 2—6 Spiseskeerfulde om Dagen; sædvanligviis tages de efter hvert Maaltid. Belloc insisterer paa saadanne store Indgifter, og i ethvert Fald bevise hans Iagttagelser, at overordentlig store Doses ikke skade; imidlertid er det at betvivle, om disse ere fornödne; en af de omtalte Patientinder, der ikke

kunde beqvemme sig til at tage Kulpulveret spiseskefuldviis, tog det kun theskefuldviis, og omendskjöndt hun var meget lidende, blev hun dog snart helbredet. Brugen maa fortsættes saalænge Sygdommen varer, og at Kulpulveret kan nydes længe og i store Indgifter uden at foraarsage Skade, udvise flere af Bellocs Iagttagelser.

Om Chlorosis hos Frugtsommelige.

(Efter en Afhandling af Cazeaux, forelæst det franske Academie des medicine d. 19. Febr. 1850).

Frugtsommelige Fruentimmer ere ikke sjelden især i 4de eller 5te Maaned underkaskede visse sygdommelige Affectioner, som Hovedpine, Svindel, Susen for Örerne, Kortaandethed, Hjertebanken o. s. v., hvilke man i Almindelighed har tilskrevet en plethorisk Tilstand og derfor behandlet med Aareladninger. Ifölge Cazeaux hidröre disse Affectioner fra en herfra aldeles forskjellig, om ikke den modsatte Tilstand, nemlig Chloranæmi, en Anskuelse, der er stöttet paa meget gyldige Grunde. Det er nemlig en ved den nyere Hæmatologi *) godtgjort Kjendsgjerning, at Blodet hos frugtsommelige Koner i den ovennævnte Svangerskabsperiode undergaaer en Forandring, der nærmer sig Blodets Beskaffenhed hos Chlorotiske, i det Blodlegemernes Antal formindskes endog temmelig betydeligt. Dertil kommer, at Frugtsommelige, efterhaanden som Svangerskabet skrider frem, ofte erholde en

*) See f. Ex. Beqverels og Rodiers Undersögelser, i Ugeskrift for Læger, 2den Række III, pag. 59.

bleg Hudfarve og frembyde en almindelig Slaphedstilstand, der ingenlunde harmonerer med den antagne Fuldblodighedstilstand. Endelig bemærkes undertiden endog den eiendommelige Blæselyd paa Carotiderne.

Der finder endnu en anden Blodforanding Sted hos Chlorotiske, nemlig en Forögelse af Fibrinen, og man kunde maaskee reise det Spörgsmaal, om de omtalte Symptomer ikke kunde tilskrives denne. Men hertil kan svares, at Fibrinens Forögelse under Svangerskabet er mindre constant og mindre betydelig end Blodlegemernes Aftagen, og at den altid viser sig tidligere. Chloranæmi er derfor den mest charakteritiske Egenskab for Frugtsommeliges Blod, og hine Tilfælde ere endvidere meget overensstemmende med dem, som följe med den almindelige Chlorosis.

Som en Indvending imod denne Anskuelse kunde man anföre den hurtige og tydelige Lindring, der ofte opnaaes hos Frugtsommelige ved en Aareladning. Cazeaux forkaster heller ikke aldeles Muligheden af en Art plethorisk Tilstand hos Frugtsommelige; Chlorosis udelukker nemlig ingenlunde en Plethora serosa, og i saa Tilfælde kan en lille Bloduddömmelse, som atter bringer Ligevægten tilveie og gjör Circulationen friere, vistnok bringe Lindring. Men i de allerfleste Tilfælde paastaaer han, at Aareladning ikke alene er unyttig men endog skadelig, og at man langt sikkrere forebygger eller bekjæmper Tilfældene, endog Hjertebanken, ved Hjælp af antichlorotiske Midler, Tonica, Jern og en animalsk Diæt, hvilket han i lang Tid har fundet bekræftet ved Praxis.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Den 4. Mai. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 19.

Redigeret af C. Hempel.

Offentlig Erklæring i Anledning af Dhr. Dr. E. Hornemann og Prof. Steins Svar paa mit „Gjenmæle“ af 30te Marts d. A.

(Fra Prof. Dr. J. C. Bendz).

I Nr. 16, 17 og 18 af dette Tidsskrift have Dhr. Dr. Hornemann og Prof. Stein givet Svar paa mit i Nr. 12—14 indrykkede „Gjenmæle“ betræffende Dr. Hornemanns Bemærkninger i Bibl. f. L. „om Lazarethet paa Augustenborg og dets Bestyrelse.“ Hvad den Sidstes Svar angaaer, finder jeg mig ikke opfordret til at fremkomme med yderligere Modbemærkninger, efterdi han, Alt vel overveiet og sammenlagt, ikke har anfört noget Væsentligt mod de mange Gjendrivelser og grundede Anker, som mit Gjenmæle indeholdt og endnu stedse indeholder. Enhver, der med Sandhed i Hjertet og Redelighed i Villien söger at danne sig en selvstændig Mening og derefter at fælde en upartisk Dom, vil snart komme paa det Rene med, at Dr. Hornemann i Grunden slet ikke indlader sig paa Sagens Realitet, men ved forskjellige Slags Vendinger omgaaer næsten alle de

væsentligste Spörgsmaal, tillægger mig Meninger, som jeg aldrig har yttret eller kan have næret, f. Ex. „at han ikke var sin Opgave voxen," „at der ikke udviklede sig Smitte i Hospitalet," „at der efter den 13de var meget lidt at bestille ved Lazarethet" o. s. v. o. s. v., og endelig at han, ved at före Striden over paa Personlighedens Gebeet (uagtet sit udtrykkelig givne Löfte) bryder en ganske ny Vei, hvorved han afleder Læserens Opmærksomhed fra det, der egentlig handledes om. At bevise Alt dette, og at „vise Dr. Hornemann tilrette" i denne Henseende, vilde nu være en saare let Sag, men da det er mig om at gjöre, ikke paa Skrömt derimod i Virkeligheden, „at undgaae det ubyggelige Skue af en Kamp paa Personlighedens Gebeet," skal jeg ikke trætte Læserne med Forsög af denne Art. Kun följende Bemærkninger være det mig tilladt at gjöre för jeg skilles fra Dr. Hornemann.

Naar han pag. 248 bebreider mig, „at jeg troer for stærkt paa Lister og Protocoller," og i denne Anledning tilföier: „Klager saaledes Lægen, der staaer hos de Syge, over at Det eller Det manglede, saa seer han fra sit administrative Standpunkt efter i Protocollen eller Listen, og mangler det ikke her, bliver Klagen uden videre afviist," — da maa jeg paa det Bestemteste tilbagevise en saadan Beskyldning og tillige erklære Dr. Hornemann aldeles ude af Stand til at bevise hvad han her har villet paadutte mig, efterdi jeg er mig bevidst, stedse at have gjort Mit til at afhjælpe Klager af denne Natur, naar de befandtes grundede. Forövrigt kan det umuligt være Dr. Hornemann ubekjendt, at Lazarethernes Materiel ene og alene var underlagt Corpsintendanten med övrige Intendanter. Jeg har ikke under det forlöbne Felttog havt Ret eller Tilladelse til at inspicere det, med mindre der handledes om at constatere Mangler,

hvorover Lazarethernes Overlæger förte Klage, har altsaa aldrig fört, ei heller skullet före slige Lister. Et Ansvar med Hensyn til Lazarethernes Udstyrelse i materiel Henseende kan derfor ikke paatrænges mig, da Sligt aldrig hörte under min Embedsvirksomhed.

Dr. Hornemann bebreider mig dernæst, at jeg ved at forsvare Overlæge Clemmensen har villet „gjöre et lille Forsög paa at sætte ham sammen med" denne Mand, idet jeg skulde have villet indbilde Folk, at han har angrebet ham. Ja Dr. Hornemann tilföier endogsaa: „Clemmensen selv har dog neppe misforstaaet mig, og for hans Skyld behöver jeg vist ikke at minde om, at jeg paa flere Steder har udtalt mig til hans Roes" o. s. v. Hertil kan jeg kun svare, at Sandheden kun er een, og at Dr. Hornemanns Beskrivelse af Lazarethets Tilstand ved Overtagelsen nödvendigviis hos enhver Upartisk og Uhildet maa kaste en betydelig Skygge paa den Overlæge, som overleverede ham det i den beskrevne Status. Men naar nu Prof. Stein, til Overraskelse for ikke Faa, gaaer den aldeles modsatte Vei, idet han aabent og ærligt erklærer, „ikke at ville ströe Virak for de Mænd, der havde overleveret ham et Lazareth i en saa uforsvarlig Stand," og dette vel nærmest gjælder selve Lazarethbestyrelsen, samt Overbestyrelsen for Lazaretherne paa Als, der bestyrede det omhandlede Lazareth hele Vinteren, ikke under mig, men under Armeens Stabslæge, — naar saaledes to Overlæger ved eet og samme Lazareth afvige i den Grad fra hinanden i deres Dom, at den ene „roser," den anden gjör Alt for dybt at nedsætte, — hvad skal man da troe, hvor skal man söge Ende og Begyndelse i denne Labyrinth, som synes „at drukne Sandheden i et Hav" af Modsigelser?

Naar endelig Dr. Hornemann pag. 249 alluderer til Flankecorpsets Dagsbefaling af 18de Marts, saa, næst at bemærke, at hans Hensigt hermed staaer i en temmelig skjærende Modsætning til den Roes, han vil have udtalt over Clemmensen, maa jeg gjöre Enhver, hvem Sandheden ligger paa Hjertet, opmærksom paa, hvad allerede er skeet i mit Gjenmæle pag. 185, at jeg ved Inspectionen den 17de Marts kun forefandt et Lazareth å 250, belagt med 223 Syge, og at ingen Klager hörtes med Hensyn til det Materielle hverken af Brigadelægen eller af Overlægen. Pag. 186 tilföier jeg udtrykkelig, at der med Udvidelsen til 500 Pladser nu ikke længere var Tid at spilde, hvorfor jeg androg paa, at det skete snarest muligt ved at tage Inventarium fra Casernerne, indtil andet ankom. Og da Udvidelsen strax paabegyndtes, forefandt Dr. Hornemann af denne Grund ved sin Ankomst 5 Dage senere saa at sige en almindelig Flyttedag paa Lazarethet, i det de af Officerer og Mandskaber beboede Værelser nu vare römmede og bleve besatte med Senge og Inventarium fra Casernerne. Han traf altsaa Lazarethet undor ganske andre Forhold, end jeg havde seet det 5 Dage tidligere, og behöver jeg neppe at gjöre Kyndige opmærksom paa, hvad Indtryk sligt Skue nödvendigviis frembringer og efterlader hos en Mand, der her maaskee förste Gang saae et Feltlazareth. Paa Inventariets Udlaan til Casernerne har jeg ikke havt den mindste Indflydelse, hvilket jeg beder bemærket med Hensyn til Prof. Steins Yttringer pag. 283, ligesom det ogsaa af mig udtrykkelig er fremhævet, at man kun vilde benytte det tidligere udlaante Inventarium, „indtil andet ankom.“

Hvad dernæst Prof. Steins „offentlige Erklæring“ angaaer, da har den et saadant Præg af Uomstödelighed, det föler jeg vel, at det for meget vilde vælte Skinnet af Uret over

paa min Side, hvis jeg ikke strax imödegik den i de Punkter, hvor jeg seer mig istand dertil. Först maa jeg altsaa forsvare mig imod den Beskyldning, „at jeg ikke vil indsee og anerkjende“ de mange og store Mangler, som ved Felttogets Aabning forefandtes hos Lazarethet. Endskjöndt denne Bebreidelse, efter hvad jeg paa flere Steder har yttret i mit „Gjenmæle,“ forekommer mig uretfærdig, saa, for at Prof. Stein dog ikke længere skal paastaae, at jeg ikke „vil“ erkjende det, giver jeg her min Indrömmelse med rene og klare Ord. En ganske anden Sag bliver det imidlertid, hvorvidt disse Mangler i nogle Henseender kunde undskyldes, og hvorvidt de vare tilstede i saadan Grad, at man kunde vente, de vilde sætte Dhr. Overlæger i saa stor Forlegenhed, som de synes at have gjort. Herom blive vi nu sagtens ikke saa let enige, skjönt Dr. Hornemann med fuldkommen Ret har sagt mig, „at det just er under vanskelige Forhold at man skal vise hvad man duer til,“ og jeg rigtignok ingen Grund seer til at anvende dette mere paa mig, end paa Dhr. selv. Enhver, der vil fælde en retfærdig Dom i Sagen, seer strax, at Hovedkilden til de fleste af de Vanskeligheder, som reiste sig paa hin Tid, laa deri, at Armeen, istedetfor efter Planen at marchere ind i Slesvig den 3die April og debouchere her, blev staaende i Sundeved og paa Als med Repli paa denne lille Ö, hvor altsaa circa 30,000 Mand opholdt sig, indtil Indskibningen af 2 Brigader til Fyen begyndte den 14de April. At beherske disse Forhold, oversteg vistnok Corpsstabslægens Kræfter, som neppe vilde finde aabne Ören, om han fra det sanitære Standpunkt havde anbefalet at lade Armeen rykke frem. Jeg har fundet megen Undskyldning i Forholdene og Omstændighederne: Dhr. have ikke villet lade det gjælde. Jeg fandt Mangler og Feil, som jeg maatte beklage, men drage Erfaring af

for Fremtiden: Dhr. have efter min fulde Overbeviisning overdrevet dem meget, og have endnu mindre kunnet beherske eller finde sig i Forholdene og Omstændighederne, end jeg.

Naar Prof. Stein derefter erklærer, „at Lazarethet paa Augustenborg den 3die April, da Armeen rykkede imod Fjenden i Sundeved, endnu var i en saa jammerlig Tilstand med Hensyn til Udrustning af enhver Art, at det ikke kunde fortjene Navn af et Felthospital for 700 Syge i en civiliseret Stat, og dog var det det eneste, Armeen i de förste Slag havde at stole paa," — saa trænge disse haarde Ord til en betydelig Berigtigelse. Krigsministerens Ordre til Corpsintendanten om Lazarethets Udvidelse fra 500 til 700 Pladser gaves nemlig den 3die April, og Inventariet for Udvidelsen med 200 Fourniturer o. s. v. skulde bringes fra Kjöbenhavn. Det falder vel altsaa af sig selv, at dette Inventarium ikke kunde være tilstede hverken den 3die, ei heller den 6te April, paa hvilken Dag Corpsintendanten lod optage en yderligere Revision af Lazarethets Inventarium, for at afhjælpe Manglerne, og complettere det til 700. Med hvad Ret, spörger jeg, benytter nu Prof. Stein denne Omstændighed, Intendanturens egne Optegnelser, for allerede den 6te April at beregne Lazarethet som udrustet til flere, end 500 Pladser? Paa den officielle Ugerapport fra Lazarethet for Torsdagen den 5te April, altsaa Dagen forud, have Dhr. selv kun angivet Störrelsen til 500. Dersom nu Prof. Stein, som meget vel kjender disse Forhold, og allenfals vil finde dem tydeligt nok omtalte i mit „Gjenmæle" p. 188—189, med Flid har beregnet Manglerne efter en Maalestok, der först senere kunde og burde bringes i Anvendelse, alene for herved at gjöre Manglerne end mere fremspringende, da anseer jeg dette mildest talt for uberettiget. Og naar

det dernæst fremgaaer af den hos Armeens Stabslæge og hos mig henliggende Generalliste over Lazarethernes Belægning den 5te April, støttet paa Overlægernes Rapporter, at Lazarethet paa Augustenborg denne Dag kun havde 188 Syge, hvoraf kun 20 Saarede, og 60, der kunde udgaae i Löbet af 8 Dage, hvilke sidste altsaa, naar Omstændighederne fordrede det, strax kunde indqvarteres i Flækken eller i den nærliggende Landsby Sebbelöv, for at give Plads, og Lazarethet altsaa den 5te April egentlig kun var belagt med 128 virkelige Syge, saa vil man heraf bedst kunne gjöre sig et Begreb om, hvad Savn af Reqvisiter der Dagen efter kan have hersket ved Ankomsten af 133 Saarede efter Fægtningen ved Ulderup, naar man erindrer, at Lazarethet siden 1ste Januar var i Gang under Overlæge Clemmensen med Reqvisiter til idetmindste 250 Pladser. At der ved denne Leilighed manglede en Skjorte til en Officeer, og at denne blev forsynet med een af Professor Steins, var vel ikke værdt at tale om. Ingen kan derfor oprigtigere, end jeg, önske en Undersögelse, for dog engang at erfare, hvad Sandt og Rigtigt der kan bringes ud af slige Klager. Her at gjennemgaae Inventarielisten, for med Bemærkninger at ledsage Prof. Steins Revisionsliste, vilde være et ligesaa trættende som unyttigt Arbeide. Ved kun at beregne Lazarethet til 500 ville endel af de fremhævede Mangler formeentlig bortfalde eller idetmindste blive mindre væsentlige; i andre Gjenstande var Lazarethet udstyret over Reglementet, der iövrigt först udkom midt i Februar. Dog maa jeg bemærke, at Prof. Stein aldeles ikke er istand til at omstöde hvad jeg pag. 192 har anfört med Hensyn til en stor Del af Lazarethets Madratser, fordi dette stötter sig til nöiagtige Protocoller og Regnskaber. Jeg kan derfor ikke erkjende det for rig-

tigt, at man kun havde „nogle faa taalelige Madratser at byde de Saarede," skjönt det her kommer an paa, hvormange man fandt for godt at erklære for „inficerede," hvilken Dom stedse bliver vilkaarlig. Mangel af Hö erstatter man ved Halm, der bruges ved alle Lazarether i 1ste Linie. Kunde man altsaa ikke stoppe Madratser med Hö, fordi dette manglede, maatte man stoppe med Halm. I Felten lægger man ikke Hænderne sammen for saa liden Modstand, men hjælper sig i Nöden som man kan uden at tænke paa Reglementet, og Erfaring har desuden lært, at man stundom lægger Syge og Saarede langt bedre paa godt stoppede Halmsække, end paa Hömadratser, hvis Indhold mindre let fornyes. Dersom man ligeledes af Prof. Steins Yttringer kom til den Slutning, at de Syge ingen Kar havde, hvoraf de kunde spise og drikke, fordi han anförer: „af Blikspiseskaaler havdes ingen, af Blikbægere havdes kun 5," da vilde man tage meget feil, efterdi Lazarethet fra forrige Aar var forsynet med Kar hertil, men rigtignok af Leer eller Fajance, der efterhaanden skulde ombyttes med de i Februar s. A. ved de nye Bestemmelser reglementerede Blikskaaler, hvilke endnu ikke var ankomne. Saavel disse Reqvisiter, som Knive og Gafler m. m. laa i den Forsending, som den 11te April ankom til Sönderborg med det samme Dampskib, der overbragte de af Dr. Hornemann omtalte patriotiske Gaver for Lazarethet, men naaede uheldigviis ikke strax til rette Vedkommende. Prof. Steins Fortælling om, hvorledes Knive og Gafler erstattedes af Fingrene, og Skeer af Fiskebenene, skal jeg kun ledsage med den Bemærkning, at enhver Syg ved Indlæggelsen medbringer sin Tornister, og at denne gjerne indeholder en Skee, Kniv og Gaffel, hvormed Soldaten fortærer sin Mad under mangfoldige Forhold i Felten. Man skulde dog troe, at Trangen under slige Forhold snarere

vilde have drevet Vedkommende til at benytte disse, end til at lade de Syge spise med Fingrene og danne Skeer af Fiskeben, dersom det virkelig gjaldt om at afhjælpe en öieblikkelig Forlegenhed. Men, — naar Prof. Stein ligefrem paastaaer, at Lazarethet paa Augustenborg var det eneste, som Armeen i de förste Slag havde at stole paa," da maa jeg erklære en saadan Paastand for aldeles urigtig, efterdi Sönderborg havde et Lazareth til 104, Nordborg et lignende til 80, og Armeen desuden i sine Hospitalsvogne, der vare complet udrustede, havde til samme Tid paa Als 6—700 Fourniturer til Lazarether i 1ste Linie, bestemte til bestandig at följge Armeen i dens Bevægelser, og som derfor ogsaa strax kunde tages i Brug, naar Nöden stod for Dören. Lazarethmidler for Armeens Saarede manglede altsaa egentlig slet ikke. Men uden Nödvendighed agtede man ikke at gjöre Brug af disse Hospitalsvogne, mindst paa en Tid, hvor man endnu ikke vidste, hvilke Bevægelser Armeen vilde gjöre. At forresten 4 af disse Vogne med 200 Fourniturer, med 4 Sergenter, 4 Undercorporaler og 20 Sygevogtere bleve afgivne til Augustenborg og midlertidigen stillede til Lazarethets Disposition, har jeg tilstrækkelig oplyst i mit Gjenmæle pag. 199. Capitain v. Holten-Bechtolsheim förte dem selv derud, og gjorde Prof. Stein opmærsom paa Beskaffenheden af den Hjælp, som herved bragtes Lazarethet.

Med Hensyn til Prof. Steins Bemærkninger pag. 279 angaaende Grödkogeriet til Omslag, tilstaaer jeg, at hans Harme her i enhver Henseende er berettiget. Som et slet Forsvar for samme skal jeg kun anföre, at man finder Misbrug og Misligheder i alle store Hospitaler, der desværre hvert især har sin chronique scandaleuse. Dersom jeg her

vilde opvarte Publikum med Historier af denne Natur, hentede fra större Hospitalers indre Forhold i ældre og nyere Tid, vilde man neppe takke mig derfor, ligesom jeg anseer hans Meddelelse for uforsvarlig, naar han ikke veed, at slig Uorden fandt Sted med Hospitalsbestyrelsens Vidende, og af „Oeconomi," hvilke Beskyldninger Prof. Stein insinuerer, og maa bevise.

Klagerne pag. 280 over Sygevogternes pludselige Bortagelse har jeg tilstrækkeligt besvaret i mit „Gjenmæle" pag. 199—200, og vil man vel ikke indlade sig paa at modbevise de her anförte Grundes Vægtighed. At Nödvendigheden böd saa, kan jeg kun beklage som saameget andet.

Da jeg paa hin Tid (1ste—10de April) var fuldstændig vidende om Lazarethets Mangler og yderst vanskelige Forhold, hvorom jeg strax underrettede baade Krigsministeren og den commanderende General, udbad jeg mig af denne Grund Tilladelse til oftere, end sædvanligt, at turde forlade Hovedqvarteret (Træfninger forefaldt jevnlig), for at offre Lazarethet min Opmærksomhed. I de 9 Dage, mit Ophold paa Als varede, besögte jeg det den 1ste, 4de, 6te, 7de og 9de April, og da jeg netop den 6te ved Samtale med Prof. Stein og Dr. Hornemann end nöiagtigere havde erfaret Manglerne, tilskrev jeg endnu samme Aften ved min Hjemkomst til Sönderborg Corpsintendanten, og anmodede ham paa det Indstændigste om, ei alene at lade saavidt muligt Lazarethet complettere med Inventarium, Sergenter og Sygevogtere til 700 Pladser, men ogsaa at være belavet paa Localer til Oprettelse af Lazarether i 1ste Linie for det Tilfælde, at Armeen fik mange Saarede og Lazarethet paa Augustenborg enten ikke kunde optage dem alle, eller ikke maatte blive skikket til at beholde dem indtil Evacuation

kunde finde Sted. Dagen efter (den 7de April) erholdt jeg herpaa følgende Svar:

„Ifølge Hr. Corpsstabslægens Skrivelse af 6te dennes Aften skulde jeg ikke undlade at underrette om, at der idag vil blive draget Omsorg for, at Lazarethet paa Augustenborg bliver forsynet med Reqvisiter for ialt 700 Syge, hvilket i al Fald vil skee midlertidig ved nogle af de til Lazaretherne i 1ste Linie hörende Vogne, samt ved at före det endnu behövende Antal Sengesteder derud fra Casernen heri Byen, hvorhos jeg til den yderligere Udvidelse af Lazaretherne her paa Öen maa anmode Hr. Corpsstabslægen om at besee eller lade besee Localiteterne paa Maibölle-gaard, Gundestrup, og i al Fald paa Gammelgaard, Rumohrsgaard og Evelgunde, for at udsee, hvilke af disse der maatte være mest passende til Lazarether i 1ste Linie, og tillader jeg mig at bemærke, at jeg önskede opgivet, hvorvidt der paa disse Gaarde kan anlægges Lazarether for 50 eller 100 Syge.

Jeg undlader ikke at tilföie, at jeg idag hos Armee-corpset har reqvireret 20 Sygevogtere yderligere afgivne til Augstenborg Lazareth, ligesom der allerede for flere Dage siden gjennem Dagsbefalingen er udgaaet en Opfordring til Troppeafdelingerne om at opgive, hvilke Underofficerer de maatte have, der kunde afgives til Sygesergenter, men endnu uden Frugter, og maa det iövrigt være Hr. Corpsstabslægen bekjendt, at det ikke staaer i min Magt paa anden Maade her at skaffe Sygesergenter i en Fart.

Den active Armees Corpsintendantur, p. t. Sönderborg den 7de April 1849.

v. Schmidten.

Til
Corpsstabslægen.

Med Hensyn til Prof. Steins Klage pag. 280 over at Lazarethet paa hin Tid kun havde 2 Sergenter istedetfor 14 (skal være 10), bemærkes, at gjentagne Opfordringer igjennem Dagsbefalingen ikke vare istand til at raade Bod paa denne Mangel, som först midt i Maaneden blev afhjulpen af Armeens Intendantur ved Engagement af civile Personer i Hovedstaden. Jeg kan tillige her ikke undlade at fremhæve, at Klager ikke sjelden förtes, som ved nöiere Undersögelse befandtes ugrundede, hvilket ikke lidet bidrog til at gjöre Bestyrelsen mistænkelig, især da man fra intet andet Lazareth i Armeen hörte saa mange Reclamationer, Protester og Klager, som netop fra Augustenborg. Et Beviis herpaa gav Brigadelæge van Deurs mig allerede för min Ankomst til Als i Skrivelse af 29de Marts, hvor han siger: „Iforgaars indgik Dr. Hornemann med Klage til Intendanturen over, at Lazarethet paa Augustenborg aldeles manglede Charpi og gammelt Linned. Jeg oplyste Intendanten om, at der var 4 meget store Foustager med kort og langt Charpi og 4 lignende med gammelt Linned, meer end nok til et Feltog, og Clemmensen paaviste ham det igaar.“ Naar jeg nu endvidere under alle disse bedövende Rasmaskrig over Intendanturen, navnlig den active Armees, dog kan hidsætte följende Erklæring netop fra den daværende överste Læge paa Als, Brigadelæge Thune, i Indberetning til mig af 22de Mai f. A., en Mand, der vistnok i enhver Henseende besidder og fortjener Dhrs. Tillid, idet han yttrer: „At jeg fra den active Armees Intendantur har erholdt Sanction af de for de faste Batterier trufne Arrangements, ligesom jeg hos denne virksomme Intendantur stedse erholder al den Understöttelse, jeg kan önske, skulde jeg ikke undlade at meddele for det Fald, at De ikke allerede er underrettet derom,“ — saa vil neppe Nogen for-

tænke Bestyrelsen i, om den tilsidst forgjæves søgte at finde Rede i dette Chaos af Klager og Lovtaler, der krydsede hinanden fra alle Kanter, og gik fra den ene Yderlighed til den anden.

Naar derefter Prof. Stein gjör et forgjæves Forsög paa at svække Troværdigheden af den Inventarieliste, som findes anfört i Brigadelæge van Deurs's Brev, over Reqvisiter, der forefandtes paa Lazarethet den 14de April, da skal jeg kun gjöre ham bekjendt med, at den stötter sig paa en officiel Indberetning fra Intendant Looft til Flankecorpsets daværende Commandeur, Generalmajor v. Bülow, og at hans Mening, „at den ei staaer i Harmoni med en af ham under 19de April til Hr. van Deurs indsendt Rapport," derved bliver uholdbar, at den lider af en Anachronisme, idet mit „Gjenmæle" tydeligt nok oplyser, at Brigadelæge Thune den 18de April overtog Sundhedstjenestens Bestyrelse paa Als og i den Anledning s. D. havde en Conference med Overlægerne paa Augustenborg, hvorimod Brigadelæge van Deurs allerede den 16de s. M. var i Middelfart med den 3die Infanteri-Brigade. Jeg finder det ikke overflödigt her at tilföie, at de af mig i mit „Gjenmæle" opgivne Talstörrelser for Inventariesager ved Lazarethet, samt andre Oplysninger dette vedkommende, stötte sig til skriftlige Erklæringer dels fra Assessor Looft dels fra Forvalter Bärthelsen, hvis Önske det var, at jeg ved denne Leilighed meddelte dem.

Hvad endelig Evacuationen til Nordborg angaaer den 13de April, da tilstaaer jeg hidtil at have været ubekjendt med den Grund, som Prof. Stein anförer, hvorefter jeg maa finde Dhrs. Beslutning rigtig, for saa vidt de vare uvidende om, at Lazarethet i Nordborg var meget overfyldt. Jeg skylder Prof. Stein at erklære, at jeg ikke har modtaget nogen Rapport herom, og at jeg i saa Fald ikke vilde have und-

ladt at gjöre en Bemærkning. Men at en saadan Uvidenhed om Sagens Sammenhæng fra min Side ikke skulde kunne bestaae med at være en „ærekjær Mand," haaber jeg ikke at man vil give Prof. Stein Ret i. Skjönt Rigtigheden af hin Foranstaltning med Beredvillighed indrömmes, indholder Prof. Steins Forsvar dog ingen Grund til at Leiligheden for en Evacuation med Dampskibet til Fyen næste Dag gik ubenyttet bort, saa meget mindre som en bestemt Befaling hertil var givet af Lazarethets to Foresatte, man trængte stærkt til Evacuation, og Forholdene dengang kun sjelden tilböde et Dampskib til Afbenyttelse.

Jeg slutter med den Underretning til Dhr. og til Publikum, at jeg, da jeg paa ingen Maade vil unddrage mig Ansvar for min Embedsvirksomhed som Corpsstabslæge ved den active Armee, har taget det mig af Prof. Stein givne venskabelige Raad til Følge, og i Andragende af 29de f. M. til Armeens Stabslæge forlangt de fornödne Skridt indledede hertil hos Krigsministeren for mit Vedkommende.

Da jeg ikke oftere agter at trætte Publikum med nærværende Sag, udtaler jeg her mit sidste Ord.

Læge-Examen ved Kjöbenhavns Universitet i Foraaret 1850.

De skriftlige Opgaver til denne Examen vare følgende:

Chirurgisk Opgave.

Hvad er Commotion og hvilke Organer og Dele kunne lide ved denne? I hvad Forhold staaer den til visse andre, mere eller mindre med den beslægtede Sygdomstilfælde? Hvilke ere Principerne for dens Behandling?

Therapeutisk Opgave.

En ung Pige findes om Morgenen i sin Seng, klagende over hæftige Smerter i Halsen og Hjertekulen: den tilkaldte Læge finder Pulsen lille, Extremiteterne kolde, Ansigtet dödblegt; fra Mundvigen nedover Kinden en gulagtig Skorpe; under Sengen en Potte, hvori en vandagtig Vædske, hvilken hun paa Forespörgsel nægter at have opbrækket, Tungen reen, ligesom skoldet; hendes Omgivelse veed ikke Sygdommens Aarsag: kun at hun har havt en Kjærlighedshistorie og i den senere Tid lidt af Qvalme og Bræknинger om Morgenen; Tryk i Hjertekulen frembringer hæftige Smerter.

Medico-forensisk Opgave.

Med hvilke acute og chroniske Sygdomstilfælde kan Opiumsforgiftning forvexles og hvilke ere Skjelnetegnene?

Examen absolveredes af 6 Candidater, af hvilke Salomon, Schou, Schmidt og Rasmussen erholdt Hovedcharakteren Laudabilis; Marcus og Lawætz (Lægecandidat fra Foraaret 1849 med Haud 1mi gradus) Hovedcharakteren Haud illaud. 1mi gradus.

Dödsfald. N. E. B. Schow, praktiserende Læge i Give pr. Veile, död den 22de April 1850.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Blanco Luno.

Den 18. Mai. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 20—22.

Redigeret af C. Hempel.

Oversigt over de fra 1ste Mai indtil Midten af September 1849 paa Garnisonshospitals 2den Afdeling behandlede Syge.

(Meddelt af Dr. Ahrensen).

Den 1ste Mai var Antallet af Syge . . . . . 87.
I Löbet af Mai indlagdes . . . . . 144.
— — Juni — . . . . . 37.
— — Juli — . . . . . 99.
— — August til Midten af September . . . . . 50.
Tilsammen 417.

Sygdom.	Ved Indlæggelsen.	Udgaaede (helbredede og casserede).	Döde.	Tilbage.
Abscessus axillaris . . .	1	1	„	„
— colli	2	2	„	„
— reg. submental.	1	1	„	„
Adenitis chrön. colli . .	1	„	„	1
Albuminuria	1	1	„	„
Ambustio pedis	1	1	„	„
Angina parotidea	1	1	„	„
— tonsillaris	5	5	„	„

Sygdom.	Ved Indlæggelsen.	Udgaaede (helbredede og casserede).	Döde.	Tilbage.
Blepharophthalmia . . .	2	2	„	„
Bronchitis	35	34	„	1
Cardialgia	2	2	„	„
Cephalalgia	3	3	„	„
Colica	1	1	„	„
Contract. e cicatric. . .	1	1	„	„
Contusiones	5	5	„	„
Cophosis.	1	1	„	„
Curvatura digit. pedis. .	1	1	„	„
Delir. tremens.	4	4	„	„
— c. pneumonia. . .	1	„	1	„
Diarrhea	2	2	„	„
Distorsio pedis	2	2	„	„
Emphysema pulmon. . .	1	1	„	„
Erythema simplex . . .	1	1	„	„
— nodosum . . .	1	1	„	„
Epididymit. chronica . .	1	1	„	„
Erysipelas faciei	7	7	„	„
— crurum . . .	1	1	„	„
Eczema rubrum	1	1	„	„
Feb. intermittens	17	17	„	„
— typhoidea	8	6	„	2
Fractura fibulæ	1	1	„	„
Furunculi	2	2	„	„
Gastricismus	4	4	„	„
Gonalgia	1	1	„	„
Gonorrhea	14	14	„	„
Hæmoptoe	1	1	„	„
Hernia ingvinalis	3	3	„	„
Hydarthrus genu	1	1	„	„
Hygroma	2	2	„	„
Icterus	2	2	„	„
Impetigo faciei	1	„	„	1
Incarnatio ungvis	1	1	„	„
Lumbago traumatica . .	1	1	„	„
Lymphangit. brach. dext.	1	„	„	1

Sygdom.	Ved Iødlæggelsen.	Udgaaede (helbredede og casserede).	Døde.	Tilbage.
Myodynia	1	1	„	„
Oppressio pectoris*). .	1	1	„	„
Orchitis	7	7	„	„
Oedema pedum	1	„	„	1
Panaritium	3	3	„	„
Paralysis brachii	1	1	„	„
Parotitis	1	1	„	„
Pericarditis	3	2	1	„
Phimosis	1	1	„	„
Phlegmone pedis	1	1	„	„
Phthisis	5	5	„	„
Pleuritis	3	3	„	„
Pneumonia	11	11	„	„
Psoitis	1	1	„	„
Psoriasis	3	3	„	„
Rachialgia	1	1	„	„
Rheumatismus acut & chron	13	12	„	1
Scabies.	14	9	„	5
Scorbutus	6	6	„	„
Strictura urethræ	1	1	„	„
Syphilis primaria	5	5	„	„
— secundaria . . .	4	4	„	„
Ulcera crurum invet. . .	9	9	„	„
Varicellæ.	1	1	„	„
Vulnera sclopetaria . . .	173	89	3	81
— puncta**) . . .	1	1	„	„
Zona	1	1	„	„
Tilsammen . . .	417	318	5	94

*) En Simulant der foregav at være uskikket til Tjeneste formedelst Trykken for Brystet. Da der aldeles ikke kunde opdages noget Abnormt i Brystet, blev han, efter at være iagttaget en kort Tid, igjen sendt over til Armeen.

**) Et ubetydeligt Stiksaar i Laaret, som en Soldat af Vanvare havde bibragt sig selv.

Hospitalet var oprindelig bestemt til at optage Syge fra Depotcompagnierne, der laae her i Byen til Begyndelsen af Juni, og fornemmelig de Saarede, der evacueredes fra Hospitalerne i 2den Linie. Tilbagetoget i Jylland efter Slaget ved Kolding og Gudsö, samt det uventet store Antal Saarede i Fredericiaslaget gav imidlertid Anledning til, at enkelte overförtes hertil næsten lige fra Valpladsen, den större Del umiddelbart fra Hospitalerne i 1ste Linie faa Dage, efter at de vare blevne saarede. Saa godt som alle Læsionerne bestod af Skudsaar, frembragte af Geværkugler, kun i enkelte Tilfælde af Granater, blot en eneste Soldat, hvis höire Laar var gjennemboret af en Kugle, havde tillige faaet et Bajonetstik i det venstre, der kun havde en ringe Dybde og helede i Löbet af 2 Uger, noget der ikke kan forekomme Den forunderligt, der veed, at de ikke sjeldent omtalte Bajonetfegtninger som oftest maae tages i figurlig Betydning. Der var derimod næsten intet Punkt paa Legemet, som Kuglerne havde skaanet, hvilket följende Oversigt over Saarenes Sæde nærmere viser. Og dog har jeg i denne kun classificeret dem efter de vigtigste Saar; ikke faa vare rammede af flere Kugler, En havde endogsaa været Skive for 4, hvoraf den ene havde saaret höire Haand og knust dens 3 midterste Fingre, der vare blevne exarticulérede, en anden havde gjennemboret venstre Arm, de 2 andre begge Benene.

Hos 10 vare Hoved og Ansigt trufne: To af disse slap meget heldigt derfra, da den uden Tvivl i Forveien matte Kugle tabte endnu mere af sin Kraft ved at gjennembore Kaskjetskyggen og frembragte kun et aflangt Saar i de blöde Dele omtrent midt i Panden, der var aldeles lægt inden 3 Uger, uden at der havde viist sig noget andet Hjernetilfælde end en ubetydelig Svimmelhed. Tre vare

saarede ved Öiet, og 2 af disse ere forsaavidt ret mærkelige, som Commotionens Følger i disse have indskrænket sig til en Del af Nethinden, nemlig den Saaret nærmeste. Hos den ene, en Mening af 6te Bataillon, der blev saaret ved Kolding men först overfört hertil den 28de Mai, var Kuglen gaaet ind ved den yderste Trediedel af Supraorbitalranden over höire Öie, havde splintret Benranden og var gaaet ud ½" foran höire Öre lige over Kindbens-Buen; Synet var aldeles forsvundet, Pupillen var noget dilateret og ubevægelig, dog havde han Fornemmelse af Lyset. Udgangsaaret heledes efterhaanden og var aldeles lægt den 12te Juni, men af Indgangssaaret udtoges jevnlig dels mindre og lige dels större convex-concave Splinter, indtil det den 7de September var helet ved et fast Ar. Inden den Tid var under Brugen af en inciterende Öienspiritus (Spirit. lavend. simpl. med. Liqv. ammon. caust.) Pupillen bleven bevægelig og Synskraften vendt forsaavidt tilbage, at han af de Gjenstande, der holdtes i nogen, endög temmelig lang Afstand foran Öiet, tydelig kunde see den överste Halvdel paa det Parti, der var lige for den udvendige Öienvinkel, medens han aldeles ikke kunde bemærke den Del af Gjenstanden, der befandt sig foran den indre Halvdel af Öiet. Et mindre indskrænket Halvsyn havde Commotionen frembragt hos en anden Menig af samme Bataillon, hos hvem Kuglen var trængt ud ¼" neden- og udenfor det höire Öies ydre Vinkel og var gaaet ud, uden at beskadige Benet, 1" foran Öret. Ved hans Indlæggelse var Bindehinden stærk betændt, han kunde kun skimte Lyset, Pupillen var noget dilateret og træg i sine Bevægelser. Da Betændelsen var hævet ved Brugen af Igler i Löbet af 14 Dage, bemærkede han at han kunde see, men kun Halvdelen af de foran Öiet sig befindende Gjenstande, nemlig den der var ligeoverfor den ud-

vendige Öienvinkel. Under Brugen af Öienspiritus, Trækmidler over Öiet og i Tindingeegnen gjenvandt hele Nethinden sin Perceptionsevne, dog kunde han, da han den sidste August forlod Hospitalet, kun see hele Gjenstanden, naar den holdtes ikke for langt fra Öiet, og tilmed ligesom gjennem en Taage. En fuldkommen Blindhed var derimod Følgen af Skudsaaret hos en 3die, en Menig af 7de Bataillon, der saaret den 6te Juli, indlagdes den 22de. Kuglen var gaaet ind gjennem en transversel, et skaaret Saar aldeles lignende Aabning i det överste venstre Öielaag, uden at beröre selve Öiet, og gaaet ud 1¼" over venstre Öre. Ved Sonden, der med Lethed kunde bringes gjennem den hele noget spændte Skudkanal, opdagedes et denuderet Sted paa den skjælformige Del af Tindingebenet; der var endnu Betændelse i Bindehinden med stærke Smerter, Lysky, ptosis og, efterat Betændelsen var hævet, en fuldkommen Blindhed; en senere opstaaet mildt forlöbende Ansigtsrose forhindrede Brugen af locale Midler, medens han var under min Behandling. Af de övrige Skudsaar i Ansigtet skal jeg kun fremhæve følgende hos en Menig af 1ste lette Bataillon, der blev saaret 6te Juli og indlagt den 26de. Kuglen var trængt ind gjennem Overlæben lige ved höire Mundvinkel, havde bortrevet Tænderne i Overkjæven paa samme Side, knust hele Alveolarranden af Underkjæven, splintret dennes opadstigende Grene paa langs og var derpaa gaaet ud i Nakken paa höire Side, ½" udenfor proc. spinosi af 3die eller 4de Halshvirvel. Der var naturligviis en betydelig Hævelse i Kinden og Munden, saaat han blot kunde nyde flydende Ting og det endog med Vanskelighed, Saaret i Nakken var derimod nær ved at læges. I de förste Dage efter hans Indlæggelse udtog jeg den eneste tilbageblevne endnu löselig vedhængende Kindtand samt nogle store

langagtige Benstykker, som det syntes, af den invendige Lamel af Underkjævens opadstigende Gren. Flere större og mindre Benstykker udtoges senere af 2 inciderede Abscesser, der efterhaanden havde dannet sig dels i submental Egnen dels under Öret. Han var i god Bedring, da jeg forlod Hospitalet.

Halsen var i 3 Tilfælde Saarets Sæde. Hos 2 var det kun temmelig overfladiske, rendeformige Skudsaar, der helede i Löbet af nogle Uger, hos den 3die, en Menig af 1ste lette Bataillon, der blev saaret den 6te Juli, var Læsionen derimod langt betydeligere. Kuglen var nemlig gaaet ind paa den höire Side af Halsen ½" under Underkjævens Vinkel og ud lige ved og nedenfor samme Vinkel paa den modsatte Side af Halsen. Han angav, at der i de förste 4 Dage havde været betydelig Svulst paa Halsen, at han havde været berövet Stemmen og Evnen til at synke. Ved en hensigtsmæssig anlagt Bandage var Transporten fra Bogense hertil gaaet af uden stor Besvær for Patienten, der ved sin Indlæggelse den 13de Juli kun klagede over nogen Smerte ved Synkningen i Egnen af den ringformige Brusk; Stemmen var hæs, Saarene havde et rent og godt Udseende, og der var kun ubetydelig Hævelse og Smerte ved Tryk paa Halsen, ingen Feber. Men den 19de begyndte Saaret paa den venstre Side at smerte, Pus at antage et mindre godt Udseende, Submaxillar-Kirtlerne at hovne, dog ophörte alle disse Tilfælde paa 4 Dage, efter at et Stykke rödt Klæde, en Del af Kraven paa Vaabenfrakken, som altsaa havde passeret tvers igjennem Halsen, var udtaget af Saaret. Den 5te August vare Saarene aldeles lægte, og det faste Cellevæv, der havde indtaget Skudkanalens Sted, kunde tydelig forfölges fra Saarene ned mod Bagfladen af Luftröret omtrent i Egnen af den ringformige Brusk; naar

man lagde Haanden om Luftröret paa dette Sted, medens han gjorde en synkende Bevægelse, fölles der tydelig en Strepitus, Synkningen gik derimod for sig uden Besvær; Stemmen var noget hæs, og det der mest generede ham, da han forlod Hospitalet den 7de September, var kun Stramningen af Skudkanalen, der hindrede ham i at löfte Hovedet i Veiret og dreie det til Siderne. Skudkanalens Retning lader neppe nogen Tvivl tilbage om, at Kuglen er gaaet imellem Luftröret og Spiseröret, og en Læsion af en af Bruskene i hint var uden Tvivl Aarsag til den særegne Strepitus under Synkningen.

9 havde Brystsaar. Af disse var kun et incomplet og sandsynligviis perforerende, dog uden at have beskadiget Lungen. Hos denne Patient, en Menig af 1ste lette Bataillon, der var saaret den 6te Juli, var Kuglen trængt ind 3‴ under venstre Brystvorte, uden at man senere havde fundet den i Saaret eller Klæderne; han havde ikke spyttet Blod, men lidt af en ubetydelig Smerte i Brystet og Kortaandethed, der vare ophörte efter nogle Dage, derimod havde Smerterne i den venstre Skulder, der forögedes ved enhver Bevægelse af Armen, været meget voldsomme og vare kun lidet aftagne, da han transporteredes hertil den 31te August. I Saaret, hvoraf der efterhaanden var udtaget flere Benstykker, og hvor et Ribben endnu fandtes denuderet, kunde Sonden indbringes og bevæges med Lethed i forskjellige Retninger; men hverken i dette eller ved den omhyggeligste Undersögelse af Skulder, Bryst og Ryg var det muligt at opdage Spor af Kuglen, der fölgende Concaviteten af Ribbenene, sandsynligviis har skjult sig under Skulderbladet og ved sit Tryk paa nogle Nervegrene foranlediget de hæftige Skuldersmerter. Den Hjertebanken, han klagede over under sit Ophold paa Hospitalet, maa ogsaa have været aldeles

nervös; thi ved Auscultationen opdagedes ikke nogen organisk Aarsag til den. En utvivlsom Perforation af Lungen havde derimod fundet Sted hos en Menig af 9de Bataillon, der var saaret den 7de Mai. Kugten var trængt ind ikke fuldt $\frac{1}{2}$" nedenfor Acromialenden af höire Nögleben og gaaet ud bag paa Ryggen ved den invendige Rand af det höire Skulderblad lige ved facies triangularis. Strax efter at han var bleven saaret, havde han spyttet Blod og var senere angreben af hæftige Brysttilfælde, der vare aldeles ophörte uden at efterlade nogen ved Auscultationen mærkelig Forandring, da han indlagdes her den 17de Juli. Suppurationen af begge Saarene var da meget stærk, men især af det forreste, hvorigjennem man fölte betydelige Denudationer paa Nöglebenet. Det bageste Saar var lægt den 2de September, det forreste, hvoraf der flere Gange udtoges större og mindre Benstykker, begyndte dengang stærkt at fremskyde gode Granulationer. De övrige Tilfælde vare kun gjentagne Beviser paa, at Kuglerne ved at træffe paa haardere Dele kunne afvige fra deres Retning og forlöbe et vist Stykke enten efter Benenes eller spændte Musklers bueformige Udstrækning. Et skal jeg kun fremhæve, da Kuglen i dette först lededes efter Convexiteten og senere efter Concaviteten. En Menig af 6te Bataillon, der blev saaret ved Kolding, medens han stod og fyrede, fik en Kugle i den venstre Side af Brystet lidt over 3‴ under Brystvorten, den gik ud igjen bag paa samme Side lige ved Hoftebenets bageste Tuberositet. Han blev indlagt paa Hospitalet den 27de Mai og var aldeles fri for ethvert Brysttilfælde, Sonden kunde med Lethed indbringes gjennem det överste Saar i en Dybde af 4" i Retningen udad og nedad, i det den först gik udenpaa et Par Ribben, der vare blottede for Benhinden paa enkelte Steder, senere indenfor dem. Försög

paa at bringe den dybere ned opgaves, da de fremkaldte Smerter og dog ikke vare til videre Gene for Patienten. Gjennem det bageste Saar fandtes Hoftebenet denuderet i nogen Udstrækning over dets udvendige buede Linie og et temmelig stort Benstykke udtoges den 1ste August.

Tre havde faaet deres Saar i Ryggen. Paa den ene af disse, en Menig af 7de Bataillon, der var saaret ved Kolding, var Kuglen gaaet ind omtrent ved den överste 3die Del af höire Skulderblads udvendige Rand, havde taget Retningen indad og opad med facies triangularis, men ved at törne mod denne eller Enden af spina tog den Veien tvers over Ryggen, fracturerende Enderne af processus spinosi paa 6te og 7de Ryghvirvel, og blev udskaaret 1" under venstre Skulderblads nederste Vinkel. Ved Indlæggelsen den 27de Mai havde han kun nogen Svækkelse i den höire Arm og nogen Smerte ved Tryk i Egnen af de knuste processus, hvor der ogsaa föltes en betydelig Fordybning. Da Pus, der havde antaget et mindre godt Udseende, kun udtömtes med Besværlighed af den lange Skudkanal, gjorde jeg et Indsnit paa höire Side af de fraktürerede Ben, hvorved Skudkanalen blev overskaaren. Herigjennem udskiltes efterhaanden flere Bensplinter og endnu i Juli jævnligen smaa Stumper af Uniformen, som Kuglen havde taget med sig. Ved en passende Compresion og efter en Udvidning af Indgangssaaret skred Helbredelsen rask fremad. Den anden ligeledes af 7de Bataillon, der var saaret ved Fredericia, var bleven truffen af Kuglen midt paa venstre Skulderblad lige under spina. Da han indlagdes her den 21de Juli, var han meget afmagret, febriciterede noget og led af kort og hyppig Hoste; den matte Percussion, manglende Respirationslyd og Bronchophonien satte Tilstedeværelsen af en let Pleuritis paa höire Side

udenfor al Tvivl. Efterat Bandagen var aftagen, flöd der en stor Mængde ildelugtende Pus ud af Saaret, der havde et urent Udseende og en 8 Skillings Omfang, hvilket strax maatte vække Formodning om en större Udbredning af Læsionen. Sonden kunde ogsaa med Lethed bringes gjennem Saaret tværs over Ryggen ind under Skulderbladet paa den modsatte Side, under hvilket 3die eller 4de Ribben fölles denuderet, men herved bragtes Kuglen, der hidindtil havde siddet skjult under Skulderbladet, frem foran dets udvendige Rand tæt ved Condylus, hvor den blev udskaaret. Da Pus ikke forbedredes i Beskaffenhed og Udfloddet var besværligt, gjordes ogsaa her et Indsnit tversigjennem Canalen 1½" indenfor den indvendige Rand af höire Skulderblad. Da der gjennem denne et Par Dage efter var udtaget nogle ikke saa smaa Stumper Klæde, antog Pus et godt Udseende, og Helbredelsen begyndte at skride rask fremad.

Underlivet var i 8 Tilfælde Sæde for Saarene, de vare overfladiske, incomplette eller rendeformige og snart helbredede hos 4, hos 2de stödte Kuglerne paa 9de Ribben eller dets Brusk, fik derved en overfladisk Retning og bleve liggende under Huden i Cardia, hvor de vare blevne udskaarne. Kun hos En, der döde og som jeg nedenfor skal omtale nærmere, var Saaret perforerende. Den eneste af disse 8, der var tilbage i Hospitalet i September, dog oven Senge, var en Menig af 5te Reservebataillon, som var blevet saaret ved Kolding og indlagdes den 9de Mai. Kuglen havde havt en vistnok temmelig usædvanlig men for ham höist heldig Gang. Den var nemlig gaaet ind i den venstre Lyske 1½" nedenfor og indenfor spina ilii ant. et super., var slaaet imod crista paa dette Ben noget foran Midten, sprungen tilbage fra denne, gaaet tilbage igjen gjennem samme Saar

og var bleven liggende i Buxelommen. Aabningen var langagtig, aldeles som et skaaret Saar, havde sin største Diameter paa tvers, og Sonden kunde bringes i en Dybde af 4" op mod den denuderede Crista.

I Kjönsdelene vare 2 saarede. Hos den ene var det kun et ubetydeligt Streifskud paa Penis, men hos den anden, en Menig af 2den lette Bataillon, der blev saaret ved Fredericia, og som ogsaa havde faaet et Skudsaar i venstre Haand, var Kuglen först gaaet gjennem Pungen, knusende den venstre Testikel, som gik tabt ved Suppuration, var derpaa trængt ind i höire Laar lige ved Lysken og gaaet ud paa dettes Bagflade. Saarene vare næsten alle lægte, da han indlagdes her den 31te August, saaat han allerede kunde udskrives den 7de September.

I Nates havde Kuglerne rammet 5; hos 3 vare Saarene incomplette og Kuglerne udskaarne, hos 2 complette og hos den ene af disse en Del af tuberos. posterior ilium necrotiseret.

I Laarene vare 43 saarede. I 12 Tilfælde var Saaret incomplet og i 4 af disse Kuglen udskaaret för Indlæggelsen, kun i et var Laarbenet denuderet og necrotiserede i ringe Omfang og Dybde, hos 2 var der Brud af Laaret. Den ene af disse Fracturister var en Menig af 7de Bataillon, der var saaret ved Fredericia. Kuglen var trængt ind i höire Laar 1½" under Lyskeringen, havde frembragt et enkelt Saar og brudt Laaret tæt under Trochanter. Ved hans Indlæggelse den 31te August var Saaret lægt, Benet 1½" kortere, men Bruddet endnu ikke helet, saaat det höire Ben kunde extenderes til samme Længde, som det andet. Det holdtes da i denne Stilling ved 2 Remme, der förtes fra 2 i Sengens Endestykke indskruede Kroge til hver sin Side af en om Foden anlagt Snöreströmpe, medens Hælen beskyttedes ved

en rund Hælepude, en lang Skinne fra Hoften til nedenfor Knæet holdt Laaret i en passende Stilling, og en fast Stötte for venstre Fod skulde forhindre ham fra at glide ned i Sengen, et Leie, hvorved han fandt megen Lettelse. Den anden, en Undercorporal af 2den lette Bataillon, var allerede saaret ved Slesvig, Brudet havde været oblique, og var heelet, men et fistulöst Saar midt paa Laaret skyldte uden Tvivl et i den temmelig rigelige ny Benmasse indesluttet Seqvester sin Oprindelse. Kun En var saaret af en Granat, der havde frembragt et dilacereret Saar paa Ydersiden og noget af Bagfladen af venstre Laar, der strakte sig fra dettes överste Trediedel lige ned til Haasen. Han var saaret den 23de April, og endnu den 26de Juli, da han overförtes hertil fra Odense, havde Saaret en Længde af 4" og en Brede af 2½" og havde tildels et gangrænöst Udseende. Det var i god Bedring, da jeg forlod Hospitalet. Hos de 30 andre havde Kuglerne gjennemboret Laaret i forskjellige Retninger uden at beröre Benet; eet af disse endte dog med Döden paa Grund af en Complication, der ikke kan antages at have staaet i Forbindelse med Saaret. Det var en Menig af 7de Bataillon, der saaret den 6te Juli indlagdes paa Hospitalet den 10de. Kuglen var gaaet ind i Midten af Laarets överste Trediedel og ud bagpaa lige under nates, Saarene vare endnu beklædte med en gangrænös Skorpe. Ved Omslag lösnedes denne, og det tynde gulgraa Pus antog en god Beskaffenhed, især efterat der var udtaget en Stump af Benklædetöiet af Udgangssaaret. Den 26de Juli klagede han over nogen Smerte i Halsen og lidt Besværlighed ved Synkningen, den venstre Tonsil var noget svullen, Pulsen naturlig og iövrigt ingen Forandring i hans Befindende (hirud. viij, gargarisma salviæ). Men om Natten indtraf en suffocatorisk Paroxysme med

Orthopnöe, overordentlig Angst, Hæshed, Hoste, blaaligt Ansigt og hurtig og spændt Puls. De vagthavende Læger vilde tydelig have følt Epiglottis i den Grad opsvulmet, at de ikke nærede nogen Tvivl om, at en Betændelse i denne frembragte de omtalte Symptomer. Der blev anvendt en meget stærk Aareladning (3xxxvj), Igler paa Halsen og Calomel med Opium. Den næste Morgen var Patienten meget mat, Respirationen temmelig fri, skjöndt af og til noget anstrengt, Hosten hæs men sjelden, den blaalige Farve i Ansigtet forsvunden, Smerten i Halsen ophört, kun Synkningen endnu noget besværlig, Pulsen 116, fuld, men hverken spændt eller haard, Blodet havde en tynd Skorpe, men var forresten naturligt. Epiglottis følles noget opsvulmet som Enden af den lille Finger, men syntes at have normal Consistens. Han ophörte med Brugen af Calomelspulverne, hvoraf han havde faaet syv, fik en svag Oplösning af Brækvinsten, og de följende Dage, da Tilstanden kun lidet forandredes, i det Respirationen vel var temmelig fri og Hosten lös, men Stemmen vedblev at være hæs, og Synkningen snarere tiltog i Besværlighed, flere Gange Igler og en stor Spanskflue over hele den forreste Del af Halsen, der blev forbunden med Spanskfluesalve. Vel syntes en erysipelatös Hævelse, der den 31te Juli begyndte at udgaae fra Spanskflue-Saaret og allerede den anden Dag havde udbredt sig over Ansigtet og noget af den haarede Del af Hovedet, at have en gavnlig Indflydelse paa Halstilfældene, men Patienten sank mere og mere sammen, Pulsen blev 150—160, der indfandt sig Delirier, og han döde den 7de August, efter at Rosen havde udbredt sig over hele Hovedet indtil Nakken. Ved Sectionen fandtes Epiglottis af normal Störrelse, dens Slimhinde syntes at være tiltaget noget i Tykkelse, dog uden at været emollieret, Slimhinden inde i Luftröret og Spiseröret var normal, men paa

begge Sider af Luftröret i Egnen af cartilago cricoidea var Celleværet stærkt infiltreret af Pus, saaat Basis af begge arytenoideæ, der for Resten vare uskadte, var aldeles omskyllet af det. Herfra strakte nogle smaa Pusansamlinger af en Mandels Störrelse sig ned om Spiseröret til dettes Bagflade, dog uden at stöde sammen. Hjernens Blodkar vare temmelig stærkt fyldte med Blod, dens Sidekamre indeholdt kun lidt Serum. I Saaret fandtes ingen Læsion af Benet.

Paa Knæet ligeved den indvendige Rand af Knæskallen, dog uden at Ledekapslen derved aabnedes, blev en Sergent saaret af et Stykke af en springende Granat, Saaret selv var af ringe Omfang, overfladisk og snart lægt, men en af Contusionen fremkaldt Hydarthrus holdt ham i 6 Uger tilbage paa Hospitalet. Af de 2 andre Saar i Nærheden af Knæledet er följende ikke uden Interesse. En Menig af 6te Bataillon, der var saaret den 6te Juli og indlagdes den 14de, havde et Saar af noget over en Firskillings Störrelse paa den udvendige Side af venstre Knæ, en knap ½″ over capitulum fibulæ; Saaret var rundt ligesom udhugget, Udfloddet tyndt, graagult, ildelugtende, Benstumper havde været dutagne. Efter hans Udsigende var Kuglen ikke funden, den opdagedes heller ikke ved den indbragte Sonde, der baade kunde föres 1″ opad og fortil udenpaa den udvendige Flade af Laarbenets udvendige Condylus, der var denuderet, og henimod 4″ opad og bagtil paa Laarbenets bageste Flade, hvor den med Lethed trængte ind i Benets Diploe. Allerede dengang opstod den Formodning hos mig, at Kuglen var trængt ind og bleven siddende i selve Bensubstansen, en Formodning der bestyrkedes ved de under heftige Febersymptomer sig dannende betydelige Pusinfiltrationer, der strakte sig i Dybden langs Benet ligefra Hasen op til Midten af Laaret. Under Brugen af indvendige Midler (Brækmidler,

Laudanum om Aftenen og sur Mixtur med Chinin), samt en methodisk anvendt Compression var Pusafsondringen betydelig aftaget og hans Tilstand meget forbedret, da jeg forlod Hospitalet. Kuglen skal senere være fundet i Benet og udtaget af Dr. Thune.

I Skinnebenene vare 35 saarede. I 9 Tilfælde vare Saarene incomplette, og af disse vare 5forbundne med Læsion og paafölgende Necrose i tibia; Kuglerne vare udtagne, undtagen hos 2, hos hvem de vare trængte ind paa Yderfladen af Skinnebenet og bleve udskaarne i Læggen. Hos 25 andre vare Saarene complette, hos 2 complicerede med Contusion af tibia, hos 2 andre med Fractur. Hos den ene af disse, en Menig af 7de Bataillon, der var saaret den 6te Juli og indlagdes den 10de, vare Fracturenderne temmelig lige og kun lidet knuste, Suppurationen antog snart en godartet Natur, og Bruddet var helet inden Midten af September, kun Udgangssaaret var endnu aabent. Hos den anden, der var saaret samme Dag, men först indlagdes den 5te September, havde tibia været knust 1½" over Fodledet, Udgangssaaret af en Firemarks Störrelse var gangrænöst, Benet denuderet i stort Omfang, han var meget afmagret og febriciterede, og hans Helbredelse endnu tvivlsom, da jeg forlod Hospitalet. Kun en Menig af 9de Bataillon var saaret af en Granat den 7de Mai og havde faaet et dilacereret Saar paa det venstre Ben, der strakte sig fra Læggen ned til Hælen, indtagende dets hele Bagflade og noget af begge Sideflader. Han indlagdes den 10de Mai i en meget lidende Tilstand, gastrocnemii vare lösrevne fra Senen og stærkt optrukne, Senerne vare blottede og, især Achillessenen, ligesom rent præparerede, der vare löshængende gangrænöse Kjödlapper og en stærk Afsondring af stinkende Pus, Feberen var derimod ikke betydelig. Efterat de gangrænöse

Lapper vare borttagne og Saaret bedækket med perforerede, med Cerat overströgne Compresser, lagdes Benet i en Fracturbandage med et tykt fordelende Omslag til Underlag; han fik sur Mixtur, Laudanum om Aftenen og en passende nærende Föde. Den 19de var allerede Saaret godt renset, Senerne begyndte at exfoliere, og Compression med Hefteplasterstrimler kunde nu anlægges paa Læggemusklerne for at tvinge dem ned mod Saaret. Dette heledes nu Dag for Dag, og den 3die September var der kun et overfladisk Saar tilbage af neppe en Sölvdalers Störrelse midt paa Benet, der havde faaet sin Form, ligesom Foden sin Bevægelighed.

Foden var hos 8 Saarets Sæde. Af disse döde Een, som jeg senere skal omtale. En var rammet af en Granat, der havde frembragt et dilacereret Saar paa Fodryggen og knust den 2den Taa, der var exarticuleret. Hos 7 vare Saarene complette og frembragte af Kugler og vare i 5 af Tilfældene complicerede med Læsion af ossa metatarsi eller tarsi. Hos Een havde Kuglen havt en ganske curiös Gang, den var gaaet ind gjennem Overlæderet paa Skoen, havde frembragt et rendeformigt Saar paa Fodryggen mellem 2den og 3die Taa og var derpaa gaaet langs Concaviteten af Skoen eller Convexiteten af Tæerne ned under Fodballen, hvor den blev liggende inde i Strömpen efter at have frembragt et ganske overfladisk Saar under 2den Taa.

I höire Axelhulhed havde 2 et overfladisk rendeformigt Skudsaar, der gik i Retningen forfra bagtil, aldeles lignede et skaaret og var lægt i Löbet af 3 Uger.

I Skuldren var to saarede, hos den ene var Saaret incomplet og Kuglen gaaet ud med Klædningsstykkerne, hos den anden, der var saaret ved Fredericia, men först indlagdes den 31te August, fandtes Indgangssaaret paa höire Skulder $1\frac{1}{2}$" under Acromion, Kuglen var derimod udskaaret

ved den venstre Axel bag Senen af latissim. dorsi. Han klagede kun over nogen Gene ved Bevægelsen af venstre Arm og udskreves den 7de September.

Alle 6 Saar i Overarmen vare complette, men hos 3, der ligeledes vare saarede ved Fredericia, men først overförtes hertil den 31te August fra Billeshave, var Armbenet comminut fractureret og Helbredelsen langtfra at være fuldendt, hos en endog temmelig usikker, da den nederste Brudende stak frem af Saaret, og Pus i stor Omfang var infiltreret i Cellevævet.

I Albuegnen dog uden Læsion af Ledet vare 3 saarede, hos 2 af disse var Ulna denuderet, men Helbredelsen skred rask fremad.

Af 5 Saar i Underarmen vare 4 incomplette og snart helede. Af 2 Saar i Haanden var det ene incomplet, det andet tillige forbunden med Brud af 3die os metacarpi. Af Fingersaarene var eet et rendeformigt Skud paa Ringfingeren, det andet et complet Skudsaar gjennem Musen af Tommelfingeren, dog uden Læsion af Benet.

Der er endnu 4 Tilfælde tilbage, der ikke ere uden en vis Betydning med Hensyn til Bestemmelsen af Indicationerne for Amputationer; det er Saar i selve Ledene, hvoraf de 2 indlagtes saa tidligt i Hospitalet, at jeg ikke kan nære nogen Tvivl om Saarenes Beskaffenhed. Den ene, en Menig af 6te Bataillon, var saaret ved Kolding og bragtes hertil den 7de Mai. Kuglen var gaaet ind $\frac{1}{2}$″ over Haandledet mellem Spole- og Albuebenet, hvis Condyli vare denuderede, og ud i Haandfladen $\frac{1}{4}$″ under Ledet. Indgangssaaret var rundt, af en Firmarks Störrelse, en svampet Masse laa fremskudt i det, Afsondringen bestod af ganske tyndt, klæbrigt, skummende Pus af graagul Farve, Sonden kunde bringes fra Saaret ned i Haandfladen uden at stöde paa lösnede Ben-

stykker, hvoraf nogle skulle have været udtagne, hele Haanden var stærkt svullen og spændt, Fingrene ödematöse. Den næste Dag efter Indlæggelsen begyndte der at udvikle sig en Phlegmone i Underarmen, der dog snart hævedes ved Brugen af Igler, og jeg begyndte allerede at frygte for en Pyæmi, da han den 14de Dag, et Par Dage efter at der var gjort en dyb Incision i Haandryggen, hvoraf der udflöd en Del tyndt og blodigt Pus, fik heftige Kuldegysninger med Brækninger og paafölgende Hede og Sved. Men Paroxysmen indfandt sig ikke oftere, og under Brugen af Omslag, efter 5 Indsnit dels i Haandfladen dels paa Haandryggen, var Svulsten i Haanden og Smerterne aldeles ophörte den 9de Juli og Saarene lægte den 16de. Haandledet var naturligviis aldeles stivt, men efter Brugen af Sæbe- og senere Dyrebade og Indgnidning med ungv. nervinum kunde han, da han udskreves den 7de September, godt begynde at bruge Fingrene. Den anden var en höi, stærkbygget Karl, en Menig af 6te Bataillon, der var saaret den 6te Juli og indlagdes den 10de. Kuglen var trængt ind ved den udvendige Ankel paa venstre Fod, var gaaet foran Achillessenen og ud ved den indvendige Ankel. Der var endnu Koldbrandsskorper i Saarene, hele Foden og den nederste Del af Benet var stærk svullen, spændt og röd, Smerterne vare meget heftige og hindrede ham i at sove, Pulsen hurtig, etc. Da Koldbrandsskorperne vare lösnede, udflöd der en tynd, klæbrig, gulhvid, skummende Vædske, der först efterhaanden antog Beskaffenheden af gult Pus, men under Brugen af Igler og efter flere Incisioner paa Foden og ved Anklerne aftog Smerten og Svulsten, og han var i betydelig Bedring i Midten af September.

Hos en Menig af 1ste lette Bataillon, der ligeledes var saaret ved Fredericia, men först indlagdes her den 31te

August, var Saaret af en saadan Beskaffenhed, at der vistnok er Grund til at antage, at Ledekapselen har været aabnet. Kuglen var nemlig trængt ind paa höire Skulder ovenover Insertionen af Senen af den store Brystmuskel og gaaet ud paa Bagfladen ikke fulde 2" over Axelhulheden. Sonden kunde gjennem begge Saarene bringes opad og udad mod den denuderede og splintrede Tuberositet af Skulderbenet, der var en overordenlig stærk Afsondring af graagult, stinkende Pus, som havde begyndt at sænke sig ned bag triceps, et lignende Pusdepot havde været aabnet for paa Armen. Hans Tilstand var en Del bedret i Midten af September. Endelig var der en Menig af 7de Bataillon, der var saaret den 7de Mai, men först indlagdes den 5te September. Kuglen var truffen omtrent lige paa Olecranon og var gaaet gjennem Ledet ud forpaa lidt over Overarmbenets udvendige Condylus. Flere Benstykker, hvoraf nogle beklædte med Brusk, havde været udtagne, men under Hr. Regimentschirurg Schytzs Behandling var han saavidt restitueret, at der af Skud- og Incisionssaarene omkring det ubevægelige Led kun var et tilbage, der förte til en necrotiseret Plet af Ulna.

Ved at fremhæve disse Tilfælde og et Par af de ovennævnte med Fracturer har det naturligviis ikke været min Hensigt, stöttet paa saa faa Facta, at afsige en fuldkommen Forkastelsesdom over de hidtil almindelig antagne Indicationer for Amputation. Der lader sig ikke let i Lægevidenskaben give abstrakte Regler, der skulle have Almeengyldighed, og hvad det her omtalte Slags traumatiske Læsioner angaaer, vil man vistnok indrömme, at heldigviis de færreste ere af en saadan Beskaffenhed, at man maa erklære Amputationen for en ubetinget Nödvendighed. De locale Omstændigheder, hvorunder de Syge befinde sig, afgive upaa-

tvivlelig et særdeles væsentligt Moment, og det er herved man kan forklare sig den store Dissens, som i denne Henseende har viist sig mellem de forskjellige erfarne Chirurger under de Forhandlinger om Skudsaar, der fandt Sted i det franske Academi efter Junidagene. Medens saaledes Bégin, der har deltaget i Keiserrigets Felttog, anseer Skudsaar med Fractur for meget farlige Tilfælde, som man i Regelen bör amputere, en Paastand, hvori hans Frygt for de Syges Transport synes at have en stor Andel, finder Jobert, der har sin Erfaring fra de civile Hospitaler för og efter Junidagene, ikke i saadanne Læsioner nogen Grund til Amputation, som han kun vil tilstede, naar ved Fracturer de blöde Dele er betydeligt knuste, eller Aabningen i et Led er meget stor eller Huden er lösnet fra de underliggende Dele i en större Udstrækning. Ogsaa Velpeau har de sidste Aars Erfaringer lært at være mere tilbageholdende med Amputationer; „plus je vais et mois j'ampute," siger han, idet han tilföier, at man ingenlunde maa troe, at man har den Fordel ved Amputationen at faae et simpelt Saar istedetfor et contunderet og compliceret. Et Amputationssaar er langtfra at være simpelt, her er langt större Fare for purulent Infection, Rosen, o. s. v., og den vitale Resistence er mindre truet ved et betydeligt Saar med Bevarelsen af Continuiteten, end hvor denne er afskaaret. Et deformt Lem er desuden i Reglen at foretrække for et nok saa smukt kunstigt. Jeg troer, at de ovennævnte Tilfælde give os et Beviis paa, hvor heldigen vore militære Læger havde benyttet sig af den for os under denne Krig gunstige Omstændighed, at de Syge meget hurtigt efter Læsionen maatte kunne optages i et fast Hospital. Thi vel ere alle nyere Chirurger, hvor forskjellige end deres Anskuelser i andre Henseender kunne være, enige om, at den umiddelbare Amputation ube-

tinget er at foretrække for den consecutive; men ved en umiddelbar Amputation forstaaer man ikke en Amputation paa Stedet, den maa dog först foretages, naar Commotionens Följer ere overvundne, og Jobert paastaaer, at man meget godt kan lade en til to Dage gaae hen uden Skade for Patienten.

Om Amputationernes Mængde og Udfald i dette Felttog kan jeg naturligviis ikke give nogen Oplysning. Til Afdelingen blev der overfört 18*). Hos de fleste af disse var Helbredelsen allerede skredet rask fremad, hos enkelte forsinkedes den ved Necrose i Benet og Pusinfiltration i dets Omkreds. En afgav et nyt Beviis paa Rigtigheden af at overlade fremstaaende Benenders Udskillelse til Naturen. Det var en Menig af 6te Reservebataillon, der, saaret af en Geværkugle ved Kolding, indlagdes den 10de Mai. Hans venstre Laar var amputeret 6" under Trochanter, Huden og Musklerne vare tilbagetrukne, og fra den store Saarflade ragede Benet, der havde sin naturlige Farve, 2½" frem; de följende Dage begyndte friske Granulationer at skyde frem omkring Benet og den 18de Mai allerede ogsaa fra selve Marvhulheden. Den 16de Juni vare Granulationerne inden- og udenfra stödte sammen og bedækkede den ene Trediedel af Benpibens Circumferens, og den 22de var den övrige fremragende Del af Benet löst og udtoges med Lethed. Senere udskiltes enkelte smaa Bensplinter, og Saaret var næsten lægt i Midten af September. En hertillands meget sjelden udfört Operation, der anbefales af Syme og Baudens**) og vist-

*) 2 Amputationer af höire, 5 af venstre Overarm, 1 af venstre Underarm, 4 af venstre og 1 af höire Laar, 2 af venstre Skinneben, 2 med Exarticulation af 1 eller flere Fingre og 1 med Exarticulation af Foden.

**) See Ugeskr. f. Læger, 2den Række VIII, Nr. 17 og XII, Nr. 15.

nok er at foretrække, hvor den kan anvendes, for en Amputation höiere oppe, Exarticulation af Foden, var bleven udfört af Brigadelæge Rörby paa en Menig af 5te Reservebataillon, der havde faaet Foden knust ved Kolding. Lappen, der havde været dannet af de blöde Dele paa Hælen og i Fodsaalen, var imidlertid gaaet tabt ved Koldbrand, da han indlagdes den 28de Mai. Saarfladen bedækkedes dog af Granulationer og var nær ved at helbredes, da jeg forlod Hospitalet.

Der er endnu et Punkt, hvorom Lægerne have været uenige, som vel mindre har chirurgisk end legal Vigtighed, det er Skudsaarenes Form og fornemmelig Indgangssaarets Forhold i Störrelse til Udgangssaarets, da dette vil kunne give Oplysning om den Retning, hvori Skuddet er faldet. Hvorvidt Indgangssaarets Rande altid ere indtrykkede, Udgangssaarets derimod fremragende, skal jeg ikke kunne afgjöre; denne Beskaffenhed ved Saarrandene forsvinder hurtigt, jeg har aldrig bemærket den efter den 4de Dag. Det er ogsaa meget sjeldent, at Skudsaar ligne skaarne, jeg har kun seet det i 4 Tilfælde, men i de 2 vare Skudsaarene complette og i disse havde det andet, i begge Udgangssaaret, Skudsaarets rundagtige uregelmæssige Form. Det er bekjendt nok, at Dupuytren lærte, at Udgangssaaret altid var större end Indgangssaaret. Denne Paastand, som grundede sig paa en forudfattet Idee, opstaaet efter Forsög med Skud paa uelastiske Substanser, har holdt sig i Frankrig lige til den nyere Tid, uagtet Blandin allerede i 1830 gjorde opmærksom paa, at det Modsatte var Tilfældet. Men ham har ligeledes Theorien forledet til at være altfor exclusiv i sin Paastand, hvorfra han ikke vil have seet nogen Undtagelse. Indgangssaaret, siger han, maa altid være större; thi her træffer Kuglen med hele sin Kraft paa Huden, der har et

Stöttepunkt i de underliggende, mere eller mindre resistente Dele og derved hindres fra at give efter i den Grad, som dens Elasticitet ellers vilde tillade, den gjennembores derfor i en Dimension, der er lig Kuglens Diameter; men naar Kuglen er gaaet igjennem Lemmet, rammer den ved sin Udgang den indvendige Side af Huden; denne, der nu ikke har noget Stöttepunkt, giver efter for Trykket og brister först, efter at have naaet den höieste Grad af Udvidning, Substanstabet maa derfor her være mindre. Han har imidlertid overseet de andre Omstændigheder, der maae have Indflydelse paa Saarenes Störrelse; Indgangssaaret maa saaledes blive större, naar Kuglen er udskudt i en kort Afstand eller træffer Huden i en skraa Retning, naar den rammede Del er fremstaaende, eller naar et Ben ligger lige under Huden, og omvendt Udgangssaaret större, naar Kuglen först ved sin Udgang træffer paa et Ben eller er bleven fladtrykt og saaledes större ved at stöde mod en Sene o. s. v. I de allerfleste Tidfælde er dog Udgangssaaret det större, saaat dette maa ansees for Reglen. Desværre har jeg kun gjort Optegnelse i denne Henseende hos 29 Saarede, der alle vare indlagte senest 8 Dage efter Læsionen. Hos 21 var Indgangssaaret större, hos 6 Udgangssaaret og hos 2 vare de lige store. Hos 1 af de 6 var Kuglen truffen paa et Ben lige ved Udgangen, hos de andre var det ikke muligt af Omgivelsens Beskaffenhed at udfinde Aarsagen til dets större Omfang.

Saarenes Behandling har været meget simpel. Da Brandskorpen enten var dannet eller allerede lösnet og Suppurationen begyndt, var der ingen Grund til Anvendelsen af koldt Vand eller Is, hvis fortsatte Brug flere Læger ville tilskrive de blandt de franske Saarede saa hyppige Pyæmier. Der anvendtes kun Forbinding med Cerat-Plumaceaux og Omslag,

dog maa Brugen af disse, naar Saarene ere frie for Complication med Necrose i Benene, ikke fortsættes længere end til alt det Gangrænöse er udskilt, og Pus har antaget en fuldkommen god Beskaffenhed; i modsat Tilfælde blive Saarene let slappe, og Helbredelsen trækkes i Langdrag. Den af Dupuytren anbefalede primitive Dilatation af Saarene (débridement préventif), der i de senere Aar kun har fundet faa Forsvarere, har ogsaa her viist sig aldeles overflödig. Vel udviklede der sig ofte en phlegmonös Betændelse i Omfanget af Saaret, fornemmelig Indgangssaaret, men hvor dette var simpelt, uden Complication med Beskadigelse af Ben, fordeltes den i Almindelighed let ved Brugen af Igler, 12—16 et Par Dage i Træk, og hvor den var mere haardnakket, ved en methodisk Compression, der udförtes ved sammenlagt Vat og Hefteplasterstrimler. Hvor Saaret var höit oppe paa Overarmen tæt ved Axillen, strakte den phlegmonöse Betændelse sig stundom langs Blodkarrene over hele Indersiden af Armen lige til Albueböiningen, men hævedes ved denne Behandling i Löbet af 12—14 Dage. Kun i et Tilfælde uden Læsion af Benet gik Betændelsen hurtig over i Suppuration, men det forekommer mig sandsynligt, at Kuglen her har havt en usædvanlig Gang, og at det kun har været Skudkanalen, der suppurerede. Det var hos en Menig af 9de Bataillon, der saaret den 7de Mai indlagdes den 11te. Kuglen var gaaet ind paa den ydre Side af höire Laar 3″ over Knæet og gaaet ud 2″ derfra i samme Linie paa den forreste Flade. Paa Udgangssaaret var den indvendige og nederste Rand ligesom skraat afskaaret, saaat Huden ikke bedækkede de kjödede Dele, og det havde Udseende af at Kuglen var kommet ud paa skraa fra et höiere liggende Sted; der var en ringe phlegmonös Betændelse i Cellevævet langs Sidefladen af Laaret op mod Trochanter,

hvorimod der anvendtes i et Par Dage 30 Igler. Men da der, efterat Brandskorpen var udstödt, udflöd en rödlig tynd puriform Vædske i en i Forhold til Saarene usædvanlig stor Mængde, indbragtes den lange Sonde, der med Lethed kunde föres gjennem begge Saarene ligesom i en smallere Canal i en Længde af 8" op mod Trochanter, der dog ikke vare denuderet. Nedenfor denne gjordes en 3" lang Incision ind i Kanalen, 3 Dage efter antog Pus en bedre Beskaffenhed, og alle Saarene vare lægte i Löbet af Juli Maaned.

Et mere besværligt end farligt Symptom, der hos 8 var forbundet med Skudsaarene i Yderlemmerne, var Nervesmerterne, der först begyndte, naar Suppurationen var i Gang. De adskilte sig fra de under Navn af Neuralgier beskrevne Nervesmerter derved, at de altid fulgte Nervens Forlöb og under deres momentane Ophör altid kunde fremkaldes ved Tryk paa hvilkensomhelst Punkt af den. I to Tilfælde, hvor Saaret var i Nærheden af et stort Nerveplexus, skjöndt det i det ene kun var et rendeformigt overfladisk Saar i Axelhulheden, aflöstes Smerterne af en Paresis i de 3 förste Fingre. De lindredes og hævedes ialmindelighed ved den endermiske Anvendelse af svovlsurt Morphin langs Nervens Löb. Hos en Menig af 5te Reservebataillon, der havde faaet et Skudsaar gjennem den överste Del af Laaret, hvor Kuglen var gaaet ud paa Bagfladen, vare de især meget haardnakkede. De begyndte 12te Dag i Foden, men strakte sig snart fra Midten af Laarets Bagflade ned omkring den udvendige Side af Knæet langs Fibularsiden af Benet og Ydersiden af Foden til de 2 yderste Tæer, de forhindrede al Sövn, Natten gik hen under Skrig, og Kræfterne aftog. Da Morphinen kun skaffede kortvarig Lindring, ligesom de Möglinske Piller, hvormed han steg til sex 3 Gange daglig, fik han kulsurt Jern 4 Gange dag-

lig i en Dosis fra ℈j til 3β med ¼ Gran Opium og i de förste Dage tillige med ½ Gran svovlsurt Chinin. De stærke Smerter aftog efter et Par Dage og ophörte aldeles efter 7 Dage. Kun en Ömfindtlighed mod Tryk, der let fremkaldte Smerterne men i ringe Grad, vedblev endnu i 3 Uger.

Der staaer endnu kun tilbage at omtale de enkelte Tilfælde, i hvilke de betydeligere Complicationer, som hyppig ledsage Skudsaar i Hospitalerne, enten forsinkede Helbredelsen eller, som i 2 Tilfælde, foranledigede Döden. At disse i det Hele have været saa faa, skyldes uden Tvivl de gunstige hygieiniske Betingelser, dette fortrinlige Hospital tilböd. At de Syge ikke længere end höist nödvendigt holdtes paa en streng Diæt, men snart fik nærende Föde, og at der altid holdtes et luftigt Værelse ledigt til at optage den Syge, saasnart et mistænkeligt Symptom yttrede sig, har vistnok ogsaa havt Andel deri.

En betydelig consecutiv Hæmorrhagi har jeg kun seet i eet Tilfælde, hos en Menig af 2den lette Bataillon, der saaret den 6te indlagdes den 10de Juli. Kuglen var gaaet ind paa den överste Del af venstre Laar, omtrent 3 Tommer nedenfor Lysken godt 1″ udenfor Arteriens Leie, trængt i Dybden i Retningen foran Benet ud af venstre nates midt i rima, men derfra igjen ind ligeoverfor i den anden nates, af hvis Midte den var gaaet ud. Indgangssaaret var dilacereret, men eschara begyndt at lösnes ved Suppuration. Den 27de indfandt der sig en ubetydelig Hæmorrhagi. Blodet havde et venöst Udseende og standsedes strax ved kolde epithemata under Brug af mixt. acida. Den 29de indfandt Hæmorrhagien sig igjen og havde om Eftermiddagen og mod Aften været meget heftig, hvorfor der blev anlagt stærk Compression over Saaret og dets Omfang. Dette gav Anledning til heftige Smerter, og den

næste Morgen var hele Laaret svullent og Kirtlerne i Lysken hovne og ömme. Da Bandagen derfor lösnedes, var Udfloddet af mörkt Blod dog kun ubetydeligt og ophörte strax af sig selv, Patienten var mat, havde et anæmisk Udseende, Pulsen 112, blöd og undulerende (Blærer med Iis, hængte over en Krone, saaat de netop berörte Saaret). De næste 2 Dage viste der sig kun ubetydeligt Blod i Saaret, og Patienten klagede kun over Mathed (Mixt. acid. chininica). Men den 1ste August indfandt der sig igjen pludselig flere voldsomme Hæmorrhagier, hvorved der udtömtes næsten en ½ Pot sort Blod ad Gangen. Patienten collaberede, Pulsen steg til 140 og var yderst svag. Den Plenckske Tourneqvet anlagdes i Lysken, Tra. stypt. Loffii gaves vexelviis med Mixturen og Laudanum om Aftenen. I de följende Dage indfandt der sig kun en ubetydelig Hæmorrhagi af og til, men Patienten var lige mat, led af Næseblod, Sövnlöshed og opkastede Alt, hvad han nöd. (En Pille af ½ Gran Opium Middag og Aften). Den 5te August var hans Tilstand först bedre, Brækningen var ophört, Udseendet mere livligt, Pulsen 120, og det ubetydelige Blod, der flöd ud af Saaret, var blandet med Pus. Den 8de var Udfloddet aldeles purulent, og Saarenes Helning skred nu rask fremad. Kuglen havde uden Tvivl læderet en betydelig Venegren, hvorfra Blodet först kunde faae Udflöd, efter at de den tillukkende gangrænöse Skorper vare lösnede.

Erysipelas ambulans viste sig kun hos een, en Menig af 7de Bataillon, der saaret den 6te iltdlagdes den 10de Juli. Kuglen havde frembragt et aflangt Saar af ½″ Diameter paa Baghovedet og denuderet Benet, men der hverken var eller havde været noget Cerebraltilfælde. Den 16de indfandt sig gastriske Symptomer med Diarrhe dog uden Feber (ol. ricini, mtr. salin. mucilag.). Den 18de be-

gyndte der under lette Febertilfælde at udvikle sig en rosenagtig Hævelse i Panden, de gastriske Symptomer vare forsvundne, kun Diarrheen var tilbage (mtr. acida mucilag.) Den 20de udbredte Rosen sig over Næsen og den 21de over Kinderne, den 24de var Rosen, der skallede stærkt i Ansigtet, gaaet under Örene om i Nakken ned til begge Skuldre, den 25de over Halsen og begge Sidedele af Brystet til Brystvorterne, aldeles skaanende den Del af Huden, der bedækkede Brystbenet, den 26de over hele Ryggen ned til nates, den 27de var den udbredt over hele Brystet og Sidedelene af Underlivet, den 28de gik den, skaanende den midterste Del af Underlivet, ned over den överste Del af Laarene, den 29de var Rosen udbredt over hele Underlivet og længere ned paa Laarene især Bagfladen, dannende öformige smaa Pletter paa Forfladen, den 1ste August var den gaaet ned til höire og lidt nedenfor det venstre Knæ, den 3die ned til Midten af Skinnebenene og her standsede den. Rosen havde ikke været meget stærkt ophævet, og dens Rande tabte sig umærkeligt i de omliggende Dele, Feberen var ikke heller betydelig; Pulsen ikke over 104, de eneste Symptomer, der generede ham, var den bestandige Sövnlöshed og Anorexien. Mærkeligt nok havde ikke blot Omfanget af Saaret men ogsaa hele den haarede Del af Hovedet været skaanet, Saaret suppurerede endog godt i de förste 5 Dage, senere aftog Udfloddet, og Pus blev mere tyndt, men antog igjen sin forrige Beskaffenhed under den rigelige Afskalning, der dog næsten var fuldendt den 11te, da han, paa nogen Mathed nær, befandt sig fuldkommen vel.

En betydeligere Angioleucitis udviklede sig kun hos 2. Hos den ene, Menig af 6te Bataillon, der var saaret den 6te Juli og indlagdes den 10de, var Kuglen gaaet ind

noget ovenfor og bagved den indvendige Ankel paa venstre Ben og ud forpaa Skinnebenet 1½" over Fodledet. Der var phlegmonös Svulst om Saarene, der fordeltes paa et Par Dage ved Brugen af Igler. Först den 18de vare de gangrænöse Skorper fuldkommen udskilte, og tibia föltes denuderet ved Udgangssaaret. Efter et Par Dages Feber med hyppig Puls (112), Sövnlöshed, anorexia og Smerte i hele Benet udviklede der sig den 19de en overfladisk Rosen i hele Skinnebenet, og röde og ömme Striber gik langs Laaret op til de hovne Kirtler i Lysken (mtr. acida, moschus om Aftenen, 12 Igler langs de lymphatiske Kar og Blyvands-Omslag). Under föroget Feber udbredte den rosenagtige Hævelse sig ned over Foden og op til Midten af Laaret i de följende 4 Dage, han begyndte at falde sammen, Smerterne langs Lymphekarrene og i Kirtlerne at tiltage (mtr. acid. chininica), men den 25de om Morgenen befandt han sig bedre efter en god Sövn og rigelig Sved om Natten, Pulsen var igjen sunken til 112, og den 1ste August var Rosen afskallet; al Hævelse forsvunden, Appetiten vendt tilbage og Pulsen kun 72 men svag. De locale Tilfælde yttrede sig og forlöb aldeles paa samme Maade, men under heftigere Feber med stærke Kuldegysninger, Delirier og en Puls paa 140; saaat jeg begyndte at frygte for en Pyæmi, hos Lieutenant M., der saaret ved Kolding blev indlagt den 10de Mai. Hos ham var Kuglen gaaet ind paa venstre Skinneben tæt under tuberositas tibiæ, havde lösnet en stor Splint af tibia, der dog var fasthængende, og var gaaet ud noget over den indvendige Ankel.

Simpel Gangræn saae jeg kun i eet Tilfælde, uden at Aarsagen lod sig udfinde af Patientens Constitution, Saarets Beskaffenhed eller skadelige hygieiniske Potensers Indvirkning. Det var hos en 29aarig kraftig Menig af 1ste lette

Bataillon, der blev saaret den 6te Juli af en mat Kugle midt paa Indersiden af venstre Laar. Saaret var overfladisk, af neppe 2″ Længde og 1″ Brede, og endnu den 11te Juli beklædt med en tynd gangrænös Skorpe og omgivet af en röd Rand. Den 17de begyndte Gangrænen at udbrede sig overfladisk uden at der opstod Feber, men under stærke biliöse Symptomer, der dog hævedes paa et Par Dage ved et Brækmiddel og mtr. acida. Den 19de havde Saaret allerede en Diameter af 4″, og der indfandt sig et Par Dage af og til smaa Hæmorrhagier. Da Fomentationer med Chinadecoct ikke bevirkede nogen Forandring, prövede jeg den 21de en svag Terpenthinsalve. Den 23de begyndte Saaret at renses, det udbredte sig ikke videre og var ikke langt fra at heles i September.

Hospitalsbrand angreb Udgangssaaret hos ovennævnte Lieutenant M, medens Indgangssaaret næsten var lægt. Han havde i nogen Tid ligget i samme Værelse paa det noget fugtige Officeerslazareth med en anden Officeer, der ikke var nogen Ynder af god Ventilation. I Slutningen af August viste der sig under heftige Smerter, men næsten uden Feber, hvidlige og graalige Pletter i Saaret, dannede af fasthængende blöde Hinder, der snart bedækkede hele Saaret, tiltog i Tykkelse, trængte ind imellem Kjödgranulationerne og frembragte Destruktion baade i Dybde og Brede. Ved at flytte Patienten til et andet Locale, ved daglige Cauterisationer lykkedes det imidlertid at hæve Ondet i Löbet af 14 Dage.

En, om jeg maa kalde den, chronisk Tetanus udviklede sig hos en Sergent af 6te Bataillon, som var saaret ved Fredericia af en Kugle, der var trængt ind ved den ydre Rand af venstre Fod lige under den lille Taa, var gaaet i Dybden ind- og nedad i Fodballen, denuderende paa et enkelt Sted det 4de

os metatarsi, og ud igjen lige under den store Taa. Han var overfört den 10de Juli til sit Hjem her i Byen, men da han begyndte at faae nogen Stivhed i Underkjæven og Smerte i Halsen, blev han indlagt paa Hospitalet den 19de. Suppurationen var da i ret god Gang, der var hverken Ömhed eller Spænding i Skudkanalen, Sonden kunde med Lethed bringes gjennem hele dens Forlöb, saa at der ikke var nogen Stagnation af Pus, han klagede kun over ubetydelig Smerte i Halsen ved Synkningen. Men den 21de fik han voldsomme Smerter over Lænderne, Tyggemusklerne, navnligen masseteres, bleve haarde, stive og ubevægelige, om Natten havde han havt smertefulde og hyppige spasmodiske Trækninger i det venstre Been, der havde forhindret Sövnen, Pulsen var 84, Saaret uforandret, kun Afsondringen af Pus noget ringere (Catapl. narcotic. paa Foden, Clysma opiatum, Spanskflue i cardia). I de paafölgende Dage vedblev Stivheden i Tyggemusklerne at tiltage og blev staaende uforandret, saaledes at Kjæverne kun kunde bringes en knap ¼″ fra hinanden, Nakken var stiv, han kunde blot synke Drikke og det med Bessvær, Underlivsmusklerne vare uden Afbrydelse indtrukne, stive og haarde som Træ, ved mindste Berörelse, blot ved en ubetydelig Rystelse af Sengen, opstod der kraftige Senesprætninger og krampagtige Udstrækninger af det venstre Ben, der ogsaa udviklede sig spontant om Natten, vare yderst smertefulde og, naar de vare paa det höieste, forögede trismus og gave Ansigtet det charakteristiske Udseende, Pulsen hævede sig til 100, Huden var fugtig, undertiden badet af stærk Sved, Aabning fremkaldtes kun ved Laxermidler. Under den endermiske Anvendelse af svovlsurt Morphin i Spanskefluer dels i Cardia og dels paa Benet og Brugen af Dovers Pulver om Aftenen vedblev Tilstanden aldeles uforandret til den 30te Juli, da

de spasmodiske Trækninger vare meget aftagne i Heftighed, og Munden kunde aabnes noget bedre, skjöndt Stivheden og Haardheden i Underlivsmusklerne vare lige stærke. Den 3die August var Underlivet först noget blödere, og nu aftoge Tilfældene efterhaanden til den 16de August, da de vare aldeles ophörte. Saarenes Heling var i denne Tid gaaet fremad, og en lille Absces, der havde dannet sig i Nærheden af den lille Taa, var bleven aabnet og næsten lægt. — I dette Tilfælde bemærkedes ikke den heftige Smerte fra Ryggen til Cardia, som ialmindelighed ledsager Begyndelsen af Tetanus og rimeligviis fremkaldes af Contractionerne af Diaphragma, den var her substitueret af de stærke Lændesmerter, der ligeledes uden Tvivl vare en Följe af Rygmarvens Irritation. Reflexkramperne vare ogsaa kun indskrænkede til det læderede Ben, men det er heller ikke dem, der ere særegne for Tetanus, det Symptom, som især charakteriserer denne Sygdom og adskiller den fra alle de andre Kramper, er den vedholdende Contraction eller sygeligt forögede Muskeltónus först i Tyggemusklerne og senere i en större Del af Legemets andre Muskler, og denne var her i ikke ringe Grad tilstede. Naar Romberg derimod anförer som et Criterium paa Tetanus: den i höieste Grad forögede „Reflexerregbarkeit“ i Rygmarven, saa har han forsaavidt Ret, som han tillige anseer den normale Muskeltonus for en Reflex-Virkning fra Rygmarven. Det er imidlertid en Mening, hvis Rigtighed er meget tvivlsom, men til hvis Dröftelse her ikke er Sted.

Följende ogsaa i andre Henseender interessante Tilfælde giver et charakteristisk Billede af en Pyæmi, der dog havde udviklet sig för Patientens Indlæggelse paa Hospitalet, af hvis Journal jeg her skal meddele et Uddrag. Den uforfærdede svenske Officeer, Baron L. var bleven saaret i Slaget ved Fredericia, men overförtes först hertil den 22de Juli. Han var truffet af to Kugler, hvoraf den ene havde rammet höire Overarm, gaaende ind ved den forreste Rand af deltoideus 1″ over dens Insertion og ud ved dens bageste Rand, uden at have beskadiget Benet; den anden havde frembragt et Saar i Underlivet 1″ ovenfor Navlen lidt til höire for Linea alba, det havde kun et Omfang af en Sölv-Otteskillings Störrelse og var efter hans Angivelse strax fundet ikke perforerende, nu var det nær ved at læges, Sonden kunde kun indbringes til en Dybde af et Par Linier. Han var meget afmagret, havde en gulagtig terrestrisk Ansigtsfarve, havde Ömhed i alle Lemmer, led af en hyppig tör Hoste med hyppig og besværet Respiration og en

ringe Smerte i venstre Bryst i nogen Afstand nedenfor Brystvorten, Sövnlöshed og en stærk Diarrhe, Pulsen 120, men ikke spændt eller fuld. Efter hans Udsigende havde han havt nogle uregelmæssige Koldfeberparoxysmer, for Öieblikket laa han badet af Sved; det ubetydelige Udflod fra Saarene bestod af tyndt graagult Pus, Saarrandene paa Armen vare ganske slappe og blegröde, Percussionslyden var mat i en ringe Udstrækning paa det smertefulde Sted i Brystet, hvor der ogsaa kun hörtes en bronchös Respiration. Diagnosen kunde ikke være tvivlsom, vi havde her en Pyæmi med en lobulær Betændelse i den nederste Lap af venstre Lunge (mtr. acid. mucil. hirud. viij). I de följende 2 Dage var Tilstanden uforandret, kun Matheden tiltagen (vesic stibiat. paa Brystet, 2 Gran Moschus Morgen og Aften), men om Aftenen fik han igjen en heftig Kuldeparoxysme med paafölgende Sved, og da den d. 25de gjentog sig to Gange paa een Dag og plagede ham i höi Grad, prövede jeg paa at befrie ham fra dens Tilbagevenden ved Anvendelsen af Chinin som i Koldfeber; den indfandt sig ogsaa derefter kun engang et Par Dage senere. Den 26de og 27de fik han nogen Blodspytning, og den 29de var Hosten hyppigere, Expectoratet seigt, vanskeligt at faae op og blandet med Blod og af en fötid Lugt; ved Auscultationen bemærkedes en bronchös Respiration i överste Lungelap paa höire Side. Pulsen var nu 130. Den her under Nöglebenet anlagte Spanskeflue kunde ikke faaes i nogen ordentlig Suppuration ved ungv. canth. colat, ligesom Saarene i Armen vedbleve at være slappe og næsten törre, uagtet de forbandtes med Terpenthinsalve og selv et Setaceum blev trukket gjennem den korte Skudkanal. Hans Tilstand syntes den 3die August at være noget bedre, Diarrheen var aftaget, Hosten mindre besværlig, skjöndt Expectoratet stinkende. P. 90 (han havde brugt Blysukker med Chinin, Chinadecoct med Gummislim, Moschus og Morphin endermisk for at lindre de heftige Hosteanfald), men den 4de blev Feberen igjen heftigere, Pulsen 120, Diarrheen stærkere, han collaberede mere og mere og döde under milde Delerier den 11te August. Underlivssaaret var uagtet den ringe og daarlige Suppuration allerede lægt den 6te. Ved et bueformigt Snit aabnedes den næste Dag, Bryst og Underliv. Begge Lunger vare fastadhærerede til Costalvæggen, den venstre især forneden, saaat den nederste Lungelap sönderrevnes ved Lösningen, og en ildelugtende graagul Materie flöd ud af en Absces i denne omtrent af en Pomerans's Störrelse. I Spidsen af den höire Lungen överste

Lap var en lignende noget mindre Absces med samme Indhold; iövrigt vare begge Lunger og Hjertet normale, det sidste saa godt som uden Blodcoagler. Underlivs-Saaret var som anfört lægt, den samme tilsvarende Del af Bughinden havde en sortagtig Farve, men var glat og blank og viste ikke Spor af fordums Adhærenser, Arret gjennemskares, Muskelfibrene vare noget mörkfarvede under det, men fremböd iövrigt ikke noget Abnormt. Hverken Nettet eller Tarmene vare sammenvoxne og disses Slimhinde sund, men paa Bughinden, der beklædte dem og den indvendige Flade af Bugmusklerne, bemærkedes adspredte större og mindre Pletter eller Pigmentafsondringer, der formodentlig vare Rester af absorberede Blodextravasater. Da man ved Flytningen af Liget bemærkede en Decoloration og ligesom blödig Ring bag paa den nederste Del af Ryggen over höire tuberositas ilium, gjordes en Incision paa dette Sted, og da Fingren bragtes indad og opad, stödte den paa en rund Musketkugle, der sad inde i Muskelbundterne af psoas tæt ved proc. transversus af 2den eller 3die Lændehvirvel. Her fandtes nu Muskelfibrene temmelig emollierede af en graasort Farve, enkelte sorte Pigmentklumper laae blandede med enkelte gule, formodentlig Rester af Pus, hvis Serum var absorberet. Mærkeligt nok var Kuglen gaaet gjennem Underlivet uden at frembringe nogen synderlig Hæmorrhagi, uden at lædere noget Indvold, ikke engang nogen af Bughindens store Folder — den synes derfor at være gaaet gjennem foramen Winslovii, — og endelig uden at frembringe nogen Betændelse af Betydenhed. Fra hvilket Saar Pyæmien, der gav Anledning til Döden, var opstaaet, lader sig ikke afgjöre; hvis, som Sédillot paastaaer, det er nödvendigt til Fremkaldelsen af Pyæmi at Puslegemerne blandes med Blodet, saa maa dette kunne finde Sted i ethvert betydeligt Skudsaar, hvorved der kan læderes större Vengrene eller idetmindste saa store som de, der udfordres til at kunne lade Puslegemerne passere gjennem deres Hulhed.

Der var et andet Tilfælde, som jeg efter Symptomerne troede at maatte henföre til Pyæmien, men hvor Sectionen viste Forandringer, som igjen have vakt Tvivl hos mig om Sygdommens Beskaffenhed. Det var hos en Menig af 9de Bataillon, der saaret den 6te Juli indlagdes her den 22de. Kuglen var gaaet ind paa Vristen af hans Fod 1″ foran den indvendige Ankel og var gaaet ud 3″ derfra, lidt længere nede paa Foden. Udfloddet var sparsomt, rödligt og tyndt, han var stærkt afmagret, havde en bleggul Farve og klagede over Ömhed og Smerte i Foden, der var noget svul-

len, yttrede stor Ængstlighed, og var den eneste af alle de Saarede, som jeg har seet forknyt. Efter hans Sigende havde han havt Feberen, Tungen var tör, han havde i længere Tid havt Diarrhe, P. 100. Den næste Dag var Diarrheen ophört, men Smerterne i Foden forhindrede hans Sövn, P. 120. I de paafölgende Dage indfandt der sig af og til, især om Eftermiddagen, Kuldegysninger med paafölgende stærk Sved, sidste Gang den 1ste August; fra den Dag laa han som oftest i nogen Sved med en hurtig Puls, der varierede fra 112—120, med Diarrhe, der var vendt tilbage efter et Par Dages Ophör og hvorved der til Slutningen kun udtömtes tynd Slim, og en kort og tör Hoste, bestandig Sövnlöshed, Törst og nögen Tunge. I Brystet kunde ikke opdages noget Abnormt ved Auscultationen, Underlivet var indsunket og ikke ömt ved Tryk paa noget Sted. Han sank mere og mere sammen og döde d. 30te August under milde Delirier. Foden vedblev bestandig at være öm, og smertefuld ved Berörelse og mindste Bevægelse, Udfloddet antog aldrig Beskaffenheden af godt Pus, og en Incision paa Fodryggen, hvorved der udtömtes noget Pus af samme Beskaffenhed, frembragte ikke nogen Lindring. Ved Sectionen fandtes Intet abnormt i Brystorganerne; i Underlivet vare de parenchymatöse Organer og Tyndtarmen sunde, Slimheden derimod i Tyktarmen lige fra Blindtarmen til Endetarmen forögет i Tykkelse, noget emollieret, i S. romanum fandtes 4 Ulcerationer, hvoraf de 3 vare gaaede lige ind til den beklædende Bughinde og havde givet Anledning til en Fastvoxen paa disse Steder med Urinblæren. Ved at undersöge Saaret fandtes Kuglen at have aabnet Articulationen mellem talus og os naviculare, af hvilket sidste den havde slaaet en Kant, der endnu laae i Ledehulheden. Venerne omkring Saaret og paa Benet bleve rigtignok ikke undersögte, men der var heller ikke noget Tegn paa Phlebitis, medens han levede. Vel anförer Sédillot*) enkelte Tilfælde, i hvilke der vare smaa, tildels ulcererede Abscesser i Tyndtarmen, som havde megen Lighed med de typhoide Ulcerationer, og eet, i hvilket enkelte Ulcerationer fandtes i Tyktarmen, men i dem alle var der tillige de charakteristiske Abscesser i Lungerne eller de andre parenchymatöse Organer. Der kan derfor være Spörgsmaal om det ikke har været en chronisk Colonitis, hvoraf han har lidt i længere Tid för Indlæggelsen; dog maa jeg tilföie, at der i

*) De l'infection purulente ou pyaèmie. Paris 1849.

den korte Journal, der fulgte med ham, kun har været omtalt Smerte i Foden og Feber.

Af typhoid Feber bleve 7 angrebne under deres Ophold i Hospitalet; de laae alle paa forskjellige Værelser, og ved hurtigt at fjerne dem fra disse afværgedes Sygdommens Udbredelse. — Saarenes Helbredelse forsinkedes i Regelen, Pus afsondredes ofte i ringere Mængde, blev altid graaligrödt og tyndt, undertiden ogsaa ildelugtende, men antog efterhaanden sin gode Beskaffenhed, som Reconvalescensen nærmede sig.

Skudsaar have indtil de sidste Par Aar lykkeligviis hört til de hos os meget sjeldent forekommende Sygdomme, jeg har derfor troet, at en omstændeligere Beretning om dem ikke vilde være uden Interesse. Den har imidlertid faaet et saadant Omfang, at jeg ikke tör trætte Læserne med en Redegjörelse for de andre Sygdomme, saa meget mere som, om end flere Tilfælde ikke vare uden Interesse, det videnskabelige Udbytte dog kun kan være ringe, da det ved Patienternes store Antal i Forhold til den ringe Assistance af Lægekræfter, der under Krigsforholdene kunde skaffes tilveie, ikke blev muligt bestandigt at have et under sædvanlige Forhold virkende Hospitals dobbelte Maal for Öie, baade at sörge for de Syge og Videnskaben ved at observere og före Journal med den om jeg maa sige minutiöse Nöiagtighed, der er nödvendig til at begrunde Resultater, der skulle have Betydning for Videnskaben. Der er imidlertid et Par Punkter ved den typhoide Feber, nemlig dens Forlöbere og dens Exanthem, som jeg skal tillade mig at beröre, da jeg i nogle Tilfælde havde Leilighed til at iagttage Sygdommen fra dens förste Begyndelse. Der har rigtignok ligget 15 typhoide Patienter paa Afdelingen, men de 4 af disse vare enten allerede i Reconvalescensstadiet eller nær ved det, da jeg overtog Hospitalet, og en 5te, en Brigadetambour, der var behandlet i Hjemmet, indlagdes mod Slutningen af Sygdommens 3die Uge. Af de övrige 10 bleve 7, alle Saarede, angrebne af Sygdommen kortere eller længere Tid efter deres Indlæggelse. Hos 2 af dem var Sygdommen heftig (fiövre typhoide grave) med stærke Diarrheer, hvorved der udtömtes rent, sort Blod i större Mængde, og med de betydeligere nervöse og saakaldte septiske Symptomer, hos de andre 5 var Sygdommen mild (f. t. légère), dog endte den hos een med Döden anden Dag, efterat jeg havde forladt Hospitalet, som det syntes efter de Symptomer, der begyndte at yttre sig den 12te Dag, af Ulcerationer i Luftrörshovedet. Fra

Kasernen indsendtes 3, hos hvem Sygdommen havde et mildt Forløb, men da disse ikke kunde gjöre rigtig Rede for Varigheden af Tilfældene, skal jeg indskrænke mig til de ovennævnte Syge. Kun hos een af dem var der Forlöbere, det var hos den, hvis Sygdom havde det mildeste og hurtigste Forlöb (16 Dage), de bestod i nogen Madlede, en Fölelse af Mathed, af Ildebefindende og en stærk Hovedpine med langsom Puls (64), der blev lindret ved 8 Igler under Örene og i nogle Dage var aldeles ophört, da han den 14de Dags Aften pludselig angrebes af stærke Kuldegysninger med paafölgende Hede, biliöse Symptomer og en ubetydelig Diarrhe, og nu gik Sygdommen sin sædvanlige Gang. Hos de övrige 6 begyndte Sygdommen pludselig, hos een, hvis Sygdom var heftig, med stærke Kuldegysninger, Smerter i cardia og rigelige, i nogle Dage sig gjentagende Brækninger, uden noget andet Tegn paa sordes gastricæ, og en ubetydelig Diarrhe, hos de andre aabnedes Scenen med ubetydelig Feber (Pulsen 76—84) med Hovedpine, Dösighed, usædvanlig Mathed, gastriske eller biliöse Symptomer, hos 2 tillige strax Diarrhe.

Naar jeg undtager den Patient, der först indlagdes i Sygdommens 3die Uge og næsten var Reconvalescent, bemærkedes det typhoide Exanthem hos de övrige 14. Det er uden Tvivl ogsaa et af Sygdommens mest constante Symptomer og derfor af væsentlig Betydning for Diagnosen. Da det undertiden indskrænker sig til nogle ganske faa Pletter, er det vistnok ofte bleven overseet, ikke sjeldent er det vist ogsaa allerede forsvundet, naar Patienten optages i et Hospital. Hos de omtalte 7 Patienter indfandt det sig för den ialmindelighed antagne Tid (6te til 9de Dag), i Gjennemsnit för den 5te Dag. Det viste sig hos

1	den	3.	Dag,	stod i	11	Dage,	Döden indtraf den	19. Dag.
1	den	3.	—	—	14	—	Reconvalesc. indtr.	19. —
1	den	3.	—	—	21	—	— —	33. —
1	den	4.	—	—	11	—	— —	16. —
1	den	5.	—	—	10	—	— —	17. —
1	den	5.	—	—	11	—	— —	40. —
1	den	7.	—	—	9	—	— —	48. —

Exanthemets Varighed stod saaledes hverken i Forhold til Sygdommens Heftighed eller Varighed. Dette gjaldt ikke om dets Udbredning; hos de 2, der vare haardest angrebne, var Exanthemet ikke blot udbredt over Underlivet og Brystet, men ogsaa over Ryggen, ligeledes var det langt rigeligere hos den, hvis Convalescens begyndte den 33te Dag,

end hos nogen af de andre; hos 2 var det endog indskrænket til 4 eller 5 Pletter. Exanthemets Betydning i denne Sygdom bestyrkes ogsaa ved den Iagttagelse af Jenner (Monthly Journ. April 1849), at Exanthemet indfinder sig paa ny, naar Sygdommen recidiverer. Et Exempel herpaa afgav en Soldat, der indlagdes den 4de Juni fra en Kaserne for en mild typhoid Feber, Exanthemet viste sig Dagen efter hans Indlæggelse, han var Reconvalescent den 16de Juni, men led, hvad der stundom iagttages efter en typhoid Feber, af en besværlig Sved, der tilsidst indfandt sig hveranden Dag og hævedes ved Brugen af Chinin. Den 3die Juli klagede han endnu kun over nogen Mathed, Digestionen var i Orden. (Fuld Kost.) Da Matheden kun lidet var formindsket den 6te Juli fik han Tra chinæ compos. med elix. arom. acid. Den 13de Juli klagede han over Kneb og Udspændiug i Maven, der lettedes ved Afgang af flatus (Mellemdiæt, Chamomilleinfus), og den 15de fik han nogen Feber med urolig Sövn, Mathed, nögen Tunge, Diarrhe, kort Hoste, P. 84. Den 18de viste Exanthemet sig paa ny paa Underlivet og udbredte sig efterhaanden under de heftigere nervöse og septiske Symptomer baade til Brystet og Ryggen. Det var endnu ikke ganske forsvundet ved den indtrædende Convalescens den 12te August; men det tilbageblevne havde antaget det Udseende, som Forget (Traité de l'enterite folliculeuse, Paris 1841) ogsaa undertiden har bemærket, nemlig af indurerede ophöiede Smaapletter, der blegne og fordeles langsomt.

En anden i diagnostisk Hensende vigtig Hudefflorescens, der endnu lettere oversees, undertiden ogsaa meget vanskelig opdages i dens Begyndelse, er sudamina. De viste sig i forskjellig Udbredning i 5 af de 7 Tilfælde. Som Louis har jeg fundet, at deres Fremkomst aldeles ikke er afhængig af Sveden, de indfandt sig ikke för den 11te Dag og stode ikke i noget Forhold til Sygdommens Varighed eller Heftighed, thi de fandtes ligesaa vel i det mildeste som i det heftigste Tilfælde.

I Henhold til min offentlige Erklæring i „Ugeskrift for Læger" Nr. 19 for 4de Mai d. A. undlader jeg ikke herved at bringe til Kundskab for dette Tidsskrifts Læsere og for Publikum, at Armeens Stabslæge under Gaars Dato har communiceret mig nedenstaaende, af ham fra Krigsministeren modtagne Skrivelse.

Kjöbenhavn, den 16de Mai 1850.

Bendz.

Krigsministeriet.
Kjöbenhavn den 14de Mai 1850.

I Anledning af det af Hr. Stabslægen ved Skrivelse af 29de f. M. indsendte Andragende fra den i forrige Aar fungerende Stabslæge, Professor Bendz, hvori han i Overensstemmelse med en til ham i „Ugeskrift for Læger" rettet Opfordring anholder om Nedsættelse af en Kommission til Undersögelse af hans Embedsvirksomhed i fornævnte Egenskab, navnlig forsaavidt denne har været Gjenstand for offentlig Paaanke fra Prof. Steins og Dr. med. E. Hornemanns Side, skulde Ministeriet meddele Dem til Efterretning og videre Bekjendtgjörelse for Professor Bendz, at man i Henhold til de tidligere Ministeriet tilhændekomne Oplysninger om hans Virksomhed som Corpsstabslæge og specielt om de paaankede Forhold ved det augustenborgske Lazareth ved Begyndelsen af Felttoget forrige Aar, ikke finder tilstrækkelig Grund til at nedsætte en Undersögelsescommission som den attraaede.

Hansen.

Til
Hr. Stabslæge, Professor Dr. med. Müller,
Ridder af Dannebroge, Dannebrogsmand.

Rettelse. Nr. 19. p. 289. 5te Linie fra oven i Texten staaer „Sidstes" — læs „Förstes".

Dödsfald. Distriktslæge C. C. Örnstrup i Svendborg död den 8de Mai.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitze.
Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Følgeblad

til

Ugeskrift for Læger Nr. 20—22.

Professor Stein har i Ugeskrift for Læger Nr. 18 givet en offentlig Erklæring og deri pag. 281 angrebet mig. Forinden jeg nærmere gjennemgaaer og oplyser det specielle Angreb paa mig og min Virksomhed, som överste militær Læge paa Als i Aaret 1849, maa det være mig tilladt at anföre Hovedtrækkene af min Virksomhed og Stilling i denne Post.

Den 23de December 1848 begyndte jeg at fungere som överste Læge paa Als, aldeles subordineret Armeens Stabslæge og uden at henhöre under Corpsstabslægen. Een af mine vigtigste Functioner var at indrette Lazarether for den Mængde Tropper, som nu kom til Öen, uden dog at indrette disse til Lazarether for Saarede, da det neppe dengang endnu var paatænkt at opsige Vaabenstillstanden. Jeg havde ingen executiv Myndighed, men det paalaae mig kun at bringe Alt i Forslag, hvad der kunde gavne Sundhedsvæsenet og Lazaretherne, og fraraade Alt, hvad der kunde skade dem. Den administrative og executive Myndighed beroede hos Overcommandoen og Intendanturen. Allerede den 25de December fik jeg den commanderende General til at sanctionere, at der blev anlagt et Lazareth i et ypperligt Locale i det saakaldte Slot i Nordborg paa 60 à 70 Senge, der senere udvidedes til 80 Senge, et Lazareth i

Sönderborg paa 108 Senge i Vilhelmine- og Caroline Amalie-Skolerne, der ogsaa afgave et særdeles godt og rummeligt Locale, og at Lazarethet paa Augustenborg flyttedes fra det saakaldte Palais, der havde rummet 75 Senge, til Slottet, der havde været brugt omtrent i 1 Maaned til Caserne. Over de tvende förstnævnte Lazarether, der vare oprettede fra ny, have vistnok ingen Klager været förte. Allerede den 31te December ansatte jeg, uden dertil i Forveien at have indhentet Armeens Stabslæges Sanction, hvortil jeg i Grunden ikke var berettiget, men som jeg haabede at kunne undskylde med den presserende Nödvendighed, Overlæge Clemensen til Overlæge ved Lazarethet paa Augustenborg og paalagde ham at fremskynde Indretningen af samme. Blandt de militære Læger, som stode til min Disposition, kunde jeg vistnok ikke have truffet et heldigere Valg end denne Mand, der saa hæderligen i den störste Del af Aaret 1848 havde beklædt denne Post. Jeg fik imidlertid kun en Del af Slottet overgivet til Brug for Lazarethet, og maa beklage, at jeg, trods mine Forestillinger om Skadeligheden af Fælledsskabet mellem en Caserne og et Lazareth, ikke strax kunde faae den övrige Del, der brugtes til Caserne, og som vistnok var bleven mig indrömmet af den velvillige og humane General, naar det havde været ham mueligt under de daværende Forhold at undvære den. Dog blev Slottet efter Forestillinger fra mig den 2den og den 4de Februar, og især da jeg den sidstnævnte Dag med en skriftlig Rapport fra Lazarethets Overlæge godtgjorde, at Lazarethet manglede Plads, aldeles römmet til Lazarethets Brug den 9de Februar. Det blev, saa snart muligt, forsynet med de nödvendige Reqvisiter efter dets daværende Störrelse af Intendanten ifölge Aftale imellem ham og mig, da der dengang egentlig ikke existerede noget gjældende og brugbart

Regulativ for Feltlazaretherne, eftersom „de reglementariske Bestemmelser“ först ere sanctionerede den 9de Februar og senere trykte og uddelte. Jeg modtog först et Exemplar gjennem Stabslægen den 22de Februar. I denne Tilstand, og jeg tör paastaae gode Tilstand, vare Lazaretherne paa Als indtil Professor Bendz atter udnævntes til Corpsstabslæge ved den active Armee den 20de Februar, og Medicinalvæsenet kom til at sortere under ham, medens jeg dog fungerede i hans Fraværelse. Den 28de Februar tilmeldte han mig sin Udnævnelse og lovede mig henimod Midten af Marts Maaned at komme til Als. Nogen Ordre til at udvide eller oprette Lazerether modtog jeg ikke fra ham, ligesom det ogsaa vil sees af hans „Gjenmæle“ i Ugeskrift for Læger Nr. 12—14 pag. 183, at han först indgav Forslag til Lazarethvæsenets Indretning til Overbestyrelsen for Armeens Sundhedsvæsen den 3die Marts. Da Typhusepidemien udbredte sig paa Lazarethet paa Augustenborg, som jeg formodede ogsaa vilde blive bestemt til Lazareth under Krigen, havde jeg allerede foreslaaet Armeens Stabslæge den 1ste Marts og Corpsstabslægen den 3die Marts, at lade Lazarethet evacueres, desinficeres og i nogen Tid staae ledigt, da jeg ansaae det ellers for farligt at afbenytte det til Saarede. Herpaa erholdt jeg til Svar fra Corpsstabslægen under 8de Marts: „Det er slemt, at saadan Typhus hersker paa Augustenborg, men römme det ganske kunne vi ikke; maaskee ligger Spiren dertil ikke i Lazarethet, men i andre Forhold, hvilket nöie maa undersöges.“ „Jeg har tvertimod hos Krigsministeren andraget paa, at Lazarethet paa Augustenborg fra den 17de dennes monteres til 500 Syge af Grunde, som jeg nærmere skal meddele.“ Iövrigt indeholdt denne Skrivelse ogsaa den Forsikkring, at Corpsstabslægen vilde komme til Sönderborg den 14de eller 15de Marts

for at tage alle Forhold under Overveielse, men ingen Ordre til at begynde Udvidelsen eller Anlæggelsen af noget Lazareth, skjöndt Vaabenstilstanden var udlöben den 28de Marts, og man dengang ei kunde vide, at den vilde blive forlænget paa 8 Dage. Först den 11te Marts modtog jeg fra Flankecorpset Communication om, at Armeens Intendantur havde bestemt efter et af Professor Bendz indgivet og af Armeens Stabslæge tiltraadt Forslag om hvilke Feltlazarether, der skulde anlægges, at Augustenborg Lazareth skulde udvides fra 250 Senge til 500 Senge „i Medför af de reglementariske Bestemmelser.“ Jeg satte mig strax i Forbindelse med Intendanturen paa Als i Anledning af denne Udvidelse af Lazarethet, skjöndt det ikke engang var mig selv klart, om jeg nu fungerede som överste Læge paa Als, eller havde den Myndighed, som var tillagt denne Embedsmand, da jeg imidlertid var udnævnt til Brigadelæge, og Flankecorpset den 1ste Marts var oprettet som en Del af den active Armee, hvis Sundhedsvæsen altsaa ifölge de reglementariske Bestemmelser § 2 henhörte under Corpsstabslægen umiddelbart under den commanderende General. Jeg havde allerede under 24de Februar tilskrevet Armeens Stabslæge, at jeg fra 1ste Marts maatte ansee mig som Brigadelæge ved en Brigade uden at befatte mig med Sundhedstjenesten ved det samlede Flankecorps, som maatte henhöre directe under Professor Bendz som Corpsstabslæge, men först den 18de Marts blev det gjennem Dagsbefaling bekjendtgjort paa Als, at: „saalænge Flankecorpset opholder sig paa Öen, og Corpsstabslægen ikke er tilstede, fungerer Brigadelæge van Deurs som överste Læge ligesom hidtil og udöver Corpsstabslægens Functioner umiddelbart under denne.“ At der imidlertid ikke skete, eller var skeet meget for Lazarethets Udvidelse og Indretning fra den 11te

Marts, da Befalingen til dets Udvidelse kom, indtil den 16de Marts, da Corpsstabslægen ankom, havde dels sin Grund i at flere Localer, dog ikke i selve Slotsbygningen, som Corpsstabslægen i sit „Gjenmæle“ pag. 186 anförer, men f. Ex. Palaiet, ei kunde blive römmede, og fordi jeg, som anfört, var aldeles uvidende om, med hvad Ret jeg kunde tiltage mig nogen Myndighed i denne Sag. Den 19de forlod Corpsstabslægen igjen Öen efter, besynderligt nok, at have bevirket indfört i Dagsbefalingen af 18de Marts § 2: „Efter fremsendt Indberetning har Corpsstabslægen inspiceret de her paa Öen værende Lazarether og forefunden samme i fortrinlig Orden,“ hvilket vel kunde siges om Lazaretherne i Nordborg og Sönderborg, men ikke om Augustenborg Lazareth, der var overfyldt af Syge, inficeret af Typhus og med Hensyn til den Störrelse, til hvilken det skulde udvides, manglede Inventarium. Da Corpsstabslægen under sit korte Ophold paa Öen selv havde gjort Aftale med Intendanten og med ham taget de Bestemmelser om Lazarethets Udvidning og Forsyning, som de ansaae rigtige, kunde jeg ikke i min underordnede Stilling indvirke meget paa Lazarethets Indretning inden Krigens Udbrud, medens jeg ogsaa havde Bekjæftigelse nok i andre Retninger, dels som Brigadelæge, dels med Hensyn til Troppernes Forsyning med Ambulancesager og Læger. Imidlertid inspicerede jeg netop i denne Tid meget ofte Lazarethet Augustenborg og havde næsten daglig Conferenser med Intendanten om hvad der burde gjöres. Den executive Myndighed, har jeg alt eengang gjort opmærksom paa, var ikke i min Haand. Corpsstabslægen havde vistnok forinden sin Afreise fra Als önsket at have kunnet seet det störste Lazareth, Augustenborgs nye Læger der, for at kunne have confereret med dem om alt Lazarethets Tarv vedkommende,

men de vare ikke komne, som han vistnok havde Grund til at formode, den 17de Marts. Dr. Hornemann kom den 22de Marts og Professor Stein först den 27de Marts, altsaa en Uge för Felttoget blev aabnet. Den 31te Marts kom Corpsstabslægen atter til Öen og overtog selv Ledningen af det militære Sundhedsvæsen, og senere havde jeg kun Overbestyrelsen deraf paa Als fra 10de April, da Corpsstabslægen forlod Öen med den commanderende General, indtil 15de April, da jeg blev beordret at tage til Fyen med den 3die Infanteri-Brigade, ved hvilken jeg var ansat som Brigadelæge.

Det være mig endnu tilladt, forinden jeg gaaer over til det personlige Angreb af Professor Stein paa mig, at oplyse nogle specielle Beskyldninger i hans „offentlige Erklæring."

Hr. Stein omtaler Mangelen paa Knive og Gafler ved Lazarethet og anförer, at der kun var 36 Par og altsaa manglede 314 Par. Jeg havde allerede tidligere gjort Intendanten opmærksom paa denne Mangel; han undskyldte sig med, at han ingen kunde faae at kjöbe paa Als, men havde givet i Commission at forskaffe dem fra Fyen. En Del af denne Mangel maa dog tilskrives Forvalteren, da Forvalter Lorensen i en Skrivelse til Lægerne Dhr. Hornemann og Stein af 15de April siger, at han hændelsesviis har fundet 5 Dousin Knive og Gafler, som han troede at have været uddelte. Det er mig ikke bekjendt, at Lægerne have klaget, som de vel burde, til Intendanten, der er Forvalterens rette Foresatte, over denne hans utilgivelige Skjödeslöshed.

Hvad Instrumenter angaaer, da have disse vist af Intendanturen, hvem det paalaae ifölge de reglementariske Bestemmelser, været reqvirerede i Tide, skjöndt det ei var

ubekjendt af Corpsstabslægens Omtale, at Professor Stein medtog sine egne, men paa Instrumenter var der overalt i Begyndelsen af Felttoget stor Trang. Saaledes manglede endnu den 9de April 3die Brigades Ambulance 3 Instrumentkister, som ikke vare blevne leverede ved Felttogets Begyndelse. At Instrumenterne paa Augustenborg skulde være næsten alle ubrugelige, tör jeg benægte. De fleste vare vel af en forældet Form, som saamange af de Instrumenter, der ere anvendte i de 2 Aars Felttog ved Armeen, og maaskee enkelte trængte til Slibning, hvilken let og hurtigt kunde være udfört i Sönderborg, naar Professor Stein havde anmeldt det for mig eller Forvalteren, og som de forhenværende Læger paa Augustenborg altid selv havde ladet besörge. Hvad Klagen over Bind og Forbindingsstykker angaaer, troer jeg ikke, at der har været Mangel paa Augustenborg, skjöndt det reglementerede Antal for 700 Syge neppe var tilstede, forinden jeg forlod Öen, hvilken Mangel dog ei heller kan regnes mig til Bröde, men Intendanturen, hvem det paaligger at sörge for alt det Materielle ved Lazaretherne. Imidlertid klagede allerede Dr. Hornemann den 26de Marts til Intendanturen over total Mangel paa Charpi, skjöndt der forefandtes efter indhentede Oplysninger fra den afgaaede Overlæge, omtrent 3½ Foustage Charpi, ¼ Foustage Bind og 4 Foustager gammelt Linned den 13de Januar, og det ikke smaa Foustager, men af den större Slags, som i Almindelighed oversendes fra Varedepotet, og der næsten intet var forbrugt senere af det. Dr. Hornemann havde nok henvendt sig derom til en ukyndig Sygevogter, istedetfor til Forvalteren, og da denne ei vidste Besked, strax skrevet Klage.

Den virkelig store Feil ved Vadskeriet og Grödkogeriet har jeg ofte gjort Forvalteren og Intendanten opmærksom

paa og forlangt redresseret, dog maa jeg tilstaae, at jeg aldrig har været vidende om, at den brugte Grød opsamledes og atter opvarmedes, hvilket ei heller er skeet för Lazarethet udvidedes, altsaa i den allersidste Tid af min Functionstid. Saadant kan kun gjennem Lægernes og Forvalterens Beretninger blive bekjendt for en Læge, som ikke boer paa Stedet, og til mig er aldrig skeet nogen Indberetning om, eller Klage over Sligt.

For gode Sygevogere har jeg sörget for saa vidt det stod i min Magt. Da det var befalet, at Sygevogterne skulde afgives til deres respective Corpser og uövede Trainkudske i deres Sted tildeles Lazaretherne som Sygevogtere, tilskrev jeg, ikke Intendanturen, som denne Sag egentlig sorterede under, men Overcommandoen, hvis Myndighed jeg ansaae större, under 16de Februar: „at det vilde være et meget föleligt Tab for Lazaretherne og til stor Skade for de Saarede, der kunde ventes indlagte paa dem, om de alt oplærte Sygevogtere skulde bortkaldes til deres Batailloner og remplaceres med ukyndige og aldeles raae Sygevogtere af Trainkudskemassen.“ Saavidt jeg erindrer blev 6 af de ældre og övede Sygevogtere tilstaaede Lazaretherne paa Als. Efter min Indstilling beholdt ogsaa de 3 Lazarether paa Als nogle faa dygtige Sergenter, som jeg med frelst Samvittighed kunde give Attest paa, at de ikke duede som Combattanter; de övrige blive uden Naade og Barmhjertighed mod Lazaretherne bortcommanderte. At Intendanturen vanskeligen kunde faae dem erstattede ved leiede Folk, især da deres Antal skulde foröges efter Lazarethet Augustenborgs Udvidelse, er vist. At jeg idelig forlangte fuld og reglementarisk Besætning af Sergenter og Sygevogtere, er ligesaa vist.

Paa Evacuationer har jeg ogsaa havt min Opmærksomhed henvendt og har i Tide forlangt dem. In specie gjorde

jeg Corpsstabslægen i Skrivelse af 29de og Intendanturen under 30te Marts opmærksomme paa, at det var höist nödvendigt og önskeligt, at Evacuationer snarest muligt foretoges. At de ikke ere blevne foretagne, kan ikke falde mig til Last, da Damp- og Seilskibe, der udfordres dertil, ikke stode under min Befaling.

Efterat have forudskikket disse Bemærkninger maa det være mig tilladt at omtale det egentlige Angreb paa mig i Professor Steins Inserat pag. 281.

Der yttres Tvivl om jeg var godt stemt mod de nylig ankomne civile Læger; jeg kunde vel snarere have god Grund til at antage, at de vare slet stemte mod mig. Allerede för nogen af disse Læger havde talt med mig om Lazarethet og dets Indretning, oversendte Dr. Hornemann en Skrivelse til General v. Bülow med Forslag til Forbedringer og Udvidelse af Augustenborg Lazareth uden desangaaende at have henvendt sig til mig, skjöndt Sundhedsvæsenet specielt henhörte under mig, og han var mig ifölge min daværende Embedsstilling og „de reglementariske Bestemmelser" subordineret. Den 26de Marts oversendte Generalen mig denne Indstilling med följende Skrivelse: „Hoslagte Skrivelse fra Dr. med. Hornemann betræffende Foranstaltninger til temporair Römning og Udluftning af Augustenborg Slot, fremsendes herved til Hr. Brigadelægens Overveielse med Tilföiende, at dersom Brigadelægen maatte bifalde de i bemeldte Skrivelse indeholdte Forslag, saa sanctioneres disse herved af Flankecorpset, og ville De behageligen foranstalte det Fornödne i saa Henseende." Endnu samme Dag tilkjendegav jeg saavel Flankecorpset, som Dr. Hornemann, at jeg aldeles bifaldt dem, gjorde derom Indberetning til Corpsstabslægen og forlangte af Intendanturen disse Forslag udförte. Jeg havde selv, som foran anfört, gjort lignende

Forslag til Corpsstabslægen den 3die Marts uden Held. Mig synes ikke, at man heraf kan dömme, at jeg var mindre godt stemt mod de nylig ankomne civile Læger, af hvilke den ene begyndte sin Virksomhed med aldeles at forbigaae og ignorere mig som sin Foresatte. Ligesaalidet er Professor Stein Sandheden tro, naar han paastaaer, at jeg muligen i Lægernes Besværinger og Klager fölte Indtrykket af en Bebreidelse, hvoraf i det mindste en Del maatte tilfalde mig. Som överste Læge havde jeg ingen executiv Myndighed, som alt anfört. Min Pligt var at bringe alt i Forslag, hvad der kunde gavne Sundhedsvæsenet og Lazaretherne og fraraade alt, hvad der kunde skade dem. At jeg i det mindste redeligen har stræbt efter at opfylde denne min Pligt, vil vist ingen nægte, som har gjennemlæst med Opmærksomhed hvad jeg her foran har anfört om min Embedsförelse paa Als og som har kjendt min Færd der. Jeg troer ei heller, at man, som Professor Stein gjör, kan med Rette beskylde mig for „Uvillie til selve Feltlazarethet," som jeg, lige fra den Tid jeg efter Slaget ved Slesvig i de sidste Dage af April og de förste Dage af Mai 1848 havde reorganisoret og udvidet det, med Omhu har taget mig af, hvilket vistnok alle de Læger, som fra den Tid til medio November 1848, da jeg forlod Als, og fra Enden af December 1848, da jeg atter kom til Als, til Dhr. Hornemanns og Steins Ankomst, have kjendt Lazarethet, kunne bevidne. Jeg tör ogsaa benægte, at det er et Factum, at Dhr. Hornemanns og Steins Klager ikke bleve paaagtede af mig, da jeg stadigen med Hensyn til dem satte mig i Forbindelse med Intendanten uden dog at ville eller kunne paatage mig hans Functioner, og jeg er overbeviist om, at han, hvorlidet han end muligen kunde have Grund til at rose Dhr's Humanitet, gjorde alt muligt, hvad der ifölge de locale Forhold stod i hans Magt,

til at afhjælpe deres Klager og opfylde deres Önsker. Jeg har meget ofte, for det meste een Gang om Ugen, inspiceret Lazarethet Augustenborg. At jeg ikke har inspiceret det, medens nogen af Dhr. Hornemann og Stein have været der, er usandt. I Tidsrummet fra Dr. Hornemanns Ankomst den 22de Marts til den 31te Marts, da min Function som överste Læge ved Corpsstabslægens Ankomst ophörte, har jeg besögt og inspiceret Augustenborg den 25de Marts. Da jeg atter i Tidsrummet fra 10de til 15de April fungerede som överste Læge, var det mig ikke muligt at faae Tilladelse af den commanderende General til at forlade Sönderborg, hvor jeg laae med min Ambulance, fordi man paa enhver Tid af Dagen ventede Angreb af Fjenden. Professor Stein kan ei være uvidende herom, da jeg i Skrivelser til ham af 12te og 14de April har omtalt denne Grund til min Udeblivelse fra Augustenborg. Det er ligeledes usandt, at jeg under 14de April har til Corpsstabslægen givet en Rapport („der paa en besynderlig og, som det ogsaa forekommer mig, höist upassende Maade er gjengivet af ham" i Ugesk. f. L. Nr. 12—14) „som er lidet stemmende med Sandheden." Jeg har i denne Rapport klaget over Mangel paa Lister eller Svar paa hvad jeg skriftlig har spurgt om. At jeg i en Tid har manglet de Lister, som skulde indgives til mig, ville Dhr. Hornemann og Stein, hvis deres Hukommelse ellers ikke svigter, selv kunne see af deres Skrivelse til mig af 15de April, i hvilken Dr. Hornemann underretter mig om, at han har sendt disse Ugelister til Professor Bendz, og at han nu sender en Afskrift tillige med „2 Lister for sidste Uge." Jeg har altsaa manglet den ene Liste en Uges Tid, hvilket ikke var aldeles ligegyldigt, da det var mig paalagt at indgive en Generalliste hver Uge til den commanderende General. At jeg ei heller har faaet i Tide Svar paa Forespörgsler, kan ligeledes sees af samme

Brev af 15de April, i hvilket jeg först erholder Svar paa en Forespörgsel om ledige Pladser og Locale paa Augustenborg til Fnatpatienter, hvilken jeg havde gjort den 12te April. At det ei heller er usandt, naar jeg i min Rapport har skrevet, at Dhr. ikke ville underkaste sig nogen Forretningsgang, allermindst i militær Henseende, er klart, saavel af Dr. Hornemanns föromtalte Indstilling til Overcommandoen, der ikke blev indgivet gjennem mig men directe, som af, at jeg ingen Rapport erholdt om den uden Bemyndigelse og selvraadigen foretagne Evacuation fra Augustenborg til Nordborg för jeg, underrettet om den ved en Klage fra Lægen ved Nordborg Lazareth, derom havde tilskrevet Professor Stein under 14de April. Hvorvidt denne Rapport kan være Dhr. „saa fornærmende," kan jeg virkelig ikke indsee, da den er aldeles stemmende med Sandhed. Hvad den i denne min Rapport anförte Inventarieliste angaaer, da er den saaledes som den er bleven mig opgivet af Intendanten. At jeg ikke i en Rapport af 14de April har kunnet tage Hensyn til nogle Oplysninger om Inventariet, som Dhr. have indhentet den 15de s. M. hos Lazarethforvalteren og oversendt mig samme Dag, er let begribeligt, ligesom det vel er muligt, at denne Inventarieliste ei heller „staaer i Harmoni" med en af Professor Stein til mig under 19de April indsendt Rapport, eftersom jeg aldrig har modtaget denne Rapport, da jeg fra den 15de havde ophört at være överste Læge paa Als og allerede den 18de s. M. havde forladt Öen.

„Efterat have endt denne Erklæring, hvortil Professor Steins Artikel har givet Anledning, maa jeg endnu, forinden jeg nedlægger Pennen, henvende nogle velmeente Raad til denne Collega, som jeg vil bede ham om, velvilligen at skjænke nogen Opmærksomhed," nemlig: at han, naar han skriver offentlig, vil holde sig aldeles til Sandheden, især

naar Fordreiningen af den kan skade andre, — at han ikke il söge at insinuere falske Anskuelser om en Collega og nnes Embedsvirksomhed, og at han vil bestræbe sig for a bevirke „en upartisk, grundig og omfattende Commissions-U dersögelse“ med Hensyn til Afgjörelsen af det Spörgsmaal: p a hvem Skylden for den mindre gode Tilstand, i hvilken D r. Hornemann og Stein modtoge Feltlazarethet paa Au- stenborg, maa falde.

Fredericia den 3die Mai 1850.

Jeg skylder mig selv og Læseren at bemærke, at jeg ikke havde seet eller læst Dr. E. Hornemanns „Svar til Professor Bendz“ i Ugeskriftets Nr. 16—17, för mit Svar paa Professor Steins Angreb paa mig var nedskrevet og indsendt til Kjöbenhavn.

Fredericia den 8de Mai 1850.

van Deurs.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker BiancoLuno.

Den 1. Juni. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 23.

Redigeret af C. Hempel.

Om Cadaversmitte som Aarsag til Barselfeber.

Vi have tidligere *) henledt Opmærksomheden paa nogle Erfaringer af Dr. Semmelweis i Wien, ifölge hvilke Oprindelsen til den ondartede Barselfebers Hyppighed i Stiftelser fornemmelig maatte söges i et Smittestof fra Cadavere, forplantet ved Lægernes Explorationer paa Födende, naar disse foretages kort efter at Vedkommende har befattet sig med Dissektion eller Obductioner. Dr. Semmelweis's Opfordring til at pröve Rigtigheden af denne Opdagelse, der, hvis den stadfæstedes, unægtelig vilde være af stor Vigtighed, fulgdes ved flere andre Födselsstiftelser, men medens Beretninger fra Michaelis i Kiel og Tilanus i Amsterdam syntes at bekræfte den, var der andre Stiftelser, hvor Resultatet af de anstillede Forsög (som vi senere skulle omhandle noget udförligere) aldeles ikke talte til Gunst for hin Anskuelse. Paa den Wiener-Stiftelse synes derimod de

*) Ugeskr. f. L., II R., 8de Bd., p. 96 og 9de Bd., p. 64.

ifölge hin Hypothese iværksatte Foranstaltninger vedblivende at have samme heldige Følge, som Dr. Semmelweis forhen har angivet, hvilket fremgaaer af en i Wiener-Zeitschrift for Februar 1850 meddelt Afhandling af Prof. Skoda, der giver en nöiagtig Oversigt over de Erfaringer, hvorpaa Hypothesen stötter sig, og tilföier nogle Forsög paa Dyr, der skulle tjene til dens Bekræftelse. Det turde ikke være uden Interesse at kjende Hovedindholdet af dette Arbeide.

De Kjendsgjerninger og Slutninger, af hvilke Anskuelsen om Sygdommens Forplantelse ved Cadaversmitte er fremgaaet, lade sig sammenfatte i följende Punkter.

Gjennem mange Decennier bleve de Födende i den Wiener-Stiftelse angrebne af Barselfeberen og döde af denne Sygdom paafaldende hyppigere end Barselkoner udenfor Stiftelsen, omendskjöndt den Pleie, der ydedes i denne, var bedre end den kunde erholdes af Landbeboerne eller mindre velhavende Borgere. Medens Barselfeberen rasede med Voldsomhed i Stiftelsen, iagttoges hverken i Byen eller paa Landet nogen usædvanlig Sygelighed blandt de Födende. Denne Kjendsgjerning maatte afvise enhver Tanke om en til Fremkomsten af Puerperalsygdomme directe indvirkende epidemisk Aarsag, og de hyppige Sygdomstilfælde i Stiftelsen kunde trods den almindelig gjængse modsatte Paastand, ikke betragtes som Puerperalepidemier.

Efterat der i Stiftelsen var indrettet en særskilt Afdeling til Underviisning for Lægerne og en særskilt for Gjordemödrene, var Antallet af Dödsfald paa den for Lægerne bestemte Afdeling indtil Juni 1847 constant större end paa Gjordemödrenes Afdeling (i 1846 endog 4 Gange saa stort), saaledes som följende Tabel udviser, hvorved endda maa bemærkes, at Tallene for Dödsfaldene paa Lægernes Afdeling ere opgivne mindre end de virkelig vare, efterdi Patienterne

undertiden forflyttedes til Hospitalet, og i Dödstilfælde opförtes paa dettes ikke paa Stiftelsens Dödeliste.

Aar.	Afdeling for Læger.			Afdeling for Gjordemödre.		
	Antal af Födende.	Antal af Döde.	Procentantal af Döde til de Födende.	Antal af Födende.	Antal af Döde.	Procentantal af Döde til de Födende.
1839*)	2781	151	5,4	2010	91	4, 5
1840	2889	267	9,5	2073	55	2, 6
1841	3036	237	7,7	2442	86	3, 5
1842	3287	518	15,8	2659	202	7, 5
1843	3060	274	8,9	2739	164	5, 9
1844	3157	260	8,2	2956	68	2, 3
1845	3492	241	6,8	3241	66	2,03
1846	4010	459	11,4	3754	105	2, 7

Det er begribeligt, at en saa stor Forskjel i Dödelighed paa begge Afdelinger af samme Anstalt tildrog sig almindelig Opmærksomhed, og at forskjellige Meninger dannede sig saavel iblandt Lægerne som Publikum om Aarsagen til dette Phænomen, hvilke imidlertid ved en noget nöiere Betragtning og Kjendskab til Forholdene snart viste sig uholdbare, og som det vilde være overflödigt her at dröfte. I Bestyrelsens Forhandlinger gav man snart Linnedet, snart den indskrænkede Plads, snart Anstaltens ufordelagtige Beliggenhed Skylden, uagtet disse Betingelser vare eens for begge Afdelinger, og de paa disse Anskuelser begrundede Forholdsregler bleve stedse uden Resultat. Henimod Slutningen af Aaret 1846 fik den Mening Indpas, at Barselkonernes Sygelighed betingedes ved Læsion af Födselsdelene under de for Underviisningens Skyld stedfindende Explorationer. Da disse imidlertid ligeledes foretoges ved Under-

*) Adskillelsen skete först i April.

viisningen for Gjordemödrene, saa beskyldte man, for at forklare den större Hyppighed af Sygdomstilfælde paa Lægernes Afdeling, uden Videre de Studerende og navnlig Udlændingerne for at gaae mere raat til Værks end Gjordemödrene. Paa Grund af denne Forudsætning blev de Studerendes Antal indskrænket fra 42 til 20, Udlændinge næsten ganske udelukkede, og Explorationerne indskrænkede til det mindst mulige.

Dödeligheden formindskedes derefter paafaldende i December 1846, Januar, Februar og Marts 1847; men i April döde trods den omtalte Forholdsregel 57, i Mai 36 Barselkoner. Derved blev det altsaa indlysende, at den ovennævnte Beskyldning var ugrundet.

De pathologisk-anatomiske Charakterer, som den Wiener-Skole har opstillet for Barselfeberen, ere enten — og dette er det hyppigste — Exsudation paa Livmoderens indvendige Flade, navnlig paa Moderkagens Insertionssted, Endometritis; eller, mindre hyppigt, en Phlebitis interna i Livmoderens Vener, saaledes at disses Indhold er gaaet over til Pus; eller endelig, hvilket er det sjeldneste, en Exsudation i Bughindens Hulhed *). Til disse organiske Forandringer föier sig efter nogen Tids Forlöb, undertiden meget snart, Afsætning af Pus paa forskjellige Steder af Legemet og andre Symptomer paa Pyæmi; men ikke sjelden optræder en heftig Feber som förste Sygdomsphænomen, og först efterat denne har varet i nogen Tid, fremkomme Symptomer af Endometritis, Phlebitis uterina eller Peritonitis, og i saa Tilfælde er Exsudatet fra Begyndelsen purulent eller ichoröst, Vævet emollieret, saa

*) Det maa ikke lades ubemærket, at det her angivne Hyppighedsforhold af de pathologiske Forandringer er lige det omvendte af hvad Erfaringer hos os og andre Steder har paaviist.

at Sygdomsprocessen strax fra Begyndelsen optræder som Pyæmi.

Pyæmi uden forudgaaende Suppuration opstaaer ifölge Erfaringen ved Indvirkning af forraadnende dyriske Stoffe paa Blodet; hvilke andre Aarsager, der kunde frembringe den, er ubekjendt. Den forraadnende Substans indvirker sædvanlig kun paa Blodet gjennem Steder, der ere blottede for Overhud; men efter Forlösningen frembyder Livmoderen indvendig en stor Saarflade, i Skeden og paa Modermunden findes desuden Sprækker og Excoriationer; Kjönsdelene ere altsaa i en Tilstand, der begunstiger Indvirkningen af saadanne inficerende Stoffe. Spörgsmaalet blev altsaa om et saadant Stof muligen kunde komme i Beröring med Barselkonernes Kjönsdele, og den eneste mulige Vei, ad hvilken dette kunde forplantes, maatte efter Dr. Semmelweis være ved de explorerende Læger, der ikke sjeldent umiddelbart fra Undersögelsen af Cadavere gave sig i Færd med Explorationen af Födende. Dette var nemlig den eneste blandt de mulige Aarsager til Puerperalsygdomme, der enten slet ikke eller kun i meget indskrænket Grad kunde indvirke paa Afdelingen for Gjordemödrene, efterdi disse slet ikke og de her fungerende Assistenter kun meget sjeldent befattede sig med Sektioner; Uligheden i Antallet af Sygdomstilfælde paa begge Afdelinger blev herved forklarlig. Ogsaa den i December 1846, Januar, Februar og Marts 1847 iagttagne Aftagen af Epidemien saavelsom den i April og Mai indtraadte store Dödelighed stemte fuldkommen overens med den ovennævnte Hypothese. Den daværende Assistent havde nemlig netop i hine Maaneder af forskjellige Grunde kun sjeldent besögt Obduktionsstuen, og de Studerende, hvis Antal, som ovenanfört, da var bleven indskrænket, fulgde hans Exempel; men ved Slutningen af Marts,

da Dr. Semmelweis blev Assistent, foretoges Obduktionerne igjen saavel af ham som af de Studerende med usædvanlig Iver.

Det var af disse Grunde at ved Slutningen af Mai 1847 den Bestemmelse blev truffet, at alle Exploranterne forinden enhver Undersögelse maatte vadske deres Hænder med Chlorvand. Umiddelbart efter denne Foranstaltning bleve Sygdomstilfældene blandt Barselkonerne paa de Studerendes Afdeling ikke hyppigere end paa Gjordemödrenes. I Juni 1847 döde 6, i Juli 3, i August 5, i September 12, i October 11, i November 11, i December 8 Barselkoner. I Aaret 1848 var Forholdet endnu gunstigere. Af 3780 Barselkoner döde kun 45, altsaa 1,19 pCt. medens der paa Gjordemödrenes Afdeling af 3219 döde 43 altsaa 1,33 pCt. I Aaret 1849 til Begyndelsen af September döde paa de Studerendes Afdeling 60, paa Gjordemödrenes 76. Saaledes optraadte fra Juni 1847 til September 1849, altsaa i over 2 Aar, i hvilke Chlorvadskningerne have været i Brug, ingen Forskjel i Dödeligheden paa begge Afdelinger, medens denne tidligere i et Tidsrum af 7 Aar havde været 3 Gange större paa de Studerendes end paa Gjordemödrenes Afdeling.

Om sine yderligere Bestræbelser for at hæve Hypothesen til större Vished, beretter Skoda Följende.

Da Barselfeberen fra Tid til anden rasede i den Prager Stiftelse, opfordrede han Vedkommende til ogsaa at indföre Chlorvadskninger i denne. Men her beholdt dog den Anskuelse Overhaand, at Puerperalfeberen betinges af epidemisk Indflydelse, og man synes enten slet ikke eller kun ufuldstændigt at have bragt dem i Anvendelse. Men fra Michaelis i Kiel indlöb den Beretning, at hans Anstalt, som paa Grund af Epidemien havde været lukket fra 1ste Juli til November 1847 og ved sin Gjenaabning viste sig saa

stærkt inficeret, at man atter stod i Begreb med at lukke mod Slutningen af Aaret, var bleven befriet for Barselfeber, saasnart Chlorvadskninger vare indförte, og at der til Midten af Marts ikkun forefaldt et Tilfælde, som Michaelis troer at kunne tilskrive Indbringelsen af en uren Catheder. Derimod berettede Dr. Kiwisch i Würtzburg, at han ikke sjelden umiddelbart efter Foretagelsen af Obduktioner har exploreret Svangre og Födende, uden at spore Skade deraf.

Fremdeles havde Skoda andraget paa at underkaste Opdagelsen en Commissions Prövelse, som han stillede följgende Opgaver: 1) At tilveiebringe Oplysninger saa langt tilbage som muligt om det Forhold, der havde fundet Sted i den Wiener-Stiftelse mellem Antallet af Puerperaltilfældene og Antallet af de Exploranter, der samtidig havde deltaget i Dissektion og Obductioner. 2) At undersöge om Udfaldet havde været gunstigere ved de Födsler, som havde fundet Sted paa Veien til Stiftelsen, og hvor Moderen följelig ikke havde været exploreret i denne. 3) At samle statistiske Oplysninger om Barselfeberens Forhold i saadanne Stiftelser, hvor en Infektion ved Cadaversmitte ikke kan antages at have fundet Sted. 4) At foretage Forsög paa Dyr.

Ministeriet modsatte sig imidlertid Nedsættelsen af en saadan Commission, som det synes, foranlediget ved en Protest af Professoren i Födselsvidenskaben *), og Skoda og Semmelweis maatte derfor indskrænke sig til Forsög paa Dyr. Til dette Öiemed valgdes Kaniner, som strax efter at have födt bleve penslede eller indsprötede i Skeden og Livmoderen dels med Exsudatet efter en Endometritis, dels med andre purulente eller ichoröse Vædsker fra Cadavere.

*) Det synes overhovedet, at en Minoritet af det medicinske Professorcollegium i Wien ikke deler Skodas Anskuelse.

Resultatet af disse Forsög, 8 i Tallet, var följende. Af de 3 Kaniner, som bleve penslede med Exsudatet fra Endometritis, levede den ene fra 22de Marts til 24de April, den anden under gjentagen Pensling i 11 Dage, den 3die i 6 Dage under daglig Pensling. De döde under Tilfælde, der lignede Pyæmi. Blandt de övrige 5, ved hvilke andre purulente eller ichoröse Stoffer benyttedes, blev 1 slet ikke paavirket, uagtet Penslingen gjentoges flere Dage i Rad; de 3 vedbleve at være sunde efter Penslingens gjentagne Anvendelse förste Gang, men da Experimentets gjentoges efterat de anden Gang havde kastet Unger, bleve de syge og döde. Ikkun 1 blev angrebet og döde efter förste Nedkomst. Obduktionen viste hos dem alle stærkere eller svagere Exsudater i forskjellige Caviteter, i et Par Tilfælde lobulære Betændelser og Afsætning af faste Blodcoaguler i Hjertets Vægge.

Disse Forsög, som Skoda selv synes at tillægge idetmindste nogen Betydning, bevise formeentlig aldeles Intet. Thi dels ere Experimenterne iværksatte under andre Betingelser end de, hvorunder Explorationerne foretages paa Födende, saavel med Hensyn til Qvantiteten af Smittestoffet, som ogsaa til Delene og disses Tilstand, hvormed det kommer i Berörelse, i det Forholdet som finder Sted under Födselen i denne Henseende maa være forskjelligt fra det som indtræder efter Födselen; dels tale Resultaterne af den sidste Række af Forsög slet ikke til Gunst for Semmelweis's Hypothese, ja efter de Anstrængelser at dömme, som man i disse har havt nödig før at frembringe den tilsigtede Virkning, synes de næsten snarere at stride imod Antagelsen af Cadavergiftens Virksomhed. Det sees iövrigt ved disse Forsög, at man slet ikke har tænkt sig noget specifikt Smittestof, hverken Puerperal- eller Ligcontagium, men kun

paa en Infection af Blodet ved hvilkesomhelst cadaveriske eller putride dyriske Stoffe, lig den der finder Sted ved directe Indbringelse af saadanne Materier i Organismen, hvorved opstaaer Tilfælde af Pyæmi. Men uagtet Barselfeberen kan optræde strax som Pyæmi, er dette dog, som Skoda selv har bemærket, ingenlunde det almindeligste.

Heller ikke Erfaringerne fra andre Födselsstiftelser tale afgjörende for Rigtigheden af den titnævnte Hypothese. Kun fra Michaelis i Kiel har man den summariske gunstige Beretning, som nylig er angivet; fra Stiftelsen i Amsterdam foreliger os ingen nærmere detailleret Opgivelse end den som er anfört af Semmelweis. Men ligesom Prof. Levy i Hospitalsmeddelelser 1ste Bd., 2det H. p. 199 udtalte sig med megen Tvivl om Dr. Semmelweis's Hypothese, saaledes modstrider Kiwischs Erfaring Antagelsen af Cadaversmitte, og endelig tale ogsaa Resultaterne af Chlorvadskningerne paa Stiftelsen i Prag derimod med langt större Bestemthed end Skoda har angivet. Ifölge en Meddelelse af Scanzoni i Prager Vierteljahrschrift 1850, II. udbröd nemlig i Marts 1848 en epidemisk Puerperalfeber i denne Stiftelse. Der indförtes kort efter Chlorvadskninger, hvormed man omhyggeligt vedblev, men Epidemien aftog aldeles ikke. Da man efter et Par Maaneders Forlöb endelig havde holdt op med dem, aftog Antallet af Puerperaltilfældene pludseligt, saa at der i Mai kun forekom 1 Dödsfald paa 205 Barselkoner, medens der i Marts under Chlorvadskningen döde 31 af 406 Forlöste. Man begyndte derpaa igjen dermed i Juni for at pröve om Chlorvadskningen maaskee kunde hindre Epidemien i at bryde ud paany, men det viste sig nu, at uden nogen optænkelig Aarsag til dens Gjenudbrud blev der under fortsat Brug af Chlorvandet i Juni angrebet 21, i

Juli 9 og i August 26 Barselkoner af Puerperalfeber, af hvilke resp. 9. 2 og 8 döde.

Det forekommer os altsaa, at Hypothesen om Cadaverinfection som Aarsag til den epidemiske Barselfeber i det Væsentlige ikke har noget andet Stöttepunkt end den ovenanförte vistnok ret mærkelige Erfaring fra den Wiener-Stiftelse, som nu udstrækker sig til mere end 2 Aar.

Reglementariske Bestemmelser

for Sundhedsvæsenet ved Armeen paa Feltfod i 1850.

A. Almindelige Bestemmelser.

§ 1.

Sundhedsvæsenet ved selve den active Armee bestyres af Corpsstabslægen og Corpsintendanten, umiddelbart under den commanderende General. Dets videnskabelig-technische Del, Sundhedspolitiet, Lægecorpsets Personel, samt Bestemmelsen af Evacuationerne underlægges. Corpsstabslægen, dets övrige Personel ved Ambulancer og Lazarether, dets Oeconomi, Materiel, Transportvæsen, samt Politi- og Disciplinarmyndigheden, hvad de Syge og det sidstnævnte Personel angaaer, underlægges Corpsintendanten, for begges Vedkommende ved Hjælp af det dem respective underordnede Personel, efter de nærmere Regler og Instructioner, som herefter fastsættes.

§ 2.

Corpsstabslægen indgiver Beretninger, Forestillinger og Andragender angaaende de ham underlagte Grene af Sundhedstjenesten til Armeens Stabslæge, Corpsintendanten, ligesom han og Corpsstabslægen i Fælledsanliggender, til Ministeriet eller dets Afdelinger, under hvilke Sagerne höre, cfr. Bekjendtgjörelse af 31. Decbr. 1848 angaaende Ministeriets Ordning. Armeens Stabslæge indstiller paa lige Maade de Sager, som han ikke har Myndighed til at afgjöre, til Ministeriet.

§ 3.

Den active Armees Lazarethvæsen skal være beregnet paa og forsynet med Personel og Materiel til 10 pCt. af Armeens Styrke, dens Noncombattanter derunder indbefattede.

§ 4.

Foruden de egentlige Ambulancer skal Armeens Lazarethvæsen omfatte 3 Lazarethlinier, hvoraf den 1ste, til hvilken Materiel föres paa dertil bestemte Vogne, anlægges, ved den i § 1 nævnte Bestyrelses Foranstaltning, saa nær den opererende Armee, som Omstændighederne tillade, efter Bestemmelse af den commanderende General; den 2den i Sikkerhed mod fjendtlige Angreb, dog saa nær Krigsskuepladsen, som muligt, ligeledes efter Bestyrelsens Forslag til den commanderende General, som, naar Lazaretherne skulle anlægges i et af de bestaaende Generalcommandodistrikter, derefter træffer Overenskomst med de respective locale Generalcommandoer, og disse foranstalte da Anlæggelsen ved nærmere Befaling til vedkommende overordnede Læge og Intendant; den 3die i Kjöbenhavn efter Ministeriets nærmere Bestemmelse.

§ 5.

Den 1ste Lazarethlinie udrustes til circa ¼ af den normerede Lazarethstand, men gaaer dog ikkun med ¼ af sin Effectivstand ind i Beregningen for alle 3 Linier. Forholdet imellem 2den og 3die Linie fastsættes saaledes, at hin beregnes til ⅔, denne til ⅓ af den normerede Lazarethstand, efterat den anförte Qvotadel for 1ste Linie er fradraget.

§ 6.

Ambulancerne og den 1ste Lazarethlinie sortere under Bestyrelsen for den active Armees Sundhedsvæsen; den 2den Lazarethlinie anlægges, som i § 4 fastsat, og bestyres, analogt med Bestemmelserne i §§ 1 og 2, af den i vedkommende Generalcommandodistrikt fungerende overordnede Læge og Intendant, umiddelbart under den respective Generalcommando, dog saaledes, at den förstnævnte Bestyrelse ved Rapporter holdes i stadig Kundskab om de Forandringer, der foregaae i de enkelte Lazarethers Störrelse og Belægning, om de sammesteds forekommende Sygdommes Beskaffenhed og om Saaredes Modtagelse fra Krigsskuepladsen; den 3die Linie bestyres af Directionen for Garnisonshospitalet i Kjöbenhavn, umiddelbart under Ministeriet eller dets respective Afdelinger.

§ 7.

For det Tilfælde, at Lazarether af 2den Linie under Felttoget blive at oprette udenfor Generalcommandodistrikterne Nörrejylland, Fyen og Als, indgiver Bestyrelsen for den active Armees Sundhedsvæsen Forslag herom til den commanderende General, som derefter ved Correspondance med den resp. Generalcommando foranlediger et tilsvarende Antal af de bestaaende Lazarether nedlagt og Personale og Inventarium oversendte til Armeen. Lazaretherne anlægges derefter af den nævnte Bestyrelse og henhöre fra nu af under denne.

§ 8.

Armeens Stabslæge, Corpsstabslægen, de overordnede Læger ved Divisioner eller Brigader, ligesom de overordnede Læger i Generalcommandodistrikterne skulle være berettigede, men tillige forpligtede til, med passende Mellemrum og naar passende Leilighed gives, samt med Ministeriets eller med de commanderende Generalers Sanction, at inspicere, hver for sit Vedkommende, det til Sundhedsvæsenets Disposition stillede Materiel og Transportmidler; men de have, efter endt Inspicering, at meddele resp. Ministeriet eller vedkommende Intendanturer de muligt forefundne Mangler, og det tilkommer i ethvert Tilfælde ene disse at foranstalte Manglerne afhjulpne og at drage de under dem staaende Embedsmænd eller Betjente til Ansvar for deres Forvaltning, forsaavidt dertil findes Anledning.

Iövrigt paaligger det enhver Militærlæge at före specielt Tilsyn med, at de reglementerede medicinale og chirurgiske Reqvisiter, til hvis Bedömmelse særegne techniske Kundskaber udfordres og som ere bestemte til Brug i den ham anviste Virkekreds, til enhver Tid ere i tjenstdygtig Stand og ved Anmeldelse at foranledige Manglerne afhjulpne af vedkommende Intendantur.

§ 9.

Ved Oprettelsen af Lazarether for Armeens Syge og Saarede skal tilbörligt Hensyn tages til, at gode Localer vælges, og at de have det fornödne Cubikindhold af Luft til det Antal Senge, hvortil de tages i Brug. Som Regel bestemmes 600 Cubikfod Luft for hver Seng og Minimum for kortere Tid ansættes til 400.

§ 10.

For at Lazaretherne i 2den Linie kunne være istand til at modtage et större Antal Syge og Saarede og för at Leilighed kan gives dem til Localernes Udluftning m. V., skulle disse Lazarether i Reglen have $\frac{1}{3}$ af deres Pladser dispo-

nible, hvilket söges tilveiebragt ved en successive og planmæssig Evacuation til 3die Linie.

§ 11.

Til Disposition for Evacuationsvæsenet vil blive stillet 2 til Lazarethbrug indrettede Seilskibe, samt endvidere 1 eller, saafremt muligt, 2 Dampskibe. Disse Transportmidler fordeles efter Fornödenhed imellem den active Armees Lazarether og Lazaretherne i 2den Linie.

B. Personel.

§ 12.

Armeens Læger danne et militært Corps med följende, hinanden subordinerede Grader:

Armeens Stabslæge,
den active Armees Stabslæge (Corpsstabslægen),
overordnede Læger ved Divisioner eller detacherede Brigader (Divisions- eller Brigadelæger) eller i Generalcommandodistrikterne,
Overlæger,
Underlæger.

Denne Formation gjör dog ingen Forandring i de ved Troppeafdelingerne ansatte Lægers tjenstlige Forhold til deres militære Foresatte; de ere med Hensyn til disse Commandeuren eller ved Detachementer de Höistcommanderende subordinerede.

Som Följe heraf sendes Rapporter, Sundhedstjenesten vedkommende, Sygelister etc. fra den underordnede Læge umiddelbart til den ham nærmest overordnede Læge, hvorimod alle Andragender m. V., der ikke angaae den egentlige Sundhedstjeneste, indgives til den respective Befalingsmand. Dog maa Ansögning om Permission ikke indgives, för vedkommende overordnede Læges Tilladelse er indhentet.

De Meldinger om Troppeafdelingernes sanitære Forhold, som skulle afgives til de militære Befalingsmænd, eller som disse maatte affordre dem, afleveres directe af de vedkommende Læger til deres respective Commandeurer.

§ 13.

Intendanturpersonellet ved Sundhedstjenesten har følgende, hinanden subordinerede Grader:

a. ved den active Armee:
   Corpsintendanten,
   Commandeuren for Intendanturpersonellet,
   de ved Divisioner eller Brigader detacherede Officerer eller Underofficerer (Overvagtmestere) med Officersmyndighed, og Lazarethforvaltere,
   Sergenter,
   Undercorporaler,
   Menige;
b. ved Lazaretherne i 2den Linie i de 3 Generalcommandodistrikter Nörrejylland, Fyen og Als:
   Localintendanterne,
   Lazarethforvaltere,
   Sergenter,
   Undercorporaler,
   Menige.

Lazarethforvalterne have Subalternofficers Myndighed. Saavel disse, som de ved Sundhedstjenesten ansatte Sergenter, underkastes, saalænge de ere i Tjenesten, de militære Love, selv om de ikke efter deres tidligere Stilling henhöre under dem.

Den Underordnedes Rapporter og Andragender indgives til den ham umiddelbart Overordnedes videre Foranstaltning.

§ 14.

Armeens Stabslæge har, forinden Felttogets Aabning, at indstille til Krigsministeren, hvilke af de fast ansatte Militærlæger der formenes at burde fungere i de forskjellige Grader i Felten eller constitueres dertil.

§ 15.

Forsaavidt de fast ansatte militære Lægers Antal ikke er tilstrækkeligt til Armeens Behov, har Armeens Stabslæge ligeledes at indstille til Constitution de civile Læger, som maatte attraae saadan Ansættelse og som han anseer skikkede dertil.

§ 16.

De civile Læger, der saaledes ere constituerede under Felttoget, have, saalænge de fungere, samme Myndighed og samme personlige Rettigheder, som de faste Militærlæger, enhver efter sin Grad, men have derhos ogsaa de samme Forpligtelser, som disse.

§ 17.

Armeens Stabslæge gjör ligeledes Indstilling til Krigsministeren om Ansættelse af de fornödne Lægehjælpere og Feltapothekere; disse sidstes nærmeste Foresatte er vedkommende Lazarethoverlæge.

§ 18.

Saasnart Corpsstabslægen ved Felttogets Aabning er traadt i Funktion, tilkommer det ham at commandere Lægerne ved selve den active Armee til at overtage den Tjenstbranche, som han maatte bestemme, dog med den commanderende Generals Sanction og, udenfor det i § 21 nævnte Tilfælde, ikke i ringere Grad end den, hvori den Paagjældende er ansat af Krigsministeren.

§ 19.

Dersom Omstændighederne fordre det, kunne Læger ved den active Armee under Felttoget constitueres af den commanderende General, efter Corpsstabslægens Forslag, i höiere Grad end den, hvori de fungerede ved Felttogets Aabning.

§ 20.

Den i §§ 18 og 19 indrömmede Myndighed til at commandere og constituere Læger tilkommer for 2den Linies Vedkommende, forsaavidt denne er oprettet i et af de 3 fornævnte Generalcommandodistrikter, Armeens Stabslæge efter Forslag af de respective overordnede Læger og med Sanction af Ministeriet eller dets vedkommende Afdeling.

§ 21.

De fast ansatte Militærlæger, som ved Felttogets Aabning eller under Felttoget ere constituerede i höiere Grader, end deres virkelige Charge og Stilling i Armeen medförer, træde tilbage i deres tidligere Grad og Stilling, saasnart Grunden til deres Constitution ophörer, og kunne strax af de respective Stabslæger commanderes til Tjeneste efter deres virkelige Charge; dog indtræder deres Gagering efter denne först fra den 1ste i den följende Maaned at regne. Samme Regel gjælder om de constituerede civile Læger, forsaavidt den paa dem kan finde Anvendelse.

§ 22.

Corpsstabslægen följer Armeens Hovedqvarter og assisteres i sine Forretninger af 1 Underlæge, der tillige fungerer som Læge ved Hovedqvarteret. Han er berettiget til at antage en civil Skriver af 1ste Klasse efter den provisoriske Gageringsplan Nr. 3 af 26de August 1848.

§ 23.

Med Hovedqvarteret følge til Corpsstabslægens Disposition 3 Over- og 7 Underlæger. Disse Læger bestemmes til Ansættelse ved Lazaretherne i 1ste Linie, til Afgivelse ved Troppeafdelingers Detachering og til Erstatning ved Afgang af Læger, i hvilket sidste Tilfælde deres Plads her igjen skal besættes.

§ 24.

I hvert af Generalcommandodistrikterne Nörrejylland, Fyen og Als ansættes en overordnet Militærlæge, der dirigerer den Lægecorpset vedkommende Del af Sundhedstjenesten i Distriktet og navnligen ved de sammesteds anlagte Lazarether i 2den Linie.

§ 25.

Under Corpsintendanten ansættes en bereden Officer (Capitain) som Commandeur for Intendanturpersonellet ved den active Armees Sundhedsvæsen. Han fører Commandoen over de ved Ambulancer og Lazarether i 1ste og 2den Linie, forsaavidt sidstnævnte hører under Bestyrelsen for den active Armees Sundhedsvæsen, fungerende Forvaltere, Sergenter, Undercorporaler og Menige, der samtlige skulle staae i militært Subordinationsforhold til ham. Paa Slagdage sörger han for Bortskaffelsen af Döde og Saarede fra Valpladsen. Tillige paaligger ham Tilsynet med det hele Materiel ved Ambulancer og de nævnte Lazarether.

§ 26.

Under fornævnte Commandeur ansættes ved hver Armeedivision en bereden Officer (Lieutenant) og ved detacherede Brigader en dertil skikket Cavalleriunderofficer (Overvagtmester) med Subalternofficers Myndighed til at varetage de samme Pligter for disse Afdelingers Vedkommende, som ovenfor ere paalagte Commandeuren, med Hensyn til Commando og de Saaredes og Dödes Bortskaffelse fra Valpladsen. Umiddelbart under disses Commando tildeles:

a. hver Division:
   2 Sergenter,
   4 Undercorporaler og
   80 Ambulancesoldater i 4 Delinger;

b. hver detacheret Brigade:
   1 Sergent,
   2 Undercorporaler og
   40 Ambulancesoldater i 2 Delinger,

med den Hovedbestemmelse, derved at komme de Afdelinger paa Valpladsen til Hjælp, hvis Ambulancesoldater ikke kunne overkomme den dem paaliggende Tjeneste; men forövrigt vil dette Mandskab, udenfor denne Bestemmelse, kunne anvendes til anden Tjeneste, efter vedkommende Divisions- eller Brigadecommandeurs Befaling.

§ 27.

Ved hver Armeedivision og detacheret Brigade ansættes en overordnet Militærlæge, der respective dirigerer den Lægen vedkommende Del af Sundhedstjenesten ved disse Afdelinger og ved de under Divisionen hörende Brigader.

Den overordnede Læge ved en detacheret Brigade styrer paa Slagdage selv Brigadeambulancen med Assistance af 3 Underlæger.

Ved hver af de under en Armeedivision hörende Brigader ansættes en Overlæge, som styrer Ambulancen paa Slagdage, med Assistance af 3 Underlæger.

Udenfor deres Virksomhed ved Ambulancerne blive Underlægerne at anvende til den Tjeneste, som Forholdene kræve.

De nævnte overordnede Læger ved Divisioner og detacherede Brigader följe Stabsqvarteret, og een af Ambulancens Underlæger. skal fungere som Læge ved dette og for det ved Divisionen eller Brigaden værende Mandskab, der ikke umiddelbart hörer under nogen anden Militærlæges Virkekreds.

§ 28.

Ved hver Brigadeambulance ansættes:

1 Sergent,
1 Undercorporal og
10 Ambulancesoldater.

§ 29.

Den overordnede Sundhedstjeneste ved Cavalleri-Regimenter eller Cavalleri-Divisioner, ved Ingenieurdetachementet, ved Batterier og flere lignende selvstændige Troppeafdelinger styres umiddelbart af Corpsstabslægen eller af de ved Armeedivisioner og detacherede Brigader fungerende overordnede Læger, naar en saadan Afdeling er tildelt en Division eller Brigade.

§ 30.

Ethvert Cavalleri-Regiment erholder en Over- og 2 Underlæger, enhver Bataillon eller Jægercorps 1 Over- og 1 Underlæge, ethvert Feltbatteri, Ingenieurdetachementet, enhver organiseret Cavalleri-Division eller Halvbatteri 1

Underlæge. Under herskende Mangel paa tilstrækkeligt dygtige Læger erholde Bataillioner og Corpser hver kun 1 Overlæge. Paa hvert Evacuationsskib ansættes 1 Underlæge.

Fremdeles forsynes:

hvert Cavalleri-Regiment med
3 Saccocheförere (beredne), 8 Ambulancesoldater (kjörende),

hver Cavalleri-Division med
1 Saccocheförer (bereden), 4 Ambulancesoldater (kjörende),

hver Infanteri-Bataillon eller Jægercorps med
2 Cantinesoldater,
8 Ambulancesoldater,

hvert Batteri eller organiseret Halvbatteri med
1 Cantinesoldat,
2 Ambulancesoldater,

Ingenieurdetachementet med
1 Cantinesoldat,

Lægen ved Hovedqvarteret med
1 Saccocheförer (bereden),

ethvert Evacuationsskib med
4 Ambulancesoldater.

Det til Troppeafdelingerne afgivne Mandskab af Saccocheförere, Cantine- og Ambulancesoldater, staaer under disses Commando efter samme Regler, som deres övrige Mandskab, ligesom det forpleies ved dem efter de i saa Henseende gjældende Bestemmelser.

§ 31.

Saafremt en Troppeafdeling skal afgive Detachementer under saadanne Forhold, at flere end de i § 30 reglementerede Læger for en Tid ere nödvendige, stilles herom en Begjæring til Divisions- eller Brigadelægen, som da afgiver den fornödne Assistance, forsaavidt Omstændighederne tillade det; i andet Fald henvender han sig til Corpsstabslægen. Paa lignende Maade forholdes i Tilfælde af Sygdom, Dödsfald o. s. v.

§ 32.

Naar Lazarether i 2den Linie i enkelte Tilfælde komme til at tjene som Receptionslazarether for Armeens Saarede,

uden at disse forud have passeret 1ste Linie, og de normerede Lazarethlægers Kræfter i Forening med den Bistand, som strax kan erholdes hos Stedets eller Omegnens civile Læger, ikke ere tilstrækkelige, har Lazarethoverlægen uopholdeligen herom at gjöre Indberetning dels til den ham overordnede Læge i Generalcommandodistriktet, hvis han hörer under en saadan, dels til Corpsstabslægen, for at de fornödne Foranstaltninger uden Ophold kunne træffes til at afhjælpe den öieblikkelige Trang.

§ 33.

Corpsstabslægen, hans Hestevarter og den ved Hovedqvarteret ansatte Underlæge ere beredne. Ved Infanteriet ere Divisions- og Brigadelægerne, ved Artilleriet og Cavalleriet samtlige Over- og Underlæger beredne. Iövrigt erholde Lægerne Vognbefordring efter Bestemmelserne i Armeens Trainregulativ.

§ 34.

Ved Lazarethterne ansættes Læger i Forhold af i det mindste 1 for 50 Syge, saaledes, at et Lazareth à 100 Syge stedse har 1 Overlæge. Lazarether à 300 Syge eller derover kunne efter Omstændighederne erholde flere end 1 Overlæge; men i saa Fald skal det af vedkommende overordnede Læge bestemmes, hvilken af dem der skal fungere som Overlæge i Lazarethbestyrelsen.

Fremdeles ansættes ved ethvert Lazareth i Reglen:

a. i 1ste Linie, beregnet til 100 Fourniturer:
   1 Forvalter,
   2 Sergenter,
   2 Undercorporaler,
   10 Sygevogtere,

b. i 2den Linie:
   1 Forvalter,
   1 Sergent for hver 50 Syge,
   1 Undercorporal ligeledes,
   12 Sygevogtere for hver 100 Syge.

Forsaavidt et större Personel skulde, paa Grund af locale og andre Forhold, ved enkelte Lazarether være nödvendigt, kan dette ventes bevilget efter behörigen motiveret Andragende.

Ved et Lazareth, som kun er oprettet til 50 Syge eller derunder, ansættes dog ingen Forvalter, men Sergenten overtager hans Forretninger.

§ 35.

Ved Reserveambulancer ansættes samme Intendanturpersonel som bestemt for 1 Brigadeambulance.

§ 36.

Umiddelbart under den i § 25 ommeldte Commandeur skal haves en Reserve af $\frac{1}{10}$ af det til den active Armee hörende Ambulance- og Sygevogtermandskab, til Erstatning af Afgang ved Ambulancer, Lazarether og Troppeafdelinger. Af denne Reserve följer dog ikkun $\frac{1}{4}$ Armeen; Resten forbliver i Depot længer tilbage. Til Assistance for ham ved dette Commando tildeles ham 2 Sergenter.

§ 37.

Commandeuren for Intendanturpersonellet ved Sundhedstjenesten ved den active Armee ansættes af Krigsministeren, de Commandeuren underordnede Officerer og Cavalleriunderofficerer (Overvagtmestere) af den commanderende General; Lazarethforvalterē ansættes af Armeens Intendantur, efter Corpsintendantens Forslag, forsaavidt Ambulancer og Lazarether i 1ste Linie angaaer, men for 2den Linie efter vedkommende Localintendants Forslag.

Ved Lazarether paa 200 Syge og derover blive at ansætte Forvaltere af 1ste Klasse; paa 100 indtil 200, Forvaltere af 2den Klasse, paa over 50 indtil 100, Forvaltere af 3die Klasse.

Ambulance- og Lazareth-Sergenter ansættes respective af Corpsintendanten og Localintendanterne.

Undercorporaler og Menige afgives af det til Sundhedstjenesten udskrevne Mandskab og iövrigt af Trainkudskeklassen.

§ 38.

Det hele Personel ved Sundhedstjenesten gageres og lönnes i Overensstemmelse med de provisoriske Feltgageringsplaner af 26de August 1848, enhver efter sin Charge og Klasse, (de overordnede Læger ved Generalcommandoer, Armeedivisioner og detacherede Brigader som Brigade-Læger); dog bestemmes Feltapothekernes Gage fremtidigen til 16 Rbd. 64 Sk. og Felttillæg til 21 Rbd. 80 Sk. maanedligen. Sergenter, Undercorporaler og Menige lönnes som ved Infanteriet.

§ 39.

I Overensstemmelse med den saaledes bestemte Personelorganisation vil for hver Klasse især af de ved

Sundhedstjenesten fungerende Personer blive udfærdiget en Instruction, som nærmere angiver de enhver Vedkommende specielt paahvilende Pligter.

C. Materiel.

§ 40.

Enhver Armeedivision forsynes med 42 Baarer til den i § 26 nævnte Styrke, enhver detacheret Brigade ligeledes med 21 Baarer. Desuden afgives til disse Afdelinger de fornödne Feltlazarethvogne, naar dette er nödvendigt eller hensigtsmæssigt, efter Corpsintendantens Bestemmelse.

§ 41.

Enhver Infanteri-Brigade forsynes med:

a. en tospændig Ambulancevogn, udrustet overensstemmende med Bilag Nr. 1;

b. en let tospændig Lazarethvogn, forsynet efter Bilag Nr. 2;

c. 5½ Baarer til Ambulance-Mandskab.

§ 42.

Til Corpsintendantens Disposition skal haves:

1) Til Ambulancerne som Reserve:

a. 2 tospændige Ambulancevogne af det forommeldte Slags, fuldt udrustede;

b. en tospændig Depotvogn for Ambulancesager, udrustet efter Bilag Nr. 4;

c. 11 Baarer.

2) til Lazarether i 1ste Linie som Reserve og til Brug efter § 40:

d. 20 firspændige Feltlazarethvogne, forsynede efter Bilag Nr. 3, med vedföiet Bepakningsregulativ, dog at forelöbigen ikkun 12 udrustes.

3) til den i § 36 ommeldte Reserve af Ambulancemandskab det fornödne Antal Baarer.

§ 43.

De enkelte Troppeafdelinger forsynes saaledes:

Hvert Batteri og organiseret Halvbatteri:
1 Cantinetornyster efter Bilag Nr. 5;
1 Medicin- og Forbindingskiste efter Bilag Nr. 6;
1 Baare;

Ingenieurdetachementet:
1 Cantinetornyster;

Hvert Cavalleri-Regiment:
3 Par Saccocher, bepakkede efter Bilag Nr. 7;
4 Baarer;

Hver Cavalleri-Division:
1 Par Saccocher;
2 Baarer;

Hver Infanteri-Bataillon og Jægercorps:
2 Cantiner eller större Medicin- og Forbindingskasser, fyldte efter Bilag Nr. 8, förte paa den Vogn, hvorpaa Lægerne kjöre;
2 Cantinetornystre;
4 Baarer;
2 grönne Faner med hvide Kors i.

Troppeafdelingerne ere selv ansvarlige for det dem tildelte Materiel, Sundhedsvæsenet vedkommende.

§ 44.

Lægen ved Hovedqvarteret tildeles 1 Par Saccocher.

Ethvert Evacuationsskib forsynes med 1 Cantine eller större Medicin- og Forbindingskasse (efter Bilag Nr. 8), samt med 4 Baarer.

§ 45.

Lazaretherne i 2den Linie forsynes efter Bilag Nr. 9, der er beregnet paa et Antal af 300 Patienter, forholdsviis ethvert efter sin Störrelse.

§ 46.

Et Reservedepot for Lazareth- og Ambulance-Reqvisiter, indeholdende omtrent $\frac{1}{6}$ af hvad der strax tages i Brug ved Troppeafdelinger, Ambulancer og Lazarether i 1ste og 2den Linie, dog med Fradrag af hvad der föres i

den i § 42, 1, b nævnte Depotvogn, etableres i Odense, under Intendanturen sammesteds, hvorfra saaledes reqvireres det til Completering ved Afgang Fornödne. Depotet skal söges holdt paa samme Störrelse, og vil Intendanturen have at sörge herfor ved Indstilling til Armeen Intendantur, saa ofte Afgang finder Sted.

Forestaaende Bestemmelser, med tilhörende Bilage Nr. 1 til 9, ere af Krigsministeren approberede til Bekjendtgjörelse for og Iagttagelse af alle Vedkommende.

Armeens Intendantur den 10de April 1850.

Wachs.

Jetsmark.

De Bilag, hvortil er henviist i foranförte §§ indeholde Fortegnelsen over de Gjenstande, der skulle findes paa de forskjellige Vogne eller Forbindingskasser, som hvad Udrustning angaaer, dog ikke have undergaaet synderlige Forandringer fra det som fandt Sted forrige Aar. Derimod have Reqvisiterne til et Felthospital i anden Linie erholdt en betydelig Forögelse.

Det skandinaviske Naturforsker-Selskab.

Stabslæge Manza bekjendtgjör under 22de Mai paa den danske styrende Comites Vegne, at efter truffen Overenskomst med Comiteerne i Stokholm og Christiania, vil det til Juli Maaned d. A. berammede Möde paa Grund af Tidsomstændighederne ikke finde Sted.

Udnævnelser. I Marinens Læge-Etat ere følgende Ansættelser fremdeles (see Nr. 12—14, pag. 224) skete. Paa Linieskibet Skjold: Overskibslæge W. Hornemann, Skibslæge N. Salomon, Underskibslæge E. B. Holst. — Paa Fregatten Havfruen: Overskibslæge A. Rosen, Underskibslæge C. W. Jorch. — Paa Corvetten Flora: Skibslæge Lindorf. — Paa Corvetten Diana (til Island): Skibslæge N. Wolters. — Paa Barkskibet Saga: Skibslæge J. Sehestedt. — Paa Dampskibet Geiser: Overskibslæge A. L. Beck. — Paa Dampskibet Eideren: Skibslæge J. G. Rybsahm. — Paa en Division Kanonbaade: Skibslæge S. Engelsted.

Overlæge Stützer er under 14de Mai tillagt Rang i 6te Klasse Nr. 4.

Disputats. Den 18de Mai forsvarede Lic. med. L. Brandes sin for Doctorgraden skrevne Afhandling: de ophthalmia rheumatico-gonorrhoica et de forma arthropathiæ gonorrhoicæ chronica. De ordentlige Opponenter vare Professor Fenger og Professor Buntzen. Ex auditorio opponerede Dr. med. Melchior og Lic. med. Trier.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Den 8. Juni. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. Nr. 24.

Redigeret af C. Hempel.

Undersögelser angaaende Kredslöbsorganernes Auskultationsphænomener.

(Kiwisch v. Rotterau i Verhandlungen der physicalisch-medicinischen Gesellschaft in Würtzburg, 1 Bd. 1850).

Grundlaget for disse Betragtninger udgjöre Acustikens bekjendte Love, dernæst Resultaterne af Auskultationsforsög anstillede ved Vivisektioner umiddelbart paa Kredslöbsorganerne og endelig enkelte acustiske Experimenter med elastiske Membraner, med Kar og Hjerter udtagne af Lig og med elastiske Rör.

Som bekjendt fremkommer Lyden ved lydfrembringende Legemers Svingninger, hvis Hurtighed bevæge sig indenfor bestemte Grændser. Disse Svingninger ere enten regelmæssige, bölgeformige, meer og mindre vedholdende, eller uregelmæssige, blandede, kort afbrudte; i förste Tilfælde bruge vi Benævnelsen Tone, i sidste Susen, Pusten, Knald o. s. v; begge kunne imidlertid, som bekjendt fra Acustiken, let gaae over i hinanden.

Meest skikkede til Lydens Frembringelse ere elastiske

Legemer, saavel faste som luftformige, allermindst derimod de draabeflydende, om man end ikke ganske kan frakjende dem denne Evne. Hvor lidet Vædsker ere istand til at frembringe Toner, fremgaaer af nogle Forsög, som Kiwisch anstillede med simple skarptlonende Jagtpiber. Disse bleve under Vand bragte i Forbindelse med en stærk virkende Injectionspumpe, men ved Anvendelse af den stærkest mulige Strömkraft var man ikke istand til at frembringe den ringeste Tone. Til Ledning af de andensteds frembragte Lyde ere derimod draabeflydende Legemer som bekjendt meget godt skikkede.

Af de draabeflydende Legemers ringe Evne til selvstændig Lydfrembringelse udledes for det Förste den Hovedsætning, at enhver i Kredslöbsorganerne perciperet Lyd ene og alene frembringes af Karvæggen og ikke af Blodet. Ganske anderledes vilde Forholdet være, hvis Karrene gjennemströmmedes af Luft, der som et elastisk flydende Legeme er fortrinlig skikket til selvstændig Lydfrembringelse. Men hin ubestridelige Kjendsgjerning er hidindtil bleven upaaagtet af Mange, hvilket har givet Anledning til den urigtige Mening, at det i Karrene cirkulerende Blod fortrinsviis skulde være lydfrembringende, og den ligesaa feilagtige, at qvalitative Forskjelligheder i Blodet skulde kunne bevirke væsentlige Modificationer i disse Lyde. Iligemaade paastaae de, der udlede en Lyd af Blodlegemernes Friktion, en physikalsk Umulighed. Mikropiske Legemer af saa ringe Störrelse kunne ikke frembringe nogen hörlig Friktion, allermindst naar de bevæge sig i et Fluidum. Til yderligere Gjendrivelse af denne Paastand foretog Kiwisch de senere beskrevne Forsög dels med Vand, dels med Melk, og der viste sig derved ikke den ringeste Forskjel i de fremkaldte Lyde.

Vi have altsaa ved de forestaaende Undersögelser kun at gjöre med svingende Membraner. Disse ere: 1) Karhinderne og 2) Kredslöbsorganernes Klapper, navnlig Hjertets, Aortas og Lungearteriens.

Membraner kunne frembringe enhver Slags Lyd. Enten tone de som Strenge, naar de i spændt Tilstand sættes i den behörige Svingning ved en ydre Impuls; men denne Frembringelse af Toner forekommer ikke i Kredslöbsorganerne, da ingen Karhinde befinder sig i den dertil nödvendige Spændingsgrad. Eller de tone, naar de fra en slap Tilstand pludselig forsættes i Spænding. Dette Phænomen indtræder regelmæssig ved de nysnævnte Klapper, men ikke i Karvæggene, i det den dertil nödvendige Spændingsgrad mangler dem. Den ved Klapperne frembragte Tone forandrer sig öieblikkelig til en uregelmæssig Lyd, Susen eller deslige, naar dens Spændingsgrad bliver uensformig, og den vibrerende Bevægelse compliceres, saaledes som Tilfældet er ved Klappernes Insufficiens, hvor der foruden de ved Klappernes Udspænding opstaaede Svingninger, ogsaa frembringes andre Vibrationer ved den forbi Klappernes frie Rande strömmende Vædske. En eiendommelig og ved disse Undersögelser meget vigtig Betingelse for Lydens Frembringelse opstaaer ved Vædskers Bevægelse gjennem elastiske Rör, hvis Vidde er uensformig.

Naar er Vædske drives i en til dets Form svarende Straale gjennem et paa et enkelt Sted udvidet Rör, saa opstaaer der Svingninger i den elastiske Væg paa det udvidede Sted, i det denne söger at accommodere efter den snevrere Straale*); have disse Svingninger den tilbörlige

*) Kiwisch's Forklaring — at det udvidede Sted af Röret formedelst Væggens Elasticitet accommoderer sig efter den tyndere Straale saa-

Grad af Hurtighed, tilkjendegive de sig ved en Susen; men hertil er det aldeles nödvendigt, at det elastiske Rör maa befinde sig i en bestemt Grad af Spænding, da der ellers ikke frembringes den nödvendige Hurtighed i Svingningerne, og ligeledes er det nödvendigt, at der ikke möder Straalen nogen Hindring, der forandrer dens Form, d. e. at dens fortsatte Strömning ikke betydelig hindres. For at oplyse dette anstillede Kiwisch gjentagne Forsög saavel med elastiske Rör som med udtagne Karstykker, hvorigjennem ved Spröiteredskaber dreves en Vædske enten i vedholdende eller i afbrudt Straale, og ved dem alle gjorde den Lov sig gjældende, at jo större Viddeforskjellen var i disse Karstykker, jo ringere den peripheriske Modstand imod Vædsken, d. e., jo mindre denne opholdtes, og jo stærkere Strömmen var, desto intensivere var Lyden, der opstod paa det udvidede Sted. Lydens Höide og Klang syntes at være afhængig af Væggens Tykkelse, Rörets Vidde og Form. For at frembringe en Viddeforskjel paa visse Steder af Röret, comprimeredes et Sted eller længere Parti i forskjellig Grad, hvorefter der bag Compressionsstedet (d. e. mellem dette og Rörets peripheriske Ende) anbragdes en Udvidning. Drev man nu Vand derigjennem, saa opstod paa det udvidede Sted en hörlig, fölelig og synlig Vibration, der dog öieblikkelig kunde formindskes eller hæves, naar man i Rörets videre Forlöb satte en större eller ringere

---

ledes, at det först contraheres indtil Væggens Elasticitet nöder den til Expansion, og at derpaa fölger Accommodation og Expansion, og Alternationerne af disse Bevægelser blive til Svingninger — synes uklar og bifaldtes heller ikke af andre Medlemmer i det med. Selskab; navnlig indvendtes, at der dog snart maa indtræde Ro og derved Ophör af Lyden. Derimod indrömmedes, at Lydens nærmeste Aarsag maa söges i Karvæggens Svingninger, der igjen kunde have deres Kilde i Svingninger i Indholdet.

Hindring imod Strömmen, der bragte Vædsken til at opholdes. Lydene opstaae endelig stedse paa det udvidede, ikke paa det forsnevrede Sted eller ved Mundingen mellem begge, hvilket man let kan overbevise sig om derved at man forsnevrer et större Parti Röret og auskulterer det omhyggeligt overalt.

Vædskernes ensformige Strömning gjennem ensformige Rör frembringer aldrig en Lyd, om den end skeer nok saa stærkt. Ruheder og Ujævnheder i Röret frembringe ligeledes ingen Lyd, og större Fremstaaenheder kun da, naar deres Svingninger kunne meddele sig til Röret i större Udstrækning, hvilket isærdeleshed er Tilfældet, naar de meer eller mindre indtage Rörets hele Peripheri. Selv de betydeligste Udvidninger af elastiske Rör frembragte ingen Lyd, naar det peripheriske Tryk, hvorunder Vædsken staaer, er saa betydeligt, at en til Rörets Udvidning svarende Udfyldning med Vædsken finder Sted. Herom overtydede man sig ved kunstige Aneurismer, der frembragtes paa de elastiske Rör ved Trykket af en stærk Pumpe under vanskeliggjort Udflod for Vædsken. Lignende Resultater erholdtes ved at anvende lignende Experimenter paa udtagne Karstykker, Vener og Arterier.

Sammenholdes nu disse lagttagelser med de bekjendte herhenhörende physiologiske og pathologiske Phænomener i levende Live, saa fremgaae heraf följende Sætninger for Lydens Frembringelse i Menneskets Kredslöbsorganer.

Hjertets förste eller systoliske Tone frembringes, som ogsaa de Fleste antage, ved Bevægelserne af Forgaards-Klapperne, og navnlig i det de ved den pludselige og stærke Udspænding sættes i Svingninger, der samtidig forplante sig til deres Insertionssteder. Ikkun derved at næsten Kammer-Sammentrækningens hele Kraft træffer disse Klapper, bliver det begribeligt, at saa zarte Membraner

af ringe Omfang kunne give en saa tydelig Tone. Med Hensyn til de sædvanlige Forklaringer af første Hjertetones Dannelse ville nogle korte Bemærkninger her ikke være paa urette Sted. Om Muskellyden, der angives at skulle perciperes ved Stethoskopet under Sammentrækningen, maa bemærkes, at den saavelsom Iagttagelsen af hvilkesomhelst andre Muskellyde aabenbart beroer paa et acustisk Bedrag, i det man ved den umiddelbare Auskultation af en Muskel der trækker sig sammen, vanskelig kan undgaae, at Svingninger opstaae i Stethoskopets Luftsöile og i Öregangen, der iagttages som en mere eller mindre dump Lyd. Ved Auskultationer af flade Muskler lykkes det ikke sjelden at undgaae kunstig frembragte Bilyde, og naar dette er Tilfældet, hörer man heller ingen Muskellyd, hvilket Kiwisch hyppig har havt Leilighed til at overbevise sig om under Bugmusklernes stærke Sammentrækninger hos Födende. Ogsaa er det ikke at indsee af Acustikens Love, hvorledes en sig sammentrækkende Muskel skulde kunne frembringe en Lyd.

Ligesaa umedholdelig er Forklaringen af første Hjertetone ved Hjertestödet, i det denne, som bekjendt, ogsaa iagttages efter Aabningen af Brystkassen. Dog maa herved bemærkes, at naar der auskulteres umiddelbart over det Sted, hvor Hjertestödet föles, bliver ligeledes den i Stethoskopet og Öregangen indsluttede Luftsöile sat i Svingning derved, og saaledes frembringes en Lyd, der ikke staaer i nogen Relation til Hjertetonen, omendskjöndt den iagttages samtidig dermed. Derved bliver det forklarligt, at vi ved pathologiske Tilstande, der ikke tilstede Dannelsen af den første Hjertetone, endnu stedse troe at percipere samme paa dette Sted.

Til de acustiske Umuligheder maa ogsaa henregnes den af Flere antagne Tone-Frembringelse ved Blodbölgens

Stöd imod Hjertevæggen og ved Klappernes Anslag imod Arterievæggen. Det er let at indsee, at Blodsöilen ingensteds kan fjerne sig i mindste Maade fra den omgivende Væg, d. e., at der ingensinde kan danne sig et lufttomt Rum indenfor Kredslöbsorganerne; der kan derfor ikke være Tale om noget Stöd, men kun om et större eller ringere Tryk af Blodbölgen paa den omgivende Væg. Men dette Tryk er ensformig udbredt over Peripherien og kan kun komme i Betragtning til Frembringelsen af Lyde, hvor det træffer et Parti, der er skikket til Svingninger; men for sit eget Vedkommende frembringer det ingen Lyd. Men nu er Hjertesubstansen aldeles uskikket til Lydfrembringelse under sin Sammentrækning, da netop denne maa afbryde enhver regelmæssig Svingning og gjöre den umulig. Der bliver altsaa kun de venöse Klapper tilbage til Frembringelsen af det omhandlede Phænomen. — Hvad de arteriöse Klappers Anslag angaaer, saa hörer der i Sandhed en levende Phantasi til at antage, at saa zarte Membraner som Semilunarklapperne f. Ex. hos Nyfödte, kunne frembringe en Lyd ved noget Anslag, saa meget mere som intet Anslag men kun en mere sagte Tilslutning kan finde Sted, i det den mellemliggende Blodmasse altid maa trykkes tilside.

Det Charakteristiske ved förste Hjertetone svarer desuden i Et og Alt til den her angivne Forklaring af dens Oprindelse. Naar Membraner erholde en stærk Spændingsgrad, frembringe de en Tone, og denne vedligeholder sig jævnt aftagende, naar Spændingen vedvarer. I Hjertet vedvarer de venöse Klappers Spænding under den hele Systole, og Tonen vedligeholder sig jævnt hensvindende paa tilsvarende Viis.

Den anden eller diastoliske Tone opstaaer paa Grund af den pludselige Udspænding af de under Systole

slappede Semilunarklapper for Aorta og Lungearterien, hvilket nu neppe betvivles af Nogen.

I Normaltilstanden frembydes ingen andre Toner for Iagttagelsen end disse to, der hidröre fra Klapperne. Mange Pathologer have ogsaa antaget en systolisk Tone i Arteriestammerne, i det Brystkassens eller endog fjernere Regioners Auskultation afgav en hörlig systolisk Tone, der efter deres Mening ikke kunde antages at udgaae fra Hjertet. Den gjængse Forklaring af en systolisk Arterietone söges nu i en pludselig Udspænding af de store Arteriestammer under Hjertets Systole. Men imod denne Antagelse tale flere uafviselige Grunde. For det förste er det ved Forsög paa Lig godtgjort, at der for at bringe en Arterie i en til at tone egnet Spændingsgrad behöves en saa overordentlig Kraft, som ikke kan finde Sted i levende Live. Fremdeles viste Vivisektioner, at Karstammernes Omfangsforögelse under Systole er forholdsmæssig alt for ringe til at derved en Tone kan frembringes. Endelig naar man ved Auskultationen paa Arterier, der ere let tilgjængelige for Stethoskopet, f. Ex. paa Carotiderne eller Laararterien, iagttager en Tone ledsagende Hjertets Systole, saa frembringes denne ikke i Karret, men blot i Stethoskopet, i det Arteriens Impuls bringer Luftsöilen i Instrumentet og i Öregangen i Svingninger og undertiden frembringer den samme Tone, som höres, naar vi tillukke det imod Öret anlagte Stethoskop med et Legeme og dernæst slaae udvendig paa samme med Fingerspidserne. Denne tilfældigviis frembragte Tone, der er ganske uafhængig af Hjertetonerne, bliver hyppig anseet for at tilhöre Karrene, hvilket dog aldeles ikke er Tilfældet.

At Hjertetonerne ofte perciperes i stor Afstand fra Oprindelsesstedet, ikke sjelden med forandret Klang og

Höide, lader sig uden Vanskelighed forklare af de Hjertet omgivende Mediers Ledningsevne og af Lovene fra Medlyden.

Hjertet ligger under Normaltilstanden i den nöieste Berörelse med Brystvæggen, kan aldrig ganske fjernes fra samme, og under Systole lægger det sig endnu nöiere derimod. Derved bliver det begribeligt, at stærkere Svingninger i Hjertet ogsaa kunne meddele sig til Brystbenene og navnlig forplantes ved disse. Den Forskjellighed i Extensitet og Intensitet, der höres hos sunde Mennesker i Hjertetonerne, afhænger fornemmelig af Hjertets meer eller mindre udbredte Berörelse med Brystkassen, og da denne kan modificeres ved Legemets Leieforandringer og ved Aandedrætsbevægelserne, saa kan man ogsaa vilkaarlig gjöre Hjertetonerne mere eller mindre hörlige. Den sletteste Leder er den luftholdige Lunge; Vædsker derimod have en meget god Ledningsevne, hvorfor ogsaa Hjertetonerne endnu stedse iagttages ved Hydrops pericardii, selv om Hjertet ligger betydelig fjernet fra Brystkassen. Meer eller mindre skikkede til Ledning ere ogsaa de omgivende blöde Dele. Tydeligst erfarer man dette ved Auskultationen af Svangre, hvor et betydeligt Lag af blöde Dele befinder sig imellem Fosterhjertet og Stethoskopet, og Hjertetonerne dog höres tydeligt i meget stort Omfang. Især viser Delenes Ledningsevne sig ved anden Hjertetone, der ofte perciperes i mærkværdig stor Afstand, saaledes f. Ex. undertiden tydeligt i nederste Bugregion. Endnu mere paafaldende bliver Forplantelsen af meget stærke pathologiske Hjertelyd i enkelte Tilfælde, og her kan det træffe sig, at man iagttager samme meget tydelig paa Extremiterne og Hovedet, hvor Ledningen fornemmelig skeer igjennem Be-

nene, og Lyden saaledes höres tydeligst paa de Steder, hvor Benene ligge mest overfladisk.

De omtalte paa Hjertet iagttagne Toner undergaae ved Sygdomstilstand, som bekjendt, væsentlige Modificationer, ligesom ogsaa Toner og Lyde kunne frembringes i Karrene under usædvanlige Forhold. Hvad Klappeanomalierne angaaer, indskrænke vi os her til i Korthed at angive de almindeligste Grundsætninger.

I samme Grad som en Klap bliver insufficient, forsvinder den afrundede klappende Tone, og Vivisektioner have lært, at man ved Semilunarklapperne kun behöver at sætte en Del af Klappen ud af Virksomhed, for at bringe den anden Tone i vedkommende Kar til at svinde. Ved en delviis Forstyrrelse af Forgaardsklapperne bliver derimod förste Tone altid hörlig omendskjöndt mere dæmpet, fordi det kraftige Hjertestöd, selv om Blodet kan undvige paa to Steder, er tilstrækkeligt til at sætte Resten af Klappen i en tonende Bevægelse.

Ved Insufficiens af Klapperne optræder tilligemed Tonen eller istedetfor samme en susende Lyd, der dog ved forresten normale Klapper er meget ubetydelig og först ved en eller anden organisk Forandring, navnlig Fortykkelse af samme, antager en meer eller mindre stærk blæsende eller snurrende Charakter. Betingelserne for denne Slags Lyde ere forskjellige. Ved en mangelfuld Tilslutning af Klapperne, som og ved en betydelig Fortykkelse af dem dannes meer eller mindre snævre Aabninger, gjennem hvilke en Blodstraale af ringere Gjennemsnit drives ind i en videre Hulhed. Jo kraftigere dette skeer, jo ringere den Blodsöilen mödende Modstand er, desto stærkere og mere udbredte Vibrationer opstaaer der i denne Hulhed. Det er indlysende, at en ren Insufficiens af Semilunarklapperne kun kan frem-

bringe diastoliske, af de venöse Klapper kun systoliske Lyde, hvorimod en ren Stenose ved Semilunarklapperne kun bevirker systoliske, ved Forgaardsklapperne diastoliske Lyde. Ved Complicationer opstaae da de sammensatte Lyde. Ligesom Karvæggen og tildels ogsaa Hjertevæggen under disse Forhold selvstændig frembringe en Lyd, saaledes bevirke ogsaa rigide Klapper en Lyd derved, at de holdes i Vibration ved den forbiströmmende Blodcolonne. Betænker man endvidere den vexlende Ledningsevne hos de omgivende Medier og disses Consonans, saa sees letteligt, hvorledes mangfoldige Forstærkningsmomenter kunne være forhaanden ved de forekommende Lyde.

Ligesom Lyde kunne opstaae i Arterien ved Klappefeil, saaledes kunne de ogsaa forekomme i ethvert större og selv i mindre arterielle Kar, naar Karvæggenes rumlige Forhold og Spændingsgrad paa et eller andet Sted ere paafaldende forskjellige. Paa enhver Arterie, som comprimeres, fornemmer man under energisk Kredslöb, og naar ingen betydeligere peripherisk Hindring for Kredslöbet er tilstede, Lyde bag Compressionsstedet. Som allerede a priori kan udledes af de ovenfor anförte Experimenter, have disse en desto större Intensitet, jo betydeligere den ved Compressionen bevirkede Forsnevring, jo kraftigere Hjertets Contraction, og jo ringere der peripheriske Modstand mod Blodsöilen er. Ved en middelmaadig Compression optræder denne Lyd kort og afbrudt; i Forhold som Compressionen foröges, bliver Lyden stærkere og langvarigere og kan under begunstigende Omstændigheder endelig blive vedholdende, hvorved dog naturligviis bemærkes en med Hjertets Systole synchronisk Forstærkelse og med Diastole synchronisk Formindskelse i Lyden. Hos sunde og muskelkraftige Individer maa Arteriens Compression stedse være meget betydelig for at frembringe Lyde, der i Reglen ikke blive continuerende, fordi den peripheriske Modstand imod Blodströmmen er betydeligere. Jo slappere derimod Muskelfibrene og jo mere blodarm Individet er, desto lettere kan man ved Experimenter overtyde sig om denne Lyd.

Et lignende Forhold frembyder sig ved Blodkarrets partielle Udvidning, naar der samtidig forefindes en Forandring af Karvæggens Spændingsgrad paa Udvidningsstedet. Derimod giver et nok saa stærkt udvidet Karrör ingen Tone, naar Væggens Spænding under en tilsvarende peripherisk Hindring for Kredslöbet overalt er ensformig. Disse lagttagelser finde især Anvendelse ved Forklaringen af de forskjellige acustiske Phænomener ved Aneurismer, hvilke dog

ikke skulle videre omtales, hvorimod Karrenes bekjendte Lyde hos Chlorotiske og Svangre her ville blive nærmere belyste. (Fortsættes).

Litteratur.

Bidrag til Öiets Anatomi, Physiologi og Pathologi af A. Hannover (Reitzels Forlag). Denne Samling af Afhandlinger, der udmærke sig ved den samme Omhu og Grundighed, som vi kjende fra samme Forfatters tidligere Arbeider, anbefale vi vore Læseres Opmærksomhed, hvorpaa den ved et Referat af et Udvalg deraf sikkerlig vil befindes at have Krav.

Over Bygningen af Chiasma opticum giver Forfatteren en let fattelig Beskrivelse, oplyst ved en instruktiv Tegning, hvoraf fremgaaer, at der i samme lade sig paavise 4 Commissurer, hvori Traadene overenstemmende med de Commissurer, som paa forskjellige andre Steder forene Rygmarvens og Hjernens Sidehalvdele, forlöbe fra den ene Sidehalvdel over i den anden. Hvad der især forekommer os at give denne Fremstilling af Chiasmas Anatomi en höi Grad Interesse, er den sindrige Forklaring Forf. deraf udleder for nogle physiologiske Problemer. Den forreste bueformige Rand af Chiasma dannes nemlig af den saakaldte Commissura arcuata anterior, der udgjör et isoleret Bundt af Hjernetraade, hvoraf hver enkelt udbreder sig i begge Öines Nethinde; sættes dette Forhold i Forbindelse med Læren om de identiske Steder i Nethinden, der efter Forf.'s Mening indtage et meget mindre Omfang end man i Almindelighed antager, maaskee kun Foramen centrale og dets nærmeste Omegn, saa vil Mængden af Traadene i Commis. arc. ant. være tilstrækkelig til at udbrede sig der (for hvilket naturligviis det strænge anatomiske Beviis neppe nogensinde vil kunne gives); antage vi nu, at hver enkelt Hjernetraad, i Analogi med Nervetraadene, kun repræsenterer eet Punkt i Hjernen, at följelig to Indtryk paa forskjellige Steder (i begge Öine) af en og samme Hjernetraad (thi da Chiasma, Seenerven og den nervöse Del af retina have samme Bygning som den övrige Hjernemasse, ere de at betragte som Dele af Hjernen, hvori Sandsningen maa kunne komme til vor Bevidsthed) kun fornemmes som

eet, saa opstaaer intet Dobbeltsyn ved Betragtning af en Gjenstand med begge Öine paa een Gang. Denne Anskuelse om Betydningen af Commis. arcuata ant. bekræftes ved det anatomiske Forhold hos de Dyreklasser, hvor Öinenes Beliggenhed paa Siden af Hovedet forbyder Antagelsen af corresponderende Steder af begge Öinenes Nethinde; thi netop hos disse, Fugle, Reptilier og Fisk har Forf. intet Spor fundet til denne Commissur. — Ligeledes kunne vi herved bedre forklare os flere Sympathier imellem begge Öine, f. Ex. den samtidige Bevægelse af begge Öines iris, o. s. v.

De af Forf. forhen beskrevne Stave og Tvillingtapper, der udgjöre Elementerne i Nethindens udvendige Lag, paa hvis indre concave Flade sammes Hjernesubstans, d. e. Hjernetraade med Celler udbrede sig, tillægges paa Grund af deres Bygning og Forhold til Pigmentcellerne, hvorved de komme til at virke som Speile, den Betydning at tilbagekaste Lysstraalerne forstærkede og localisere dem paa Nervetraadene. En Bestyrkelse for denne Theori finder Forf. i Forholdet af det saakaldte blinde Sted af Öiet, der vel ikke ganske er blottet for Synsfornemmelse, men dog aldrig kan percipere noget tydeligt Billede; thi dette, den saakaldte Mariottiske Plet, er, som i næste Afhandling godtgjöres ved Maaling og dermed overensstemmende mathematisk Beregning og Bestemmelse af dets Form, hele Stedet for Seenervens Indtrædelse (ikke Indtrædelsesstedet for Art. og V. centralis retinæ, som Valentin mener), og dette mangler netop disse Stave og Tvillingtapper, der först begynde i dets Peripheri. Ved Beregninger vises tillige, at Krydsningen af Straalerne skeer paa Hornhindens Overflade, hvor den skjæres af Synsaxen.

En særegen Opmærksomhed fortjener Afhandlingen om cataracta scintillans. Under Navn af Synchysis scintillans er nemlig af Forskjellige beskrevet en Öiensygdom, der undertiden forekommende sammen med en Oplösning af Glaslegemet, optraadte efter Cataraktoperationer eller Læsioner af Öiet. Der viser sig da i Dybden af Öiet, tilsyneladende i Glaslegemet eller Camera oculi post., undertiden tillige indtrædende i camera ant. en Mængde glindsende Smaaplader, som bevæge sig i forskjellige Retninger tilligemed Öiets Bevægelser; de spille i forskjellige Farver efter den Stilling, de komme til at indtage til det i Öiet indfaldende Lys, saasnart Öiet bevæges. Hvis Öiet forresten har tilstrækkelig Perceptionsevne, lide Patienterne af Mouches volantes og see bestandig en Mængde snart glimrende, snart mattere Legemer svæve omkring og forstyrre Synet. Om

disse Legemers Beskaffenhed har man været i Uvished, og Malgaigne opstillede den Hypothese, at de vare Cholestearinkrystaller; Rigtigheden heraf er nylig godtgjort af Backer i Christiania (Norsk Magazin for Lægevidensk. 1849, 3. pag. 782) ved direkte mikroskopisk Undersögelse af disse Legemer, udtömte gjennem et Snit Hornhinden paa en Mand, der med Naalen var opereret for Catarakt og derefter led af denne Sygdom. Stedet hvor Cholestearinkrystallerne danne sig var imidlertid ubekjendt. Hannover oplyser ved Undersögelse af to i lang Tid cataraktöse Öine, der udtoges efter Döden, at Dannelsen foregaaer paa den indvendige Side af Lindsekapselen. Derved forklares det, at de i alle Tilfælde ere blevne synlige efter Aabning af Lindsecapselen ved Cataraktoperation eller ialfald en Læsion af Öiet; at de have kunnet visse sig snart i Glaslegemet, snart i Vandvæsken, snart i begge, beroer paa om den ene eller den anden Capselvæg eller begge tilsammen ere blevne aabnede, og om Glaslegemet ved en sygelig Forandring i dets Bygning tillod Opholdet af fremmede Legemer i sig. Synchysis er saaledes kun en Complication, har intet med Dannelsen af disse Legemer at gjöre, og Sygdommen tilkommer Navnet Cataracta scintillans og ikke Synchysis sc.

Ved de andre Afhandlinger maae vi indskrænke os til at henvise til selve Bogen, og skulle kun her fremhæve Undersögelsen om den saakaldte Plica centralis retinæ, hvoraf fremgaaer, at denne slet ikke existerer, men kun er et cadaveröst Phænomen, samt lagttagelsen af en Svampdannelse mellem Sclerotica og Chorioidea af et atrophisk Öie, samt nogle pathologisk-anatomiske lagttagelser af Öiets Sygdomme.

Nogle tidligere i dette Tidsskrift indrykkede Afhandlinger, om Glaslegemets (2. R. II. Nr. 10), og Lindsens Bygning (ibid. Nr. 11) og om Öiets foetale Tilstand under Form af Coloboma (ibid. Nr. 19), ere her forögede med senere lagttagelser og Undersögelser og oplyste ved smukke Stentryk.

Betragtninger over et Forord.

„Da Hr. Cand. med. & chir. Philip spurgte Hr. Dr. med. & Professor Sommer, om han ikke billigede hans Forsæt

at oversætte Henles rationelle Pathologi paa Dansk, svarede Hr. Professoren uden Betænkning bekræftende."

Dette er det simple men betydningsfulde Faktum, hvormed Prof. Sommer i en Fortale anbefaler det nævnte Værk til det danske Publikum. Hr. Professoren selv motiverer derpaa sin Anbefaling, dels ved sin egen höie Agtelse for Henles Pathologi, dels ved Oversættelsens Prisbillighed fremfor Originalen, hvilket Fortrin tildels sees at være opnaaet paa den simpleste Maade af Verden, ved Hr. Philips Beslutning nemlig, at springe hele den almindelige Del over.

Unægtelig synes der at være en vis indre Modsigelse mellem disse tvende Motiver til en Anbefaling for Hr. Philips Oversættelse; thi anseer Hr. Professoren virkelig Henles Værk for „et af de fortrinligste den nyere Tid har at opvise," er det forunderligt nok, at det ikke har smertet ham at see et saadant Arbeide lemlæstet af oeconomiske Hensyn, endogsaa inden det endnu er födt helt til Verden; og kan paa den anden Side en saadan Amputation foretages uden Skade for det Hele, saa er det i Grunden vanskeligt at forstaae, hvorledes Henles Pathologi kan fortjene saa ubetinget en Roes, som Hr. Professoren skjænker den.

Vil man nu ikke kaste Skygge paa Prof. Sommers videnskabelige Grundighed ved at antage at han overhovedet slet ikke regner det saa synderligt nöie med det Udtryk „at forstaae" en Bog, saa bliver det virkelig tvivlsomt, om han just mener det bogstaveligt med sin Lovtale over Originalen. I det han nemlig erklærer, at den specielle Del „særdeles vel kan forstaaes uden Kjendskab til den almindelige," blot ved Hjælp af et Kraftextrakt paa en Octavside, som han derpaa leverer, vækker han unægtelig en vis Formodning om, at han i Grunden anseer störste Delen af Henles almindelige Pathologi for Fyldekalk; men en saadan Indrömmelse, om den er aldrig saa stiltiende, vil neppe kunne undlade at fremkalde nogen Mistænkelighed mod Oprigtigheden af Prof. Sommers smigrende Yttringer om „dette höist fortjenstlige Værks videnskabelige Værd."

Hr. Philip har altsaa neppe været ganske heldig i sit Forsög paa at understötte Henles Anseelse med en endnu större Autoritet; thi ikke at tale om, at en saadan Bestræbelse stærkt minder om den Tid, da Boghandlerne ikke vovede at forlægge et saadant Arbeide, de yngre Læger ikke at oversætte det, og Publikum ikke at kjöbe det, med mindre en Professor eller i alt Fald en Doctor medicinæ havde paatrykt det sit Imprimatur gjennem en anbefalende Fortale — saa er Prof. Sommers Forord, som vi have seet,

nærmere betragtet dog kun en tvivlsom Anbefaling for Henles Pathologi.

Rimeligviis har Hr. Professoren skrevet den „uden Betænkning," ligesom han besvarede Hr. Philips Spörgsmaal, thi havde han blot givet sig Tid til at gribe i sin egen Barm, maatte han upaatvivlelig have faaet en levende Fölelse af, at en Patholog ikke altid kan være tjent med en Oversættelse af hans Værker efter det Princip, Hr. Professoren her har gjort gjældende, at nemlig det förste Hefte udenvidere kan kastes bort som overflödigt.

Indsenderen har engang tidligere anmeldt et Titelblad af Prof. Sommer. Han er denne Gang kommet til hans Forord: det er et Skridt videre; men da han anseer det for urigtigt at bedömme halvgjort Arbeide, vil det komme an paa Hr. Professoren, om han nogensinde skal komme til at gjöre det videnskabelige Indhold af dennes Skrifter til Gjenstand for Betragtning. Indtil da maa han lade det bero ved paa det Varmeste at anbefale Hr. Philips Oversættelse til de Læsere „i Danmark og de nordiske Broderriger," der önske at eie en Bog uden Begyndelse, som Pendant til dem Professor Sommer af og til skriver uden Ende.

N.

Rettelser i Nr. 20—22.

Pag. 314, Linie 2 fra oven, Gene læs: Gavn.
— 325, — 17 — — mois læs: moins.
— 339, — 15 — — blodig Ring læs: ringe Blödhed.
— 339, — 5 fra neden, hans læs: höire.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Den 22. Juni. 1850.

Ugeskrift for Læger.

2den Række XII. *Nr. 25—26.*

Redigeret af C. Hempel.

Undersögelser angaaende Kredslöbsorganernes Auskultationsphænomener.

(Kiwisch v. Rotterau i Verhandlungen der physicalisch-medicinischen Gesellschaft in Würtzburg, 1 Bd. 1850).

(Sluttet).

Sædet for de Lyde, der iagttages paa Halsens Kar hos chlorotiske Individer, antages, som bekjendt, at være Carotiderne og de dybtliggende Jugularvener, og Aarsagen til dem sættes snart i Blodets Blanding, snart i Karrenes Slaphed eller en Formindskelse af det indeholdte Blods Mængde. Herimod gjælder först og fremmest den Indvending, som forhen er fremsat, at Blodets Qvalitet aldeles ikke kan komme i Betragtning til Frembringelsen af Lyde, og kun dets Qvantitet, dets Strömkraft og det peripheriske Tryk paa Blodcolonnen have her nogen Betydning. Ligesaalidt kan en universel materiel Forandring i Karvæggene her have nogen Indflydelse, thi den locale Lyd kan kun fremkomme ved en local Foranledning. Men denne kan hos Chlorotiske naturligviis ikke söges i nogen usædvanlig local

Forandring af Karvæggen, der heller aldrig er efterviist. Men en saadan behöves heller ikke, eftersom Halskarrene hos ethvert Menneske under bestemte Betingelser kunne blive skikkede til at frembringe Toner og Lyde. Den nærmeste Betingelse herfor saavel hos Syge som hos Sunde er stedse Compressionen, og Halslydene hos Chlorotiske ere nærmest ikkun at betragte som Compressionsphænomener. Grundene for denne Sætning saavelsom for Lydens Oprindelse fra Arterierne ville nu være at udvikle.

Naar man hos Chlorotiske eller ogsaa hos visse fuldkommen sunde, men blege, zarte Individer, fornemmelig hos Börn, vil opnaae at höre Carotidelydene ret tydeligt, saa maa man give Halsen en saadan Stilling, at Omohyoideus paa den Side, der skal undersöges, bliver spændt, og Carotis trykkes paa det Sted, hvor den krydser sig med samme. Dette opnaaer man ved at böie Hovedet til den modsatte Side, trække Skuldrene tilbage og hæve Hagen stærkt iveiret. Anbringer man derpaa Stethoskopet ovenover Kravebenet bag sternocleidomastoideus, saa iagttager man Lydene i deres stærkest mulige Intensitet. Bevirker man derimod ved en stærkere Sænkning af Hagen efterhaanden en Slappelse af Halsmusklen og Formindskelse af Compressionen, saa forsvinde Lydene i samme Forhold, indtil de endelig ganske ophöre ved fuldstændig Slaphed af Halsens Dele. Dette er Kjendsgjerninger, der allerede for störste Delen ere bekjendte, og Spörgsmaalet bliver kun, hvorfor de ikke iagttages hos alle Mennesker. Herpaa finde vi en fuldkommen tilfredsstillende Forklaring i de forhen anförte Experimenter. Jo ringere Karrenes Blodmængde, og jo ubetydeligere Karsammentrækningen og dermed det peripheriske Tryk paa Blodcolonnen er, desto lettere vil Arterien sættes

i Svingning over (d. e. nærmere imod Peripherien) det comprimerede Sted; naar derimod Blodet ansamles stærkere og opholdes, bliver Karret, selv om det comprimeres, holdt i en ensformig Spændingsgrad, der ikke tillader nogen Svingning. Derfor hos alle Individer, der frembyde en ringere Blodrigdom, der ikke lide af Forstyrrelser i Kredslöbet, og hvis Kar trække sig mindre energisk sammen, kan man under de angivne Forhold fremkalde Lyde i Carotiderne. Derimod er dette ikke Tilfældet hos Fuldblodige eller dem der lide af Lungeemphysem, af visse Klappefeil, saavelsom hos Individer med fast Muskelbygning. Iligemaade iagttages disse Lyde ikke hos tilsyneladende Anæmiske, hvis Blodmasse opnaaer den normale Qvantitet ved Optagelse af vandagtige Dele, som Tilfældet er ved mange Arter af Vattersot.

Det samme Resultat, som bevirkes ved Muskelcompressionen, erholdes ogsaa, naar man hos Chlorotiske sætter Stethoskopet over Carotis saaledes, at den trykkes, hvilket i Reglen er let at opnaae, ja i de fleste Tilfælde er et saadant Tryk med Höreröret neppe til at undgaae og er aabenbart hyppig en medvirkende Aarsag. En for den her fremsatte Theori meget vigtig Kjendsgjerning er följende Iagttagelse: auskulterer man bag begge Insertioner af af Sternocleidomastoideus og trykker den nederste Rand af Stethoskopet fastere end den överste, saa erholder man hos tydelig udtalt chlorotiske Individer stedse continuerende Lyde, der strax blive intermitterende (systoliske) eller fuldkommen forsvinde, naar man anvender et stærkere Tryk paa Hörerörets överste Rand end paa den underste. Dette hidindtil kun lidet paaagtede Experiment forklares fuldkomment ved den Kjendsgjerning, at Karret sættes i Svingninger ovenfor Compressionsstedet; trykker man altsaa fastere med Instru-

mentets underste Rand, saa ligger det vibrerende Sted lige under Stethoskopet, trykker man derimod med den överste, saa ligger det lydgivende Parti ovenfor samme og unddrager sig mere eller mindre for Hörelsen.

Den samme Lov som gjælder for Carotiderne finder ogsaa sin Anvendelse under lignende Forhold paa andre Arterier. Hos Individer med magre, slappe Bugvægge, f. Ex. hos nylig Forlöste, kan man paa den nedstigende Aorta og ligeledes i Laararterien ved Tryk frembringe meer eller mindre intensive og forlængede Lyde. I begge Tilfælde maa dog Lyden först fremkaldes kunstig ved Stethoskopet, medens den paa Carotiderne bevirkes alene ved Virkningen af Omohyoideus. Dog indtræde ogsaa paa andre Arterier Forhold, hvorved uden noget kunstig anbragt Tryk opstaaer formedelst en tilfældig Compression hos blodarme Individer Lyde, der ligeledes kunne være meget intensive og vedholdende. Saaledes hörer man ved Anbringelse af Stethoskopet i Fordybningen lige over Kravebenet undertiden meget stærke Lyde i Subclavia hos udtalt chlorotiske Individer. Disse frembyde den Eiendommelighed, at de aftage i Forhold som Hagen löftes og dreies til den modsatte Side, hvorimod de foröges ved en stærk Böining af Halsen, altsaa frembyde det modsatte Forhold af Carotiderne. Ogsaa dette Phænomen lader sig forklare af Muskeltryk, i det, som bekjendt, Subclavia löber mellem scalenus anticus og medius, to Muskler, der slappes ved at dreie Halsen til modsat Side, men contraheres ved forover böiet Hals.

Et lignende Phænomen træffe vi paa Laararterien. Ogsaa her opstaaer hos Chlorotiske, især ved en stærk Böining af Laaret udefter, meer eller mindre intensive og vedholdende Lyde, der ere aldeles uafhængige af Stethoskopets Tryk. Her maa man ligeledes antage, at Arterien bliver udsat for

et spontant Tryk, i det den ligger paa Psoas, der ved den angivne Bevægelse træder i Virksomhed til at böie og rulle Laaret udad, hvorved Arterien tykkes imod det Gimbernatiske Baand.

Overhovedet maa man antage, at der hos blodarme Individer kunne danne sig Lyde i forskjellige arterielle Blodkar, da der paa flere Steder i det menneskelige Legeme gives Anledninger til partielle Tryk paa Karrene, der under gunstige Omstændigheder, navnlig ved tilsvarende Formindskelse i den peripheriske Modstand, gjöre sig gjældende til Fremkaldelse af hint Phænomen.

Denne sidste Betingelse, Formindskelsen af den peripheriske Modstand imod Blodströmmen, er udentvivl af stor Vigtighed for det omhandlede Phænomen og opstaaer vel lettest ved en tilsvarende Formindskelse af den cirkulerende Blodmængde, hvorom man overbevises ved de Tilfælde, hvor der efter et betydeligt Blodtab optræde Karlyde, der ikke för vare at höre. Dog maa bemærkes, at en betydelig Formindskelse af Blodmassen (ved Blodtab f. Ex.) ikke i og for sig er tilstrækkelig til at fremkalde Phænomenet, naar der enten ere peripheriske Hindringer for Kredslöbet, eller Karsystemet bibeholder sin normale Contraktionsgrad. Hos Andre kan man derimod allerede ved et ringe Blodtab bemærke tydelige Karlyde, hvilket, saavel som de stærke Lyde, man undertiden iagttager hos Chlorotiske, hos hvem Blodets qvantitative Forhold turde være temmelig normale, upaatvivlelig maa tilskrives en paa Grund af Blodets forandrede Qvalitet formindsket Energi og Modstand i Karsystemet; og kun i denne Betydning kan man tillægge Blodets Qvalitet Indflydelse paa Karlydenes Frembringelse.

Et slaaende Beviis for at det peripheriske Tryk har en væsentlig Indflydelse med Hensyn til Lydens Oprindelse,

hentes fra den Iagttagelse, at man öieblikkelig kan moderere eller undertrykke Lyden, naar det svingende Kar sammentrykkes svagere eller stærkere i sit videre Forlöb, et Forsög, der lader sig anstille paa Levende med samme Resultat som paa de omtalte elastiske Rör. Saaledes kan man for det meste allerede ved et middelmaadigt Tryk paa den överste Del af Carotis öieblikkelig bringe de stærkeste Karlyde i den nederste Halsregion til at svinde; ved det ringere Tryk ophöre först de diastoliske surrende, ved stærkere Tryk de systoliske blæsende, pibende Lyde. Ligeledes forsvinde de i Subclavia, naar man trykker paa Art. axillaris nedenfor Kravebenet, i Cruralis, naar man comprimerer Arterien nedenfor Stethoskopet. Dog er det ikke nödvendigt at gjöre Trykket saa stærkt, at Kredslöbet ganske afbrydes, det er tilstrækkeligt at dette vanskeliggjöres derved. Denne Iagttagelse, som man vel forhen har kjendt, men udtydet feilagtigt, maa tillægges en særdeles Betydning som et talende Beviis for den anförte Theori.

Man kan nu spörge, hvorledes den her anförte Forklaring lader sig forene med den Erfaring, at Lyden hyppig höres blot paa den ene Side, mangen Gang pludselig forsvinder og endelig hos enkelte Individer ogsaa höres ved sænket Hoved. Med Hensyn til det förste Punkt er at bemærke, at i Tilfælde, hvor Lyden höres meget stærkt i den ene Side, pleier den i Reglen ogsaa at være hörlig i den anden, naar Hovedet erholder den behörige Stilling, og i disse Tilfælde forsvinder den heller ikke uden en iöinefaldende Aarsag. Er den mindre udtalt, saa ere Betingelserne for dens Opkommen heller ikke meget kraftige, og der behöves da kun svage Hindringer til at standse dens Optræden paa et eller andet Sted. Det er saaledes antageligt, at Blodets Strömkraft er betydeligere i den höire Carotis end

den venstre, og heraf lader sig forklare, at Lydene hyppigere höres i höire end i venstre Side. Ligeledes kan et större eller ringere Lumen af Karrene have nogen Indflydelse; Blodmængden kan efter Nydelsen af Spise og Drikke forbigaaende tiltage, og Auskultationsresultaterne derved forandres. En större Activitet i Aaresystemet eller besværet Aandedræt kan ogsaa bevirke en Forandring i Phænomenet, naar dette kun er svagt.

Det tredie Punkt, at Lydene undertiden vedblive at bestaae ved en slappet Tilstand af Halsens Muskler, beroer for en Del paa et Feilgreb ved Experimentet, i det man ved Stethoskopets Anbringelse paa Halsens slappede Dele ligeledes bevirker en Compression af Carotis, der hos mange Individer er nok til at fremkalde alle Slags Lyde. Man maa derfor ved Forsög med Auskultation i Relaxationstilstanden gaae frem med den behörige Varsomhed; da vil det i Reglen lykkes at opnaae et fuldstændigt Ophör af alle Lyde. Skulde saadanne endnu vedblive, da er det vistnok stedse ikkun Lyde forplantede fra Subclavia eller Aortastammen. Man maa endelig ikke tage feil af Hjertetonernes Forplantelse, ei heller af den tilfældigviis i Stethoskopet frembragte Lyd, hvis Forklaring forhen er omhandlet.

Den Omstændighed, at de omhandlede Lyd först da bleve ret fremtrædende, naar Halsens Dele vare i spændt Tilstand, sögde man at forklare ved den Antagelse, at Halskarrene, som deltoge i denne spændte Tilstand, derved lettere sattes i Svingninger, uden at man derhos var istand til at henvise til nogen physikalsk Lov; thi man kan spænde et elastisk Rör nok saa meget, saa fremkommer der dog ved en Vædskes Gjennemströmning aldrig nogen Lyd, naar Spændingen er ensformig.

Endelig kan man opkaste Spörgsmaal om, hvorledes de

hos Chlorotiske undertiden forekommende Pusterlyde i Hjertesegnen lade sig forklare. Sikkerlig ere her de samme physikalske Love gjældende som ved de andre Lyde; og efter Alt hvad der er udviklet maa man antage, at der hos blodarme Individer undertiden forekommer en saadan Relaxationstilstand i de store Arteriestammer, at det fra Hjertets snævrere Aabninger i de videre Karudspring indströmmende Blod er istand til at frembringe Svingninger i disse sidste, der ikke forekomme ved Blodmassens og Karrenes normale Tilstand.

Yderligere Oplysninger om Karlydene hos Chlorotiske ville iövrigt erholdes ved de Lyde, der höres paa Svangres Underliv, hvorom der vil blive Tale i det Følgende.

Vi komme nu til at betragte det Spörgsmaal, om Halslydene hos Chlorotiske kunne antages at have deres Sæde i Venerne, en Anskuelse, der unægtelig for Tiden tæller mange Tilhængere.

Der kan ingen Tvivl være om, at ogsaa Venerne, som tidligere angivet, under bestemte Forhold ere istand til at frembringe Toner og Lyde; det kommer nu an paa, om de her virkelig befinde sig under saadanne Betingelser, og dette maa ifölge physikalske og physiologiske Love paa det Bestemteste benægtes.

De Grunde, som Pathologerne fornemmelig have gjort gjældende til Stötte for den Paastand, at Halslydene hos Chlorotiske have deres Oprindelse fra Venerne, navnlig jugulares internæ, ere 1) den Iagttagelse at Lydene kunne være vedholdende; 2) den Omstændighed at Tryk paa Jugularis kan bringe Lyden til Ophör; 3) at man i enkelte Tilfælde bemærkede synlige og følelige Vibrationer paa Halsvenerne, og 4) at man formente at kunne adskille Ar-

terietonerne ved Siden af de andre Lyde, der da maatte tilskrives et andet Kar.

Det Urigtige i saadanne Beviisgrunde vil upaatvivlelig fremgaae af følgende Betragtning. Ingen vedholdende og endnu mindre nogen afbrudt Lyd med tydelig systolisk Forstærkning kan have sit Sæde i nogen Vene, thi som bekjendt strækker Kredlöbets systoliske Bevægelse sig ikke ud over Haarkarsystemet. I Venerne kunde følgelig kun opstaae en ensformig, ialfald kun ved ganske andre Kredslöbsforstyrrelser afbrudt Lyd. Nu iagttager man aldrig Lyde i Halskarrene, der, om end vedholdende hörlige, ikke vise en meer eller mindre tydelig systolisk Forstærkelse. Følge denne Kjendsgjerning foranledigedes man til at antage, at Arterier og Vener samtidig frembragte Lyden, hvorhos man a priori benægtede den vedholdende Lyds Udspring fra Arterierne og tilskrev den udelukkende til Venerne. Derimod maa nu erindres, at Arterierne ere fuldkommen istand til at frembringe vedholdende Lyde, hvorimod Venerne befinde sig under Forhold, der ikke tilstede Dannelsen af en Lyd. Med Hensyn til det förste Punkt maa bemærkes, at som bekjendt er Blodströmmen i Arterierne ligeledes en vedholdende og kun tillige rhythmisk forstærket; ere altsaa Betingelserne for Svingninger i en Arterie i udtalt Grad tilstede, saa vil den ogsaa svinge under den diastoliske Ström, kun i ringere Grad. Herved blive altsaa to Momenter meer eller mindre fremtrædende under Vibrationerne, nemlig et systolisk og et diastolisk, hvilket sidste tilkjendegiver sig for Hörelsen som en dump Summen, medens det förste for det meste iagttages som en tydelig Blæsen, Piben eller Susen. Herom har Kiwisch overbevilst sig ved de omtalte Forsög med elastiske Rör og menneskelige Kar paa den Maade, at et Pumpeapparat bragtes i An-

vendelse, der var saaledes indrettet, at en vedholdende Strøm underholdtes, men tillige rhythmisk forstærkedes ved Stemplets Bevægelser. Paa Levende, hvor de oftere omtalte Betingelser ere tilstede, kan man ved en gradeviis tiltagende Compression af hvilkensomhelst Arterie vilkaarlig fremkalde en Forlængelse af Lyden og i gunstige Tilfælde gjöre den fuldstændig vedholdende, hvilket fremgaaer af de allerede tidligere anförte Auskultationsresultater. Her maa imidlertid omtales et Phænomen, der let kunde benyttes som Argument imod denne Anskuelse. Det træffer nemlig ikke sjeldent, at man ved et stærkere Tryk med Stethoskopet forandrer en vedholdende Lyd til en afbrudt systolisk, altsaa bevirker det Modsatte af hvad nylig er angivet. I den Anledning maa bemærkes, at dette Phænomen kun indtræder, naar Auskultationen ikke foretages nöiagtig over det oprindelige Compressionssted, og derfor en ny Compression anbringes ved Stethoskopet, der da ophæver den oprindelige Lyds Charakterer og giver Anledning til en ny, der dog ved en passende Fortsættelse af Trykket, hvorved Stethoskopets nederste Rand anbringes stærkere, i Reglen atter kan forvandles til en vedholdende.

Yderligere Beviis for Arterielydenes Vedholdenhed afgive endelig de Tilfælde, hvor man undertiden hörer udtalt vedholdende Lyde i overfladisk beliggende Arterier, saasom ved Struma, ved Obliterationer af Aorta; noget lignende finder Sted i Art. epigastrica hos Svangre.

Det er saaledes en aabenbar Vildfarelse, naar den dialogiske snurrende Lyd i Karrene ansees for et Phænomen, der ikke kan frembringes i Arterierne.

Hvad nu Venerne angaaer, saa er ifölge alle Experimenter i det mindste en saadan Strömkraft nödvendig til

at frembringe Lyde i elastiske Rör, at Vædsken maa udtræde af de aabnede Kar i Form af en Straale; saalænge dette ikke skeer, frembringer Karvæggen ingen hörlig Lyd. Men nu er som bekjendt Strömningen i Venerne ikke saaledes beskaffen, at Blodet kan fremtræde i en Straale af et enkelt Gjennemsnit. Naar dette er Tilfældet ved Aareladning, saa skeer det som en Følge af de nærliggende Veners Compression, hvorved den accumulerede Blodström betydelig forstærkes i den aabnede Vene. Men under sædvanlige Forhold finder ingen saadan Accumulation Sted til nogen Vene i Legemet, allermindst hos anæmiske Individer, hvor Venerne aldrig opnaae den til Svingninger nödvendige Tilstand af Overfyldning. Derhos maa bemærkes, at det hydrostatiske Tryk i Venerne frembyder netop det omvendte Forhold af Arterierne, idet Venernes Lumen undet Et betragtet aftager i centripetal Retning, altsaa Trykket paa Blodsöilen foröges i Retningen ad Hjertet til, hvilket netop gaaer i modsat Retning af Lydfrembringelsen. Dette Tryk har vistnok en Acceleration i Kredslöbet tilfölge, der maaskee kunde ansees for et begunstigende Moment til Lydens Frembringelse. Derhos maa der ogsaa i de store, nærmere ved Hjertet liggende Vener indtræde et Ophold af Blodströmmen ved hver Systole af det höire Hjerte, hvorved Frembringelsen af en vedholdende Lyd vilde blive umulig. Men her maa lægges Mærke til, at alle Lyde i Rörene höres imellem Compressionen og Strömmens peripheriske Ende, at altsaa alle Venelyd maatte iagttages i modsat Retning af Arterielydene, hvilket dog ikke er Tilfældet, i det man ved de tidligere anförte Experimenter med Anbringelse af Stethoskopet over Carotis paa forskjellig Maade frembringer vedholdende Lyde kun i en Retning, som svarer til det arterielle Kredslöb, ikke i den modsatte.

Med Hensyn til den anden Grund for Antagelsen af Venelyd paa Halsen, som hentes fra Lydens Forsvinden ved Compression af Jugularis, saa har man givet en aldeles urigtig Udtydning af det paagjældende Experiment. Naar man fremente at comprimere Jugularis interna i den överste Halsregion, har man nemlig stedse maattet træffe Arterien tillige, og derved vanskeliggjort Kredslöbet i denne, hvilket efter de ovenanförte Erfaringer er aldeles tilstrækkeligt til at ophæve alle Lyde saavel diastoliske som systoliske. Til denne Vanskeliggjörelse af Kredslöbet udfordres i Reglen kun et meget moderat Tryk, naar det kun udöves i Retning mod Arterien. Ved et saadant Tryk kan man umulig comprimere Jugularis interna saa fuldstændigt, som forudsættes af enkelte Forsvarere af Venelyden. Andre, hvem denne Kjendsgjerning ikke var undgaaet, greb derfor til den Udvei at antage, at Trykket udövedes paa Jugularis externa, hvorved Blodmængden i de dybe Halskar skulde föröges og Betingelserne for Svingninger i disse sidste ophæves. Denne minutiöse og for al bestemt Efterviisning blottede Forklaring gjendrives let derved, at det samme Resultat opnaaes alene ved Trykket paa Carotis, naar man under Compressionen undgaaer ethvert Tryk paa Jugularis externa. Det Samme gjælder ogsaa om andre tonende Arterier, stedse er et middelmaadigt Tryk paa Karrets videre Forlöb tilstrækkeligt til at dæmpe de diastoliske og systoliske Lyde.

Angaaende de synlige og följelige Vibrationer paa Halsvenerne maa allerförst bemærkes, at der gives 2 Slags Vibrationer i de overfladiske Halsvener, en, der gjör langt större og fordetmeste synlige Udbugtninger, og hidrörer fra det venöse Blods regurgiterende Bevægelser formedelst det höire Hjertes Systole og anstrængende Aandebevægelser. Den anden Art af Vibration er yderst

svag, iagttages i Reglen kun ved Følelsen, tydeligst bag begge Insertionssteder af Sternocleidomastoideus ved en ganske sagte Berørelse med Fingeren. Denne Vibration er en ligefrem Følge af en Medsvingning d. e. Svingningerne i den underliggende Arterie meddele sig til den overliggende Blodsöile i Jugularis externa og staae i nöie Sammenhæng med hinanden; men de bevirke ingen selvstændig Lyd i Venen, thi anbringes Stethoskopet over et saadant Kar, saa bliver Kredsløbet i det formedelst dets overfladiske Beliggenhed næsten altid fuldstændig ophævet, og de vedholdende Lyde fortsættes dog uafbrudt. De förstnævnte större Vibrationer vil vel Ingen, der i mindste Maade er bekjendt med Læren om Lyden, ansee for skikkede til at frembringe en Lyd, ligesom man ogsaa ved Erfaring kan overbevise sig om, at ingen Lyd fornemmes, hvor disse langsomme og uensformige Vibrationer ere tilstede i udtalt Grad.

Betragte vi endelig den 4de Sætning, at man ved Siden af Arterielydene kan adskille en anden Slags Lyd, der da som vedholdende og ensformig skulde være at tilskrive Venerne, saa tale imod denne Antagelse de samme Kjendsgjerninger, som allerede ere gjorte gjældende ved andre Anledninger. Vistnok lader sig i mange Tilfælde iagttage en dobbelt Lyd, ligesaavelsom den systoliske Forstærkning, skjöndt aldrig fuldstændig manglende, undertiden kan være mindre udtalt og blot bestaae i en enkelt, temmelig kort Forstærkningstone, medens en ensformig Susen udfylder det övrige meget længere Mellemrum. Alle disse Phænomener forklares derved, at der gives baade en diastolisk og systolisk, nödvendigviis forskjelligartet Surren i Arterien, hvis gjensidige Forhold tildels vilkaarlig kan forandres ved den paa Karret anbragte Grad af Compres-

sion, tildels afhænger af Hjertecontractionens Styrke og det peripheriske Tryk paa Karret. Det maa desuden ikke glemmes, at enten begge eller kun den ene Hjertetone lader sig iagttage paa Halsen hos mange Chlorotiske, og dette Phænomen har aabenbart ofte virket forstyrrende, i det man urigtigen henförte den forplantede Hjertetone til Halsarterierne. Et Phænomen, der ogsaa kan give Anledning til Feiltagelse, er det systoliske Stöd, som meddeles Stethoskopet fra större overfladisk liggende Arterier, hvilket sætter den i Röret og Öregangen indsluttede Luftsöile i Svingninger og aabenbarer sig som en kort Tone, der vedvarer endog da, naar Tryk paa Arterien i dens videre Forlöb har standset alle Lyde, der fremkomme ved Svingninger i dens Vægge. Mest paafaldende træffer man dette Phænomen ved Auskultation af Laararterien nedenfor det Fallopiske Baand, hvor Karret ligger temmelig overfladisk og har et fast Underlag. Ingen af de Pathologer, der sætte Lydens Sæde i Venerne, har hidindtil været istand til at anföre noget physikalsk Forsög til Stötte for sin Anskuelse; ligesaalidt har Nogen kunnet opdage nogensomhelst Lyd i isolerede Hudvener, der dog hyppigen frembyde et meget betydeligt Omfang og bevæge Blodet fremad efter samme Love som de dybtliggende Vener, medens saadant uden Vanskelighed lader sig paavise ved Arterier af lignende Störrelse. De hos Venerne formodede Lyde bleve hidindtil udelukkende sögte i saadanne Kar, som laae i Nærheden af Arterier og saaledes lettelig gjorde en Forvexling mulig.

Blandt de Forfattere, der ansee Venerne for Karlydenes Kilde, maa nævnes Hammernjk*): Oprindelsen til den

*) Physiologisch-pathologische Untersuckungen über die Erscheinungen in den Arterien und Venen (Prag 1847).

saakaldte Conchylielyd henförer han udelukkende til Vena jugularis interna, navnlig den nederste Udbugtning, og som en nödvendig Betingelse for samme anseer han en utilstrækkelig Fyldning af den övre Hulaare paa Grund af universel Anæmi, hvorved Strömningen i Jugularis forholdsviis accelereres, i det Hulaarens Tiltrækning paa Blodet under Indaandingen voxer i samme Forhold som dens Fyldning formindskes. Denne Strömmens Acceleration har nu, paa Grund af de eiendommelige anatomiske Forhold ved V. jugulares internæ, — i det nemlig deres underste Del er sækformig udvidet og ved fast Bindevæv hæftet til förste Ribben og Kravebenet saaledes, at de ikke kunne forskydes men stedse holdes udspilede; nedenfor ved deres Udmunding blive de igjen forsnævrede — en hvirvelformig Bevægelse af Blodet tilfölge, der igjen medförer hörlige og fölelige Svingninger af Karvæggen. Maaden hvorpaa disse kunne opstaae i Kar, som have denne Skikkelse, forklarer Hammernjk ved at henvise til bekjendte physikalske Phænomener, i det Vædsker, som med en vis Hurtighed flyde fra en snævrere Kanal i en videre, ved Overgangen til denne ville udbrede sig, hvilket kun kan skee ved en hvirvlende Bevægelse.

Imod Hammernjks Theori tale fölgende Grunde. Det anförte physikalske Phænomen er for det Förste ikke anvendeligt her, i det den anförte Bevægelsens Eeiendommelighed fornemmelig betinges ved Luftens Tilstedeværelse, hvilket naturligviis ikke kan finde Sted indenfor Karrene. Hammernjk tænker sig den nederste Ende af Jugularis som en temmelig stram udspændt Blodbeholder, der ikke tilsteder nogen Collaps og derfor altid maa være fyldt, og hvorved Blodet kun kan udtömmes franeden i samme Forhold som det tilströmmer fra oven. Men nu er den bekjendte Stilling af Halsen, hvorunder Lyden höres, intet mindre end gun-

stig for Fyldningen af den nederste Ende af Jugularis interna, i det denne netop derved saaledes trykkes af Omohyoideus, at Blodbevægelsen her idetmindste bliver meget svag, om ikke ganske standses. Endvidere maa bemærkes, at Blodbevægelsen i Jugularis interna ved Anæmi ikke kan være hurtigere end under Normal-Forholdet, i det disse Vener staae under samme Tryk som alle andre Vener, og Hulaaren udöver sin Tiltrækning i alle Retninger, altsaa ingen partiel Acceleration af Strömmen lader sig tænke. Den Omstændighed, at Jugularis igjen forsnævres nedenfor den sækformige Udvidning, er ligeledes, som de anförte Experimenter vise, meget ugunstig for Lydfrembringelsen i det udvidede Sted, eftersom en peripherisk Hindring derved opstaaer imod Blodets fri Bevægelse; som Følge heraf maatte Lyden fremkaldes nedenfor Udmundingen af Jugularis, hvilket strider imod alle Auskultationsresultater. Endelig lader Hammernjk Conchylielyden fornemmelig være afhængig af Aandedrætsprocessen, i det Hulaarens Tiltrækning især beroer paa Indaandingen; men herimod strider hans egen Erfaring, at Lyden ikke standser ved afbrudt Aandedræt.

Til Bekræftelse for sine Anskuelser anförer Kiwisch en Iagttagelse af en Barselkone, der ved gjentagne Metrorrhagier var bragt Döden nær og afgav et fuldstændigt Billede paa Anæmi. Hos denne Patient iagttoges för Blodtabet ingensteds Spor til Lyde i noget Kar; efter Blodtabet kunde man i Carotiderne, Subclaviæ, Brachialis, Aorta abdominalis og Laararterierne vilkaarlig fremkalde de stærkeste afbrudte og vedholdende Lyde med forskjellig Modulation, og desuden paa den ovenfor angivne Maade öieblikkelig standse dem. Hos et saadant Individ kan der vistnok neppe opstaae Tanke om, at de saa ubetydeligt fyldte Vener kunde være istand

til at afgive saa tydelige Phænomener. Saadanne Tilfælde ere forsaavidt lærerige, som de ved deres pludselige Indtræden afgive et direkte Beviis for, at der hverken udfordres nogen særegen Blodblanding eller nogen eiendommelig Beskaffenhed ved Karrene, men kun en ringere Blodmængde og den dermed følgende Relaxation af Karrene til Frembringelsen af Karlydene.

Vi komme nu til at betragte de Karlyde, der iagttages paa Svangres Underliv og ere bekjendte under Navn af Placentar- eller Uterinlyden. Allerede tidligere har Kiwisch fremsat den Theori, at denne Lyd altid har sit Sæde i Bugvæggens Kar; senere har han havt mangfoldig Leilighed til at foretage de herhenhörende Undersögelser i Forbindelse med Andre og vil derved have fundet yderligere Bekræftelse paa sin Opdagelse. Denne, som for en Del er begrundet paa hvad der ovenfor er udviklet, nu vil være at fremsætte.

Det er en ved gjentagne Erfaringer godtgjort Kjendsgjerning, at de samme Lyde, der höres paa Svangres Underliv, ogsaa iagttages ved andre Udvidninger af Underlivet, undertiden endog höres i udtalt Grad og Udstrækning, ligesom de ogsaa forekomme hos enkelte Forlöste efter fuldstændig Udtömmelse af Livmoderen. De staae altsaa ikke i noget nödvendigt Sammenhæng med den Tilstand i Karsystemet, der er eiendommelig for Svangre. Men det direkte Beviis for at de alene have deres Sæde i Bugvæggen, navnlig i Stammen eg Forgreningerne af Epigastrica, indeholdes i følgende Betragtninger.

Enhver noksaa udbredt og intensiv Lyd af denne

skaffenhed kan man öieblikkelig standse i den tilsvarende Side, naar man ved en behörig Compression gjör Stammen af Epigastrica imperviabel. Med Hensyn til dette Experiment ere dog följende Regler at iagttage.

Ved Svangerskab saavelsom ved de fleste Udvidninger af Underlivet forandres Forlöbet af Epigastrica saaledes, at den faaer en Beliggenhed mere udad imod Hoftebenet; dens Stamme ligger omtrent i Midten af en Linie, som man tænker sig draget fra spina ilium ant. & sup. til symph. oss. pubis, hvorved det dog hyppig træffer sig, at den ligger noget nærmere ved Hoftebenet. Undertiden lykkes det öieblikkelig at træffe Pulsaaren og ved et kraftigt Tryk med Spidsen af en Finger, der maa have en Retning noget opad og temmelig lodret paa den indenfor liggende Livmoder, at opnaae det förönskede Resultat. Ved tynde Bugvægge lykkes det undertiden snart at föle Arteriens Pulsation og, hvis Underlaget er fast, med Lethed at bevirke en fuldstændig Compression. Men naar Livmoderen er slap, behöves ofte gjentagne Forsög, inden det lykkes at træffe den lille, dybtliggende Arterie, og en betydelig Kraftanvendelse er undertiden nödvendig til en fuldstændig Compression, der kan falde ömfindtlige Fruentimmer meget besværlig. Vil man gjöre Forsöget, maa man vælge saadanne Tilfælde, hvor stærke Lyde höres vedholdende i stor Udstrækning, og hvor den underliggende Livmoder frembyder en större Modstand, saaledes som er Tilfældet i Födselens Begyndelse. Undersögelsen maa skee i Rygleiet til Siden ved saavidt muligt slappede Bugvægge. Til dette Öiemed situerer man den Svangre noget mere paa den höire Hofte, hvis man auskulterer til Venstre, og vice versa; tillige maa Overkroppen og Hovedet behörig understöttes ved Puder, for at ingen Muskelspænding skal finde Sted. Derpaa maa

stedse den överste Lyskeegn undersöges ved en fast Anbringelse af Stethoskopet, herfra forfölger man Lyden i alle Retninger opad, saalangt som den er hörlig. Har man endelig fixeret Stethoskopet paa et fra Lyskeegnen saa vidt muligt fjernt beliggende Sted og her tydelig iagttaget Lyden, saa skrides til Compressionen, der, naar den tilbörlig iværksættes, först har til Fölge en Forstærkning eller Modifikation og endelig en fuldstændig Ophævelse af Lyden paa alle Steder af den tilsvarende Side af Bugen.

En Omstændighed, der væsentlig taler for Lydens Oprindelse i Epigastrica, er den nylig berörte, at man i det overveiende Flertal af Tilfælde hörer Lyden ikkun i den ene eller den anden eller begge Lyskeegne*), hvorfra den i et stedse aftagende Antal af Tilfælde udbreder sig videre over den tilsvarende Halvdel af Underlivet, indtil den kun i enkelte sjeldne Tilfælde strækker indtil over Navlens Höide. Jo mere udbredt den er, desto stærkere pleier den ogsaa at være i Retningen henimod Lyskeegnen og mest hörlig over Epigastrica. Herfra gives der imidlertid Undtagelser, og det hændes undertiden, at man hörer den i ringe Omfang paa höiere eller dybere beliggende skarp begrændsede Steder og ikke kan forfölge den til Lyskeegnen. Ved saadanne Tilfælde maa dog bemærkes, at det samme Resultat opnaaes ved Anbringelsen af Compression paa Epigastrica som i andre Tilfælde, ligesom det heller ikke sjelden ved Leieforandring eller ved Födselens Indtrædelse

*) Den i Depauls Værk over den obstetriciske Auskultation (Paris 1847) indeholdte Statistik over denne Lyds Sæde angiver, at blandt 295 Koner iagttoges Lyden 239 Gange i Lyskeegnen. I 43 Tilfælde bemærkes udtrykkelig, at Lyden hörtes over Moderbunden, uden at det dog angives, om den da slet ikke var at höre i Lyskeegnene. Dette sidste Tal er ifölge Kiwisch's Erfaring, meget höit ansat.

eller mangen Gang uden iöinefaldende Aarsag træffer sig, at Lyden pludselig forandres og indtræder i de sædvanlige Forhold. Overhovedet er denne Lyd hos enkelte Individer underkastet store Afvexlinger med Hensyn til Udbredning, Sæde, Intensitet og Vedvarenhed.

At Lyden har sit Sæde i Bugvæggen og ikke, som man har antaget, i Livmoderen eller en tilstedeværende Svulst, udledes af følgende Omstændigheder. 1. Af Lydens Afhængighed af Stethoskopets forskjellige Anbringelse, i det en stærkere Compression med dette ofte öieblikkelig kan forandre den, saa at man efter Önske kan gjöre den höiere, mere pibende og vedholdende. 2. Af den Omstændighed, at man i enkelte Tilfælde hörer den paa Steder, hvor Livmoderen slet ikke er underliggende. Ikke sjelden kan man tydelig forfölge den i Retningen imod Hoftebenet, og naar man nu tager Percussionen til Hjælp, saa finder man lige under Stedet for Lyden den luftholdige Tarm og ikke Livmoderen. Dette træffes undertiden hos Höitfrugtsommelige, men især ved Undersögelser i Svangerskabets tidligere Maaneder eller efter Forlösningen. 3. Af den Erfaring, at man hörer Lyden ensformig udbredt over hele Underlivet ved forskjelligt beskafne Svulster, der, som f. Ex. et sammensat ujævnt Fibroid, ikke frembyde en til Lyden svarende Anordning af Karrene. 4. Af en Iagttagelse, som K. tilligemed mange Andre har constateret, at Vibrationerne i Epigastrica föltes i Bugvæggen hos en Patient, der led af fibröse Legemer i Livmoderen, og endelig af den Erfaring, at Lyden undertrykkes ved Muskelbevægelse i Bugvæggen, begunstiges ved Slaphed i samme; ja en noget betydeligere Spænding i Bugvæggen er undertiden nok til at ophæve Lyden, som man ikke sjelden iagttager, naar man under Forsög paa at finde Epigastrica strammer de eftergivende Bugvægge

i större Strækning nedefter. — Disse Kjendsgjerninger ere af særdeles Vægt for den fremsatte Anskuelse, og der kan vel nærmest kun være Tale om ikke de iagttagne Lyde i enkelte Tilfælde dog ogsaa kunde fremkaldes i andre Kar og saaledes have en fleersidig Oprindelse. Imidlertid er det vel neppe fornödent at godtgjöre, at hverken Livmoderens eller Bækkenets Kar befinde sig under Forhold, der kunne frembringe hörlige Lyde, og vi gaae derfor over til at forklare Maaden, hvorpaa de omhandlede Bugvægslyde opstaae.

Vi maae her först betragte det anatomiske Forhold af Art. epigastrica. Som en Gren af Art cruralis udspringer den paa sammes indvendige Side 6—8‴ bag Ligam. Poupartii, gaaer herfra skraat indad og derpaa opad paa den indre Flade af M. rectus, bliver stedse tyndere, i det den afgiver flere horizontalt udgaaende Grene og anastomoserer endelig overfor Navlen med Epigastrica superior. Men lige ved dens Udspring staaer den i et for nærværende Undersögelser meget vigtigt Forhold til det runde Moderbaand. Dette bliver nemlig ved sin Gjennemgang gjennem Bugvæggen slyngeformig omfattet af Epigastrica, idet denne böier sig om den indvendige Side af samme og fuldkommen krydser sig dermed. Saasnart altsaa det runde Moderbaand spændes eller især trækkes til den modsatte Side, opstaaer i mere eller mindre Grad en Compression af Epigastricas Stamme, og denne Omstændighed er det som Kiwisch anseer for den væsentligste Aarsag til Bugvægslyden. Följende ere de vigtigste Grunde for denne Anskuelse:

Man iagttager disse Lyde næsten udelukkende ved forstörret Omfang af Livmoderen, navnlig ved Svangerskab og fibröse Legemer i samme. Ved alle andre Bækkensvulster iagttages de ikke, med mindre Livmoderen er medimpliceret i

dem. Men enhver Opstigen og Forstörrelse af Livmoderen er nödvendigviis forbunden med en Spænding i de runde Moderbaand, og i Forhold som denne tiltager, blive ogsaa Lydene mere tydelige, og dette er isærdeleshed Tilfældet under Födselen, hvor bemeldte Baand paa Grund af den sig contraherende Livmoders forögede Hvælving maae blive betydelig spændte. Herved bliver det forklarligt, at man træffer Bugvægslydene hyppigere og mere udbredte hos Födende end hos Svangre. Naar derimod denne Spænding bliver saa stærk, at Kredslöbet i Epigastrica ganske ophæves, saa ophöre alle Lyde öieblikkelig, saaledes som Tilfældet er under enhver stærkere Vees Acme. Hvad der synes at stride herimod er den Erfaring, at man i enkelte Tilfælde ogsaa iagttager Lyde efter Forlösningen, hvor dog Baandene ere slappede. Men netop disse Tilfælde ere betegnende, eftersom det ikkun lykkedes at gjöre Lyden hörlig derved, at Livmoderen trykkedes betydeligt over til den modsatte Side, hvorved Spændingen i det ene runde Baand kunde tilveiebringes endog efter Forlösningen. Betænkes iövrigt, hvor sjelden det er muligt at höre denne Lyd hos en forlöst Kone, saa foranlediges man dog nærmest til at söge et vigtigt Causalmoment for samme i Livmoderens Udvidning. — Som en modstridende Kjendsgjerning kunde ogsaa anföres, at Lydene i enkelte Tilfælde ere iagttagne ogsaa ved Svulster i Æggestokkene. Men herimod maa bemærkes, at disse undertiden ere forbundne med en betydelig Dislocation af Livmoderen, og at saaledes den angivne Betingelse for Epigastricas Compression alligevel kan finde Sted. Desuden maa det ikke forbigaaes, at Bugvægslyde ved Æggestoksvulster efter Kiwisch's Erfaring höre til store Sjeldenheder.

En Erfaring, der fremdeles taler til Gunst for denne

Forklaring, er den ovenfor angivne, at Bugvægslydene sikkrest fremkaldes hos Svangre ved Sideleiet paa Ryggen, hvorved naturligviis det ene Moderbaand mere udspændes, hvorhos maa erindres, at Baandene tiltage betydeligt i Tykkelse hos Svangre.

Af alt det Anförte fremgaaer, at vi ligeledes maae erklære Bugvægslyden for et Compressionsphænomen, hvorved Bugvæggens Udvidning forsaavidt maa betragtes som et begunstigende Moment, som derved betinges en större Udvikling af Epigastricas peripheriske Del, hvoraf en Lettelse for Blodets Strömning i dette Kar bliver Følgen.

I Modstrid med denne Forklaring synes de sjældne Tilfælde at staae, hvor vi höre begrændsede Lyde i Bugvæggens höiere beliggende Del, der ikke lade sig forfölge til Lyskeegnen. Angaaende disse Undtagelses Tilfælde maa bemærkes, at de enkelte Gange kunne forklares derved, at vi auskultere over et Sted, hvor Art. Epigastrica afgiver en stærkere Gren til den forreste Flade af M. rectus, der formedelst sit overfladiske Leie er lettere tilgjængelig for Undersögelsen, medens den dybere liggende Stamme undrages for vor Hörelse. I andre Tilfælde fremkalde vi aabenbart Lyden kunstig ved Stethoskopets Anbringelse, hvilket naturligviis ikke lige let lader sig gjöre paa alle Steder.

Følgende Experiment er af særdeles Vigtighed for den fremsatte Theori. Anbringes Stethoskopet saaledes over Epigastrica, at dets nederste imod Lyskeegnen liggende Rand fasttrykkes stærkere, saa foröges i Reglen Lydens Intensitet; anbringes derimod Instrumentets överste Rand fastere, saa formindskes Lyden paafaldende eller ophæves endog ganske. Aarsagen ligger deri, at Blodet i den underliggende Arterie strömmer nedenfra opad; naar man altsaa

trykker forneden, saa ligger det vibrerende Sted lige under Stethoskopet, ved det övre Tryk derimod kommer det til at ligge ovenfor. For at Forsöget skal lykkes maa man naturligviis have en klar Forestilling om Epigastricas Forlöb.

En anden ikke uvæsentlig Erfaring er den, at hvor det lykkes at comprimere Epigastrica i dens övre Forlöb ved et anbragt Fingertryk, der undertrykkes eller dæmpes Lyden öieblikkeligt i de underste Partier.

Bugvægslyden er sædvanligviis kun systolisk, blæsende eller susende, ganske af samme Beskaffenhed som i andre Arterier; hyppig lader den sig dog vilkaarlig ved et anbragt Tryk forlænge til en vedholdende, kan ogsaa forekomme som saadan uden nogen Medvirkning, men optræder da stedse som systolisk forstærket.

Naar Bugmusklerne træde i kraftig Virksomhed, forsvinder Lyden, i det Kredslöbet derved besværes i de finere peripheriske Kar. Ligesaa bliver Lyden ogsaa standset ved stærke Veer endog uden Bugmusklernes Contraction, rimeligviis fordi den ledsagende stærke Spænding i de runde Moderbaand ganske ophæver Kredslöbet i Epigastrica.

Af alle disse Betragtninger fremgaaer, at samtlige Phænomener, som forekomme ved Lydene i andre Arterier, ogsaa kunne paapeges ved Bugvægslydene, og det maa endnu bemærkes, at ogsaa chlorotisk Anlæg saavelsom Blodtab disponerer til en större Intensitet af Lyden hos Svangre saavelsom hos Patienter, der lide af Svulster i Livmoderen.

Der staaer endnu tilbage at tage nogle Omstændigheder ved Bugvægslydene under Overveielse, der kunde synes paafaldende og vanskelige at forklare; dertil hörer Lydens hyppige Forekommen blot paa den ene Side, dens Ustadighed og betydelige In- og Extensitet i enkelte Tilfælde, hvilket vanskelig synes at kunne lade sig forene med Epigastricas

ringe Lumen. Hvad de to første Punkter angaaer, da gjælder her de samme Bemærkninger som ved Carotidelyden hos Chlorotiske. I de Tilfælde, hvor Bugvægslyden höres meget stærk og udbredt paa den ene Side, forefindes den sædvanligviis ogsaa paa den anden og er da heller ikke saa ustadig, som hvor den er mindre udtalt. Dertil kommer, at Livmoderens Stilling hos mange Svangre som bekjendt er saadan, at dens Bund inclinerer noget mere tilhöire, hvoraf följer at det venstre runde Moderbaand hyppig er mere strammet end det höire, hvorved muligen den hyppigere Forekommen af Bugvægslyden i den venstre Side lader sig forklare. I mange Tilfælde kan man uden Vanskelighed forklare sig Lydens Ustadighed efter de angivne Regler, undertiden er dette dog ikke muligt, dog finder dette kun Sted i de mindre udtalte Tilfælde. Det tredie Phænomen, vi berörte, kan oplyses ved Analogier, i det f. Ex. Lydene i Struma aneurismatica ligeledes höres meget intensiv og i meget fine Kar.

Da der altsaa i Bugvæggene paa Svangre iagttages alle de Modificationer i Lyden, der forekomme i Karrene i Almindelighed, og tillige saadanne som ere tilskrevne Venerne, have mange Iagttagere taget Anledning til at sætte de omhandlede Lydes Kilde i Venerne. Neppe vil dog Nogen, som er overbevist om, at disse Lydes Sæde er i Bugvæggen, være tilböielig til at söge deres Oprindelse i Venerne. Grundene herimod fremgaae af hvad der forhen er udviklet med Hensyn til Halslydene hos Chlorotiske. Vare iövrigt Vener af saa ringe et Omfang som V. epigastrica istand til at frembringe saa stærke Lyde, saa vilde man noksom have Leilighed til at oplyse Phænomenerne af Venelyden paa enhver Varix saavelsom paa de undertiden enorme Udvidninger af Hudvenerne.

Sammenfatte vi nu alle de foregaaende Undersögelser under een Oversigt, saa fremgaae deraf følgende Resultater:

1) Ethvert Lydphænomen i Kredslöbsorganerne udgaaer fra Karvæggene, ikke fra Blodet.

2) I den fuldkommen sunde Organisme frembringes Toner ikkun ved Klappebevægelserne i Hjertet.

3) Alle Karlyde foranlediges nærmest ved et ulige Rumforhold af Karrenes Lumen og ved en ulige Spænding i deres Væg. Som yderligere Betingelser for samme maa ansees en bestemt Hurtighed af Blodströmmen og en relativ formindsket peripherisk Modstand mod Blodcolonnen.

4) Det ulige Rumforhold fremkaldes hyppig ved en partiel Compression af Arterierne, sjeldnere ved Udvidning af samme.

5) Karlydene, som forekomme hos Chlorotiske og paa Svangres Underliv, ere nærmest at ansee for Compressionsphænomener.

6) I Venerne frembringes aldrig Lyde, stedse er Sædet for dem at söge i Arterierne.

7) Der gives ogsaa vedholdende Lyde i Arterierne, d. e. der finder en systolisk og diastolisk Lydfrembringelse Sted i dem.

8) Ved sunde Karvægge er en Formindskelse af Muskelcontraktionen og Anæmi de vigtigste Betingelser for Karlydenes Opstaaen.

9) De paa Frugtsommeliges Underliv forekommende Lyde opstaae ene og alene i Bugvæggens Arterier, og der-

for bör Benævnelsen Bugvægslyd substitueres for det aldeles urigtige Navn Placentar- eller Uterinlyd.

10) Bugvægslyden er ikke et for Svangre eiendommeligt Phænomen, den iagttages under gunstige Omstændigheder ogsaa ved andre Udvidninger af Livmoderen, i sjeldne Tilfælde ogsaa ved Æggestoksvulster, naar disse ere forbundne med betydelig Dislocation af Livmoderen.

Behandlingen af Aneurismer ved Electricitet.

Anvendelsen af Galvanopunkturen for at frembringe Coagulation og paafölgende Obliteration af Aneurismer, en Methode, der især skyldes Petrequin, har tidligere været Gjenstand for Omtale i dette Tidskrift *). Foranlediget ved Beretningen om en med Held udfört Operation paa et Aneurisma art. subclaviæ efter denne Methode af Abeille — i det Svulsten, af Störrelse som et Hönseæg, beliggende imellem m. scaleni, under Galvanopunkturens Anvendelse ophörte at pulsere, blev haard og fast og viste alle Tegn paa fuldstændig Obliteration, hvorefter den senere lidt efter lidt aftog, og fuldstændig Helbredelse opnaaedes efter 3 Maaneders Forlöb — nedsatte det franske Academie de medicine en Commite til Bedömmelse af denne Methode. Dennes Betænkning, der nylig er afgiven, gik ud paa at Ligaturen i alle Tilfælde var at foretrække; at endog, hvor Aneuris-

*) 2. R. XI, 1849. Nr. 15.

met har sit Sæde paa Kar, der ikke tilstede Underbindingen, vilde det være uforsigtigt at anvende et Middel, der, som Erfaring har viist, kan medföre farlige Tilfælde. Commissionen motiverer sin Dom ved det lidet opmuntrende Udfald, Methoden oftest har afgivet (hvorfra imidlertid foruden Petrequins Tilfælde haves enkeltstaaende Undtagelser); desuden er man aldeles ikke sikker paa at opnaae nogen fuldstændig Coagulation i Sækken, hvorfor man ofte bag efter har maattet tage sin Tilflugt til Ligaturen. Galvanisationen har desuden den væsentlige Inconveniens, at den bevirker Dannelsen af Brandskorper i Nærheden af Naalene, der, naar de erholde nogen Udstrækning, medföre Fare for Hæmorrhagi naar de lösnes, og endelig kan den foraarsage ligesaa heftige Smerter som Ligaturen. Imod denne Fordömmelsesdom udtalte sig imidlertid Velpeau og Robert, der selv skjöndt uden Held have forsögt Methoden, i det de navnlig indvendte, at den altid har den Fordel ikke at gjöre et Saar nödvendigt, at Faren for Efterblödning dog ikke er saa stor, og at Ligaturen ogsaa har sine Mangler. De mene derhos, at man vil kunne opnaae bedre at afpasse Maalet for den til Öiemedet fornödne Electricitet, og derved at gjöre Methoden fuldkomnere, og forbeholde den som et sidste Middel för Tilfælde, hvor Ligaturen er uanvendelig, som f. Ex. paa Subclavia. Paa Grund heraf modificerede Academiet sin Betænkning saaledes: at den omhandlede Methode endnu ikke kan stilles ved Siden af Ligaturen.

Bocks orthopædiske Anstalt.

Gjennem denne Anstalt, som den 1ste Mai d. A. har været i Virksomhed i 3 Aar, ere hidtil behandlede efterfölgende 320 orthopædiske Tilfælde:

	1847–1849*).		1849–1850.		Ialt.	
	Drg.	Pgr.	Drg.	Pgr.	Drg.	Pgr.
Scoliosis til Höire	10	68	7	53	17	121
— til Venstre	4	17	4	13	8	30
Cyphosis angularis	7	5	9	2	16	7
— curvata	7	6	1	4	8	10
Fractura vertebræ colli	"	1	"	"	"	1
Scapula prominens	"	7	"	2	"	9
Lordosis	1	1	"	2	1	3
Caput obstipum	"	"	1	1	1	1
Contractura cubiti	"	"	"	3	"	3
Luxatio femoris cong. o: spont.	3	3	5	4	8	7
Contractura genu	4	1	1	2	5	3
Genu valgum	6	2	"	"	6	2
Pes varus	19	9	1	1	20	10
— valgus	5	2	1	4	6	6
— equinus	"	"	"	1	"	1
Curvatura tibiæ rhachitica	2	1	3	1	5	2
Strabismus	2	1	"	"	2	1
	70	124	33	93	103	217
	194		126		320	

Disse Tilfælde forekom hos 299 Patienter, af hvilke hidtil 59 optoges i Anstalten, nemlig förste Aar 13, andet Aar 21, tredie Aar 25. Anstaltens Patientantal, der i forrige Vinter var 22, har i denne Vinter varieret mellem 33

*) See: Bibl. f. Læger, April 1849, Side 459.

og 29; det nuværende Antal er 25. I det sidste Aar ere udskrevne 19 Patienter, og 4 udskrives endnu i Löbet af nogle Uger. De optagne Patienter vare: fra Kjöbenhavn 10, det övrige Sjælland 16, Jylland 8, Fyen 4, de mindre Öer 3, Slesvig 1, Holsten 1, Sverrig 15, Norge 1.

Denne tiltagende Virksomhed har gjentagne Gange fordret Anstaltens Udvidelse i forskjellig Retning. Det forögede Tilsyn, Kurenes forögede, ofte anstrengende Details og det större Ansvar gjorde Krav paa flere Kræfters forenede Bestræbelser; jeg har derfor formaaet Hr. Cand. med. & chir. C. Jessen til i Forening med mig at lede Anstaltens Details; han har fra forrige Sommer overtaget Funktionen som Anstaltens anden Læge, og boer som saadan i denne. — Ogsaa Anstaltens Locale er gjentagne Gange udvidet*); men den betydeligste Udvidelse har det lykket mig at give Localet ved i afvigte Sommer at tilkjöbe mig Gaarden Nr. 232 i Ny Kongensgade, den samme Gaard, i hvilken Anstalten har været siden dens Oprettelse i 1847. Derved disponerer den nu over et særdeles betydeligt Locale, hvoraf for Öieblikket 27 Værelser ere i Brug, hvoriblandt flere store Sale, enkelte Sygeværelser o. s. v.

Det vil fremdeles som hidtil være mig en Fornöielse at meddele mine Herrer Colleger enhver önskelig Oplysning om Anstaltens Indretning, Virksomhed, Resultater o. s. v.

Den 1ste Mai 1850.

J. C. A. Bock.

---

*) See: Sundhedscollegiets Erklæring i Bibl. for Læger, Juli 1849, S de 213.

Med Hensyn til de af Hr. N i „Ugeskrift for Læger“ anstillede Betragtninger over Professor Sommers Forord til Oversættelsen af den specielle Del af Henles Pathologi skal jeg kun tillade mig følgende Bemærkninger. Det forekommer mig, at, dersom nogensomhelst videnskabelig Interesse havde fremkaldt de omtalte Betragtninger, vilde disse være blevne fremsatte i en anden Form. Professor Sommers, netop ved Udeladelsen af den almindelige Del, motiverede Anmeldelse af Værkets Indhold vilde da ikke være bleven charakteriseret som et supplerende Kraftextract, og Anmelderen vilde søgt at *begrunde* sin Paastand om Utilraadeligheden af bemeldte Forkortning, ved at vise, hvorlunde en saadan var til Skade for Værkets Forstaaelse, saavelsom for dets Udbredelse, dersom han i det Hele ansaae en saadan for önskelig.

At saavel Forlægger som Oversætter gjerne vilde bidrage Deres til, at hele Værket kunde blive fuldstændigt, ved at lade den almindelige Del udkomme tillige, vil vel neppe Nogen betvivle; men enten dens Udeladelse nu blev paatænkt i Læsernes velforstaaede eller misforstaaede Interesse, da er en Anmeldelse som Hr. Ns vistnok ingenlunde skikket til at fjerne upassende eller underordnede Hensyn fra Litteraturens Gebeet, og skal den ikke betragtes som Frugten af et vist indre Kald til at optræde som Kritiker, navnlig af Forord og Titelblade, da bærer den dog ved sin Tone og Indhold saa tydeligt Præg af, mere at være rettet imod enkelt Mand, end at have noget videnskabeligt Hensyn for Öie, at den, idetmindste efter min Formening, ikke fortjener at udöve nogen Indflydelse paa et Foretagende, hvis Værd den ikke har indladt sig paa at bedömme.

Kjöbenhavn i Juni 1850. L. Philip.

Litteratur.

Pharmácopoea Danica, regia auctoritate a collegio sanitatis regio hauniensi edita, 1850. I denne ny Udgave af Pharmacopeen ere flere Forandringer foretagne, hvoriblandt den hensigtsmæssige, at de botaniske og pharmacologiske Beskrivelser af Simplicia ere udeladte, hvorved 1ste Del er bleven betydelig forkortet. Blandt composita ere nogle sjældent brugte Sammensætninger udeladte, hvorhos nogle Præparater ere optagne der ikke fandtes i Udgaven af 1840.

Supplementum Pharmacopoeæ danicæ, formulas continens, qvas pharmacopoeæ et dispensatoria Daniæ præscribunt, collectum editumqve a T. S. Warncke, 1850. Reitzels Forlag. Indeholder en alphabetisk ordnet Angivelse af de Sammensætninger, der ikke ere optagne i den nyeste Udgave af Pharmacopeen, men vare officinelle i de ældre Pharmacopeer (af 1772, 1805, 1828, 1840) og de militære Pharmacopeer; samt af de Samlinger af Formler, der til forskjellige Tider have været i Brug ved Kjöbenhavns civile Hospitaler, nemlig Frederiks Hospitals af F. L. Bang, O. Bang og Trier, og almindelig Hospitals fra begge dettes Afdelinger. Da denne autentiske og saavidt skjönnes fuldstændige Samling indeholder en vistnok ofte savnet Oplysning om mangfoldige Sammensætninger, der hidröre fra vore mest erfarne Practici, men tildels kun existerede i som oftest ufuldstændige Afskrifter, og dertil har samlet de ældre Pharmacopeers Formler, der ofte med stor Vanskelighed maatte eftersöges, fortjener dette Arbeide megen Paaskjönnelse.

Ledigt Embede. Distriktslæge-Embedet i Svendborg opslaaet vacant den 14de Juni. Det bemærkes, at det er under Forhandling, hvorvidt Embedet bör deles, og den, som beskikkes i det, vil derfor være forpligtet til at underkaste sig de Forandringer, som maatte blive besluttede.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Tryht hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

41C
630 +

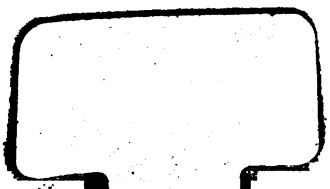

41e
630 +

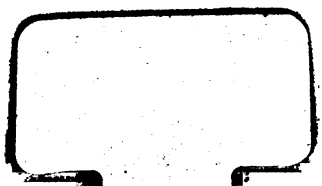

41C
630 +

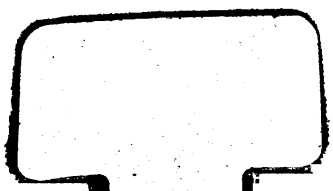
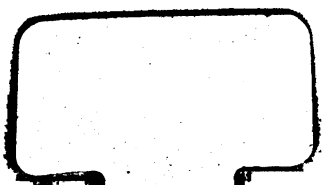
41c
630 t